

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

**RUSYA’NIN PUTİN DÖNEMİ AVRASYA ENERJİ POLİTİKASI VE
ULUSLARARASI İKTİSADİ İLİŞKİLERE ETKİSİ**

Ulaş NUGAY
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç. Dr. İsmail Hakkı İŞCAN

BİLECİK, 2013

Ref. No: 10003519

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

**“RUSYA’NIN PUTİN DÖNEMİ AVRASYA ENERJİ POLİTİKASI VE
ULUSLARARASI İKTİSADİ İLİŞKİLERE ETKİSİ”**

Ulaş NUGAY
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç. Dr. İsmail Hakkı İŞCAN

BİLECİK, 2013

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU

26 / 06 / 2013

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 15/05/2013 tarih ve 99/2 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 26/06/2013 tarihinde Tez Savunma Sınavı yapılan Ulaş NUGAY'ın "RUSYANIN PUTİN DÖNEMİ AVRASYA ENERJİ POLİTİKASI VE ULUSLARARASI İKTİSADİ İLİŞKİLERE ETKİSİ" konulu tez çalışması İKTİSAT Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

ÜYE

(TEZDANIŞMANI):

Yrd. Doç. Dr. İ. Hakkı İSÇAN

ÜYE :

Yrd. Doç. Dr. Ceyhan HAYDAROĞLU

ÜYE :

Doç. Dr. Ali Acılar

ÜYE :

ÜYE :

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../..... tarih ve/...../..... sayılı kararı.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

İMZA/MÜHÜR

TEŞEKKÜR

Bu uzun ve zorlu yolda bilgi ve tecrübesiyle yardımlarını esirgemeyen, tez çalışmam sürecinde bana yol gösteren saygı değer Hocam Yrd. Doç. Dr. İsmail Hakkı İşcan'a yardımlarından dolayı teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca eğitim hayatım boyunca benden maddi, manevi desteğini esirgemeyen başta annem Neşe Nugay olmak üzere Aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Ulaş NUGAY

Bursa, Nisan 2013

ÖZET

RUSYA'NIN PUTİN DÖNEMİ AVRASYA ENERJİ POLİTİKASI VE ULUSLARARASI İKTİSADİ İLİŞKİLERE ETKİSİ

Ulaş NUGAY

Sahip olduğu zengin enerji kaynakları ile birçok devletin ilgi alanı içerisinde yer alan Avrasya coğrafyası, Sovyetler Birliği'nin devamı niteliğindeki Rusya açısından çıkarlarının devamı için önem arz etmektedir. Putin ile birlikte çok yönlü bir dış politika izleyen Rusya yakın çevresine ilgisini arttırmıştır. Günümüzde artan enerji talebi ve devletlerin enerji tedariki noktasındaki bağımlılığı, Avrasya coğrafyasının enerji kaynaklarının önemini daha da arttırmaktadır. Bu kapsamda Rusya, Putin ile birlikte Sovyetler Birliği döneminde egemenliği altında olan Avrasya'da etkinliğini arttırmak amacıyla politikalar geliştirmiştir.

Putin yönetimi ile Rusya, sahip olduğu enerji kaynaklarını dış politikada bir enstrüman olarak kullanmış, siyasi ve ekonomik gücüyle uluslararası sistemdeki önemli aktörler arasında yer almıştır. Bu noktada Rusya, eski Sovyet ülkeleri üzerinde enerji kozunu bir baskı aracı olarak kullanırken, Batı jeopolitiğinde ise çıkarlarını güçlendirmek ve enerji piyasasında tekel konumunda olmak adına mücadele içerisinde olmuştur. Enerjinin ekonomik büyüme açısından öneminin giderek arttığı dünyada, bu çalışma ile Rusya'ya enerji bakımından bağımlı durumda olan ülkeler ortaya koyulmuş ve bu bağımlılığın yarattığı siyasi ve ekonomik sonuçlar ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, ülkelerin enerji ihtiyacının giderek artmasıyla birlikte Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynaklarının uluslararası arenada bir güç unsuru olarak kullanması ve bu gücün siyasi ve ekonomik olarak Rusya'ya getirileridir. Sonuç olarak Rusya'nın enerji kozu, ekonomik ve siyasi alanda giderek güçlenmesini sağlayacak ve uluslararası arenada başat güçler arasındaki konumunu güçlendirecektir. Enerji kaynaklarına sahip olmanın avantajını iyi kullanan Rusya, ekonomik anlamda daha da güçlenecek ve dünya ekonomik sisteminde daha güçlü bir ülke olarak yer alacaktır.

Anahtar Kelimeler

Avrasya, Avrupa Birliği, Boru hatları, Doğalgaz, Enerji politikası, Enerji Şirketleri, Petrol, Rusya, Sovyetler Birliği.

ABSTRACT

Russia's Effect To Putin Era Eurasia Energy Policy And International Economic Relations

Ulaş NUGAY

Eurasia, which most of the states are in interest with due to its rich energy sources, is very important for Russia which is the part of the Soviet Union to the continuation of its interest. Following a multi-faceted foreign policy with Putin, Russia has increased interest in the immediate vicinity. The dependence between the states for energy demand and energy supply has increased the important on the energy sources of Eurasia. In this context Russia with Putin, has developed different policies in order to increase its effectiveness on Eurasia which was under rule in the Soviet Union Era.

With the management of Putin, Russia, has used its energy resources as an instrument of foreign policy and have been the key actors in the international system with its political and economic power. At this point Russia has used its ammunition of energy as a pressure on the countries of Soviet. On the other hand, it was struggling in the west geopolitics in order to strengthen its interests and to be the important one in the energy market. The growing importance of energy in this world and the countries dependent for Russia in terms of energy were revealed and the political and economic consequences due to this dependence were discussed. The purpose of this study was to show how Russia uses its energy sources as a power in the international arena as a result of the needs of the countries to energy, and to show the politic and economic gaining's of Russia. As a result, Russia's energy trump card that will strengthen the economic and political field and gradually strengthen its position among the dominant powers in the international arena. Good use of the advantage of having energy resources in Russia, in economic terms will be stronger and more powerful as a country will be the world's economic system.

Key Words

Euroasia, European Union, Pipeline, Natural Gas, Energy Policy, Energy Company, Oil, Russia, Soviet Union.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR	ix
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	xv

BİRİNCİ BÖLÜM

SOVYETLER BİRLİĞİ'NDEN RUSYA FEDERASYONU'NA; SOSYALİZMDEN SERBEST PİYASA EKONOMİSİNE

1.1. SONUN BAŞLANGICI.....	17
1.2. GORBAÇOV ÖNCESİ DÖNEM.....	18
1.3. GORBAÇOV DÖNEMİ VE SSCB'NİN ÇÖKÜŞÜ	29
1.3.1. PERESTROYKA POLİTİKASI	35
1.3.2. GLASNOST POLİTİKASI.....	37
1.3.3. YELTSİN DÖNEMİ VE RUSYA'DA SERBEST PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ.....	40
1.3.3.1. Geçiş Ekonomileri Kavramı	42
1.3.3.2. Serbest Piyasa Ekonomisine Geçişte Yöntem Farklılıkları.....	43
1.3.3.3. Tüm Geçiş Ekonomileri İçin Geçiş Döneminin Başlangıcındaki Ekonomik Gelişmeler	46
1.3.3.4. İlk Geçiş Döneminde Rusya Ekonomisi (1992-1998)	52
1.4. 1998 RUSYA KRİZİ.....	59
1.4.1. RUSYA KRİZİNİN EKONOMİK NEDENLERİ VE SONUÇLARI	60
1.4.2. 1998 RUSYA KRİZİNİN SİYASİ SONUÇLARI.....	65
1.5. RUSYA'NIN ULUSLARARASI DÜZEYDE YAŞADIĞI EKONOMİK VE SİYASİ GÜÇ KAYBI.....	70

İÇİNDEKİLER (Devam)

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NDA VLADİMİR PUTİN DÖNEMİ

2.1. VLADİMİR PUTİN'İN BAŞKAN OLMA SÜRECİ, SİYASİ VE TOPLUMSAL GELİŞMELER	75
2.2. PUTİN'İN BAŞKANLIĞI DÖNEMİNDE RUSYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER	76
2.2.1. PUTİN VE 2000 YILI ULUSAL GÜVENLİK DOKTRİNİ “GÜÇLÜ RUSYA”	77
2.2.2. İÇ VE DIŞ POLİTİKADA MEYDANA GELEN GELİŞMELER.....	79
2.2.3. RUSYA EKONOMİSİNİN ZAYIF VE GÜÇLÜ YÖNLERİ	83
2.2.3.1. Rusya'nın İmalat ve Üretim Gücü	84
2.2.3.2. Rusya'nın Sahip Olduğu Doğal Kaynaklar	87
2.2.4. PUTİN DÖNEMİ RUSYA EKONOMİSİNDE MEYDANA GELEN YAPISAL DEĞİŞİKLİKLER	91
2.2.4.1. Liberalizasyon Politikaları.....	91
2.2.4.2. Makroekonomik İstikrar Politikaları.....	98
2.2.4.3. Yeniden Yapılandırılma ve Özelleştirme	100
2.2.4.4. Yasal ve Kurumsal Reformlar	102
2.2.5. PUTİN DÖNEMİ RUSYA'NIN ULUSLARARASI EKONOMİK VE SİYASİ İLİŞKİLERİ	104
2.2.5.1. Rusya ve BDT	105
2.2.5.2. Rusya'nın Dâhil Olduğu Bölgesel Ekonomik ve Siyasi Oluşumlar	109
2.2.5.3. Rusya ve ABD	113
2.2.5.4. Rusya ve AB	116
2.2.5.5. Rusya ve Yakın Çevre Ülkeleri İlişkileri	120
2.2.6. 2008 SONRASI DÖNEM: MEDVEDEV-PUTİN İKİLİ YÖNETİMLERİ... ..	125
2.2.7. 2008 KÜRESEL KRİZİ VE RUSYA EKONOMİSİ	127
2.2.8. 2012 YILI DEVLET BAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ	130

İÇİNDEKİLER (Devam)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PUTİN DÖNEMİ RUSYA'NIN ENERJİ KAYNAKLARINA BAĞLI EKONOMİK VE SİYASİ GELİŞMESİ

3.1. RUSYA'NIN ENERJİ KAYNAKLARI GÖRÜNÜMLERİ	133
3.1.1. RUSYA VE DÜNYA ENERJİ KAYNAKLARI REZERVLERİ	134
3.1.2. RUSYA VE DÜNYA ENERJİ KAYNAKLARI ÜRETİMİ.....	138
3.1.3. RUSYA VE DÜNYA ENERJİ KAYNAKLARI TÜKETİMİ	142
3.1.4. RUSYA VE DÜNYA ENERJİ TİCARETİ.....	146
3.2. PUTİN'İN RUSYA ENERJİ KAYNAKLARINA YÖNELİK POLİTİK STRATEJİLERİ.....	154
3.3. PUTİN VE RUSYA'NIN ENERJİ ALANINDA ŞİRKETLEŞME HAREKETLERİ	158
3.3.1. GAZPROM	158
3.3.2. ROSNEFT.....	159
3.3.3. TNK-BP	160
3.3.4. LUKOİL.....	161
3.4. AVRASYA JEOPOLİTİĞİNDE DİĞER ÜLKELER VE ENERJİ KAYNAKLARI	162
3.4.1. AVRASYA JEOPOLİTİĞİ.....	162
3.4.2. AVRASYA JEOPOLİTİĞİNDE ENERJİ KAYNAKLARI AÇISINDAN ÖNE ÇIKAN ÜLKELER VE ENERJİ GÖRÜNÜMLERİ.....	164
3.4.2.1. Azerbaycan	165
3.4.2.2. Kazakistan.....	166
3.4.2.3. Türkmenistan	167
3.4.3. AVRASYA JEOPOLİTİĞİNDEKİ ÜLKELER VE PUTİN DÖNEMİ RUSYA'NIN BÖLGESEL ENERJİ ANLAŞMALARI	168
3.4.3.1. Batı Jeopolitiğine Yönelik Anlaşmalar	168
3.4.3.2. Uzak Doğu Jeopolitiğine Yönelik Anlaşmalar	170
3.4.3.3. Avrasya Jeopolitiğine Yönelik Anlaşmalar	171

İÇİNDEKİLER (Devam)

3.5. RUSYA KAYNAKLI VEYA GEÇİŞLİ ENERJİ NAKİL HATLARI ANLAŞMALARI	173
3.5.1. PETROL BORU HATLARI	174
3.5.1.1. Gerçekleştirilen Yatırımlar	175
3.5.1.1.1. Druzba Boru Hattı ve Adria Projesi-Druzhba Pipeline and Adria Project	175
3.5.1.1.2. Baltık Boru Hattı Sistemi I-II-Baltic Pipeline System I-II (BPS).....	177
3.5.1.1.3. Hazar Boru Hattı Konsorsiyum Projesi-Caspian Pipeline Consortium (CPC)	178
3.5.1.1.4. Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Boru Hattı-Eastern Siberia Pasific Ocean Pipeline (ESPO).....	180
3.5.1.2. Projelendirilen Yatırımlar	181
3.5.1.2.1. Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Boru Hattı II-Eastern Siberia Pasific Ocean Pipeline II (ESPO II).....	182
3.5.1.2.2. Burgaz-Dedeoğaç Boru Hattı.....	183
3.5.2. DOĞALGAZ BORU HATLARI	185
3.5.2.1. Gerçekleştirilen Yatırımlar	185
3.5.2.1.1. Yamal Avrupa I-II Boru Hattı-Yamal Europe Pipeline I-II	185
3.5.2.1.2. Kuzey Akım Boru Hattı-Nord Stream Pipeline	187
3.5.2.1.3. Trans Sibirya Boru Hattı-Urengoy-Pomary-Uzhgorod Pipeline.....	189
3.5.2.1.4. Sakhalin-Khabarovsk-Vladivostok Boru Hattı.....	189
3.5.2.2. Projelendirilen Yatırımlar	190
3.5.2.2.1. Güney Akım Boru Hattı-South Stream Pipeline	190
3.5.2.2.2. Altay Projesi.....	192
3.5.2.2.3. Sibirya'nın Gücü Boru Hattı-Yakutia – Khabarovsk – Vladivostok Pipeline.....	193
3.6. PUTİN DÖNEMİ ULUSLARARASI DÜZEYDE YAŞANAN ENERJİ KAYNAKLI SORUNLAR	194
3.7. ENERJİ VE RUSYA'NIN ULUSLARARASI SİYASİ VE EKONOMİK NÜFUZU	198

İÇİNDEKİLER (Devam)

3.7.1. AVRASYA JEOPOLİTİĞİNDE.....	199
3.7.2. BATI JEOPOLİTİĞİNDE	202
SONUÇ	206
KAYNAKLAR	211
ÖZGEÇMİŞ.....	231

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
COMECON	The Council for Mutual Economic Assistance (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi)
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EBRD	European Bank for Reconstruction and Development (Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası)
ESPO	Eastern Siberia Pasific Ocean Pipeline (Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Boru Hattı)
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
IMF	International Monetary Found (Uluslararası Para Fonu)
KGB	Committee for State Security (Devlet Güvenlik Komitesi)
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
PSA	Production Sharing Arrangements (Üretim Paylaşım Anlaşması)
SBKP	Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	Şangay İşbirliği Örgütü

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Çeşitli Ülkelerin Yıllık İmalat Sanayi Üretimi Endeksleri-(1913-1938).....	21
Tablo 2: Çeşitli Ülkelerin Büyük Bunalım Dönemi İmalat Verimi Payları-(1929-1938)- %	22
Tablo 3: Marshall Planı İle Ülkelere Yapılan Yardımlar(Milyon Dolar)	24
Tablo 4: SSCB Ekonomisinde Yıllık Büyüme Hızları (1966-1984)-%.....	28
Tablo 5: Sovyetler Birliği Ekonomik Performansına İlişkin Temel Göstergeler 1976- 1990(Bir Önceki döneme Göre Değişim Oranları)-%	32
Tablo 6: Sovyetler Birliği'nde Bütçe Açıklarının GSYİH'ya Oranı-(1985-1989)-%	36
Tablo 7: Geçiş Ekonomilerinin Sınıflandırılması.....	42
Tablo 8: Bazı Geçiş Ülkelerinde GSYİH Büyüme Oranları-(1992-2009)	50
Tablo 9: Geçiş Ekonomilerinde Ortalama Yoksulluk Oranları-(1990-1998)	51
Tablo 10: Geçiş Döneminin İlk Yıllarında Rusya'nın Makroekonomik Göstergeleri- (1991-1994).....	54
Tablo 11: Enflasyondan Arındırılmış Yıllık Ortalama Petrol Fiyatları-(1992-1998)	60
Tablo 12: Rusya Ekonomisinde GSYİH Büyüme Oranları-(1995-2001).....	71
Tablo 13: Rusya Ekonomisinde İşsizlik Oranları-(1995-2000)	72
Tablo 14: Çeşitli Ülkelerin İşgücü Verimliliği-Çalışılan Saat Başı GSYİH-(2000).....	85
Tablo 15: Çeşitli Ülkelerin İşgücü Verimliliği-(2011)	85
Tablo 16: Putin Dönemi Rusya Ekonomisinde İşgücü Verimliliği Büyüme Oranları- (2001-2011)	86
Tablo 17: Dünya Kereste Üretimi ve İhracatında Ülke Payları-(2009-2010).....	90
Tablo 18: En Fazla Uluslararası Doğrudan Yatırım Çeken 10 Ülke-(2010).....	94
Tablo 19: Bazı Geçiş Ülkelerinde Geçiş Göstergeleri-(2012)	103
Tablo 20: Çeyrekler İtibariyle GSYİH Büyüme Oranları-%	128

TABLolar LİSTESİ (Devam)

Tablo 21: Rusya'nın Temel Ekonomik Göstergelerinin Büyüme Oranları-	129
Tablo 22: Dünya Petrol İthalat-İhracat Rakamları ve Ülkeler Sıralaması-(2010)- Milyon Ton	147
Tablo 23: Dünya Doğalgaz İthalat-İhracat Rakamları ve Ülkeler Sıralaması-(2011)- Milyar m ³	149
Tablo 24: Doğalgaz İthalatında Bölgelerin Rusya'ya Bağımlılık Oranları-(2011)	150
Tablo 25: Doğalgaz İthalatında Ülkelerin Rusya'ya Bağımlılık Oranları-(2011)	151
Tablo 26: Rusya-AB Enerji Bağımlılığı ve İthalat Oranları-(2010).....	152
Tablo 27: Dünya Kömür İthalat-İhracat Rakamları ve Ülkeler Sıralaması-(2011)-Milyon Ton	153

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Sovyetler Birliği'nde GSMH Büyüme Oranları-(1980-1991).....	37
Şekil 2: Geçiş Ekonomilerinde GSYİH Oranları-(1989-1998).....	48
Şekil 3: Geçiş Ekonomilerinde Enflasyon ve Büyüme Miktarları-(1998).....	49
Şekil 4: Rusya Ekonomisinde Enflasyon Oranları-(1991-1998).....	55
Şekil 5: Rusya Ekonomisinde GSYİH Büyüme Oranları-(1990-1998).....	57
Şekil 6: Rusya Ekonomisinde İşsizlik Oranları-(1992-1998)	57
Şekil 7: Sovyetler Birliği 1970-1990, Rusya 1991-2005: Liderlere Göre Petrol ve Gaz Gelirleri	61
Şekil 8: Rusya'da Ortalama Aylık Ücret-(1992-2002).....	64
Şekil 9: Rusya ve Geçiş Ülkelerinin ekonomisinin GSYİH Oranları-(1995-2001)	72
Şekil 10: Rusya Ekonomisinde Kişi Başına Düşen GSYİH-(1995-2001).....	73
Şekil 11: Rusya Federasyonu'nun Mal İhracat Yapısının Dağılımı-(2010)	88
Şekil 12: Rusya'nın Birincil Enerji Üretimi-(1995-2009)	88
Şekil 13: Rusya'nın Toplam Petrol Üretimi ve Tüketimi-(2001-2011).....	89
Şekil 14: Rusya'ya Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi-(2006-2011)	94
Şekil 15: Putin Dönemi Rusya Ekonomisinin Reel GSYİH Büyüme Ortalamaları.....	98
Şekil 16: Ham Petrol Fiyatları ve Rusya Ekonomisinin GSYİH Oranları-(2000-2011)	99
Şekil 17: Rusya-AB Dış Ticaret Hacminde İthalat-İhracat Miktarları-(2000-2010)....	117
Şekil 18: BRİC Ülkelerinin GSYİH Büyüme Miktarları-(1999-2009)	128
Şekil 19: Yıllara Göre Petrol Rezervlerinin Bölgesel Dağılımı-(1991-2011).....	134
Şekil 20: Dünya Petrol Rezervinin Ülkelere Göre Dağılımı-(2011)	135
Şekil 21: Yıllara Göre Doğalgaz Rezervlerinin Bölgesel Dağılımı-(1991-2011)	136

ŞEKİLLER LİSTESİ (Devam)

Şekil 22: Dünya Doğalgaz Rezervinin Ülkelere Göre Dağılımı-(2011).....	136
Şekil 23: Dünya Kömür Rezervinin Ülkelere Göre Dağılımı-(2011).....	137
Şekil 24: Yıllara Göre Petrol Üretiminin Bölgesel Dağılımı-(2000-2011).....	138
Şekil 25: Dünya Petrol Üretiminin Ülkelere Göre Dağılımı-(2011)	139
Şekil 26: Yıllara Göre Doğalgaz Üretiminin Bölgesel Dağılımı-(2000-2011)	139
Şekil 27: Dünya Doğalgaz Üretiminin Ülkelere Göre Dağılımı-(2011).....	140
Şekil 28: Yıllara Göre Kömür Üretiminin Bölgesel Dağılımı-(2000-2011).....	140
Şekil 29: Dünya Kömür Üretiminin Ülkelere Göre Dağılımı-(2011).....	141
Şekil 30: Dünya Birincil Enerji Arzının Kaynaklara Göre Dağılımı	142
Şekil 31: Yıllara Göre Petrol Tüketiminin Bölgesel Dağılımı-(2000-2011)	142
Şekil 32: Dünya Petrol Tüketiminin Ülkelere Göre Dağılımı-(2011)	143
Şekil 33: Yıllara Göre Doğalgaz Tüketiminin Bölgesel Dağılımı-(2000-2011).....	144
Şekil 34: Dünya Doğalgaz Tüketiminin Ülkelere Göre Dağılımı-(2011).....	144
Şekil 35: Yıllara Göre Kömür Tüketiminin Bölgesel Dağılımı-(2000-2011).....	145
Şekil 36: Dünya Kömür Tüketiminin Ülkelere Göre Dağılımı-(2011)	146
Şekil 37: Dünya Petrol İthalatında Ülke Payları Dağılımı-(2011)	147
Şekil 38: Rusya Ham Petrol İhracatının Ülkelere Göre Dağılımı-(2011).....	148
Şekil 39: Rusya Gaz İhracatının Ülkelere Göre Dağılımı-(2010)	150
Şekil 40: Druzba Boru Hattı ve Adria Projesi	175
Şekil 41: Baltık Boru Hattı.....	177
Şekil 42: Baltık Boru Hattı II	178
Şekil 43: Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (Tengiz-Novorossisk Hattı).....	179

ŞEKİLLER LİSTESİ (Devam)

Şekil 44: Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Boru Hattı.....	181
Şekil 45: Doğu Sibirya Pasifik Okyanusu Boru Hattı I-II ve Daging Kolu.....	183
Şekil 46: Burgaz-Dedeğaç Boru Hattı.....	184
Şekil 47: Yamal-Avrupa Boru Hattı I-II.....	186
Şekil 48: Kuzey Akım Boru Hattı	187
Şekil 49: Sakhalin–Khabarovsk–Vladivostok Boru Hattı.....	190
Şekil 50: Güney Akım ve Nabucco Boru Hatları.....	192
Şekil 51: Altay Boru Hattı.....	193
Şekil 52: Yakutia-Khabarovsk-Vladivostok Boru Hattı	194

GİRİŞ

Günümüzde ülkelerin duyduğu enerji ihtiyacının artması ve enerji kaynaklarının ekonomik ve siyasi öneminin giderek yükselmesi ile birlikte enerji bakımından zengin coğrafyalar üzerinde ilgi yoğunlaşırken, bu kaynaklara sahip olan ülkeler önem kazanmaktadır. Bu açıdan Avrasya coğrafyası, sahip olduğu zengin petrol ve doğalgaz kaynakları ile öne çıkmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Rusya, özellikle Putin dönemi ile birlikte enerji konusunu dış politikasında önemli bir noktada tutmaktadır. Sovyetler Birliği sonrası Rusya, serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci ile yeniden yapılanma süreci içine girerken eski ihtişamını kaybetmiştir. Putin ile birlikte ise Rusya, yeni bir vizyon yüklenerek yola çıkmış ve uygulanan reformlar ve yeni politik açılımlar ile uluslararası arenada güçlü aktörler arasında yer almaya çalışmıştır.

Çalışmanın yönteminde uluslararası güvenilir kurumların rakamsal verileri kullanılmış, konu hakkında bilimsel yayınlar taranmış, oluşturulan siyasi ve ekonomik veriler üzerinde çok yönlü değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada Sovyetler Birliği'nin kuruluş sürecinden başlayarak günümüze kadar Rusya'nın yaşadığı ekonomik ve siyasi değişimler ve gelişmeler incelenmiştir. Birinci bölümde Sovyetler Birliği'nin kuruluş dönemi ele alınmış, uygulanan beş yıllık ekonomik programlarla birlikte Sovyetler Birliği'nin uluslararası alanda yaşadığı ekonomik ve siyasi gelişmeler ele alınmıştır. Gorbaçov ile son bulan Sovyetler Birliği ve Yeltsin ile birlikte serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci incelenerek, Rusya'da yaşanan ekonomik ve siyasi değişimler ele alınmıştır. 1998 krizi ile yaşanan sıkıntıları ele alınmış ve Putin öncesi dönemde Rusya'nın ekonomik ve siyasi yönden konumu ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde, Putin'in devlet başkanlığına geçiş süreci ele alınmış ve Putin'in yönetime geçtiği noktadan itibaren yaptığı ekonomik reformlar incelenmiştir. Putin ile birlikte aktif bir dış politika izleyen Rusya'nın Avrasya ülkeleriyle, eski Sovyet ülkeleriyle ve Batı jeopolitiğinde AB ve ABD ile ilişkileri incelenmiştir. Bu ikili ilişkilerde Rusya'nın avantajları ele alınmış ve bu avantajlarını ikili ilişkilerde öne çıkararak çıkarları doğrultusunda yaşanan gelişmeler incelenmiştir. 2008 Küresel Krizi ile Rusya'nın yaşadığı ekonomik sorunlar ele alınarak, makro ekonomik göstergeleri incelenmiştir. Krizin daha rahat ortaya çıkardığı ve Rusya'nın ekonomide zayıf yönü

olarak görülen özellikleri ve güçlü yanları irdelenerek Putin dönemi boyunca devam eden ekonomik göstergeler, IMF ve Dünya Bankası verileri ve raporları incelenmiştir.

Üçüncü bölümde Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynakları, dünya genelinde ve ülkeler bazında görünümü ele alınarak rezerv, üretim ve tüketim oranlarıyla incelenmiş, enerji ihracatındaki miktarları ortaya konulmuştur. Bu noktada IEA, BP, EIA gibi uluslararası işletme ve kurumların verilerinden faydalanılmıştır. Rusya'nın enerji politikalarında önemli yer tutan Rus enerji şirketleri başta Gazprom olmak üzere incelenmiş, özel enerji şirketlerinin devletleştirilme süreci ele alınmıştır. Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynaklarının dünya genelindeki payı ve önemi ortaya konduktan sonra, Putin döneminde enerji alanında Avrasya, Uzak Doğu ve Batı jeopolitiğinde yapılan anlaşmalar ele alınarak, Rusya'da enerji sektöründeki monopolleşme hareketleri incelenmiştir. Rusya'nın enerji piyasasındaki güçlenme ve konumunu koruması kapsamında hayati önem taşıyan enerji boru hatları da ele alınmıştır. Bu noktada Rusya merkezli veya çıkışlı petrol ve doğalgaz boru hatları teknik olarak incelenmiş, aynı zamanda siyasi olarak geliştirilen projelere karşılık Rusya'nın hamleleri ele alınarak ekonomik ve siyasi boyutuyla incelenmiştir. Rusya'nın özellikle boru hatlarının geçtiği Doğu Avrupa ve eski Sovyet ülkeleriyle enerji merkezli yaşadığı sorunlara değinilmiş ve Rusya'nın bu gelişmelere yönelik enerji kozunu kullanması ve yaşanan siyasi mücadeleler ile birlikte alternatif girişimleri ele alınmıştır.

Rusya, sahip olduğu enerji kaynakları, enerji şirketleri ve enerji boru hatları ile enerji tedarikinde monopol bir durumda yer almaktadır. Putin'in amacı bu konumunu korumak ve enerji piyasasında rakip oluşumları engellemektir. Bu amaçla değerlendirirsek, enerji alanında Rusya'ya bağımlı durumda ülkelerin çoğalması, Rusya'nın dış politikada daha rahat ve aktif hareket etmesi anlamına gelmektedir. Günümüzde eski Sovyet ülkeleri ve AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığı, Rusya'nın bu ülkelerle olan ikili ilişkilerde elini güçlendiren bir gelişmedir. Bu amaçla tezde, Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynakları ile Avrasya ve Batı jeopolitiğinde yakaladığı avantajlar ve enerji kozuyla birlikte kazandığı siyasi ve ekonomik güç ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOVYETLER BİRLİĞİ'NDEN RUSYA FEDERASYONU'NA; SOSYALİZMDEN SERBEST PİYASA EKONOMİSİNE

1.1. SONUN BAŞLANGICI

Rusya, 15. yüzyıldan başlayan yükselişini 18. Yüzyılda Avrupa endüstriyel devriminden elde ettiği teknolojik performans ile birlikte ulusal gücüne transfer ederek sürdürmüştür. Dünyanın merkezi kabul edilen Avrasya jeopolitiğinde yer alan Rusya, otokratik ve milliyetçi prensiplere dayalı Rus İmparatorluk Stratejisi'yle dünya güç merkezleri arasında yer almıştır. Çarlık Rusyası'nın ömrü Bolşevik devrimiyle sona ermiş ve Rus İmparatorluğu'nun ikinci halkası olarak adlandırabileceğimiz Sovyetler Birliği'nin doğuşu gerçekleşmiştir (Çaşın, 2006: 129-131). Avrasya kıtasının zengin coğrafyasında doğan Sovyetler Birliği, I. Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımla birlikte kuruluşunun ilk döneminde ekonomik sıkıntılar içinde olmuştur. Sovyetler Birliği bu süreçte uyguladığı ekonomik programlarla hızlı bir kalkınma sürecine girmiş ve uygun konjonktürün oluşmasıyla birlikte II. Dünya Savaşı sonrasında hegemon güçlerden biri durumuna gelmiştir. Soğuk savaş boyunca iki kutuplu sistemin doğu blokunu oluşturan Sovyetler Birliği Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin karşısındaki yerini almıştır. Ancak Sovyet sisteminin yükselişi çok uzun sürmemiştir. Piyasa sistemini tanımayıp arz ve talep gibi uzun süre karşısında durulamayacak güçleri karşısına alan Sovyet sistemi, ekonomik faaliyetlerin en güçlü motifi olan özel mülkiyet, hür teşebbüs, miras ve kâr sistemini reddetmekle çöküşün dâhili sebeplerini işin başında bünyesine almıştır. Kapalı ve rekabetten yoksun bir yapı içinde monotonlaşan Sovyet ekonomisi zamanla dinamizmini kaybetmiştir (Özsoy, 2006: 163-194).

Sovyetler Birliği kuruluşundan yıkılışına kadar süreç içerisinde daha da derinleşen siyasal, yapısal ve konjonktürel krizlerle mücadele etmiştir. Bunlar içerisinde en büyüğü olan siyasal kriz, demokrasi yokluğu nedeniyle ülke yönetimiyle halk arasında kopukluk yaşanmasına neden olmuştur. Mevcut Sovyet Sistemi, kendi kendini tohumlayan her sistem gibi Sovyetler Birliği'nin içten çürümesine neden olmuştur. Sovyetler Birliği kurulduğunda işsizliği önlemek amacıyla uygulanan yaygın gelişme

modeli ile fabrikalar ülke geneline yayılmış ancak iktisadi rasyonellik ilkesi uygulanarak yoğun büyüme aşamasına geçilememiştir. Oysa kapitalizm bu devrede üçüncü sanayi devrimine geçmiş ve Sovyetler Birliği'nde yapısal kriz ortaya çıkmaya başlamıştır. Sosyalist devlet yurttaşların temel gereksinmelerini karşıladığı ve piyasada fazla mal çeşidi bulunmadığı için ücret düzeyi, mal ve hizmet düzeyini aşmış ve zaman zaman talep fazlası doğmuştur. Malların çoğaltılmadığı kısır bir ortamda bu talep fazlası da konjonktürel krize neden olmuştur (Oran, 2004: 13). Son çare olarak görülen Gorbaçov'un glasnost ve perestroyka politikaları Sovyetler Birliği'ni tekrar canlandırmaktan daha çok çöküşü hızlandırmış ve kimilerine göre en başından beri gerçekleşmesi beklenen kaçınılmaz sona gelinmiştir. Sovyet sisteminin başarısız olmasıyla birlikte Sovyetler Birliği dağılmış ve yerini varisi sayılabilecek Rusya Federasyonu'na bırakmıştır.

1.2. GORBAÇOV ÖNCESİ DÖNEM

1917 yılında Bolşevik ihtilaliyle tohumları atılan Sovyetler Birliği, doğduğu yıllar göz önüne alındığında oldukça sıkıntılı bir dönemin izlerini taşımaktaydı. Vladimir İlyiç Ulyanov önderliğinde Bolşevikler, iktidarı ele geçirdiğinde büyük bir ekonomik sıkıntı ve iç savaş ile yüzleşmek zorunda kalmışlardı. Bolşeviklerin iktidarı ele geçirdiği dönemde I. Dünya Savaşında Alman İmparatorluğu ile savaşan Sovyet Rusya ateşkes ilan etmiş ve savaştan çekilmişti. Sovyet Rusya için ağır koşullar içeren bu antlaşma I. Dünya Savaşı sonunda Almanların kaybetmesi ile geçersiz sayılmıştır (Riasanovsky ve Steinberg, 2011: 513).

Sovyet Rusya I. Dünya Savaşından çıkmış ancak ekonomik sıkıntılar ve iç savaş sona ermemiştir. Halen tüm ülkede kontrol sağlayamayan Bolşevikler bir taraftan ülke içinde silahlı muhaliflerle mücadelede bulunurlarken diğer taraftan batılı tarihçiler tarafından savaş komünizmi olarak adlandırılan politikalar uygulamaya başlamışlardır. Bu politikalar özellikle kızıl ordunun temel ihtiyaçlarının karşılanması ve muhalif güçlere karşı mücadele etmeleri amacıyla uygulanmış, bu kapsamda devlet maden, metalürji, tekstil, elektrik, kereste, tütün, cam, seramik, çimento gibi sanayi ürünlerini kamulaştırarak bir anlamda özel girişimi tamamen ortadan kaldırmıştır. Tüm araziler devlet malı haline getirilmiş ve işleyenlere kullanım hakkı verilmiştir (Riasanovsky ve

Steinberg, 2011: 515). Devlet köylülerin elindeki ürünlere el koymakta bu sebeple köylüler toprakları işlemeyi dönem dönem reddetmekteydi. Bu bağlamda yapılan politikalar eşliğinde Bolşeviklerin ülke genelinde kontrolü sağlaması ise 1922 yılını bulmaktaydı.

Bolşevik devrimi ve iç savaş sonrası Sovyetler Birliği'nin gücü oldukça gerilemiş durumdaydı. Ülkenin nüfusu 1914'te 171 milyon iken, 1921'de 132 milyona gerilemişti. Polonya, Finlandiya ve Baltık devletlerinin kaybedilmesiyle ülkenin pek çok sanayi kuruluşu, demiryolları ve çiftlikleri elden gitmiş, elde kalanlar uzayan savaş sonucunda tahrip edilmişti. İmalattaki gerileme 1913'teki verimin %13'üne kadar düşmüştü. Dış ticaret diye bir şey kalmadığı gibi milli gelir düzeyi savaş öncesinin yarısı düzeyine gerilemiştir. Bu aşırı düşüşlerin en önemli sebeplerinden birisi 1917-1921 yılları arasında yaşanan politik ve toplumsal karmaşalardır (Kennedy, 1990: 377).

İç savaş döneminde zor yıllar geçiren Sovyet Rusya, uygulanan politikalar sonucu işçiler ve köylüler tarafından yoğun protestolara maruz kalmıştır. Özellikle iç savaşın sona ermesinde Kızıl Orduya destek veren Kronstadt¹ denizcilerinin Bolşevik yönetimine karşı isyan etmesi Sovyet yönetimi tarafından kaygıyla karşılanmıştır. Bu isyan girişimlerinin yönetimi rahatsız etmesi sonucu savaş komünizmi yerine Yeni Ekonomi Politikası uygulanmaya başlanmış, böylece köylüler vergilerini ödedikten sonra ürettikleri ürünü pazarda satmada serbest bırakılmışlardır. 1928 yılına kadar devam eden Yeni Ekonomi Politikası olarak adlandırılan bu politikayla ekonomide keskin bir dönüş yapan Sovyetler Birliği'nde yabancı kapitalistler ülkeye yatırım yapması için davet edilmişlerdir (Kotz ve Weir, 2012: 45).

Uygulanan politikalar başarılı olmuş ve ekonomik olarak fayda vermeye başlamıştır. Lenin tarafından stratejik bir atılım yapma amacıyla taktik bir geri adım olarak tanımlanan Yeni Ekonomi Politikasıyla köylülerin durumu düzeltilmiş ve üretimde kısa süre zarfında iyileşme sağlanmıştır. 1920'lerin ortalarına gelindiğinde

¹ Kronstadt, Finlandiya Körfezi'nde, Rusya'ya ait Kotlin Adası üzerindeki deniz üssüdür. 17. yüzyılda önemli bir ticaret merkezi olan adaya ilk defa I. Petro tarafından, Petersburg'u korumak amacıyla bir kale yaptırılmış ve zamanla bu kale, Rus donanmasının Baltık Denizi'ndeki üssü durumuna gelmiştir (Ansiklopedim, 2013). Sovyet Rusya tarihine Kronstadt olayı olarak geçen isyan devrim sırasında kilit rol oynamıştır. Kronstadt İsyanı, Kronstadt'lı denizciler önderliğinde 1921 yılının Mart ayında Bolşevik hükümetinin otoriter tutumuna karşı özgür Sovyetler Birliği sloganıyla başlayan isyandır. İsyan sonunda Bolşevik hükümeti Savaş Komünizmi uygulamalarını sona erdirmek sonunda kalmıştır (Akademikanaliz, 2013).

birçok alanda savaş öncesi üretim düzeylerine ulaşılmıştır (Keskin, 2002a: 160). Ayrıca Lenin ülkenin kalkınması ve sanayinin güçlenmesi için elektrik enerjisinin kullanımının yaygınlaştırılmasına çabalamıştır. Yeni Ekonomi Politikası ile Sovyetler Birliği'nde sanayi alanında gerçekleştirilen hamlelerle tarım toplumundan endüstri toplumuna geçişte önemli aşamalar kaydedilmiştir (Hekimoğlu, 2007: 43).

1924 yılında Lenin'in ölümü ve Josey Stalin'in iktidarı ele geçirmesiyle iç siyasette terör olgusu ön plana çıkmıştır. Stalin tarafından birçok muhalif ve hatta Bolşevik kadrolarından gelen isimler birçok sebepten suçlanarak idam edilmiş ya da sürülmüşlerdir. 1920'lerin sonuna doğru tamamen gücü eline geçiren Stalin ekonomi politikalarında da önemli değişimlere imza atmıştır. Özellikle yeni ekonomi politikasının komünizmin uygulanmasında sorunlar yaşatacağını düşünen Stalin beş yıllık planlarla ekonomik uygulamalar yapmayı kararlaştırmıştır.

İlk beş yıllık plan ile tarımda köylülerin tek başlarına üretimlerine son verilerek kolektif tarım sistemi getirilmiştir. Ekonomik dönüşümle birlikte toplumsal dönüşüm de yaşanmış, zor geçecek 1930'lu yıllarda ise tam anlamıyla Sovyet sistemi ortaya çıkmıştır (Riasanovsky ve Steinberg, 2011: 537). 1928'den sonraki süreçte Sovyet siyasetinin temeli bir dizi beş yıllık planla zorunlu endüstrileşme yoluna gitmek olmuştur (Ponting, 2012: 729).

İlk planın Sovyet yönetimince başarılı olarak algılanması bu sürecin devam etmesine, ikinci beş yıllık planın uygulanmasına sebebiyet vermiştir. 1933'ten 1937 yılına kadar devam eden ikinci beş yıllık plan, birincisinden elde edilen tecrübe ve hatalar baz alınarak inşa edilmiştir. Kollektif çiftliklerde ve yeni sanayi bölgelerinde kalitenin arttırılmasına dikkat edilmiş, ağır sanayiye öncelik verilmesi ve daha fazla yatırım yapılması bu planda esas alınan konular arasında yer almıştır (Dobb, 1968: 266).

1929 yılında başlayan ve Batıda ağır hasarlar verdiren büyük depresyona rağmen Sovyet ekonomisi gelişmeye devam etmiştir. İlk iki beş yıllık plan dönemini incelersek 1928'den 1937 yılına kadarki süreçte Sovyetler Birliği'nin ulusal geliri 24,4 Milyar rubleden 93,3 Milyar rubleye, kömür üretimi 34,5 milyon tondan 128 milyon tona, çelik üretimi 4 milyon tondan 17,7 milyon tona yükselmiş, elektrik üretimi yedi kat, traktör sayıları ise kırk kat artmıştır (Kennedy, 1990: 379-380). Üçüncü beş yıllık planın

hazırlanma sürecinde savaş havası hâkim olmuştur diyebiliriz. Hitler önderliğinde Almanya'nın yayılmacı politikaları Avrupa'da tedirginliğe neden olmuş, bu süreç Sovyetler Birliği'nin üçüncü beş yıllık planda savunma unsuruna önem vermesine yol açmıştır. 1940 yılına gelindiğinde bütçeden savunmaya ayrılan pay, 1938'e nazaran iki katı ve bütçeden tüm ekonomiye ayrılan payın ise yarısı kadar olmuştur (Dobb, 1968: 286).

Özellikle sanayinin gelişmesinde etkili olan beş yıllık ekonomik planlar II. Dünya Savaşı'nın başlayıp Hitler yönetimindeki Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırısına kadar devam etmiştir. Beş yıllık planları II. Dünya Savaşına kadar olan süreçte değerlendirdiğimizde bu planlar sayesinde Sovyetler Birliği'nin hızlı bir sanayileşme ve toplumsal dönüşüm içine girdiğini dile getirmiştik. Bununla birlikte ekonomik planlara yönelik eleştirilere baktığımızda işçi başına üretkenliğin oldukça düşük olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır (Dobb, 1968: 305-331). Buna rağmen II. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde Sovyetler Birliği'nin dönemin başat güçlerine göre özellikle imalat sanayi üretiminde kurulduğu günden itibaren önemli gelişme kaydettiği görülmektedir.

Tablo 1:Çeşitli Ülkelerin Yıllık İmalat Sanayi Üretimi Endeksleri-(1913-1938)

YILLAR	ABD	Almanya	İngiltere	Fransa	SSCB	İtalya	Japonya
1913	100	100	100	100	100	100	100
1920	122.2	59.0	92.6	70.4	12.8	95.2	176.0
1925	148.0	94.9	86.3	114.3	70.2	156.8	221.8
1930	148.0	101.6	91.3	139.9	235.5	164.0	294.0
1935	140.3	116.7	107.9	109.1	533.7	162.2	457.8
1936	171.0	127.5	119.1	116.3	693.3	169.2	483.9
1937	185.8	138.1	127.8	123.8	772.2	194.5	551.0
1938	143.0	149.3	117.6	114.6	857.3	195.2	552.0

(Kennedy, 1990: 351)

1913 yılını tüm ülkeler için 100 değeri olarak kabul ettiğimizde imalat sanayi üretimindeki en büyük artış Sovyetler Birliği'nde görülmüştür. Savaş komünizmi

yıllarının ardından artışa geçen imalat sanayi üretimi 1938 yılına gelindiğinde 1913'teki seviyenin sekiz katından daha yüksek bir rakama ulaşmıştır. Bu yıllar arasındaki diğer başat güçlerden çok daha fazla imalat sanayi üretimini geliştiren Sovyetler Birliği'nin Stalin döneminde sanayileşme girişimlerinin önemli ölçüde hızlandığını söyleyebiliriz.

İmalat sanayi'de yaşanan bu artışta Stalin dönemi uygulanan ekonomi politikalarının önemli yeri olduğunu ifade edebiliriz. Bu dönemde hızlı bir sanayileşme atılımı gerçekleşmiş, Rus halkının çalışma alanı süratle değiştirilmiştir. 1928-1940 yılları arasında tarım kesiminde çalışanların sayısının %71'den %51'e düşmesi bu değişimi ifade eden göstergelerden biridir (Kennedy, 1990: 379).

1929 yılında dünyada görülmeye başlanan ekonomik bunalım özellikle ABD ve Avrupa ülkelerinde yıkıcı etkiler yaratırken Sovyetler Birliği bu süreçte gelişmesini sürdürmeye devam etmiştir. Tablo 2 incelendiğinde dönemin güçlü ülkelerinin bu süreçte imalat verimi paylarında düşüşler yaşadığını ancak Sovyetler Birliği'nin bu süreçte başarılı olduğu daha net görülebilir.

Tablo 2:Çeşitli Ülkelerin Büyük Bunalım Dönemi İmalat Verimi Payları- (1929-1938)-%

YILLAR	ABD	SSCB	Almanya	İngiltere	Fransa	Japonya	İtalya
1929	43	5.0	11.1	9.4	6.6	2.5	3.3
1932	31.8	11.5	10.6	10.9	6.9	3.5	3.1
1937	35.1	14.1	11.4	9.4	4.5	3.5	2.7
1938	28.7	17.6	13.2	9.2	4.5	3.8	2.9

(Kennedy, 1990: 387)

İmalat verimi paylarında özellikle krizin ilk yıllarında ABD'de büyük düşüş görünürken Sovyetler Birliği 1929-1932 döneminde payını ikiye katlamıştır. Krizin başladığı yıl imalat verimi paylarında %5'lik oranıyla Almanya, İngiltere ve Fransa'nın gerisinde yer alan Sovyetler Birliği krizin sonlarına doğru payını %17,6'ya çıkararak ABD'nin %28,7'lik payının hemen arkasında yer almıştır. Dokuz yıllık süreç sonunda Sovyetler Birliği dünya imalat verimindeki payını üç katına çıkarmıştır.

II. Dünya Savaşında Hitler'in Almanya'sına karşı savaşın ilk yıllarında ağır kayıplar veren Sovyetler Birliği 1945 yılında Berlin'i ele geçirerek savaşı sonlandırmıştır. Savaş sırasında milyonlarca insanını kaybeden Sovyetler Birliği'nde savaş sonrası vatanseverlik ve dayanışma duyguları ön plana çıkmıştır. Dönemin en güçlü ordusu olarak adlandırılan Almanya'ya karşı elde edilen zafer dış dünyada Sovyetler Birliği'nin itibarını arttırmıştır. Savaş kimi ülkeler için olumlu tablolar doğursa da özellikle Avrupa ülkeleri için yıkım anlamına gelmiştir. Savaş sırasında ABD, Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) oranında %50'nin üzerinde bir artış yaşanmış, Sovyetler Birliği dışında bir bütün olarak Avrupa'da ise %25 oranında düşüş görülmüştür (Kennedy, 1990: 432). Savaş sonunda Almanya ve Japonya'nın mağlubiyeti, savaşa katılan Müttefik Avrupa devletlerinin ağır hasar almaları, Sovyetler Birliği'nin ön plana çıkması için uygun koşulların oluşmasını sağlamıştır. 1917'den beri birçok Çarlık İmparatorluklarında görülen komünist sistem yayılma alanı bulmuş ve 1947'den itibaren Orta Avrupa bir anlamda Sovyet Eyaleti haline gelmiştir (Brzezinski, 1990: 7).

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle uluslararası sistem, ciddi bir yapısal değişikliğe uğrayarak iki süper gücün liderliğinde rakip bloklar oluşmasına ve İki Kutuplu Sistemin kurulması ile birlikte iki süper güç arasındaki ilişkilerin Soğuk Savaş biçiminde ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1946 yılında Winston Churchill'in ABD'de yaptığı konuşmada Sovyetler Birliği ve sosyalizme karşı uluslararası askeri gücün kurulması gerektiğini açıklaması ve sosyalizme karşı "demir perde" kelimesini ilk defa telaffuz etmesi Soğuk Savaş'ın başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir (Hekimoğlu, 2007: 49).

Stalin, dış politikada II. Dünya Savaşından itibaren yayılcı bir siyaset izlemeye başlamış ve Troçki'nin sürekli devrim, dünya devrimi tezine dönüş yapmış, Avrupa'nın ortasına demir perde çekilmiştir (Sapmaz, 2008: 90-91). Özellikle Doğu Avrupa'da Sovyet benzeri yapılarda hükümetlerin kurulması II. Dünya Savaşında işbirliği içinde olduğu Batılı Avrupa güçleri ve ABD ile karşı karşıya gelmesine neden olmuş ve kutuplaşmalar başlamıştır. Yeni oluşan sistemde, yerkürenin yarısının kaderini değiştirme gücüne sahip ülkeler artık ABD ve Sovyetler Birliği olmuştur (Kennedy, 1990: 428).

Sovyetler Birliği'nin yayılcı politikasından rahatsızlık duyan ABD, öncelikle tarihte Amerikan başkanının adıyla özdeşleşen Truman Doktrini ile kendisini Komünist ülkelerin baskısı altında hisseden ülkelere ekonomik ve askeri yardım yapılmasını kararlaştırmıştır. 12 Mart 1947'de Başkan Harry Truman kongreye ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'ye toplam 400 Milyon dolarlık askeri ve ekonomik yardım yapacağını açıklamıştır (Sever, 1997: 49). Amerikan yönetimi Başkan Truman döneminde, rejimi istikrara kavuşturmak için Yunanistan'a 300 Milyon dolar, ekonomiyi güçlendirmesi için ise Türkiye'ye 100 Milyon dolar vermiştir (Üçkuş ve Kendirci, 2012: 57-78). ABD için Komünizmin ortaya çıkardığı evrensel tehlike, ABD'yi yalnızca Avrupa'daki gelişmelere değil aynı zamanda uluslararası politikanın global yapısı içinde ve hürriyet düzeninin korunmasında sorumluluklar almasına neden olmuştur. Geleneksel Amerikan dış politikasındaki bu radikal değişimin başlangıcını da Truman Doktrini oluşturmuştur (Armaoğlu, 2010: 537).

Ekonomik açıdan güçlü bir Avrupa'nın Sovyet tehdidinden daha az etkileneceği görüşü ABD' de etkin olmuştur. Bu bağlamda Orta ve Doğu Avrupa'daki Sovyet etkisini kırmak ve Batı Avrupa'daki komünist partilerin güçlenmesini kontrol altına almak amacıyla Avrupa ekonomisinin toparlanmasını sağlama fikri hayat geçirilmiştir (Balkır, 2010: 59). ABD, Marshall planı altında II. Dünya Savaşından büyük bir yıkımla çıkan batılı Avrupa devletlerine yardımda bulunmuş bir anlamda Sovyetler Birliği'ne karşı batılı devletleri güçlendirme yoluna gitmiştir.

Tablo 3: Marshall Planı İle Ülkelere Yapılan Yardımlar(Milyon Dolar)

Ülkeler	Toplam Yardım	%	Hibe	%
İngiltere	3.165.8	24.4	1.956.9	21.0
Fransa	2.629.8	20.2	2.212.1	23.8
İtalya	1.434.6	11.0	1.174.4	12.6
Batı Almanya	1.317.3	10.1	1.078.7	11.6
Hollanda	1.078.7	8.3	796.4	8.6
Avusturya	653.8	5.0	556.1	6.0
Yunanistan	628.0	4.8	34.4	5.5
Belçika	546.6	4.2	217.3	0.3

Danimarka	266.4	2.1	196.0	2.3
Norveç	241.9	1.9	62.4	2.1
Türkiye	184.5	1.4	18.0	0.7
İrlanda	146.2	1.1	-	0.2
İsveç	107.1	0.8	-5.5	-
Portekiz	50.5	0.4	15.9	0.1
İspanya	26.8	0.2	-	0.2
Toplam	12.292.5	100	9.290.2	100

(Erhan, 1996: 275-288)

İngiltere, Marshall Planı kapsamında en fazla yardım alan ülke olurken toplam yardımların %24,4'ünü almıştır. Fransa %20,2 ile en fazla yardım alan ikinci ülke, İtalya ise %11,1 ile üçüncü en fazla yardım alan ülke olmuştur. Türkiye'nin ise 184,5 milyon dolar ile toplam yapılan yardımlardan aldığı pay sadece %1,4 olmuştur. Marshall Planı, ABD' nin dış politikasının önemli hamleleri arasında görülmüştür. ABD, diğer ülkelerin ekonomilerin gelişmesi hedefiyle uygulayacağı yöntemi, Marshall Planı ile hayata geçirmiştir (Kissinger, 2012: 787).

Aynı dönemde kurulan North Atlantic Treaty Organization - Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) ise Sovyetler Birliği'ne karşı savunma amaçlı kurulmuş ve ABD tarafından müttefik ülkeleri organize hale getirmiştir. ABD için Nato, kendisi ile Avrupa'yı birbirine bağlayan en önemli kurumsal bağ durumuna gelmiştir (Kissinger, 2012: 797). ABD önderliğinde Batı blokunun Sovyet ve komünizm karşısı ekonomik, siyasi ve askeri politikaları Sovyet yönetimi tarafından dikkatle izlenmiş ve karşı politikalar üretilmiştir. Marshall Planı'na karşılık Doğu bloku ülkeleri ile kendi arasındaki ekonomik münasebetleri ve işbirliğini sıkılaştırmak için Molotov Planı adını verdikleri ikili ticaret sistemini kurmuşlardır (Armaoğlu, 2010: 541). Üye ülkelerin ekonomik gelişmesini hızlandırmak ve aralarında eşgüdümü sağlamak amacı güden Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON) 1949 yılında Sovyetler Birliği, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ve Romanya arasında oluşturulmuştur (Keskin, 2002b: 501). Batının askeri alandaki NATO hamlesine karşılık ise Varşova Paktı oluşturulmuş ve Batıdan gelebilecek saldırılara karşılık savunma alanında birlik oluşturulmuştur. Varşova Paktı, Batı Almanya'nın NATO'ya üyeliğinin kısa bir süre ardından gerçekleşmiş, bir anlamda NATO'nun bu hamlesine

tepki olarak gelişmiştir (Pease, 2008: 141). Varşova Paktı, her ne kadar Batı odaklı müdahalelere karşı kurulmuş olsa da zaman içerisinde görüleceği üzere daha çok Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa ülkelerine müdahalelerini kolaylaştıran, bir anlamda resmileştiren bir girişim olduğu da aşikârdır.

1950'li yıllarda Sovyetler Birliği'nin iç siyasetinde özellikle Stalin'in ölümüyle önemli değişimler meydana gelmiştir. Nikita Kruşçev'in iktidara gelmesi ile birlikte Stalin döneminde yapılan siyasi infazlar ve haksız uygulamalar eleştirilmiş ve ilk kez yüzleşmiştir. Sovyet ekonomisinde ağır sanayinin etkisi azaltılmaya çalışılmış, 1953'ten başlayarak bütçede kaynakların çoğu ağır sanayiden tarıma ve hafif sanayiye aktarıldığı görülmüştür. Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin ekonomik planlarının temelini Amerika'yı geç ve yakala politikası biçimlendirmiştir. Kruşçev bu politikayı özetlerken kapitalizme en büyük darbeyi bombayla değil, kişi başına et, yağ, süt üretiminde ABD'yi yakaladıklarında vuracaklarını ifade etmiştir (Tellal, 2002: 509). Kruşçev döneminde Sovyetler Birliği adına önemli teknolojik gelişmeler yaşanmıştır. Uzaya gönderilen ilk füze, ilk nükleer santralin kurulumu gibi gelişmeler Sovyetler Birliği'nin teknoloji alanında ABD'nin gerisinde kalmadığını hatta bu dönemde bir sıçrama yaşadığını gözler önüne sermiştir.

Kruşçev, yönetimde kaldığı süre boyunca tarım konusunu ön plana taşımıştır. Tarımın brüt üretiminin 1952'de, 1928'e göre sadece %6 artmış olması Sovyet çiftlik probleminin durumunu ortaya koyan göstergelerden birisi olmuştur (Riasanovsky ve Steinberg, 2011: 596). Bu kapsamda Kruşçev'in yeni politikasının adı Bakir Topraklar Projesi olmuştur. Bu proje kapsamında 1955-1963 yılları arasında birçok toprak tarıma açılmıştır (Nazpary, 2003: 53). İlk yıllarda olumlu sonuçlar alınsa da özellikle 1960'lardan itibaren iklim koşullarının da etkisiyle beklentiler karşılanamamıştır. Kruşçev'in görevdeki son yıllarında sanayi üretiminde ciddi düşüşler yaşanmış ve yurtiçinde kıtlığı önlemek üzere Kanada'dan buğday alımına gidilmek zorunda kalınmıştır (Riasanovsky ve Steinberg, 2011: 590). Kruşçev'in tarım politikaları bir anlamda kendi sonunu da getirmiş ve Sovyetler Birliği tarihinde ilk kez görevden alınan Sovyet lideri olmuş ve onun boşalttığı koltuğa 1964 yılında Leonid İlyiç Brejnev getirilmiştir.

Brejnev, Sovyetler Birliği'nde 16 yıl süreyle, ölümüne kadar görev almıştır. Brejnev yönetiminde Sovyetler Birliği'nde ekonomik program olarak beş yıllık planlara devam edilmiştir. Brejnev döneminde Sovyet ekonomisinin özellikle 1972 yılındaki ve dışarıdan tahıl ithalatını gerektiren 1975 yılındaki hasat başarısızlığının etkisiyle yavaşladığı görülmüştür (Riasanovsky ve Steinberg, 2011: 599). Bu yavaşlama düşüş anlamında değil büyüme bakımından hızının azaldığı anlamına gelmektedir. GSMH'nin yıllık ortalama büyüme oranı 1966-1970 yılları arasında %5,2'den, 1971-1975 için %3,7'ye, 1976-1980 için %2,7'ye ve 1981-1982 için %2'ye gerilemiştir (Riasanovsky ve Steinberg, 2011: 601). Brejnev döneminde GSMH oranlarında yaşanan düşüş her geçen dönemde daha da çarpıcı olmuştur. Tarımdan sanayileşmeye geçiş yapan her ülke, büyüme oranlarında bir duraklama yaşamaktadır. Geç sanayileşmiş başarılı bir ülke teknolojiyi ödünç alarak ve emek gücünü zorla tarımdan sanayiye aktararak çok hızlı bir şekilde büyüme sağlayabilir ancak ilerleyen dönemde bu olanakların da tükenmesi ihtimaller arasındadır (Kotz ve Weir, 2012: 78).

Brejnev dönemi Sovyetler Birliği'nde dış politikada da önemli gelişmelere sahne olmuştur. Brejnev 1968 yılında yeni egemenlik kavramı üzerinde söylemlerde bulunmuştur. Brejnev, sosyalizm davasına yönelik iç ve dış odaklı bir tehlike çıkarsa bu hareketin bütün sosyalist milletler topluluğu güvenliğine karşı yapılmış gibi algılanacağını dile getirmiştir. Bu durumun sadece o ülkenin değil, bütün sosyalist ülkeleri ilgilendiren ortak bir mesele olacağını ifade etmiştir. Tarihte Brejnev Doktrini olarak anılacak bu demeç ile Sovyetler Birliği, sosyalist ülkelerin içinde yaşanan gelişmeleri sadece o ülkenin meselesi olarak görmemiş, bütün sosyalist ülkeleri ilgilendiren dolayısıyla diğer ülkelere müdahale hakkı veren bir mesele olarak değerlendirmiştir (Armaoğlu, 2010: 688-689).

Brejnev yönetimindeki Sovyetler Birliği, ABD ile arasındaki Soğuk Savaş sürecinde yumuşama dönemini yaşamış olsa da 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi ile bu dönem sona ermiştir. Bu gerilimin sonucunda ABD senatosu Sovyetler Birliği ile yapılan Salt II silahsızlanma anlaşmasını onaylamamış ve Sovyetler Birliği'ne tarım ürünleri ambargosu dâhil uluslararası önlemler alınması için çaba göstermiştir. Afganistan işgalinin diğer bir önemli noktası ise Doğu blokunda yer alan birçok ülkenin Afganistan işgalinde Sovyetler Birliği'nin yanında yer almamış olması ve bu işgali hoş karşılamamış olmasıdır (Sander, 1996: 506-507). Sovyetler

Birliği'nin uydusu görünümündeki Doğu bloku ülkelerinin yanı sıra bağlantısızlar hareketi olarak bilinen ülkeler tarafından da Sovyetler Birliği'nin Afganistan işğali tepki çekmiştir.

Brejnev döneminde temel ihracat maddeleri olan petrol ve hammaddelerin üretim maliyetindeki artış, Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'daki uydusu görünümündeki müttefiklerine ve üçüncü dünya ülkelere yaptığı yardımlarda sıkıntılar yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca ABD ile yaşanan rekabetle orantılı olarak kaynakların büyük bir kısmı savunma sanayisine aktarılmıştır. Bu dönemde savunma sanayine GSMH'dan %15 payın ayrılması, ekonomide yaşanan istikrarsızlığın artmasına neden olmuştur (Turan ve Işık, 2007: 54).

1980'lerin başında büyüme hızının durma noktasına gelmesi Sovyetler Birliği'nde sorunların yüz üstüne çıkmasına neden olmuştur. Askeri harcamaların artışı, 1980'lerin ilk yıllarında petrol kuyularının artık daha fazla ürün vermemesi, işğücü verimliliğinde yaşanan düşüş ve 1975'ten itibaren iktisadi planlamada büyüme oranları hedefinin düşürülerek işletme yöneticilerinin üzerindeki stresi azaltma ve ürünlerin miktarı üzerinde yoğunlaşacağı inancıyla politikalar uygulanması, ekonomideki durgunluğun başlıca nedenleri olarak sıralanabilir (Kotz ve Weir, 2012: 85-93).

Brejnev dönemi Sovyetler Birliği'nin duraklama ve ekonomik durgunluk yaşadığı dönem olarak anılmaktadır. Ekonomik istatistikleri değerlendirdiğimizde ise bu tabloyu daha açık bir şekilde görmekteyiz.

Tablo 4:SSCB Ekonomisinde Yıllık Büyüme Hızları (1966-1984)-%

	1966-1970	1971-1975	1976-1980	1981-1984
Ulusal Gelir	7.7	5.7	4.2	3.1
Sanayi Üretimi	8.5	7.4	4.4	3.6
Tarım Üretimi	3.8	2.4	1.7	1.1
Yatırımlar	7.6	7.0	3.4	3.1
Emek Verimliliği	6.3	4.5	3.1	2.4
Kişi Başına Gelir	5.7	4.3	3.3	1.7

(Altınoğlu, 1990: 26)

Brejnev'in göreve geldiği 1964 yılından itibaren ulusal gelir, sanayi ve tarım üretimi, yatırımlar, emek verimliliği ve kişi başına gelir artış hızlarında sürekli düşüş yaşanmıştır. Uygulanan beş yıllık ekonomi programları olumlu sonuç vermemiş ve Brejnev dönemi dış politika açısından olduğu kadar ekonomik görünüm açısından da olumlu sonuçlanmamıştır.

Brejnev'in son yıllarını değerlendirdiğimizde Sovyetler Birliği'nin yarış içinde olduğu ABD karşısında tarım alanında verim yönünden oldukça geride kaldığını söyleyebiliriz. 1980 yılında Amerikalı tarım işçisi 65 kişiyi beslemeye yetecek kadar yiyecek üretirken, aynı işi yapan Rus tarım işçisi ancak 8 kişiye yetecek kadar üretebilmiştir. Bu süreç ise Sovyetler Birliği için zorunlu olarak giderek daha çok yiyecek maddesinin ithal edilmesi anlamına gelmiştir (Kennedy, 1990: 507).

1982 yılında Brejnev'in ölümü üzerine Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreterliği'ne eski Committee for State Security-Devlet Güvenlik Komitesi (KGB) başkanı Yuri Andropov getirilmiştir. Andropov, döneminde çok sayıda kanun çıkarılmasına rağmen bu kanunlar, baskı unsuru taşıyan nitelikte olmuştur (Demir, 1998: 83). Andropov ekonomik verimsizliğe, merkezi planlamadaki aksaklıkları daha özerk işletme yapıları sağlayarak gidermeye, ekonomi yöneticilerinin hırsızlığına karşı önlemler almaya çalışmış ancak ölümü nedeniyle görev süresi sadece 15 ay sürmüştür. 9 Şubat 1984 tarihinde hayatını kaybeden Andropov'un yerine Konstantin Çernenko atanmıştır (Kürkçü, 1988: 1683). Çernenko'nun liderlikte kalma süresi Andropov'dan da kısa olmuştur. Andropov ve Çernenko kısa süren iktidar dönemleri ve bu kısa süre içinde karşı karşıya kaldıkları kapsamlı ve acil reform gereksinimleri nedeniyle kendilerinden önceki liderler kadar etkili olamamışlardır (Tellal, 2004a: 158). Çernenko sonrası Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreterliğine geçecek isim ise Sovyet ekonomisini, sistemini ve dış politikasını tamamen değiştirecek olan Mihail Gorbaçov'dur.

1.3. GORBAÇOV DÖNEMİ VE SSCB'NİN ÇÖKÜŞÜ

Uzun yıllar boyunca dünyanın harikalarından biri olan, kimilerince hayranlık beslenen kimileri tarafındansa eleştirilen, dünyanın başka yerlerinde uzun süre örnek

model olarak alınan Sovyet sistemi, 1980'lerin ortalarında büyük bir ekonomik bulanımla karşı karşıya kalmıştır (Yergin ve Gustafson, 1994: 60).

Sovyetler Birliği, Gorbaçov'un göreve geldiği dönemde iki süper güçten birisi konumundaydı. Bu sebeple Sovyetler Birliği'nin başında kim olursa olsun oldukça dikkat çekeceği bilinen bir gerçektir. Ancak Gorbaçov, kendisinden önceki iktidarlarda duyulmayan değişimler ve yeni kavramlar ortaya atarak herkesin dikkatini tamamen Sovyetler Birliği ve kendisine çevirmeyi başaracaktı (Gorbaçov, 1987: 15).

Gorbaçov, 1985 yılında Sovyetler Birliği'nin başına geldiğinde birçok sorunla boğuşan bir ülke bulacağını biliyordu. 1980'lerin ortalarında Sovyetler Birliği'nin Afganistan işgali devam etmekte ve gün geçtikçe durum kötüleşmekteydi. Gorbaçov'un deyişiyle bu durum Sovyetler Birliği için "*Kanayan yara*" haline gelmişti. Bu işgalin uluslararası alandaki etkileri de Sovyetler Birliği'ni rahatsız eden siyasi gelişmeler arasında yer almıştı. Doğu Avrupa ülkelerinin birçoğundan siyasi destek alamayan Sovyetler Birliği, bu bölge üzerindeki etkinliğini de giderek kaybetmekteydi. ABD ile yaşanan Soğuk Savaş, özellikle bu dönemde silahlanma yarışının giderek artmasıyla askeri harcamaların yükselmesine ve bu da Sovyet ekonomisinin zor duruma girmesine neden olmuştu.

Gorbaçov, Sovyetler Birliği'nin bu dönemde yaşadığı siyasi, askeri ve ekonomik sorunların farkındaydı. Belirlenen sorunlar arasında ekonomik durgunluk ile birlikte yaşam koşullarında oluşan olumsuzluklar, tarım sektöründe yaşanan durgunluk, askeri harcamalara ayrılan payın GSMH' daki payının büyüklüğü, bilim ve teknoloji alanında yaşanan gerileme yer almaktaydı (Riasanovsky ve Steinberg, 2011: 647-648). Özellikle teknoloji alanındaki sorun sadece Batıyla Sovyetler Birliği arasında oluşan teknolojik fark değildi. Artık Sovyetler Birliği'nin elindeki makineler giderek eskiyip dökülmeye ve atıl hale gelmeye başlamıştı (Kagarlitski, 1996: 88). 1980'li yıllarda hâlâ fabrikaların çoğunluğu Stalin döneminden ya da II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'dan kalan makinelerle çalışmaktaydı (Turan ve Işık, 2007: 57).

Gorbaçov'un göreve geldiği 1985 yılında dünya pazarlarında ABD'nin ticareti 576 milyar dolar, Japonya'nın 308 milyar dolar iken Sovyetler Birliği'nin payı sadece 66 milyar dolardı. Sovyetler Birliği'nin ihraç mallarında doğal kaynaklarının yeri büyüktü. İhraç mallarının yaklaşık %72'si doğal madenlerden sağlanmakta ve toplamda

ihraç mallarında ilk sırada %49 ile petrol yer almaktaydı. Ancak Sovyetler Birliği de dâhil tüm komünist ülkelerin ihraç malları dünya genelinin sadece %10'unu oluşturuyordu (Brzezinski, 1990: 197-198). Sovyet ekonomisi için petrolden elde edilecek gelir önemli yer tutmakta ancak dalgalanan petrol fiyatları ve Sovyetler Birliği'nde petrol çıkarmada dönem dönem yaşanan sıkıntılar bu gelir miktarının dalgalanmasına neden oluyordu.

Sovyetler Birliği'nin yıllarca sorun yaşadığı konulardan bir diğeri de Sovyet tarımında yaşanan sıkıntılardı. Sovyet tarımını etkileyen yapısal zayıflıklar ve iklimden kaynaklanan sorunlar uzun yıllarca devam etmişti. Tarımda net verim 1950'lerde yılda %4,8 büyürken, 1960'larda %3, 1970'lerde ise %1,8 oranında büyümüştü. Sovyet planlamacıların ve bakanların tarım alanında gösterdikleri hassasiyete rağmen, her geçen yıl geriye gidiş devam etmekteydi (Kennedy, 1990: 506). Diğer bir olumsuz durum ise Sovyetler Birliği'ndeki yaşam standartlarıyla ilgiliydi. II. Dünya Savaşından 40 yıl sonra bile Sovyet hükümeti et dağıtımını hala vesika ile yapmakta hatta şekeri bile vesikaya bağlamış durumdaydı. Resmi Sovyet istatistiklerine göre tüm nüfusun %40'ı ve yaşlıların %79'u fakirlik içinde yaşamaktaydı. Benzer bir olumsuz tablo ise otomobil tüketiminde Sovyetler Birliği'nin birçok ülkeden geride kaldığını gösteren verilerdi. 1983'te 1,8 Amerikalıya, 4,4 Japon'a ve 2,5 Alman'a bir araba düşerken bu oran Sovyet Birliği'nde 14,2 kişiden bir kişiye araç düşerek gerçekleşmişti. Güney Afrika'da bile araca sahip olma oranının Sovyetler Birliği'ndekinden yüksek olması, olumsuz durumu ortaya koyan göstergelerden biriydi (Brzezinski, 1990: 198).

Gorbaçov, Sovyet iktisadi sistemindeki bu sorunlara karşı özellikle iki reform üzerinde durmaktaydı. Bunlardan ilki ekonomiyi daha etkin koordine etmek amacıyla, merkezileşmeden uzaklaşarak ve demokratikleşerek planlama noktasında yeniden yapılandırmak, ikincisi ise piyasa güçlerinin rolünün genişletilmesiydi. Ayrıca işgücü disiplini arttırmak için de üretkenlik oranında işçilerin pay alması yöntemini savunmaktaydı. Kısacası, katı merkezizetçilik ve çalışma motivasyonunun yokluğu Gorbaçov'un teşhisleri arasında yer almaktaydı (Kotz ve Weir, 2012: 99-100). Halk arasındaki karamsarlık ve son dönemlerde alkolizmin artışa geçmesi gibi sorunlar 1980'lerde hat safhaya ulaşmış ve toplumda ruhsal kriz derecesine varan gelişmeler yaşanmaktaydı. Bu da Gorbaçov'un yeniden yapılandırma sürecinde halkaların sadece

ekonomik politikalar olmayacağı, aynı zamanda toplumun da ruhsal olarak yeniden yapılandırma planında yer alacağı mecburi olarak gözükmekteydi.

Gorbaçov göreve geldiği gibi dış politikada da önemli manevralara imza atarak tüm dünyanın dikkatini çekmiştir diyebiliriz. Ortak Avrupa Evi kavramını ortaya atan Gorbaçov, Doğu Avrupa devletlerini kaybetme pahasına Batı ile fikirsel bütünlüğü sağlama yoluna gitmeye çalışmıştır. ABD ve Batı ile silahsızlanma girişimleri içine girerek ülkenin mali enerjisini emen askeri harcamaları azaltma yoluna gitmiştir. Gorbaçov, ulusal sosyalizmlere ve reformlara yeşil ışık yakarak Brejnev doktrini' ne kuramsal olarak son vermiştir (Oran, 2004: 12-13).

İzlenen dış politikanın asıl amacı Sovyetler Birliği'ni uluslararası kapitalist sistemin içerisine ekleme idi. Ancak bu süreç çeşitli sonuçlar ortaya çıkardı. İlk olarak uluslararası arenada gerilim yaşanan bölgelerde Sovyetler Birliği'nin umulduğu kadar güçlü olmadığı ortaya çıktı. Diğer sonuç içeride düzenlemeler yapılırken Sovyetler Birliği'nin dışarıda da istikrara ihtiyacı olduğunun ortaya çıkmasıydı. Günün şartları ve ekonomik durum göz önüne alındığında Sovyetler Birliği, daha küçük bir savunma ve dışişleri bütçesi yaratmak zorundaydı (Tellal, 2004a: 161). Bu bağlamda izlenen politikalar sonucu Sovyetler Birliği 1979 yılından beri devam eden Afganistan İşgalinden 1988 yılı itibarıyla tek taraflı olarak çekilmiş bir yıl sonra ise tamamen sona eren savaşın ardından geriye Rus ordusunun sarsılan güveni, prestiji, büyük askeri kayıpları ve yıllarca süren savaşın ekonomik bilançosu kalmıştı.

Tablo 5:Sovyetler Birliği Ekonomik Performansına İlişkin Temel Göstergeler 1976-1990(Bir Önceki döneme Göre Değişim Oranları)-%

Gösterge	1976-1980	1981-1985	1986	1987	1988	1989	1990
Gayri Safi ulusal üretim	4.8	3.7	3.8	2.9	5.5	3.0	-2.3
Ulusal Gelir	4.8	3.2	2.3	1.6	4.4	2.4	-4.0
Sanayi Üretimi	4.4	3.6	4.4	3.8	3.9	1.7	-1.2
Tüketim Malları	4.4	3.7	4.4	5.5	5.1	5.9	6.0
Tarımsal Üretim	1.7	1.0	5.3	-0.6	1.7	1.3	-2.9
Sermaye Yatırımı	3.7	3.7	8.4	5.6	6.2	4.7	0.6
Emek Verimliliği	3.3	2.7	2.1	1.6	4.8	2.3	-3.0
İstihdam Seviyesi	1.9	0.9	0.6	0.1	-1.1	-1.5	-1.6

(Tedstrom, 1995: 36-47)

Sovyetler Birliği'nin ekonomik performansını durgunluk döneminden çöküş dönemine kadar incelediğimizde bu dönemle ilgili daha açık veriler ortaya koyabiliriz. Tablo 5'te 1976-1980 dönemi ekonomik verilerini temel alırsak, bu dönemden itibaren artış oranları giderek azalmıştır. Brejnev'in son yıllarını geçirdiği ve Andropov ile Çernenko liderliğinde geçen 1981-1985 dönemi bir önceki döneme göre büyüme hızındaki artışın azaldığı dönem olarak gözükmektedir. Bu dönem aynı zamanda Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'ni devraldığı tabloyu ortaya koymaktadır. Gorbaçov'un yönetimindeki ilk yıllarına baktığımızda 1985-1988 yıl aralığında sanayi üretimi, tüketim malları ve sermaye yatırımında artış oranları durgunluk dönemindeki seviyelerde kalmış, tarımsal üretim ve istihdam alanında artış durma noktasına gelmiştir.

1989-1990 dönemini incelediğimizde büyüme hızı durma noktasına ulaşmış ve 1990 yılı itibariyle ulusal üretim, ulusal gelir, sanayi üretimi ve tarımsal üretimde büyüme durarak gerilemeler yaşanmıştır. Bu dönemle ilgili verileri değerlendirdiğimizde Gorbaçov'un yeniden yapılandırma adını verdiği programın ekonomide uzun dönemli olumlu sonuçlar yaratamadığı ve ekonomideki durgunluğu önleyemediğini dile getirebiliriz.

1990-1991 yılında Sovyet ekonomisi ciddi bir krize doğru sürüklendi. 1990'da GSMH %2,4, 1991'de ise %13 oranında geriledi ve Sovyet ekonomisi küçüldü. Net sabit yatırımlar ise 1990'da %21, 1991'de ise %25 oranında düşüş gösterdi. Bu düşüşlerin nedenleri arasında özellikle Sovyet sosyalizminin kurumlarının artık işlemez hale gelmesinin büyük etkisinin olduğunu, bunla birlikte Doğu Avrupa ülkelerinde meydana gelen devrimlerin de bu süreci etkilediğini belirtebiliriz. Eski Doğu bloku devletlerinin, Sovyetler Birliği'nin temel ticaret ortakları arasında yer aldığı bu dönemde, Doğu bloku ülkelerinde komünist partilerin yönetimden düşmesi ve Batı yanlısı tutum içine girmeleri ile ticarete rotalarını Batı'ya çevirmeleri, Sovyet ekonomisini olumsuz etkileyen gelişmeler arasında yer almıştır (Kotz ve Weir, 2012: 144-145).

Yeniden yapılanma politikalarının başarısız olması Sovyet yönetimini yeni iktisadi çözümler arama yoluna götürmüştür. Bu amaçla "500 Gün Planı" adı verilen ve 500 gün içinde Sovyetler Birliği'nde önemli değişimler yapmayı amaçlayan program

kabul edilmiştir. Gorbaçov'un bir süre sonra bu plandan desteğini çekmesi üzerine "Başkanlık Planı" olarak adlandırılan uzlaşma planı uygulanmıştır. Bu uzlaşma planıyla, Sovyetler Birliği'ndeki sanayinin özelleştirilmesi ve piyasa türü bir finans sistemi yaratma hedeflerinde bir değişme olmamış ancak bunun daha uzun zamana yayılması kararlaştırılmıştır (Kotz ve Weir, 2012: 142).

Çöküş süreci diyebileceğimiz bu sürecin Rus toplumu üzerinde de önemli etkileri olmuştur. Rus toplumundaki durumu kuruluştan bugüne incelersek Sovyetler Birliği her biri egemen ve bağımsız olan 15 birlik cumhuriyeti ve sınırları içinde 100'den fazla ulusun yaşadığı birçok uluslu devlet olarak doğmuştur. Böylesine büyük bir ülkede, kaynakların nasıl dağıtılacağı, nerede, nasıl ve ne kadar üretim yapılacağı ve bir işletmede kaç kişinin çalışacağına sadece merkezin yetkili kılınması, her bölgenin kendine has koşullarından dolayı farklı önceliklere sahip olduğu gerçeğinin göz ardı edilmesine neden olmuştur. Nihai hedef olan sınıfsız toplum ideali uğruna yapılan iktisadi araçlar tabulaştırılmış ve iktisadi sorunların çözülmesi mümkün olmamıştır. Tek sesliliğin sağlanması için karşıt görüşlere yer verilmediği gibi görsel ve yazılı medya araçlarında da sadece devletin resmi ideolojisine yer verilmiştir. Böylece dış dünya ile bağları kesilmiş olan Sovyet halkları statik bir toplum haline gelmiştir. Perestroyka ve Glasnost politikaları ile birlikte, o zamana kadar üzerinde sürekli olarak hissettiği baskı ve korku kaynaklarının azaldığını gören Rus toplumu, ekonomik zorluklara ve yaşam koşullarına büyük tepki göstermiş, parçalanma sürecinin olguları arasında yer almıştır (Onay, 2002: 99).

1985'te Gorbaçov'un göreve gelerek başlattığı değişim Sovyetler Birliği adına çözüm değil sonun bir başka adı olmuş ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sonuçlanmıştır. Gorbaçov'un uyguladığı politikalar Sovyet ekonomisini canlandırmak yerine işleyen parçalarını da bozmuştur. Yaratılacak özgürlük ortamı ile birlikte reform hareketlerine destek verilmesini bekleyen Gorbaçov için beklenen gerçekleşmemiş ve bu süreç, muhalif seslerin ve eleştirilerin ön plana çıktığı dönem olmuştur. Bu bağlamda Sovyet sisteminin yapısını değiştiren yeniden yapılanma ve açıklık politikaları kuşkusuz Sovyetler Birliği'nin sonunu hazırlayan en önemli etkenler olarak ortaya çıkmıştır.

1.3.1. PERESTROYKA POLİTİKASI

Gorbaçov yönetime geldiğinde Sovyetler Birliği'nin ekonomik sorunlarının temelini çok eskiye dayandığına inanmaktaydı. Gorbaçov üretim ilişkilerinin 1930'lardaki koşullar üzerine inşa edildiğini ve günün koşullarına yanıt veremediğini dile getirmekteydi. İktisadi bunalım, 1970'lerden itibaren Sovyetler Birliği'nin kapitalist dünya ekonomisinin bir parçası haline gelmesi, kendiliğinden gelişen piyasa ilişkilerinin düzenlenmesi gereği gibi sebepler Gorbaçov'a göre yeniden yapılanmayı (perestroyka) gerekli kılıyordu (Tellal, 2004b: 159). Perestroyka üç ana bölümden oluşmaktaydı. Birincisi glasnost ile ideolojik kontrolü kaldırmak, ikincisi fazlasıyla merkezileşmiş ve yetersiz iktisadi yapılanmayı yeniden yapılandırılmış bir ekonomiyle değiştirecek iktisadi reformu gerçekleştirmek, üçüncüsü ise Sovyet siyasi kurumlarının demokratikleştirilmesini sağlamaktı (Kotz ve Weir, 2012: 104). Perestroyka ile yapılacak iktisadi reformlar arasında ise işletmelerin özerkliğini genişletmek ve farklı mülkiyet biçimlerini teşvik etmek yer almaktaydı. Perestroyka ile planlamanın yerini piyasanın, devlet mülkiyetinin yerini özel mülkiyetin, ulusal büyüme modelinin yerini kapitalist ekonomiyle bütünleşmenin alması amaçlanmaktaydı (Tellal, 2004c: 159).

1986-1990 arası uygulanacak beş yıllık plan, hızlandırma sloganını temel almış ve Sovyet ekonomisindeki büyümenin yavaşlamasını tersine çevirmek, yıllık GSMH artış hızını 1980-1985 arası %2 olan değeri 1985-1990 arasında %4 e çıkararak ikiye katlamak olmuştur. Hedefe ulaşabilmek amacıyla bu sorunun işçi disiplinini sıkılaştırarak çözülebileceği düşünülmüş ve alkollü olarak işyerinde bulunmanın çalışma disiplininin olmayışının nedeni olarak görülmüştür. Bu amaçla devlet alkol üretimini keskin bir şekilde azaltmıştır (Kotz ve Weir, 2012: 125). 1980'lerde hazırlanan beş yıllık kalkınma planında alkolün iş verimliliğini %20 oranında düşürdüğü bilgisi yer almış ve 1984'ten 1987 yılına gelindiğinde alkol satışları %61 oranında azalmıştır (Akkan, 2006).

Alkol tüketimini azaltmak ve iş disiplinini arttırmak isteyen Gorbaçov'un bu politikaları başarılı olmamış, alkol satışlarında yaşanan düşüş ile birlikte yeni sonuçlar ortaya çıkmıştır. Devlet nezdinde alkol üretiminin azaltılması ile birlikte Sovyetler Birliği'nde şeker stoklarını tüketecek boyutta yasa dışı içki üretiminde artış yaşanmıştır. (Riasanovsky ve Steinberg, 2011: 651). Bunun sonucunda büyük vergi kayıpları

yaşanmıştır. Gorbaçov bu sonuçların ardından yalnızca idari önlemlerle alkol sorununu çözemeyeceğini anlamış ve bir bütün olarak toplum yaşamını daha da demokratikleştirmek gerektiğini dile getirmiştir (Gorbaçov, 1988: 106).

1985-1987 yılları arasında uygulanan ekonomik reform hareketleri Sovyetler Birliği'nde istenilen hedeflere ulaşmayı sağlamamıştır. Bu sebeple 1988 yılında "Devlet Girişimi Kanunu" onaylanmış ve Sovyetler Birliği'nin bugüne kadar devam eden yoğun planlı ekonomisinde önemli değişimler hedeflenmiştir. İşletmelere özerklik verilerek bu kapsamda işletmeler, işletme gelirlerini belirlemede özgürleşmiş buna karşılık merkez her işletmeye performansa bağlı bir hedef belirlemiştir. Bu reform ilk başta devlet kontrolünü tamamen ortadan kaldırmasa da birkaç yıl içerisinde devletin ekonomideki ağırlığını zayıflatmıştır. Ayrıca işletmelerin gelirlerini belirlemedeki özgürlüğü ekonomideki dengenin bozulmasına neden olmuştur (Kotz ve Weir, 2012: 127-128).

Uygulanan reformlar sonucu ortaya çıkan diğer bir tehlike ise bütçe açığı olmuştur. Bu dönemde uygulanan ekonomik ve finansal politikalar sonucu bütçe açığı her geçen yıl artış göstermiştir.

Tablo 6: Sovyetler Birliği'nde Bütçe Açıklarının GSYİH'ya Oranı- (1985-1989)-%

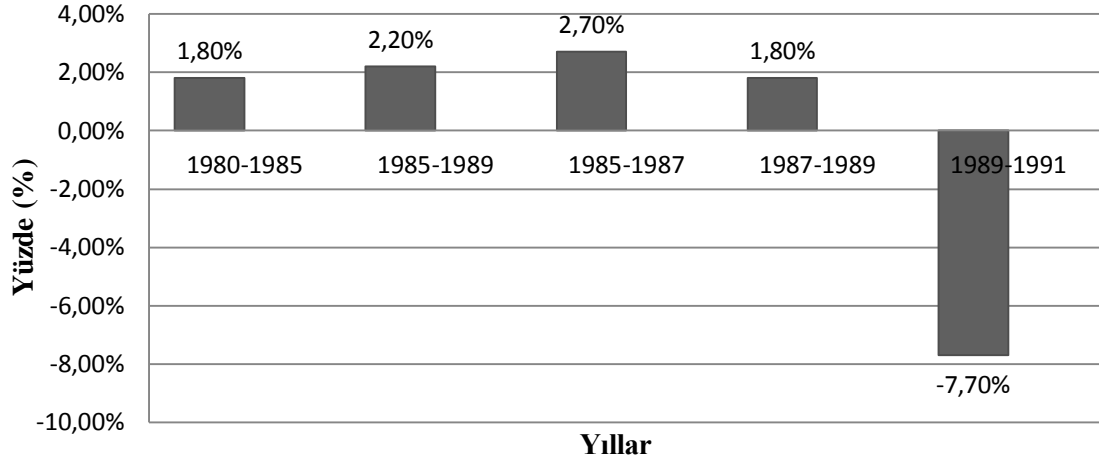
YILLAR	Bütçe Açığı-%
1985	1.8
1986	5.7
1987	6.4
1988	9.2
1989	8.7

(Kotz ve Weir, 2012: 131)

Gorbaçov'un göreve geldiği 1985 yılında Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH)'ya oranla %1,8 olan bütçe açığı bir yıl sonra %5,7'ye çıkmıştır. 1985-1987 yıllarında uygulanan politikalar ve anti alkol kampanyası sonrasında 1988 yılında bütçe açığı %9,2 ile en yüksek seviyeye gelmiş ve ekonomiyi zora sokan rakamlara ulaşmıştır. Alkol tüketiminin resmi olarak kısıtlanması sonucu Sovyet ekonomisinin yaşadığı vergi kaybı bütçe açığı olarak ortaya çıkmıştır. Gorbaçov döneminde bütçe açığında tek düşüş

yaşanan yıl 1989 yılı olmuş ancak bu düşüş önceki döneme kıyasla oldukça küçük rakamlara tekabül etmektedir.

Gorbaçov'un göreve geldiğinde belirlediği hedeflerden biri de 1985-1990 yılları arasında GSMH'yi 1980-1985 yılları arasındaki oranın iki katına yükseltme planıdır.

Şekil 1: Sovyetler Birliği'nde GSMH Büyüme Oranları-(1980-1991)

(Kotz ve Weir, 2012: 123)

Gorbaçov göreve geldiği ilk yıllarda Sovyet ekonomisi GSMH oranında küçük de olsa %2,7 oranında artış yakalanmıştır. Perestroykanın ilk uygulamaya konduğu yıllar olan bu dönemde olumlu gidişat görülse de 1987-1989 yılları arasında GSMH oranı 1980-1985 dönemiyle aynı oranda büyümüştür. Bunun sonucunda Gorbaçov'un planladığı GSMH oranını 5 yıllık süre içerisinde ikiye katlama hedefi başarısız olmuş, bu oran 1985-1989 yılları arasında %2,2'de kalmıştır. Özellikle 1987 yılından itibaren ekonomide girişim yöneticilerine fiyat, maaş ve üretim hedeflerini kendi kendilerine belirlemeleri için özerklik sağlanması ile birlikte merkezi planlamadan gittikçe uzaklaşmaya başlanmıştır (Riasanovsky ve Steinberg, 2011: 651).

1.3.2. GLASNOST POLİTİKASI

Gorbaçov'un göreve gelmesiyle başlayan Sovyetler Birliği'ndeki iktisadi değişim, ekonomik tablonun düzelmesi için yeterince fark yaratamamıştır. Bu süreçte özellikle merkezîyetçiliğe karşı yapılan reformlar muhalif grupların tepkisine yol almıştır. Bu tepkilere rağmen Gorbaçov'un Sovyet Sistemine yabancı uygulamaları devam etmiş ve sıradaki politikanın adı Glasnost olmuştur. Glasnost, üç ayrı hedeften

oluşturmuştur. Bunlardan ilki ifade, basın ve kültürel alanda yapılan özgürlükler olmuş, Sovyetler Birliği'nde yıllarca yasak olan kitaplar yayınlanmaya başlanmıştır. Sovyet Toplumunu yıllardan beri ilk kez kendi ülkesi ve dünyadaki gelişmeler hakkında bilgi edinebilme olanağına sahip olmuştur. İkinci bölüm, devlet yapısının modernleştirilmesi üçüncüsü ise parti ve çeşitli iktidar kurumlarının daha açık bir yapıya kavuşturulması olarak belirlenmiştir (Kürkçü, 1988: 1682).

Gorbaçov'un glasnost politikasının birçok alanda özgürlük ve demokratikleşme sağlayacağı kesindi. Ancak yıllardır baskı altında yaşamış toplumun bu demokratikleşme sürecinde nasıl reaksiyonlar vereceği belirsizdi. Özellikle Sovyet liderlerin gücünü bir bakıma bu baskı ve otoriter mekanizmadan aldığını düşünürsek bu sürecin Gorbaçov için iyi yanları olacağı gibi onu zor duruma düşürebilecek gelişmelerde yaşanabilirdi. Gorbaçov'a göre glasnost, "*delice bir özgürlük değil, hata ve eksikliklerin bir eleştirisi*" idi (Gorbaçov, 1987: 147).

İster Gorbaçov'un inisiyatifıyla olsun isterse yönetimin bu doğrultuda hareket etmekten başka çaresi kalmadığı dile getirilsin, tüm koşulları değerlendirdiğimizde Gorbaçov'un neden sonucunu kestiremeyeceği bir yola girdiğini sorgularsak bazı nedenlere ulaşabiliriz. İlk sosyalizm ve demokrasinin birbiriyle uyumsuz olduğu düşüncesinin ötesinde, Gorbaçov ve onun çevresindekiler sosyalizmin demokratikleşme ile tam potansiyeline erişeceğine inanmaktadır. Gorbaçov başarılı bir sosyalist gelişmenin ancak üretimde, bilimde, teknolojiye ve kültürde sürekli gelişmenin sağlanması ile gerçekleşebileceğini, göreve geldiğinden beri dile getirmektedir. İkincisi ise daha pragmatik bir neden olarak Gorbaçov'un uyguladığı iktisadi ve sosyal politikalar sonucu perestroykanın ilerlemesine karşı bürokrasiden yoğun tepkiler almaya başladığı dönemde bu süreci demokratikleşme ile aşabileceğine inanmasıdır. Perestroykanın halkın çıkarına olduğunu ve bu amaçla perestroyka muhaliflerinin karşısına halkı çıkararak kendisine desteği halktan almayı böylece çoğunluğu oluşturmayı düşünüyordu. Üçüncü neden ise Gorbaçov ve çevresinin sonradan farkına vardığı avantajlarıyla demokrasiyi nihai hedef olarak değerlendirmesiydi. Gorbaçov ve yönetimi, demokratikleşmeyi sosyalizmin inşası kadar önemli bir hedef olarak görmüşlerdir (Kotz ve Weir, 2012: 151-152). Tüm bu nedenler eşliğinde glasnost politikası uygulanmaya başlanmış ve Sovyetler Birliği'nin çöküş sürecinde yaşanan son siyasi ve ekonomik olaylara vesile olmuştur.

Gorbaçov, Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) 27. kongresinde yaptığı konuşmada glasnostu bir süreç olarak görmüş ve devamlı geliştirilmesinin gerekliliğini dile getirmiştir. Halkın sosyalizm ile kendi kendini yönetmesinin, anayasal hakların, hürriyetlerin yasallaştırılmasının bir koşulu, Sovyet toplumunda var olan sosyalist fikir ve çıkar çeşitliliğinin bağdaştırılmasının bir aracı; enternasyonalizmi ve sosyalist vatanseverliği güçlendiren ve sosyalizmin insancıl görünümünü sağlamlaştıran etkin bir yol olarak görmüştür (Gorbaçov, 1988: 326).

Zülfü Livaneli'nin "Devrim Üstüne Konuşmalar" adlı eserinde Gorbaçov ile yapılan röportajda Gorbaçov, bugüne kadar Sovyetler Birliği'nde diktatörlükle empoze edilen modelin başarısız olduğunu ve bu modelin ütöpik, demokrasiyi ihlal eden ve baskıyla sorunları çözmeyi benimseyen bir model olduğunu dile getirmiştir. Bu modelin toplumu ağalık sistemi ile yönetir hale getirdiğini ve bunun sosyalizm değil ancak devlet kapitalizmi olarak adlandırılabilereğini söylemiştir. Kendi dönemiyle birlikte insanların özgürlüğe kavuştuğunu; çarlık dönemi, feodalizm ve yetmiş yıllık totaliter komünizm dönemi aşılarak insanların sorunlarını özgür koşullarda çözme imkânına kavuştuklarını vurgulamıştır (Livaneli, 2003: 27-28).

Gorbaçov'un glasnost ile yapmak istediği bir bakıma reform istediği körükleyerek kendisine aşığıdan destek sağlayacak sosyal baskılar yaratmaktı. Glasnost' un taktiği buydu ve sonuçta Sovyetlerin geçmişinin ve içinde bulunduğu anın ülke çapında tartışımasına yol açmıştı. Böylece bir zamanlar kutsal sayılan ve aleyhinde konuşulmayan şeyler kamuoyunun gözleri önüne serilmiş, gizlenmeye çalışılan gerçekler su yüzüne çıkmış, ülkede herkesin her konuda aynı kanıda olduğu inancı sarsılmış ve bazıları için sistemin geleceği bile şüpheli bir noktaya gelmişti (Brzezinski, 1990: 48).

1980'lerin ikinci yarısından itibaren uygulanan perestroyka ve glasnost politikaları komünist ideolojiye körü körüne bağlılığın sorgulanmasına neden olmuştur. Glasnostun getirdiği özgürlükler, milliyetçi düşüncenin güçlenmesinde önemli rol oynamıştır. 1975'te başlayan Helsinki süreci ve onun getirdiği kazanımlar da milliyetlerin kendilerini ifade etmeleri için uygun bir ortam yaratmıştır. 1980'lerin sonuna gelindiğinde ise Sovyetler Birliği içerisinde Rus ulusunun diğer ulusları ezen ulus olduğu düşüncesi etkin olmuş ve bu düşünce ayrılıkçı milliyetçi akımların

beslendiği temel kaynak olmuştur (Tellal, 2004d: 160). Gorbaçov'un yeni radikal politikaları öncelikle milliyetçilik düşüncesini Baltık coğrafyasında etkili kılmış, ülke içindeki diğer milletler tarafından ise devamı getirilerek ülkeye yayılmıştır. 1988 ve 1989 yıllarında Sovyetler Birliği'nin batı sınırında oluşan toplumsal hareketler ve ülke içinde Gorbaçov'a karşı gelişen siyasi tablo, Gorbaçov'un gücü kaybetmesine neden olmuştur (Dawisha ve Parrott, 1994: 19). Her ne kadar 1990 yılında Sovyetler Birliği'nden ayrılmayı güçleştiren ve ayrılmak isteyen ülkelerin öncelikle referandum yapmasını öngören yasayı kabul etmesine rağmen, ayrılmak isteyenlere karşı kuvvet kullanılmayacağına anlaşılması ile çözülme hızlanmıştır (Demir, 1998: 100).

Sonuç itibariyle Gorbaçov'un politikalarının bir sonucu olarak Sovyet kurumlarının demokratikleştirilmesi, kişisel olarak kendisinin piyasadan silinmesine ve onun projelerinin yenilgiyle sonuçlanarak koltuğunu Boris Yeltsin'e kaptırmasına neden olmuştur.

1.3.3. YELTSİN DÖNEMİ VE RUSYA'DA SERBEST PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ

Gorbaçov dönemi yaşanan glasnost ve perestroyka politikaları ile değişim süreci içine giren Sovyetler Birliği aslında merkeziyetçilikten uzaklaşarak serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci içine girmiş, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte sosyalist kurumların ortadan kalkması bu geçiş sürecine hız kazandırmıştır.

Merkezi planlama sisteminden piyasa ekonomisine geçiş, ilk olarak 1980'lerin sonunda Polonya'da hızlı ve radikal, Macaristan'da ise aşamalı piyasa reformlarıyla başlamıştır. 1990'da alınan kararlar ticaretin bundan sonra dünya fiyatlarına dayalı güçlü bir parayla yürütülmesi kararı, entegre bir ekonomik birlik olarak Sovyet Bloku'nu sona erdirmiştir. Ağustos 1991'de başarısız bir darbe girişiminin ardından Sovyetler Birliği yıkılmış ve Yeltsin döneminde köklü bir ekonomik reform uygulanmaya başlanmıştır. Böylece 1990 ve 1991 yılları Sovyetler Birliği için bir bakıma politik yapı değişikliği olarak demokrasiye yönelme, bir bakıma da yetmiş yılı aşkın bir süre varlığını sürdüren bir imparatorluğun yıkılışı ve geçiş sürecinin başlangıcı olmuştur (Stern, 1996: 33-58).

15 lkeye bölünen eski Sovyetler Birliği topraklarında kurulan Rusya Federasyonu, diğer 14 ülkenin toplam yzlmnn iki katına sahip olmakla birlikte nüfus bakımından da Eski Sovyetler Birliği'nde yaşıyan toplam nüfusun yarıdan fazlasına sahiptir. Doğal kaynaklar bakımından değerlendirdiğimizde eski Sovyetler Birliğindeki genel petrol kaynaklarının %90'ı, doğalgazın yaklaşık %80'i, altın üretiminin %70'i ve elektrik potansiyelinin %62'si Rusya Federasyonu'nda bulunmaktadır (Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, 1995: 47).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla onun varisi olarak doğan Rusya Federasyon'unun ilk devlet başkanı olan Yeltsin ekonomi alanında hızlı biçimde serbest piyasa ekonomisine geğmeyi amaçlamıştır. Rusya Federasyonunda kapitalizme geğiş Neoliberal reformlar ile geręekleřtirilmiřtir. Neoliberal ideolojinin odak noktaları ise minimalist devlet ve rekabetçi serbest piyasa anlayışlarıdır. Bu iki odak noktası üzerine inşa edilen Neoliberal ekonomi ise dört temel politikayı barındırmaktadır. Bunlar emek, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının esnekleştirilmesi, zelleştirme, dış piyasalara dayalı sermaye birikimi stratejisi ve kamusal ortak yarar güden sosyal harcamaların azaltılmasıdır. 1990'lı yıllarda uygulanan Neoliberal reformlar kapitalizme geğişi sağlamış ve Rusya Federasyonu'nu kapitalist dünya sistemine entegre etmiştir. Bu sreğte Yeltsin önderliğinde otoriter bir rejim kurulmuş ve böylece geğişin hızlı bir Şekilde geręekleřme imkânı yakalanmıştır(Sancaktar, 2012: 193-227).

Sovyetler Birliği'nin planlı ekonomisinin başarısızlığa uğraması ve sosyalizmin kş Yeltsin adına serbest piyasa ekonomisine geğiş için koşulları uygun hale getirmiştir. Piyasa ekonomisi; rekabete dayalı, kârı esas alan, özel mülkiyet, miras, sözleşme yapma, teşebbüs ve tercih özgürlüğünün güvence altına alındığı ve devletin fiyat mekanizmasının işleyişine minimum düzeyde müdahale ettiği bir ekonomik sistemdir (Tandırcıoğlu, 2002: 198-226). Yeltsin tarafından yürürlüğe geğilecek ve Şok terapi olarak adlandırılacak iktisadi program, özelleştirmenin yaygınlaştırarak devletin en az düzeyde müdahale edeceği ve fiyatların serbest bırakılacağı bir ekonomik reğete içermektedir. Böylece devlet sosyalizminden serbest piyasa ekonomisine yani kapitalizme geğişin kısa sürede başarılması amaçlanmıştır. Bu aynı zamanda dağılan Doğu Bloğu lkelerinin de benimseyeceği ve geğiş ekonomileri olarak adlandırılacak kavramı dünyaya tanıtacak gelişmelere neden olacaktır.

1.3.3.1. Geçiş Ekonomileri Kavramı

Doğu bloku ülkelerinin dağılmasıyla birlikte 1990'lı yılların başından itibaren bu ülkeleri etkisi altına alan dramatik bir politik ve ekonomik değişim sürecine girilmiştir. Bu değişim süreci ekonomi literatüründe “Transition Economies-Geçiş Ekonomileri” olarak adlandırılmıştır. Diğer bir ifadeyle, üretim araçlarının mülkiyetinin devletin tekelinde olduğu ve üretim kararlarının baskın sınıf tarafından alındığı merkezi planlamaya dayalı ekonomik sistemden, fiyatların piyasa güçleri tarafından benimsendiği serbest piyasa ekonomisine geçiş için yapılan ekonomik ve sosyal reform çalışmalarının başlatıldığı ülkelerdir (Turan, 2007: 121-136). Anlaşılabileceği gibi kavram özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ortaya çıkan bir kavramdır. Çünkü dağılan Doğu bloku ve Sovyetler Birliği'nden ayrılıp bağımsızlığını kazanan birçok ülke bu süreç içine girmiştir.

Ülkelerin piyasa ekonomisine geçiş süreçleri bilimsel bir altyapının sonucunda kendi rızalarıyla olmamıştır. Piyasa ekonomisi ile alternatifleri arasındaki rekabet sonunda, karma ve sosyalist ekonomik örgütlenmelerin çökerek işlevlerini yitirmeleri ve iktisadi krizin yaşanması geçiş sürecini başlatan gelişmeler arasında yer almıştır (Turan ve Işık, 2007: 7). Geçiş Ekonomileri literatürünü incelersek kavramı üç büyük hareket etrafında tanımlandığını görebiliriz. İlki kontrolden uzaklaşıp serbest piyasa modeline doğru hareket, ikincisi; otoriter sistemden demokratik politik sisteme doğru hareket ve nihayet mülkiyet hakları kavramına dayalı ekonomik ve politik modellere doğru hareket şeklinde olmuştur (Güler, 2012: 52-68).

Tablo 7:Geçiş Ekonomilerinin Sınıflandırılması

Merkez Ve Doğu Avrupa Geçiş Ülkeleri	Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, FYR Makedonya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya
Baltık Ülkeleri	Estonya, Letonya, Litvanya
Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri	Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna

Asya'daki Ekonomik Geçiş Ülkeleri	Çin, Kamboçya, Laos, Vietnam
--	------------------------------

(IMF, 2000)

Tablo 7'de belirtildiği gibi Uluslararası Para Fonu (IMF) verilerine göre otuza yakın ülkeyi geçiş ekonomileri sınıflandırmasına dâhil gösterebiliriz. Bu ülkelerin büyük çoğunluğu ise Eski Sovyet Ülkelerinden oluşmaktadır. 1990'lara kadar sosyalist sistemin uygulandığı bu ülkeler sosyalizmin ekonomik boyutunun çöküşüyle piyasa ekonomisine geçiş sürecine girmişlerdir. Geçiş ekonomilerinin temel özellikleri arasında sistem değişiminden kaynaklanan mali kriz ve makro ekonomik istikrarsızlıklar yer almaktadır. Geçiş ekonomisi ülkelerinin birçoğunda ilk yıllarda hiper enflasyon ve ekonomik büyüme de keskin düşüşler görülmektedir. Ayrıca geçiş ekonomileri, doğal zenginliklerini kullanma açısından zayıf bir görünüme sahiptir. Özellikle uluslararası pazara ihraç yol ve imkânlarının bulunmaması, gerekli altyapı ve teknolojiye sahip olmamaları, küresel rekabetten uzak olmaları, geçiş ekonomilerinin temel özellikleri arasında yer almaktadır (Turan ve Işık, 2007: 8-9).

1.3.3.2. Serbest Piyasa Ekonomisine Geçişte Yöntem Farklılıkları

Serbest Piyasa ekonomisine geçiş yapan ülkeler, geçiş süresinden önceki dönemde yaşadıkları farklı tecrübeler ve kendilerine ait özellikleri sebebiyle farklı noktalarda olmaktadır. Bu bakımdan geçiş sürecindeki ülkelerin piyasa ekonomisine entegre olmasında farklılıklar meydana gelebilmektedir. Geçiş süreci;

- Ekonomik faaliyetlerin, fiyatların ve piyasa işlemlerinin serbestleştirilmesi ve bunun başarılabilmesi için gerekli olan kaynakların etkili bir şekilde kullanılması,
- Makroekonomik istikrar için piyasa merkezli enstrümanların doğrudan geliştirilmesi,
- Özelleştirmeyle etkili bir işletme yönetiminin ve ekonomik verimliliğin sağlanması,
- Sıkı bütçe politikalarının uygulanmaya koyulması,

- Hukukun üstünlüğü, piyasaya giriş düzenlemelerinin şeffaflaştırılması ve mülkiyet haklarının korunması için gerekli olan kurumsal çerçevenin oluşturulmasını kapsamaktadır (Hatipağaoğlu, 2002: 180-213).

Bu dönüşüm sürecini sağlamak amacıyla yapılacak reformların nasıl uygulanması gerektiği konusunda ise ekonomistler tarafından iki temel yöntem ortaya konulmuştur. Serbestleştirme ve özelleştirme gibi önemli ve bir an önce uygulanması gereken politikaların destekleyicisi olacak kurumların oluşumunda zamanlama büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda uygulamaya yönelik olarak ileri sürülen yöntem “Şok Terapi” yöntemidir. Şok Terapi, işlevsel piyasaların kurulması, işletmelerin yeniden yapılandırılması ve piyasa mekanizması için gerekli olan koşulların uygulanışı bakımından çok hızlı hareket edilmesine dayanan bir yöntemdir. Ancak, bu yöntem bazı riskleri de oluşturmaktadır. Başlangıç şartlarının zorlu olması ve piyasa mekanizmasını destekleyecek kurumların olmayışı makroekonomik istikrarın sağlanmasına karşı risk oluşturmaktadır (Tandırcıoğlu ve Özen, 2003: 105-129). Şok terapi ile ilgili olarak kimi görüşler, en uygun çözümün bu yöntem olmadığını çünkü reformların hızlanmasıyla birlikte maliyetlerin arttığını vurgulamışlardır (Fincher ve Sahay, 2000: 12). Harry Shutt, şok tedavisi yaklaşımının başarılı olamayacağını savunmuş ve şu ana kadar uygulanan ülkelerde başarılı olmadığını dile getirmiştir. Nitekim sanayileşmelerinin erken dönemlerinde, sanayileşmiş piyasa ekonomilerinin hiçbiri kendilerini piyasa güçlerinin dizginsiz akışına bırakmamışken; Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya’ya daha hızlı ve radikal değişiklikler empoze edilmek istenmiştir. Bu hızlı ve radikal değişikliklerin uygulanma nedeni Sovyetler Birliği’nin ekonomisinin komünizmin çöküşü sırasında geçici reformlarla düzeltilemeyecek ölçüde bozulması dolayısıyla ani ve toptan bir yeniden düzenlemeye tabi tutulması gerektiği görüşüdür. Sovyetler Birliği’nin çöküşü ile birlikte Avrupa’nın doğusunda güçsüz ve istikrarsız olan bir grup ülkenin Avrupa’nın güvenliği için tehlikeli olabileceği düşüncesi ile hareket eden Batı, uluslararası ekonomik kuruluşları aracılığı ile serbest piyasa ekonomisine geçişi yönetmek amacıyla mali yardımlar üstlenmiş ve bu yardımlar karşılığında şok tedavi uygulanmıştır. Batılı kuruluşlardan Dünya Bankasının uyguladığı şok tedavi politikalarını savunma maksatlı kullandığı söz ise Çek Cumhuriyeti Başkanı Vaclav Havel’in sözleriyle “Bir uçurumu iki adımda geçmek imkânsızdır” ifadesi olmuştur (Shutt, 2004: 139-142).

Serbest piyasa ekonomisine geçişte diğer yöntem ise “Kademeli Geçiş Stratejisidir”. Radikal reformların zamana yayılmasıyla birbiri ardına gerçekleşmesine olanak sağlayan kademeli reform, Türkmenistan, Özbekistan, Beyaz Rusya, Ukrayna gibi ülkelerde denenmiş ve istenen düzeyde sonuçlara ulaşılmıştır. Kademeli reform stratejisinin amacı gerçekçi alternatif reformları kademeli olarak uygulamaya koymak ve önceliklere göre yerleştirmektir. Bu stratejide önceliklerin ilki makroekonomik istikrarın sağlanmasıdır (Turan, 2006: 139-169).

Kademeli geçiş reformu, maliyetinin daha düşük olması ve zamana yaygın uygulama anlayışının ekonomik birimlerin algılama ve kabulleniş süresini kısaltacağı yönündeki olumlu beklentilere karşılık, bu yöntemde eski ekonomik sistemde yer alan ve gücü elinde tutan aktörlerin reform hareketlerini engelleyebileceği yönünde sorunlar yaşanabileceği ihtimali, yöntemin eleştirilmesine neden olmuştur. Macaristan, serbest piyasa ekonomisine geçiş amacıyla 1970’li yıllarda reform sürecine başlamış ve bu ülkede aşamalı geçiş yolu benimsenmiş ancak Doğu Avrupa ülkelerine benzer koşullarda olmasına rağmen Macaristan liberalizasyon uygulamalarında daha geride kalmıştır (İşcan ve Hatipoğlu, 2011: 177-237). Bununla birlikte kademeli geçiş örneğine başarılı bir örnek vermemiz gerekirse Çin uyguladığı politikalarla kademeli geçiş yöntemiyle başarılı olan ülkelerin başında gelmektedir. 1949 yılında gerçekleştirilen komünist devrimden sonra yaklaşık 30 yıl kendini dünyadan izole eden Çin, 1978 yılından itibaren başlatılan reformlar ile birlikte sistemde yumuşamaya gitmiştir. Bu döneme kadar Çin’de geniş bir işgücü potansiyeline karşılık ciddi boyutlarda sermaye kıtlığı yaşanmış aynı zamanda sanayileşmiş dünya ile kıyaslandığında son derece geride kalmış üretim teknolojilerine sahip bir ülke olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak bu dönemden sonra başlayan ve ülkeyi merkezi planlamadan serbest piyasa ekonomisine kademeli olarak dönüştürmeyi planlayan ekonomik reformlar sayesinde Çin hızlı bir büyüme ve gelişme performansı göstermiştir. Dünya Bankası verilerine göre 1978 yılından 2012 yılına kadar olan sürece baktığımızda Çin’in yıllık GSYİH büyüme oranı ortalama %9,4 olmuştur. Sonuç olarak daha küçük bir devlet ve piyasa güçlerine dayanan kalkınma anlayışını savunan Washington Uzlaşması çıkmazından kurtulmak isteyen pek çok yükselen ekonomiye Çin örnek olmuş ve şok terapi yerine kademeli geçişi savunan görüşler için önemli bir dayanak noktası olmuştur diyebiliriz (Öztürk vd., 2006: 61-73).

1.3.3.3. Tüm Geçiş Ekonomileri İçin Geçiş Döneminin Başlangıcındaki Ekonomik Gelişmeler

1990'lı yıllardan itibaren Doğu blokunun çöküşü ve ortaya çıkan yeni gelişmeler piyasa ekonomisine geçiş süreci yaşayan ülkelerin doğmasına ve geçiş ekonomilerinin dünya genelinde çok geniş bir coğrafyaya yayılmasına neden olmuştur. Sosyalist blok çöküş sürecine girmeden önce sorunları çözmek yerine üstünü örtmeyi tercih etmiş ancak bu politikalar başarısız olmuştur. Doğu blokunun dönüşümüyle birlikte merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçiş sürecinde bu ülkelerde rekabete dayalı bir sistemi savunan ve yabancı sermayeye sıcak bakan bir anlayış farkı oluşmaya başlamıştır. Bu değişim temel olarak sadece gönüllü bir değişim olmamış aynı zamanda değişen dünya düzeninin bir ihtiyacı olarak ortaya çıkmıştır diyebiliriz (Tandırcıoğlu, 2002: 198-226).

Geçiş ekonomilerinin coğrafi, ekonomik, tarihi ve kültürel geçmişleri, nüfusu, doğal kaynakları açısından farklılıklar içermesi, ekonomik geçişin uygulanmasında gerekli kamusal değişiklikleri yapmada farklı performanslar sergilemelerine neden olmuştur. Başlangıç koşulları da denilen bu yapıların yanı sıra dışsal baskı ve fırsatlar ile hükümet politikaları, beşeri sermaye ve demografik güçler de büyüme performanslarını etkileyen unsurlar içinde yer almaktadır (Egeli ve Emsen, 2002: 37-64). Bu farklılara rağmen tüm geçiş ülkelerinde temel hedef daha önce sahip oldukları planlı ekonomiyi terk ederek, küreselleşen dünya ekonomisine uyum sağlamak adına serbest piyasa ekonomisine geçmektir (Turan ve Işık, 2007: 75-76).

Geçiş ekonomilerine genel olarak baktığımızda özellikle serbest piyasa ülkelerindeki yaşam standardına oranla çok düşük kalmaları önemli bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. 1970 yılı verilerine göre Sovyetler Birliği'nde kişi başına GSMH 5.123 dolar iken ABD'de 11.413 dolardır. Sovyetler Birliği'nin GSMH oranı ABD'nin GSMH oranının %45'ine tekabül etmektedir. 1985 yılında ise Sovyetler Birliği'nde kişi başına GSMH 6.863 dolar olmuş, aynı dönemde ABD'de 15.511 dolara yükselmiştir. 1985 yılının rakamlarına göre, Sovyetler Birliği'nin GSMH'si ABD'nin GSMH'sinin %44'üne tekabül etmektedir (Peng, 2000: 12).

Piyasa ekonomisinin tercih edilmesinde yaşam standartlarının etkisi olduğu kadar 1980'lerden itibaren hızlanan küreselleşme sürecinin de önemli bir rolü vardır.

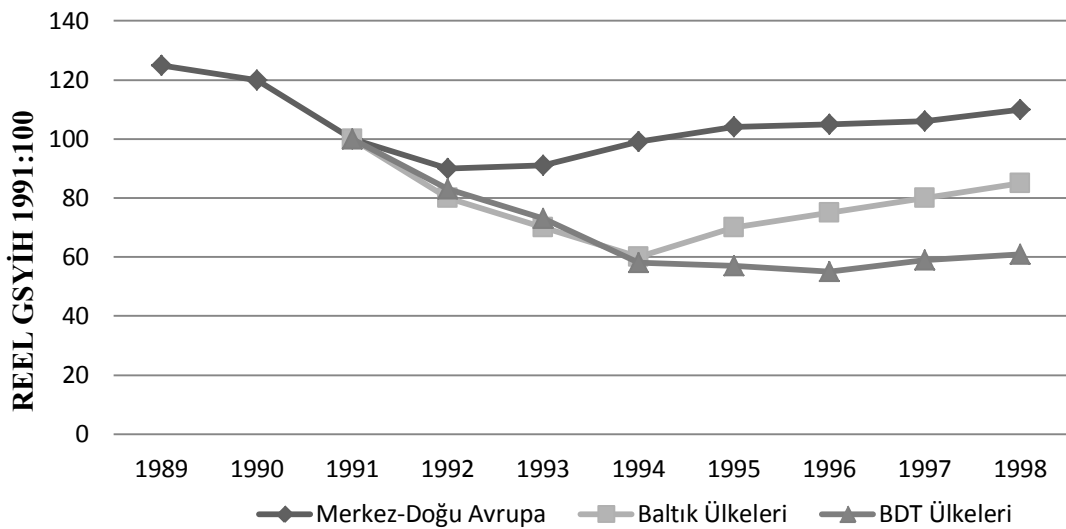
The New York Times gazetesinin köşe yazarlarından Thomas Friedman'a göre küreselleşme süreci pazarların, ulus devletlerin ve teknolojilerin karşı konulmaz bir ölçüde bütünleşmesini sağlamıştır. Küreselleşmenin ardındaki yatan düşünce serbest piyasa ekonomisidir. Yönetimi piyasa güçlerine bıraktığımız, ekonomiyi serbest ticarete ve rekabete açtığımız ölçüde ekonominiz gelişecektir ve etkin bir yapıya ulaşacaktır (Friedman, 2000: 31). Küreselleşmenin etkisiyle geçiş ekonomisine sahip ülkelerin serbest piyasaya geçişleri kolaylaşmış ancak bu ülkelerin serbest piyasa ekonomisi ile ilgili tecrübelerinin eksik olması olumsuz bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Bu noktada ise bu ülkelere IMF ve Dünya Bankası gibi çeşitli kuruluşlar önderliğinde ekonomi politikalarında yönlendirmeler ve öneriler sunulmuştur. Bu ülkelerin mal, emek ve sermaye piyasalarının gelişmiş ekonomilerin uygulama alanına açılması, başlangıçta küresel ölçekte reel üretimde artışa ve sonrasında ise enflasyonun artmasına neden olmuştur (İşcan ve Hatipoğlu, 2011: 177-237).

Geçişin başlangıcında birçok ekonomiste göre ağır ekonomik koşullara rağmen hızlı bir şekilde piyasa fiyat mekanizmasının oluşturulması, liberalizasyon ve makroekonomik istikrarın sağlanması gerekmektedir. Bu sıkıntılı görünümün ancak zamanla daha geçici hale dönüşeceği kanısına varılmıştır (IMF, 2000).

Geçiş ekonomisindeki ülkelerin hepsinde piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak ve özelleştirme eylemini gerçekleştirmek yönünde bir istek söz konusu olsa da bu ülkelerin hepsi aynı başarıyı gösterememiştir. Çünkü bu ülkelerin başlangıçta buldukları nokta birbirlerinden farklıdır. Dönüşüm sürecindeki ülkeleri değerlendirdiğimizde Merkez ve Doğu Avrupa ile Baltık ülkelerinin uyguladıkları reform hareketleri ile birlikte Avrupa Birliği (AB)'ne tam üye olacak kadar başarılı oldukları görülmüş ancak Commonwealth of Independent States-Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinin uyguladıkları reform hareketlerinde başarılı olamadıkları görülmüştür (Tandircioğlu, 2002: 198-226). Bu başarı ve başarısızlık ayrımını ortaya koyan en önemli etken ise Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerinin merkezi planlama ile tanışmasının 1945 yılından itibaren başlaması, buna karşılık BDT ülkelerinin 70 yıllık merkezi planlama geçmişine sahip olmaları ve bu sebeple sorunların daha büyük kapsamda olduğu görüşü hâkimdir (Hatipağaoğlu, 2002: 180-213). Bunun yanı sıra Sovyetler Birliği'nde teşebbüslerin yüksek ölçüde endüstriyel bir bağ ile birbirlerine bağlanmış olması ve ayrıca hammadde arzı açısından bölgelerin birbirine

bağımlılıklarının yüksek olması, eski Sovyet ülkelerinin geçiş süresinde büyük sorunlarla karşılaşmalarının nedenleri arasında gösterilebilir (Emsen ve Değer, 2005: 86).

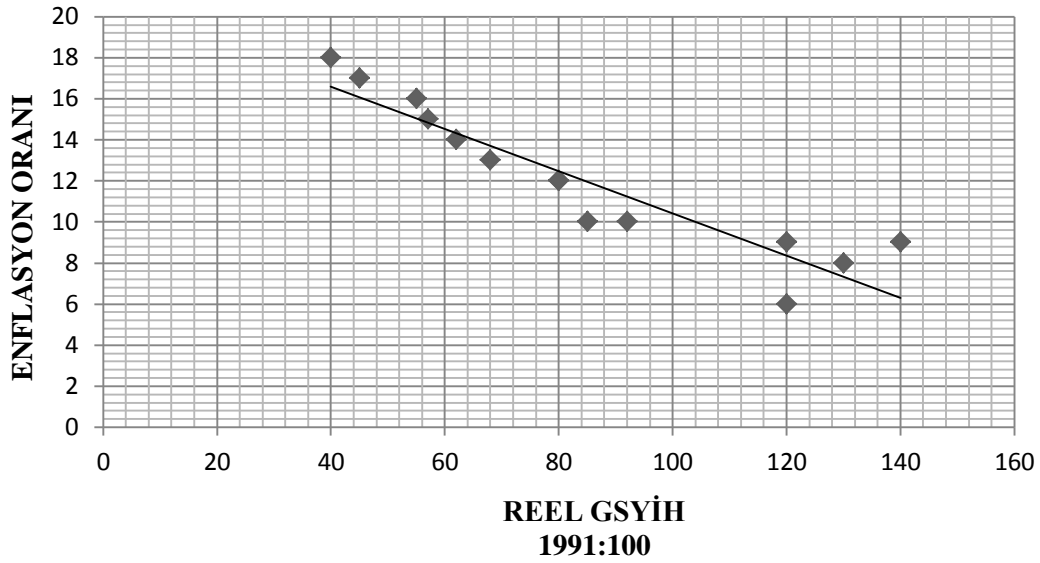
Geçiş sürecinin başladığı çoğu geçiş ekonomilerinde acil olarak uygulamaya konulan fiyat liberalizasyonu, merkezi planlama döneminde bastırılmış olan talebin canlanması ile bu ekonomilerde enflasyonun çok hızlı bir şekilde artışına neden olmuştur. Geçişin ilk dönemlerinde enflasyon Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinde ortalama olarak %450, Baltık ülkelerinde yaklaşık olarak %900, BDT ülkelerinde ise %1000 oranını geçen artışlar göstermiştir (IMF, 2000). 2001 yılına gelindiğinde ise birçok geçiş ekonomisinde enflasyon tek haneli rakamlara düşmüştür. 1990'larda yüksek enflasyon oranına sahip BDT ülkelerinde bile enflasyon oranı %9 ile %35 arasında kalmıştır (Svejnar, 2001: 1-38). Diğer bir önemli nokta ise enflasyonist artış sonucunda geçiş ülkelerinin GSYİH oranlarında meydana gelen büyük düşüşlerdir. Şekil 2'de görüldüğü gibi geçiş ekonomilerine sahip ülkelerin ilk yıllarında GSYİH oranlarında düşüşler görülmüştür. Bu süreçte en hızlı toparlanma Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinde olmuştur. 1996 yılından itibaren GSYİH oranında artışa geçilmiş olmasına rağmen bu artış oranları geçiş öncesi dönemdeki GSYİH rakamlarından düşük olmuştur. 1998 yılı itibariyle geçiş öncesi dönemlerine göre GSYİH'sı daha yüksek orana erişmiş bir geçiş ekonomisi bulunmamakta ancak ilk yıllarda yaşanan büyük düşüşler durmuş ve yeniden GSYİH artmaya başlamıştır.

Şekil 2:Geçiş Ekonomilerinde GSYİH Oranları-(1989-1998)
(IMF, 2000)

Geçiş dönemi ülkelerinin üretimdeki artış ve azalış miktarları ülkelere göre farklılık göstermektedir. BDT ülkelerinde Dünya Bankası'nın hesaplarına göre GSYİH'daki sürekli yaşanan küçülmenin ortalama 6,5 yıl, bunun üretimdeki kaybının ise %50,5 oranında gerçekleştiği belirtilmiştir. Merkez ve Doğu Avrupa ile Baltık ülkelerinin üretimdeki küçülmesi ortalama 3,8 yıl, üretimdeki kayıp oranı ise %22,6 olduğu belirtilmiştir. Geçiş döneminde yaşanan durgunluk ile 1929 yılındaki Büyük Bunalımı karşılaştırırsak geçiş dönemi durgunluğunun daha derin ve uzun süreli olduğunu görebiliriz. 1930-1934 yılları arasındaki büyük depresyon döneminde durgunluk, Fransa'da 3 yıl, Almanya'da 3 yıl, İngiltere'de 2 yıl ve ABD'de 4 yıl sürmüştür. Bu ülkelerdeki düşüş oranları ise sırayla verirsek %11, %16, %6 ve %27 olmuştur (World Bank, 2002: 5).

Geçiş ekonomilerinde üretim ve enflasyon ilişkisini incelediğimizde önemli bilgilere erişmekteyiz. IMF verilerine göre geçiş ekonomisi ülkelerinde görülen yüksek enflasyon, o ülkelerin GSYİH değerlerinin düşük olmasına neden olmaktadır.

Şekil 3: Geçiş Ekonomilerinde Enflasyon ve Büyüme Miktarları-(1998)
(IMF, 2000)

Şekil 3'te nokta ile gösterilenler geçiş ekonomisi ülkelerini ifade etmektedir. Görüldüğü üzere enflasyon oranı yüksek olan geçiş ekonomilerinde GSYİH oranları oldukça düşüktür. Ancak enflasyon oranları düşük olan geçiş ekonomilerinde GSYİH'nin daha yüksek olduğu görülmektedir. Geçiş ülkelerinin birebir olarak GSYİH oranlarını incelediğimizde ilk geçiş sürecinde büyük gerilemeler yaşandığını ancak daha

önce de değindiğimiz gibi yıllar ilerledikçe bu olumsuz tablonun düzelmeye başladığını görmekteyiz.

Tablo 8: Bazı Geçiş Ülkelerinde GSYİH Büyüme Oranları-(1992-2009)

Ülkeler	1992	1993	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Azerbaycan	-22,6	-23,1	-11,8	11,1	26,4	34,5	25,04	10,79	9,29
Bulgaristan	-7,27	-1,48	2,86	5,72	6,35	6,51	6,44	6,21	-5,51
Estonya	-21,16	-5,74	4,97	9,55	9,43	10,56	6,91	-5,06	-13,89
Gürcistan	-44,89	-29,3	2,59	1,83	9,59	9,38	12,34	2,31	-3,8
Macaristan	-3,06	-0,57	1,48	6,22	3,89	0,75	0,77	0,82	-6,69
Kazakistan	-5,3	-9,2	-8,2	9,8	9,7	10,69	8,9	3,29	1,2
Kırgızistan	-13,88	-15,45	-5,42	5,44	-0,17	3,1	8,54	8,4	2,88
Letonya	-32,11	-4,98	-0,94	6,91	10,6	12,23	9,97	-4,24	-17,95
Romanya	-8,84	1,51	7,15	2,1	4,17	7,89	6	9,42	-8,49
Rusya Federasyonu	-14,53	-8,66	-4,14	10	6,37	8,15	8,53	5,24	-7,81

(Özdemir vd., 2012: 115-122)

Tablo 8’de görüldüğü üzere birçok geçiş ülkesinde geçişin ilk yıllarında GSYİH oranlarında büyük düşüşler meydana gelmiştir. Özellikle Azerbaycan, Estonya, Gürcistan gibi ülkelerde %45’lere varan düşüşler meydana gelmiştir. Bu ülkelerin ortak özelliği ise diğer ülkelere oranla daha uzun süre merkezi planlama sistemi altında kalmış olmalarıdır. Azerbaycan ve Kırgızistan 75, Gürcistan 70, Estonya 51 yıl merkezi planlama ile yönetilmiş ve bu ülkelerde geçiş yıllarının ilk dönemlerinde GSYİH rakamlarında büyük düşüşler görülmüştür. Romanya ve Bulgaristan 43, Macaristan ise 41 yıl ile merkezi planlama sistemi içinde en az kalan ülkeler olmuş ve bu ülkelerdeki düşüş trendi daha az kayıplarla ve daha çabuk aşılmıştır (Fincher ve Sahay, 2000: 36).

Geçiş ekonomilerinde diğer bir önemli nokta ise yoksulluk oranlarında ortaya çıkmaktadır. Özellikle Doğu Avrupa ve Merkezi Asya ülkeleri diğer gruplandırılmış ülkelere göre farklı gidişat göstermiştir.

Tablo 9:Geçiş Ekonomilerinde Ortalama Yoksulluk Oranları-(1990-1998)

Bölgeler	Günlük 1 Doların Altındaki Yaşam Popülasyonu(%)	
	1990	1998
Doğu Avrupa ve Merkez Asya	1.5	5.1
Doğu Asya ve Pasifik	28.2	15.3
Güney Amerika ve Karayipler	16.8	15.6
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	2.4	1.9
Güney Asya	43.8	40.0
Sahra Altı Afrika	47.0	46.4
Toplam	20.0	17.1

(World Bank, 2002: 5)

Ortalama yoksulluk oranlarını incelediğimizde 1990 dönemine göre 1998 dönemi Doğu Avrupa ve Merkez Asya dışındaki tüm bölgelerde düşüşler görülmektedir. Geçiş döneminin ilk yıllarına gelen bu dönemde Doğu Avrupa ve Merkez Asya'daki geçiş ülkelerinde yoksulluk oranında ise artış yaşanmıştır. Bu süreçte genellikle geçiş ekonomileri ülkelerinin yer aldığı Doğu Avrupa ve Merkez Asya'da yoksulluk oranlarında artış görülmesi dikkat çekici bir nokta olarak ön plana çıkmaktadır. Bu aynı zamanda geçiş ekonomilerinin ilk yıllarında yoksulluk oranlarında artışın gerçekleştiğini ve bu bakımdan geçiş ekonomilerinin ortak özellikleri arasında yer aldığını söyleyebiliriz.

Geçiş ülkeleri üzerinde yapılan başka bir araştırmada Sovyetler Birliği'nin yıkılışı ile birlikte yoksulluğun giderek arttığı belirtilmiştir. Orta düzeyin üzerinde gelire sahip olan ülkelerde kişi başına günlük 4.30 dolar yoksulluk eşiği kıstas alındığında; BDT ülkeleri ve eski sosyalist Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri toplam olarak alındığında yoksulluk 1988 yılında toplam bölge nüfusunun %4'ü iken, bu oran 1994 yılına gelindiğinde %32'ye yükselmiştir. 1988 yılında 13,6 milyon olan yoksul nüfus 1994 yılına gelindiğinde 119,2 milyona ulaşmıştır (Turan, 2007: 121-136). Bu rakamlar göstermektedir ki eski doğu bloku ülkelerinin ilk geçiş döneminde yoksulluk oranında dikkat çekici bir artış görülmüştür.

Geçişin ilk yıllarında yaşanan ekonomik durgunluk geçiş ülkelerini milli gelir açısından gelişmiş ülkelerin gerisine itmiştir. Bütün geçiş ülkelerinde makroekonomik istikrar, fiyat liberalizasyonu, durgunluğu azaltma, küçük çaplı özelleştirme, sosyal

güvenlik teşkilatının kurulması, piyasasının yeniden yapılandırılması gibi konularda acil reformlar yapılmıştır (Özdemir vd., 2012: 115-122). Bu konular geçiş ekonomilerinde önemli yer tutarken IMF'ye göre geçiş sürecinin ana maddeleri ise şunlardır;

- **Liberalizasyon;** Liberalizasyon süreci ile fiyatların serbest piyasa ekonomisine uygun olarak piyasaya bırakılması ve piyasa ekonomisinin oluşturduğu fiyat yapısı ile kopukluklar olan ticari engelleri en düşük noktaya getirmektir.
- **Makroekonomik İstikrar;** Öncelikle talep patlaması ve liberalizasyon nedeniyle doğacak yüksek enflasyonun kontrol altına alınarak zaman içerisinde düşürülmesi beklenmektedir. Bu süreç devlet bütçesi üzerinde bir disiplini, para ve kredi piyasalarındaki büyüme için devletin para ve maliye politikaları disiplininin sürdürülebilmesini sağlamak için hedeflenmiştir.
- **Yeniden Yapılanma ve Özelleştirme;** Bu süreçte bir finans sektörü oluşturularak bu ekonomilerdeki işletmelerin reforme edilmesi amaçlanmıştır. Böylece serbest piyasa ekonomisine uyum sağlanması beklenmektedir. Bu noktada özelleştirme yoluyla oluşturulan piyasada malların satışı gerçekleşecektir.
- **Yasal ve Kurumsal Reformlar;** Bu ekonomilerde devletin rolünü yeniden oluşturma ihtiyacı görülmektedir. Özellikle uygun rekabet politikalarının oluşturulması, hukukun üstünlüğü ve uygulanan politikaların tanınması amaçlanmaktadır.

Bu süreçte liberalizasyon ve makroekonomik istikrar politikalarının oldukça hızlı bir şekilde yapılması öngörülmüştür. Özelleştirme, yasal ve kurumsal reformların ise daha sonraki süreçte uygulanabileceği dile getirilmiştir (IMF, 2000).

1.3.3.4. İlk Geçiş Döneminde Rusya Ekonomisi (1992-1998)

31 Aralık 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması ile onun varlığını Rusya Federasyonu devralmıştır. Rusya Federasyonu Eski Sovyetler Birliği'nin topraklarının dörtte üçünü, nüfusunun ise yarısını elinde bulundurmaktadır. Dünya genelinde en geniş toprağa sahip devlet olarak Sovyetler Birliği'nin yerini alan Rusya, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin en değerli hammaddelerine ve sanayi bölgelerine de sahiptir (Kotz ve Weir, 2012: 239).

Kapitalizme geçiş çalışmaları Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrasında Rusya Federasyonu'nda 1992 yılından itibaren Yeltsin tarafından devam ettirilmiştir. Yeltsin hızlı bir şekilde serbest piyasa ekonomisine geçilmesini hedeflemiş, bu kapsamda IMF ve Dünya Bankası gibi batılı kuruluşlarla yapılan görüşmeler sonrasında “Şok Terapi” olarak adlandırılan ekonomik program uygulamaya konmuştur (Sancaktar, 2012: 193-227). Bu programın amacı Rus ekonomisini merkezi devlet planlamasına olan bağıllığından kurtarmak ve fiyat kontrolünü sonlandırarak sanayi ve tarıma verilen destekleri kesip sanayi, ticaret, finans, tarım ve gayrimenkulü özelleştirerek kendi kendine yeten bir pazar sistemi yaratmaktır (Riasanovsky ve Steinberg, 2011: 676). Şok terapi yöntemiyle merkezi planlama sisteminden arta kalan son uygulamalar hızlı ve radikal bir şekilde kaldırılmak istenmiştir. Rusya Federasyonu'na borç veren Batılı kurumların ülkede yapılmasını istedikleri ekonomik uygulamalar şunlardır;

- Fiyatların serbest bırakılması ya da üretim ve dağılım maliyetlerini yansıtacak şekilde fiyatların yükseltilmesi
- Görece düşük gümrük vergileri dışındaki tüm ithalat engellerinin kaldırılması
- Ülkeye giren, çıkan sermaye hareketleri üzerindeki tüm sınırlamaların kaldırılması
- Mali sektörün tamamının liberalleştirilmesi ve özel sektör şirketlerine banka kurma hakkı verilmesi
- Devlet işletmelerinin özelleştirilmesi
- Devlet bütçesinin dengede tutulması
- Enflasyonla mücadele amacıyla yüksek faiz oranları konulması ve IMF kurallarına uygun olarak döviz kurunun belirli bir düzeye oturtulması, hızlı bir şekilde yapılması istenen uygulamalar olarak ön plana çıkmaktadır (Shutt, 2004: 139-140).

1992 yılından itibaren programın yürürlüğe girmesi ile birlikte enflasyon hızla yükselmiştir. Çünkü programın başlatılmasıyla tüketici fiyatlarının %90'ı ve üretici fiyatlarının %80'i serbest bırakılmış yani fiyatlar üzerindeki devlet kontrolü kaldırılmıştır. Fiyatlar giderek yükseldi ve yılsonunda enflasyon %2000'e ulaştı. Enflasyonun yükselmesiyle birlikte rublenin değeri azaldı. Dolar karşısında devalüe

edilen rublenin etki alanının daralmasıyla ticaret dolar üzerinden yapılmaya başlandı. İnsanların dolara yönelmesiyle dolar ticareti yapan tefeciler ve bankalar giderek zenginleşti. Sonuç olarak programın ilk uygulamalarından olan fiyatların serbest bırakılmasıyla enflasyon yükselmiş, ruble çökmüş ve dolara yönelme artmış böylece küçük bir azınlık zenginleşmiştir (Sancaktar, 2012: 193-227).

Geçiş sürecinin ilk yılları Rusya Federasyonu için oldukça zor geçmiş özellikle ekonomik göstergeler yaşanan olumsuz tablonun büyüklüğünü ortaya koymuştur. Geçiş döneminde GSYİH, sanayi ve tarım üretimi rakamları, Rusya'nın ekonomik durumunu açıkça göstermektedir.

Tablo 10:Geçiş Döneminin İlk Yıllarında Rusya'nın Makroekonomik Göstergeleri-(1991-1994)

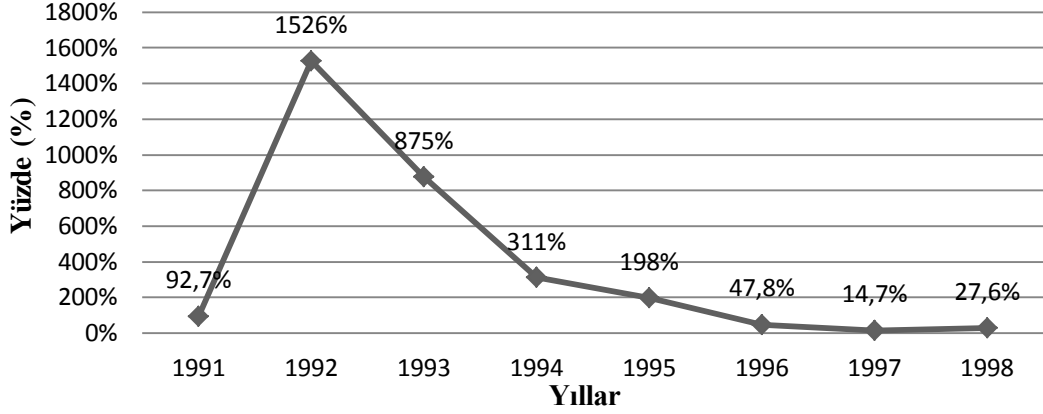
Yıllar	1991	1992	1993	1994
GSYİH	%-5	%-14,5	%-8,7	%-12,7
Sanayi Üretimi	%-8	%-18	%-14	%-21
Tarımsal Üretim	%-8	%-9	%-4	%-12

(Kotz ve Weir, 2012: 262; EBRD, 2000: 65)

Tablo 10'da belirtildiği üzere Rusya Federasyonu sanayi üretiminde 1991 yılında %8, 1992'de %18, 1993'te %14 ve 1994'te %21 oranında düşüş yaşanmıştır. Aynı yıllarda tarımsal üretimde de düşüş görülmüştür. Tarımsal üretim de 1991 yılında %8, 1992'de %9, 1993'te %4 ve 1994'te %12 oranında gerileme görülmüştür. Geçiş sürecinin ilk dört yılı içinde Rusya'da GSYİH %40,9 oranında düşmüştür. Bu rakamları ABD'nin 1929-1933 yılları arasında Büyük Buhran nedeniyle yaşadığı iktisadi daralmayla kıyaslarsak, ABD için GSYİH oranı düşüşü %30 olmuştur (Kotz ve Weir, 2012: 263). Görülmektedir ki Rusya'nın geçiş sürecindeki ilk dört yılı, ABD'nin Büyük Buhran döneminde 1929-1933 yılları arasında yaşadığı GSYİH oranı düşüşünden daha fazla gerçekleşmiştir.

Rusya'da 1991 yılında yaşanan kriz sırasında birçok küçük işletme ve fabrikanın kapanması, üretimde ve temel ihtiyaç mallarına yönelik kıtlığa neden olmuş, bu talep baskısı ile oluşan enflasyonist baskıyla yükselen zorunlu ithalat nedeniyle dış borçlarda önemli artışlar yaşanmıştır (İşcan ve Hatipoğlu, 2011: 177-237). 1992 yılından itibaren

fiyatların serbest bırakılmasıyla beraber enflasyonda büyük artışlar görülmüştür. Ancak 1992 yılının ardından dış ticaretin serbestleştirilmesi ve uygulanan diğer ekonomik politikalarla birlikte enflasyon oranında düşüşler yaşanmaya başlamıştır (DPT, 1998: 2).

Şekil 4: Rusya Ekonomisinde Enflasyon Oranları-(1991-1998)
(EBRD, 2000: 67)

Şekil 4'te görüldüğü gibi geçiş döneminin ilk yılında fiyatların serbest bırakılmasının da etkisiyle %1500'ler üzerine kadar yükselen enflasyon oranı, dış ticaretin serbestleştirilmesinin de etkisiyle 1992'den 1997 yılına kadar düşüş süreci içinde olmuş ve 1997 yılı itibariyle enflasyon oranı %14,7 seviyesine kadar gerilemiştir. Enflasyonla mücadelede Rus hükümeti başarılı olmuş, Yegor Gaydar Hükümetinin kısa süreli yönetiminde yapılan liberalizasyon çalışmaları, Viktor Çernomirdin Hükümeti ile birlikte enflasyonla mücadele programına dönüştürülmüştür.

1992 yılından itibaren Rusya ekonomisindeki reform hareketlerinin sınıflandırmamız gerekirse üç grup hareketten bahsedebiliriz. Bu kapsamda ilk aşama, 1992 yılından itibaren Gaydar dönemi ile başlamıştır. Fiyatların serbest bırakılması bu dönemde gerçekleşmiş, ekonomik faaliyetlerin serbestleştirilerek kaynakların piyasa mekanizması içinde dağılımı sağlanmış ve yılsonu itibariyle özelleştirme politikalarına geçilmiştir. Gaydar döneminde yapılan reform hareketleri Rusya ekonomisinde durgunluğa neden olmuştur. 1992 yılında GSYİH %14,5 oranında düşmüş, tüketici fiyatlarının 26 kat artması hiperenflasyon göstergesi olarak görülmüştür. Tüm bu gelişmeler, tüketim harcamalarının reel olarak %31,6 oranında düşmesiyle halkın yaşam standartlarının bu dönemde büyük oranda azaldığını bize göstermektedir (Özügurlu, 2002: 21). 1990'da bir Rus ailesi yiyeceğe gelirinin %50'sini harcarken 1992 yılında %75-80'ini harcamak zorunda kalmıştır. Sokaklarda fakirlik açıkça

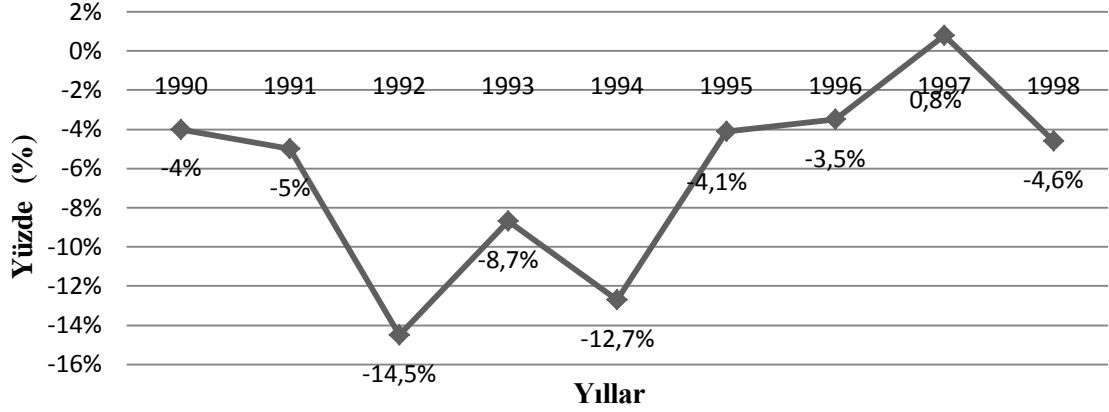
görmeye başlanmış, genç nüfus arasında hırsızlıklar, cinayetler ve uyuşturucu kullanımı artmıştır. Bu durum halkta korkuya sebep olduğu gibi muhalefetin de hükümete yönelik eleştirilerde bulunmasına neden olmuştur (Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, 1995: 73).

Rusya ekonomisinde yaşanan bu gerileme ve toplumsal hayattaki çöküş halkta bir tepki doğmasına neden olmuş ve Yeltsin özellikle parlamentodan gelen baskılar üzerine Gaydar'ı görevden alıp Çernomirdin başbakan olarak göreve getirmiş, böylece Rus reformlarının ikinci aşaması diyebileceğimiz Çernomirdin dönemi (1993-1998) başlamıştır. Çernomirdin yönetime geldiği ilk günler de üretime önem vereceklerini dile getirmiş ve Rusya geçmişe dönmeyecektir sözüyle piyasa ekonomisinden vazgeçilmeyeceğini belirtmiştir (Kotz ve Weir, 2012: 305-306).

İkinci aşama olarak adlandırdığımız bu dönemin başlangıcında 1992-1994 yılları arasında 15000'in fazla firma hisse senedi satışı yoluyla özelleştirildi. Bu programın bir sonucu olarak özelleştirilen firmaların hisse senetlerinin 2/3'ünü yöneticiler ve üst düzey çalışanlar satın almış sayılmışlardır (Nellis, 1999). Bu dönemde uygulanan özelleştirme politikası üç aşamalı olarak uygulanmıştır. Birinci aşamada devlet, her biri 10.000 ruble değerinde özelleştirme kuponlarını halka arz etmiştir. Bu kuponları satın alan kişiler bu kuponlar vasıtasıyla devlet işletmelerinin hisselerini satın almışlardır. İkinci aşamada işletmeler ihale yoluyla nakit para karşılığında satılmıştır. Bununla birlikte devletin elindeki bazı büyük işletmelerin hisse senetleri devletin uzun vadeli borçlanmasına karşılık bankalara devredilmiş, böylece büyük işletmeler özel bankaların kontrolüne geçmiştir. Üçüncü aşamada ise Rus sanayisi için önem teşkil eden 136 büyük ve stratejik işletme yerli ve yabancı yatırımcılara ihale yoluyla satılmıştır. 1997'de Yeltsin yeni bir özelleştirme kararnamesi çıkartarak Rus enerjisini, gazını ve demiryollarını satılığa çıkarmıştır (Sancaktar, 2012: 193-227).

1993 yılından itibaren sermaye piyasası oluşturulmuş, böylece devletin borçlanma kaynağı piyasalara yönelmiş, tipik piyasa ekonomisinde olduğu gibi merkez bankası ve ticari bankalar oluşturularak kredi mekanizmasının piyasalaşmasına çalışılmıştır. Bu süreçte Rusya'daki makroekonomik verileri incelersek 1993-1996 döneminde sanayi üretimi %36,3, sermaye yatırımları ise %50,6 oranında gerilemiştir (Özügürlü, 2002: 21). Bu dönemde üretimde yaşanan düşüş, Rus halkının yaşam

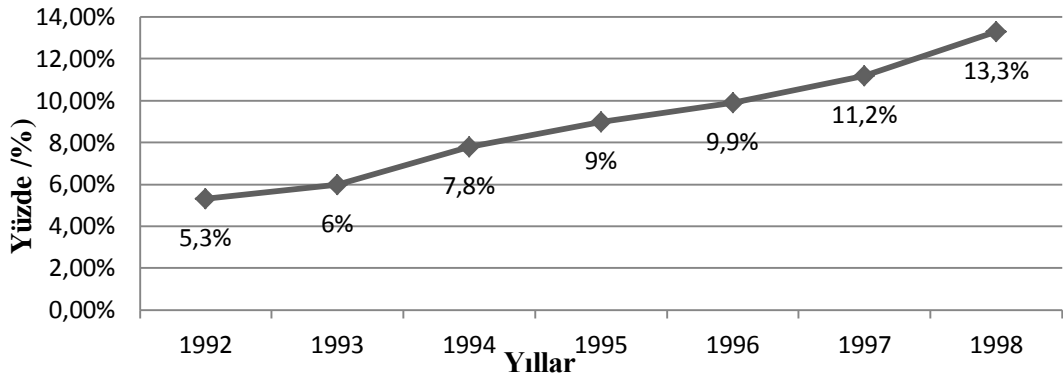
standartlarının giderek düşmesi ile birlikte GSYİH oranında da büyük düşüşler yaşanmıştır. Sovyetler Birliği'nin son yıllarında gerilemeye başlayan GSYİH, geçiş dönemi Rusya'sında da büyük gerilemeler göstermiştir.

Şekil 5: Rusya Ekonomisinde GSYİH Büyüme Oranları-(1990-1998)

(EBRD, 2000: 65)

Sovyetler Birliği'nin son yılları olan 1990'da %4 ve 1991'de %5 küçülen GSYİH, geçiş döneminin izleyen yıllarında da küçülmeye devam etmiştir. Rusya'da 1992 yılında %14,5 negatif büyüme gerçekleşmiştir. Gaydar yönetiminde devam eden GSYİH' deki küçülme Çernomirdin yönetiminde de devam etmiştir. 1994 yılında %12,7 negatif büyüme ile geçiş dönemi Rusya'sının ikinci en büyük düşüşü görülmüştür. GSYİH' deki tek olumlu yönde büyüme ise 1997 yılında 0,8 ile gerçekleşmiştir.

Şekil 6: Rusya Ekonomisinde İşsizlik Oranları-(1992-1998)

(EBRD, 2000: 101)

Geçiş döneminde Rusya'da işsizlik oranlarında da artış yaşanmıştır. Geçiş döneminin ilk yılında Gaydar yönetiminde %5,3 olan işsizlik oranı 1993 yılında %6'ya ulaşmıştır. Çernomirdin döneminde artışa devam eden ve her yıl biraz daha büyüyen

işsizlik oranı 1998 yılında %13,3 oranına ulaşarak Rusya'da geçiş ekonomisi döneminin en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Rusya'da bu dönemde yabancı yatırımlar Doğu Avrupa ülkelerine kıyasla oldukça mütevazı kalmıştır. 1991-1993 yılları arasında 3 milyar dolar olan yabancı yatırımlar 1994 yılında 1 milyar dolar, 1995 yılında 3 milyar dolar, 1996 yılında 6,5 milyar dolar ve 1997 yılında 6,2 milyar dolara ulaşmış ve böylece toplam yatırım miktarı 19,7 milyar doları aşmıştır (TUSİAD, 1999: 148).

Çernomirdin hükümeti döneminde olumlu giden konular arasında bütçe açığı gelmektedir. Mali politikadaki başarısı sonucunda 1992 yılında %40 olan bütçe açığı 1997 yılında %6'ya düşmüştür. Bu sonucun en önemli sebebi hammadde ihracatı ile arttırılan dış ticaret fazlası olmakla birlikte harcama kalemlerinde gidilen tasarruflar, askeri harcamaların kısılması, kamu yatırımlarının azaltılması ve fiyat sübvansiyonlarının ortadan kaldırılması etkili olmuştur. Buna karşılık Batılı vergi sistemine geçilmekle birlikte başarılı bir vergi toplama sistemi oluşturulamamış ve vergi toplamada sıkıntılar yaşanmıştır (TUSİAD, 1999: 148-149).

1997 yıl sonu itibariyle Rusya'daki toplam işletmelerin %80'inin özel sektöre ait olduğu tahmin edilmektedir. Kayıt dışı ekonominin yaygınlığı nedeniyle devlet vergi toplamakta sorunlarla karşılaşmıştır. Bütçe açığında gittikçe düşüş görülse de sosyal güvenlik sistemi yapısından kaynaklanan sorunlar yaşanmaktadır. Rusya'da 1991 öncesi dönemden kalma sosyal güvenlik sisteminin büyüklüğü bütçe açığının daha fazla düşüş göstermemesine neden olmaktadır (DPT, 1998: 1-14).

Rusya ekonomisinin üçüncü dönemi olarak adlandırabileceğimiz dönem ise 1998 yılında finansal krizin yaşandığı Sergey Kiriyenko dönemi olmuştur. Kiriyenko 1998 Haziranında vergilerin arttırılmasını kapsayan ekonomik ve istikrar programını uygulamaya koyulmuştur. Ancak bu program uygulamada başarılı olamamış ve dışarıya sermaye kaçıışı ve rubleden kaçış devam etmiştir (Özügurlu, 2002: 1-28). Yeltsin, Kiriyenko'yu görevden almasıyla ilgili olarak Rusya gibi bir ülkede yaşanan ekonomik kriz sürecinde durumu istikrara kavuşturabilecek nitelikte siyasal bir duruşun Kiriyenko'da olmadığını dile getirmiştir. Kiriyenko'nun hem mali hem siyasal elitten destek alamamış olması ise gidişindeki önemli etkenlerden biri olmuştur (Yeltsin, 2001: 161-162).

Sonuç olarak geçiş dönemi boyunca Rusya’da birçok sorunla karşı karşıya gelinmiştir. Bu süreçte enflasyon oranı dşse geçmiş, dış ticaretin serbestleştirilmesinde başarılı olunmuş olmasına rağmen GSYİH oranında düşüş engellenememiş ve ekonomik olarak küçülme devam etmiştir. Etkin bir vergi sisteminin olmaması ve hukuki yapıdaki sorunlar ise Geçiş dönemi boyunca sonuç alınamayan sorunlar olarak devam etmiştir (aşın, 2006: 275). 1998 yılı itibariyle Rusya’nın en büyük döviz kaynağı olan petrol fiyatlarının düşmesi ile birlikte gelir kayıpları artmış, Asya’da yaşanan finansal kriz ile yabancı yatırımcıların fonlarını piyasadan çekmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler eşliğinde Rusya büyük oranda borç yükünün altına girmiştir. Sonuç itibariyle Rusya bu gelişmeler ekseninde ekonomik krize doğru sürüklenmiştir (zuğurlu, 2002: 23).

1.4. 1998 RUSYA KRİZİ

Rusya Federasyonu serbest piyasa ekonomisine geçişiyle birlikte dış ticarete liberalizasyona gidilmesi, enflasyon oranının düşürülmesi, özelleştirilme gibi birçok konu da gelişmeler yaşamış, zaten zorlu geçen bu süreç ise 17 Ağustos 1998 günü başlayan ekonomik krizle daha da zorlu hale gelmiştir (Aras, 2000: 34).

Ekonomik kriz i ve dış dinamiklerin etkisinden kaynaklanmıştır. Dış etkenler arasında Asya lkelerinde oluşan mali kriz ile enerji fiyatlarındaki düşüş, i etkenler arasında serbest piyasa ekonomisine geçiş sırasında izlenen politikaların yeterli yapısal reformlarla desteklenememesi sonucunda bütçe gelirlerinin toplanmasında yaşanan zorluklar, gelirlerde artışın sağlanamaması, kısa vadeli borçlanmanın artması gibi faktörleri sıralayabiliriz (KOSGEB, 2001: 2).

Rusya başbakanı Kiriyenko kriz ile birlikte Rusya’nın i ve dış olmak üzere 200 milyar dolarlık borcunu ödeyemeyeceğini açıklamıştır (Kotz ve Weir, 2012: 363). Kiriyenko’nun kriz nedeniyle yoğun eleştirilere maruz kalarak Yeltsin tarafından görevden alınmasına kadar gidecek olan bu süreç bir bakıma Rus ekonomisinin yapı taşlarını ve bu taşların en ufak oynamasıyla sarsılan Rus ekonomisinin kırılgan noktalarını bizlere sunacaktır. Serbest Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde başarı sağlanamayan reformların yarattığı sonuçla birlikte Rusya derin bir finansal krizle karşı karşıya kalacaktır.

1.4.1. RUSYA KRİZİNİN EKONOMİK NEDENLERİ VE SONUÇLARI

1998 yılı başlarında Rusya Federasyonu'nun başında bulunan Kiriyenko hükümetinin en büyük sorunlarından biri vergi toplamada yaşanan sorunlardır diyebiliriz. 1998 yılının ilk 6 aylık sürecinde, toplanması beklenen verginin 100 milyar rublelik kısmı yaklaşık olarak 15 milyar dolar civarında vergi toplanamamıştır. Mükelleflerin sadece %8'i düzenli vergi ödeyen durumundayken özellikle büyük monopoller ve başta Rusya'da vergilerin dörtte birini veren Gazprom daha az vergi vermek için hükümetle mücadele etmeye başlamıştır. Vergi oranlarının yüksek olması nedeniyle vergi sistemi etkin olamamıştır (TUSİAD, 1999: 150).

Finans alanında da önemli gelişmeler yaşanmış ve geçiş sürecinde büyük finans grupları doğmuştur. Bu gruplar hükümetle olan çıkar uyumsuzluklarında sahip oldukları basın araçları yoluyla hükümeti yıpratmaya çalışacak kadar güçlenmişlerdir (İşcan ve Hatipoğlu, 2011: 177-237). Bu şartlar Rusya'da yaşanan geçiş sürecinin hala tam olarak başarıyla geçilemediğini bizlere göstermektedir.

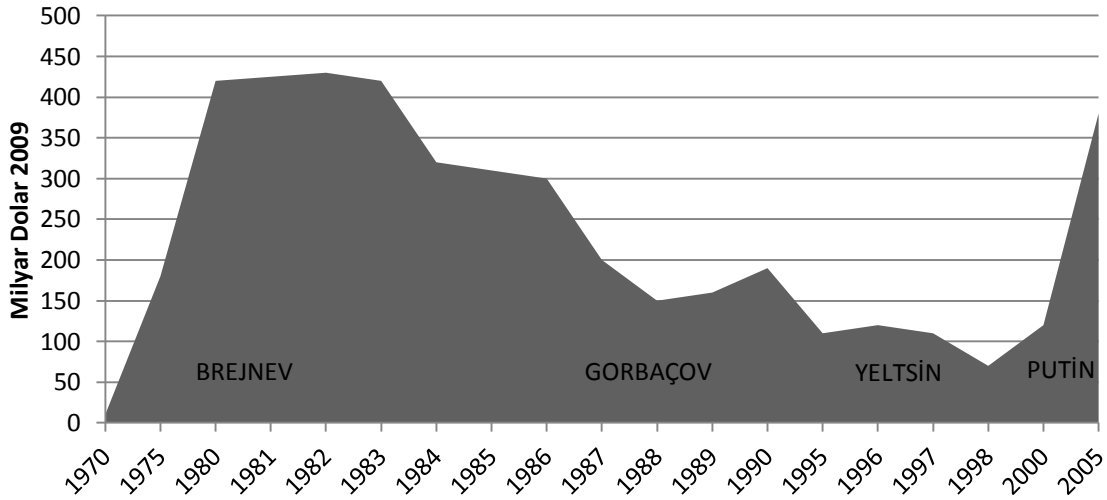
Rusya Federasyonu'nu 1998 krizine sokan diğer bir etmen ise petrol fiyatlarında yaşanan sürekli düşüş olmuştur. 1997 yılında yaşanan Güneydoğu Asya Krizi bütün dünyadaki ürün fiyatları üzerinde etkili olmuştur. Asya dünya genelindeki ekonomik büyümenin önemli noktalarından biri ve hammadde tüketen bir merkez durumundadır. Asya'da yaşanan bu kriz ile birlikte altın, bakır ve en önemlisi ham petrol fiyatları düşmeye başlamış ve bu düşüş ise krizin Rusya'ya kadar sıçramasına neden olmuştur (Friedman, 2000: 10).

Tablo 11: Enflasyondan Arındırılmış Yıllık Ortalama Petrol Fiyatları-(1992-1998)

YILLAR	DOLAR (\$)
1992	31.53
1993	26.66
1994	24.27
1995	25.26
1996	29.96
1997	26.69
1998	16.80

(Inflationdata, 2013)

Enflasyondan arındırılmış petrol fiyatlarına baktığımızda 1997 yılında 26 dolar düzeyinde seyreden petrol fiyatları 1998 yılı itibariyle 16 dolara kadar inmiştir. Rusya Federasyonunun kurulduğu tarih olan 1992 yılından itibaren petrol fiyatlarını incelediğimizde 1992-1998 yıllarında petrol fiyatlarının en yüksek olduğu yıl 1992 yılındaki 31 dolar seviyesiyken, en düşük noktaya ulaştığı yılın 16 dolar ile 1998 yılı olduğunu görmekteyiz. 1997 yılına oranla petrol fiyatlarında 1998 yılı itibariyle %40'a varan düşüş görülmüş ve bu düşüş en önemli döviz girdisi petrol olan Rusya Federasyonu'nu krize götüren gelişmeler arasında önemli yer tutmasına neden olmuştur.

Şekil 7: Sovyetler Birliği 1970-1990, Rusya 1991-2005: Liderlere Göre Petrol ve Gaz Gelirleri

(Gaddy ve Ickes, 2010: 283)

1970'ten günümüze Sovyetler Birliği Dönemini de içine alarak petrol ve gaz gelirlerini kıyasladığımızda Brejnev döneminden beri en düşük petrol ve gaz gelirlerine Yeltsin döneminde elde edildiği görülmektedir. 1992-1999 yılları arasında görev yapan Yeltsin'in liderliğinde 1998 kriziyle son 30 yılın en düşük gelir seviyesi yaşanmış ve bu durum Rusya Federasyonu'nun da tarihi boyunca gördüğü en düşük petrol ve gaz gelirleri elde edildiği nokta olarak dikkat çekmiştir.

Asya krizine bağlı olarak petrol ve diğer hammadde fiyatlarının düşüşe geçmesiyle Rusya'nın ödemeler dengesinde olumsuz sonuçlar doğmuş ve dış gelirlerin hedeflenenden daha düşük kalmasına neden olmuştur. Bu dönemde Rusya'nın petrol şirketi Rosneft'in elinde yaklaşık 10 milyar dolarlık petrol rezervi bulunmaktadır. Yaşanan kriz sonrası petrol fiyatlarının düşmesiyle petrol stokları yaklaşık olarak 2,1

milyar dolar değer kaybetmiştir. Rusya’da 1998 yılında petrol kaynaklı ürünlerin ihracından sağlanan gelirler bir önceki yıla oranla %50 azalmıştır. Bu sonuçların ardından kamu gelir ve giderleri arasında denge bozulmuş ve Çernomirdin hükümeti döneminde giderek azalan bütçe açığı yeniden Rusya için sorun verecek noktaya gelmeye başlamıştır (Aras, 2000: 35-36).

Rus ekonomisini krize götüren nedenlerden birisi de özelleştirmelerde beklenen hedeflere ulaşılamamasıdır. 1993’ten itibaren %70-%80 oranında özelleştirme yapılmasına karşın elde edilen gelir oldukça düşük kalmıştır. Yapılan özelleştirme ihalelerinde siyasi çıkarların gözlenmesi ve bu yolla değerinden düşük satışların yapılmasıyla ülke önemli bir gelir kaynağından olmuş ve belli gruplara maddi çıkarlar sağlanmasıyla sosyal dengesizlikler oluşmuştur. (Aras, 2000: 45). Özelleştirme yoluyla çıkar kazanan gruplar ise kazançlarını yurtdışına çıkarmışlardır. Kısacası devlet yapısının piyasa sistemine uyum sağlayamaması ve gereklilikleri yerine getirecek düzenlemelerden uzak olması özelleştirme adı altında Rusya’yı krize götüren gelişmeler arasında yer almıştır.

1998 yılında Rosneft ve Gazprom’un özelleştirme denemeleri düşen petrol fiyatlarının da etkisiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Rosneft ilk ihalede 2,2, ikinci ihalede de 1,6 milyar dolara alıcı bulamamıştır. Gelir arttırma ve vergi düzenlemelerinde başarısız olan Rus hükümeti ödemelerde de sıkıntı yaşamış ve Haziran 1998’de ödenemeyen maaşların toplama 11 milyar dolara ulaşmıştır (TUSİAD, 1999: 151).

Finansman krizini açmak amacıyla Kiriyenko hükümeti IMF ile 1998 yılı Temmuz ayında destek anlaşması imzalamıştır. Bu kapsamda 1998 yılında 12,5 milyar dolar olmak üzere 1999 yılı sonuna kadar 15,1 milyar dolar finansman imkânı sağlanmasına karar verilmiştir. Ayrıca Dünya Bankası 1999 yılı sonuna kadar 6 milyar dolar yardım edeceğini dile getirmiştir. Japon hükümetinin taahhüt ettiği 1,5 milyar dolarlık yardım paketiyle birlikte 1999 yılı sonuna kadar toplam 22,6 milyar dolarlık finansman sağlanmıştır (Çaşın, 2006: 277).

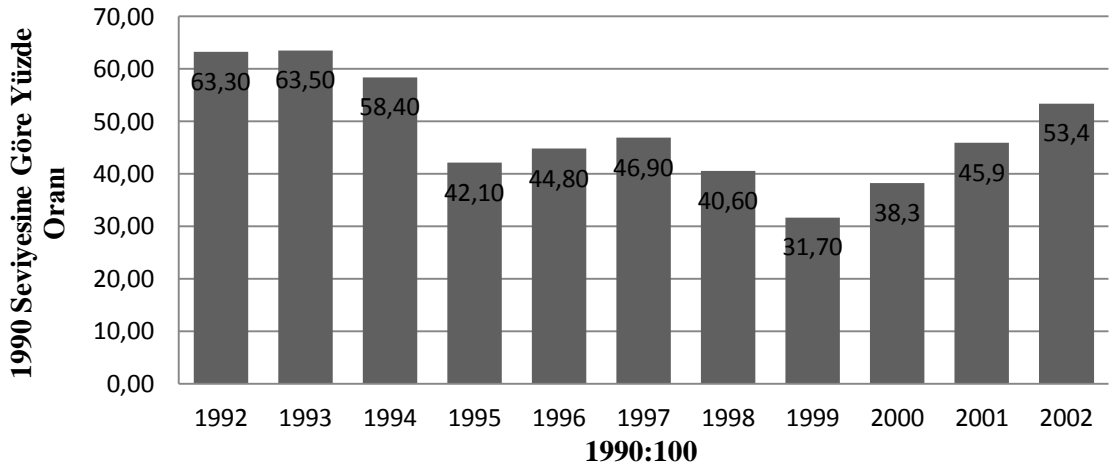
Kiriyenko hükümeti 17 Ağustos 1998’e kadar ekonomik zorluklara kadar dirense de en sonunda ruble koridorunu kaldırmış ve neticede 17 Ağustos ve 7 Eylül arasında ruble devalüasyonu karaborsada %70’e kadar çıkmış ancak müdahalelerle %50

civarına inmiştir. Rusya'nın kredi notunun iyi olması ile ucuz kredi bulan devlet kurumları ve özel bankaların bu kredileri geri ödemesinde yaşanacak sıkıntıları önlemek amacıyla 90 günlük dış borç ödeme moratoryumu ilan edilmiştir. Spekülatif faaliyetleri önlemek amacıyla yabancıların kısa vadeli finansal araçlara yatırım yapmaları yasaklanmıştır (TUSİAD, 1999: 151-152).

Aynı tarihte 5.27-7.13 olan Ruble dalgalanma bandının yılsonuna kadar 6,0-9,5 olacağı açıklanmış ancak kısa bir süre sonra Ruble 'ye yönelik saldırılar durdurulamadığı için döviz kuru serbest dalgalanmaya bırakılmıştır. Kriz öncesi Rusya'nın yüksek kamu borcunun, mali açığının ve bu açığın sabit kur sistemi altında senyoraaj yoluyla kapatılmasının imkânsız oluşu, kurlar üzerinde büyük bir baskı oluşturmuştur. Bu sebeple Rusya'nın 1998 yılında yaşadığı krizi tetikleyen temel unsurlar sabit döviz kuru, mali açık ve borç, para politikası ve muhtemel iflas beklentileri olmuştur (İşcan ve Hatipoğlu, 2011: 177-237).

Sonuç itibariyle petrol fiyatlarının düşmesi Rusya'nın en büyük gelir kaynağının kesilmesine neden olmuş, serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde uygulanan özelleştirme, vergi reformu ve bütçe açığına karşılık uygulanan politikaların başarılı olmaması ve hatta başarılı olmasını sağlayacak gerekli altyapının oluşturulamaması gibi faktörler Rusya'yı krize sürüklemiştir diyebiliriz.

Ekonomide yaşanan kötü gelişmeler sonucunda zor günler geçiren Kiriyenko hükümeti, 23 Ağustos 1998 tarihinde Yeltsin tarafından görevden alınmıştır. Siyasi bakımdan hükümet değişikliği süreci geçiren ve güç kaybı yaşayan Yeltsin liderliğindeki Rusya Federasyonu için krizin ardından oluşan ekonomik tablo da oldukça sarsıcı olmuştur. Krizin ardından Rusya'nın büyük bankalarının çoğu iflas etmiş, küçük işletmeler silinmiş ve maaşlar ciddi oranda düşmüştür (Riasanovsky ve Steinberg, 2011: 686).

Şekil 8: Rusya’da Ortalama Aylık Ücret-(1992-2002)

(Kotz ve Weir, 2012: 371)

Şekil 8’de belirtildiği gibi 1990 yılını baz yıl olarak aldığımızda serbest piyasa ekonomisine geçiş süreciyle birlikte ortalama aylık ücretler de düşüş görüldüğünü söyleyebiliriz. Kriz dönemine baktığımızda 1998 yılındaki ortalama ücret 1990 yılının ortalama ücretinin %40,6’sına tekabül etmektedir. 1999 yılında ise mali krizin etkilerinin bu dönemde de görülmesiyle ortalama ücret, Rusya Federasyonu tarihinin en düşük seviyesine gelmiştir. 1999 yılındaki ortalama ücret miktarı 1990 yılının üçte birinden bile düşük gerçekleşmiştir.

Ücretlerin serbest piyasa ekonomisine geçiş ile birlikte düşüşe geçmesi tesadüf değildir. Bu dönemde IMF’nin bütçe kısıntılarını gerektiren politikasına bağlı kalarak hükümet ücretleri ve emekli maaşlarını ödemeyi durdurmuştur. Bu bakımdan ödemeler konusunda Rusya Federasyonu’nda her zaman sorunlarla karşılaşmıştır. 1996 yılında yapılan bir ankette işçilerin sadece %30’unun ücretlerini zamanında alabildiklerini, %31’inin geç aldıklarını, %39’unun ise ücretlerin tamamını hiç alamadıkları belirlenmiştir (Kotz ve Weir, 2012: 372).

Geçiş sürecinde özellikle Çernomirdin hükümeti sırasında enflasyon oranını düşürmeyi başaran Rusya Federasyonu 1998 krizi ile birlikte devalüasyonun etkisiyle yeniden yüksek enflasyon oranlarını görmeye başlamıştır. 1997 yılında %14,7 olan enflasyon oranı 1998 yılı itibariyle %27,6’ya yükselmiş, 1999 yılında ise enflasyon oranı %86,1 olmuştur. Rusya Federasyonu’nun enflasyon oranının tekrar düşüşe geçmesi ise fiyat denetimi gibi uygulamaların başarılı olmasıyla 2000 yılında gerçekleşmiş ve enflasyon %20,8’e gerilemiştir (EBRD, 2002: 60).

Krizin bir diğ er sonucu ise Rusya'daki bankacılık ve ödemeler sisteminin çökmesi olmuştur. Hükümet, bankalar ve rubleye karşı güven sorunu oluşmuş ve Rusya Federasyonu uluslararası finans piyasalarında izolasyon dönemine girmiştir. Çok az sayıda banka borçlarını ödeme imkânına sahip olmuştur. Bu süreçte kredi kartları dondurulmuş, banka personelleri %30-70 azaltılmış, bankalar arası birleşme çabaları başlatılmıştır (TUSİAD, 1999: 152).

1998 krizinin Rus toplumu üzerinde de önemli etkileri olmuştur. Halkın satın alma gücünde önemli düşüşler yaşanmış ve gelir dağılımındaki dengesizlik daha da artmıştır (KOSGEB, 2001: 3). Halkın %80'i fakirlik sınırı altına düşmüş, böylece sosyal alanda giderek belirginleşen problemler oluşmaya başlamıştır (Aras, 2000: 55).

1998 Rusya Krizinin küresel etkileri başta çevre ülke ekonomileri olmak üzere Rusya Federasyonu ile ticari temaslarda bulunan tüm ülkeleri etkilemiştir. Bu ülkeleri ise üç gruba ayırabiliriz. Rusya'nın alacaklıları ve diğ er gelişmiş batılı ülkeleri ilk grupta değerlendirebiliriz. Bu gruba özellikle Rusya'nın finansman kaynağı olan Alman bankalarından dolayı Almanya, AB için ABD'den sonra ikinci en büyük gıda pazarı olan Rusya'nın krizinin AB'yi etkileyecek noktada olması sebebiyle AB, Rusya'ya büyük miktarda dayanıklı tüketim malı ve hizmet ihraç eden Finlandiya, Norveç gibi İskandinav ülkelerini koyabiliriz. İkinci gruba ise Rusya'ya komşu olan ve Rusya pazarının kendileri için büyük önem taşıdığı bilinen Türkiye, Çin ve Doğu Avrupa ülkelerini koyabiliriz. Üçüncü gruba ise uzun yıllar Sovyet yönetimi altında kalmış ve bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Rusya'ya ekonomik bağılıkları devam etmiş olan BDT ülkelerini koyabiliriz. (TUSİAD, 1999: 153-154). Esas itibariyle Rusya Krizi başta komşu ülkeler olmak üzere, AB ülkeleri ve hatta tüm piyasalarda olumsuz yönde etki yapmıştır. Krizin patlak verdiği Ağustos ayının 27'sinde New York Borsası ve Londra Borsasının tarihlerindeki en büyük düşüşlerden birini yaşadıklarını düşünürsek krizin küresel etkilerini daha iyi görebiliriz (Malkoç, 1998: 199-232).

1.4.2. 1998 RUSYA KRİZİNİN SİYASİ SONUÇLARI

1998 Rusya Krizi ekonomik açıdan ortaya çıkardığı sonuçlar kadar siyasi olarak da yarattığı kaos ortamı ile Rusya Federasyonu'nda önemli gelişmelerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. 1998 yılının Mart ayında Yeltsin tarafından başbakan olarak atanan

Kiriyenko'nun başkanlık süresi yaşanan ekonomik krizle birlikte sadece beş ay sürmüş ve Ağustos ayında Yeltsin tarafından görevden alınmıştır. Yeltsin daha önce de başbakanlık yapan Çernomirdin'i tekrar başbakanlığa getirmek istemiş ancak bu istek Duma'nın onayından geçememiş ve siyasi kriz noktasına gelinmiştir. (Kotz ve Weir, 2012: 376). Yeltsin'e göre Çernomirdin'i tekrar geri getirip Kiriyenko'yu göndermesine neden olan şey Yeltsin'in tabiriyle Çernomirdin'in "siyasal ağır bir top" olmasıdır. Ağır top tabiri Yeltsin'in deyimiyile istikrarı temin edebilecek kişi anlamına gelmektedir. Sonuç olarak Çernomirdin, deneyimiyle ve ağırlığıyla Yeltsin'in tekrar ihtiyaç duyduğu kişi durumuna gelmiştir (Yeltsin, 2001: 163-165).

Bu süreçte Duma, Yeltsin tarafından önerilen Çernomirdin'in adaylığını iki kez reddetmiştir. Yaşanan süreç ile Yeltsin ve kamuoyu tarafından, üçüncü oylamanın da farklı bir sonuç doğurmayacağı yönünde algılanmıştır. Yeltsin bu konuda geri adım atmak istememekle birlikte manevra alanı gittikçe daralmıştır. Çünkü Çernomirdin'in adaylığının üçüncü kez reddedilmesi, aynı zamanda Devlet Duma'sının kendiliğinden feshedilmesi anlamına gelmektedir (Primakov, 2002: 208). Yeltsin'in Çernomirdin ısrarı kendisini bile yerinden edecek gelişmelere neden olabilecek duruma gelmişti. Halkı iktidara karşı ayaklandırarak iktidara gelen Yeltsin, halkın kendisine karşı ayaklanmasıyla iktidardan vazgeçme durumuyla karşı karşıya kalabilirdi. Bu durumda muhalefet ile anlaşmak zorunda kalan Yeltsin, muhalefetin gösterdiği adaylardan olan Yevgeniy Primakov'u başbakanlığa getirmiştir (Onay, 2002: 141).

Yaşanan hükümet krizi sonucunda 1998'in Eylül ayında Yeltsin tarafından Dışişleri Bakanı Primakov başbakanlığa atanmıştır. Yeni hükümet, neoliberal politikaların terk edilmesini savunan, genel olarak merkez ve sol muhalefet güçlerini temsil ediyor görünmekteydi. Ancak 1999 yılının İlkbaharında başbakan Primakov'un popülerliğinin giderek artmasının da etkisiyle Yeltsin kendi siyasi geleceğinden endişe duymaya başlamış ve 12 Mayıs 1999'da Primakov'u görevden almıştır (Kotz ve Weir, 2012: 377).

Esas itibari ile Primakov'un başbakanlık yaptığı sekiz aylık süreç Sovyetler Birliği sonrası Rusya için iki açıdan önemli gelişmelere sahne olmuştur. Bunlardan ilki Primakov'un geçici olarak neoliberal iktisadi modelden ayrılma isteği, ikincisi ise devlet varlıklarının yağmalanmasının ve yolsuzlukların ilk kez peşine düşülmesinin

adımlarının atılmış olmasıdır. Özellikle Yeltsin'le geçmişte yakın ilişkileri olan işadami Boris Berezovski², ye karşı yürütülen soruşturmalar farklı görüşler olsa da hem toplum için hem Yeltsin için dikkat çekici olmuştur. Verdiği emirlerle başlatılan bu yolsuzluk soruşturmalarının bir sonucu olarak halk oylamalarında Yeltsin'in gördüğü desteğin üzerinde olması Primakov' un görevden alınması sürecini hızlandıran etkenlerden biri olmuştur diyebiliriz (Kotz ve Weir, 2012: 409). Yeltsin'e göre ise Primakov, devletin tüm dizginlerini elinde tutmaya çalışmış, bu amaçla kendi adamlarını geçici görevlere yerleştirmiştir. Primakov' un kilit sayılabilecek bakanlarla sıkça görüşmesi gibi olaylar ise Yeltsin tarafından farklı algılanmış ve kendisine karşı bir darbe girişiminden şüphelenmesine kadar gidecek düşüncelere yol açmıştır (Yeltsin, 2001: 182). Her ne olursa olsun Primakov döneminde yaşanan siyasi çekişmeler Yeltsin'i oldukça rahatsız etmiş ve Primakov'u görevden alması için kendince yeterli sebeplere sahip olmasına neden olmuştur.

Primakov'un ardından başbakanlığa Yeltsin tarafından daha önce İçişleri bakanlığı da yapmış olan Sergey Stepashin getirilmiştir. Yeltsin bu hükümet değişikliği sürecinde Duma'yı uyararak, Stepashin'i reddetmeleri durumunda, güvenlik güçlerini temsil eden başbakanın Duma'ya karşı şiddet kullanabileceğini belirtmiştir. Duma'nın onayına rağmen Stepashin'in başbakanlıktaki ömrü uzun olmamış ve üç ay gibi kısa bir süre zaafında görevden alınmıştır (Riasanovsky ve Steinberg, 2011: 687).

1998 yılından 1999 yılının ortalarına kadar ki süreçte Çernomirdin, Kiriyenko, Primakov ve Stepashin kısa süreli olarak Rusya'da başbakanlık yapmış ancak hepsinin sonu aynı olmuş ve hepsi de Yeltsin tarafından görevden alınmıştır. Bu siyasi bunalımla geçen süreçte Yeltsin'in Cumhurbaşkanlığı da tartışılır hale gelmiş ve halk arasındaki siyasi desteği de gitgide erimeye başlamıştır. Artık çanlar Yeltsin için de çalmakta, ekonomik krizin yarattığı toplumsal tepki, Duma ile girilen siyasi mücadele ve Yeltsin'in sağlık sorunları en başta gelen sorunlar haline gelmiştir.

² Boris Berezovski Rus mafyasının başı olarak bilinmektedir. Logovaz ile otomobil ticareti hayatı başlamış ve bir ara Rusya'da satılan her arabadan hisse alır hale gelmiştir. Ayrıca ORT televizyon kanalı ile birkaç dergi ve gazete üzerinde etkili hale gelmiştir. Uzun süre devletin üst kademelerinde görev yapan Berezovski, 1999 yılında Çeçenlerin hazırladığı düşünülen Moskova'daki bombalama olaylarından sorumlu tutulmuş ve Çeçen liderinin Dağıstan'a saldırmasında da finansal destek verdiği iddia edilmiştir. Çünkü bu olaylar kendisinin ve çevresinin yolsuzluklarının ortaya çıktığı bir dönemde patlak vermiş ve kamuoyunun ilgisini başka yöne çektiği düşünülmüştür (Oğan, 2003: 74-75). 2013 yılının Mart ayında siyasi mülteci olarak yaşadığı İngiltere'de ölen Berezovski'nin ölmeden kısa bir süre önce Putin'e kişisel bir mektup yazdığı ve Rusya'ya dönmek için izin istediği belirtilmektedir (The Economist, 2013).

Yeltsin döneminde politik süreçle ilgili olarak iki önemli tespit yapılmıştır. Bunlardan ilki Yeltsin'in başbakanlık koltuğunu potansiyel halefler için bir deneme tahtası olarak kullanmasıdır. İkincisi ise Yeltsin döneminin son 18 ayında başbakanlığa atanan dört kişiden üçünün güvenlik kuruluşlarından seçilmesidir. Bu iki nokta, Yeltsin'in politik hamlelerinde dikkate değer hususlar arasında yer almaktadır (Hekimoğlu, 2007: 73).

Stepashin'in ardından Çeçenistan'da yaşanan şiddet olaylarının yükselişi ile birlikte bugüne kadar ismi pek duyulmamış, St. Petersburg'dan gelen bir KGB subayı Yeltsin tarafından başbakan olarak atanmıştır. Bu kişi Vladimir Putin'den başkası değildir. Savaşta kazanılan başarılar ve ekonomik krizin dip noktasının geçirilmesiyle hükümet 1999 yılının Aralık ayında yapılan Duma seçimlerinde başarılı sonuçlar almıştır (Riasanovsky ve Steinberg, 2011: 687). Yalnızca üç ay önce kurulan ve Putin'in desteklediği merkezdeki Birlik Partisi seçimlerde %23,68 ile ikinci gelmiş ve Putin'in devlet başkanlığı seçimlerindeki şansı artmıştır. Seçimlerde Komünist Parti %24,38 oy oranı ile birinci gelirken, eski başbakanlardan Primakov'un liderliğindeki Anavatan Rusya partisi %12,08'de kalmıştır (Hürriyet, 1999a).

Kamuoyu yoklamalarında Putin'e olan destek %50'lere çıkıyorken Yeltsin'in halk arasındaki popülerliği çoktan erimişti. Halka seslendiği konuşmalarında tutarsızlığıyla dikkat çeken ve ülke politikalarından daha çok kendi konumu ve güvenliğiyle ilgilenen Yeltsin'in kamuoyu yoklamalarında aldığı destek %1,7'de kalmıştı. Yeltsin Duma seçimlerinden kısa bir süre sonra 31 Aralık 1999 tarihindeki yeni yıl konuşmasında hem başkanlıktan istifa ettiğini açıklıyor hem de yerine kimin geleceğini yani halefini açıklıyordu. Böylece Putin geçici olarak başkan ilan edilmiş diğer yandan Rusya'daki Yeltsin dönemi sona ermiş oluyordu (Riasanovsky ve Steinberg, 2011: 687-688).

Diğer bir kamuoyu yoklaması ise Yeltsin'in sağlık durumu ve geleceğiyle ilgili yapılmıştı. The Economist dergisinin yaptığı 18 Ocak 1997 tarihli ankete göre "Yeltsin'in sağlık durumu Rusya'nın geleceği konusunda sizi endişelendiriyor mu?" sorusuna Rus halkının %72'si evet cevabı vermişti. "Yeltsin tekrar başkan seçilebilir mi?" sorusuna ise Rus halkı %70 oranla hayır yanıtını vermişti (Onay, 2002: 118-120).

Oluşan tablo göstermekteydi ki Yeltsin artık Rus halkının desteğini kaybetmiş ve esas itibariyle halkın gözündeki süresini doldurmuştu.

Yeltsin'in son ayları zaten sağlık sorunları sebebiyle ortadan bir kaybolup bir çıkmasıyla geçmiş ve halk Yeltsin'in yokluğuna alışmıştı. Yeltsin'in hastalıklarına alışan kamuoyu Rus liderin iki muhtemel halinin olduğunu belirtiyordu: ya çok hasta ya da hasta. Bu süreçte Yeltsin ile ilgili enteresan bir istatistik bile yayınlanmıştı. Sekiz yıllık iktidar döneminde devlet başkanı Yeltsin değişik sebeplerle yaklaşık bir buçuk yıl, toplam 532 günü işten uzakta geçirmişti. Tüm basın Rusya'nın Yeltsin' siz yaşamaya alıştığı fikrinde birleşmiş ve bu durum yeni gelişmelerin daha kolay benimsenmesine de neden olmuştu. Yeltsin'in yokluğunda meydanın artık Putin'e kalmış olması ise iyi hazırlanmış bir plan izlenimi vermekteydi (Hürriyet, 1999b).

Yeltsin yönetiminde geçen sekiz yıl göstermiştir ki yapılan reformlar sonucunda halkın refah düzeyi yükseleceğine daha da gerilemiştir. Koşulların giderek ağırlaşması ile örgütlü suç odaklarının giderek Rus halkının yaşamına damgasını vurması, reform karşıtı grupların seslerini yükseltmesine neden olmuştur. İktisadi reformlara verilen öncelik ve izlenen siyasetler ile halkın tercihleri ayrı çizgilerde gelişmeye başlamış ve karşılaşılan sorunların çözümüne yönelik fikir ayrılıkları ülkeyi iç savaşa götürecek noktaya ulaşmıştır (Onay, 2002: 110).

Yeltsin'in kamuoyundaki popülerliğini kaybettiği herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Uzun bir süredir Yeltsin'in çalışma yeteneğinin kalmadığı toplum tarafından biliniyordu. Ancak Yeltsin'in "Aile³" adı verilen yakın çevresi ile birlikte iktidarı bırakması hiç olası görünmemekteydi. Tüm bunlar düşünüldüğünde Yeltsin'in görev süresi daha bitmeden istifasını bildirmesi kendisinden, öz eleştiriden yoksun bir karakterden beklenmeyecek bir durumu ortaya koyuyordu (Primakov, 2002: 1).

Yeltsin'in istifa etmesi bir anlamda Putin'i geçici olarak devlet başkanlığına getirmekle birlikte Yeltsin'in vaktinden önce istifası yürürlükte olan anayasaya göre Rusya'da başkanlık seçimlerinin üç aya kadar yapılması anlamına geliyordu. Belki de iktidarın Yeltsin'den Putin'e geçmesini isteyenler başkanlık seçimlerinin daha geç bir zamana ertelenmesini sakıncalı buluyorlardı. Aralık ayında gerçekleştirilen Duma

³ Yeltsin'in çevresindekilere kriminalist olduklarının altını çizmek için halk arasında aile denilmektedir (Primakov, 2002: 1).

seçimlerinde Putin'in desteklediği Birlik Partisi'nin büyük yükselişi Putin'i destekleyen gruplar ve Yeltsin için önemli bir durumu gözler önüne sermişti. Bu kısa zamanda oluşan desteğin ateşi sönmeden yapılacak olası bir devlet başkanlığı seçimi Putin için daha avantajlı görünüyordu.

Yeltsin'in halefi olarak Putin'i seçmesi ise görevi neden bıraktığı da dâhil bazı sonuçları ortaya koymamıza neden olmuştur. Rusya'nın yeni seçilecek devlet başkanı Duma'nın baskısıyla Yeltsin'in elindeki serveti, ayrıcalıklarını ve dokunulmazlığını elinden alabilirdi. Bu sebepler Yeltsin için iktidarı bırakmama yönündeki önemli sebepler olabileceği gibi, bu risklerin yaşanmayacağına dair alınacak bir garanti ise görevden ayrılması için önemli bir sebep olabilirdi. Ancak 31 Aralık 1999'daki Yeltsin'in istifasından bir süre önce Başkan vekili olarak Putin, Yeltsin ve "aile" sine, haklarındaki herhangi bir suçlamaya karşı dokunulmazlık sağlayan bir Başkanlık kararnamesi imzalamıştır (Hekimoğlu, 2007: 74). Sonuç itibariyle Yeltsin hem kendisini garantiye almış hem de ayrılışından sonra peşine düşmesi muhtemel muhalif gruplar ve Duma'ya karşı Putin'i halefi göstererek gelecek iktidarın kendi çıkarlarına bulaşmaması adına önemli bir netice almıştır.

Demokrasinin savunucusu olarak iktidara gelen Yeltsin iktidarı döneminde zamanla yönetimin belirli bir grubun eline geçmesi ve "aile" olarak anılan bu grubun bireylerinin kendi çıkarlarını Rusya'nın çıkarlarının önünde görmesiyle devlet dağılma eşiğine gelmiştir. Yeltsin'in sağlık sorunları sebebiyle ülkeyi daha fazla yönetemeyeceği anlaşılınca krizler içerisinde boğulan ülkede "aile" nin de çıkarlarını koruyacak yeni isim aranmaya başlanmış ve bu arayışın bir neticesi olarak Putin Yeltsin'in halefi olmuştur (Turksam, 2013).

1.5. RUSYA'NIN ULUSLARARASI DÜZEYDE YAŞADIĞI EKONOMİK VE SİYASİ GÜÇ KAYBI

Yeltsin'in sekiz yıllık iktidarı döneminde Rusya Sovyet Sisteminin kalıntılarını ortadan kaldırmayı başarmıştı. Ancak bu sekiz yıllık süreçte Rusya gerek ekonomi alanında gerek iç siyasette gerekse askeri alanda birçok zorlukla karşılaşmıştı.

Rusya iç politikada milliyetlerin bağımsızlık hareketleri ile zor günler geçirmekteydi. Özellikle Çeçenistan'ın bağımsızlık için Rusya ile girdiği mücadele tüm dünyada dikkat çekmişti. 1994-1996 yılları arasında devam eden Rus-Çeçen Savaşı Çeçenlerin zaferi sayılabilecek bir noktada Rus askerlerinin anlaşma gereği geri çekilmesiyle son bulmuştur (Aras, 2000: 78). Soğuk Savaş döneminde iki kutuptan birisi olan ve ABD 'ye karşı boy gösteren Sovyetler Birliği'nin varisi niteliğindeki Rusya Federasyonu ülke içindeki milliyetçi akımlara karşı direnç gösteremeyecek duruma gelmişti. Bu durum Rusya Federasyonu'nun askeri durumunu en açık şekilde ortaya koyan gelişmelerden biri olmuş ve Rusya'nın askeri alanda yaşadığı güç kaybını gözler önüne sermiş ve merkezi otoritenin zayıflığını ortaya koymuştur.

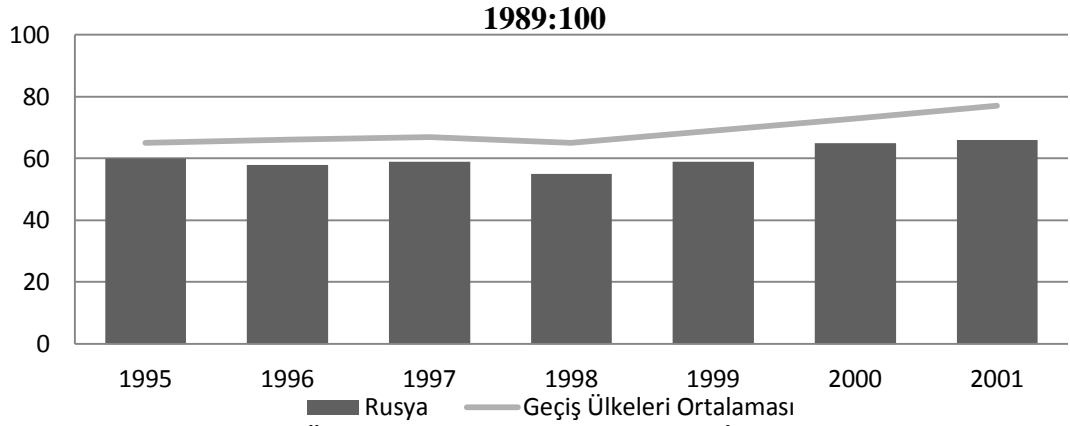
Rusya Federasyonu iç politikada yaşadığı zor günlerin yanında ekonomik olarak da sıkıntılı bir süreç içine girmiştir. Rusya'nın makroekonomik göstergelerini incelediğimizde serbest piyasa ekonomisine geçiş yıllarında ekonomik zorluklar yaşayan ülkenin 1998 kriziyle dip noktasına ulaştığı görülmektedir.

Tablo 12:Rusya Ekonomisinde GSYİH Büyüme Oranları-(1995-2001)

YILLAR	YÜZDE (%)
1995	-4.1
1996	-3.4
1997	0.9
1998	-4.9
1999	5.4
2000	8.3
2001	4.9

(EBRD, 2002: 58)

Rusya'nın GSYİH oranlarını incelediğimizde 1995, 1996 yıllarında görülen negatif büyümenin 1997 yılına gelindiğinde küçüğe olsa büyüme yaşanmasıyla sona ermiş olduğu görülse de 1998 krizi ile birlikte %4,9 negatif büyüme yaşandığını görmekteyiz. 1999, 2000 ve 2001 yıllarında GSYİH oranında artış yaşanmış olsa da ulaşılan büyüme rakamları geçmişle kıyaslandığında farklı neticeleri de bizlere sunmaktadır. 1989 yılının GSYİH oranını 100 kabul ettiğimizde Rusya'nın 2001 yılındaki GSYİH oranının tahmini değeri 64 olmaktadır (EBRD, 2002: 58). 2001 yılında ulaşılan GSYİH oranı 1989 yılındaki oranın yaklaşık olarak üçte ikisine tekabül etmektedir. Sonuç itibariyle 1999, 2000 ve 2001 yılında yaşanan büyüme oranlarına rağmen 1989 yılındaki seviyenin çok altında kaldığı ortaya çıkmaktadır.

Şekil 9: Rusya ve Geçiş Ülkelerinin ekonomisinin GSYİH Oranları-(1995-2001)
(EBRD, 2008: 173)

Rusya'nın GSYİH oranı geçiş ülkelerinin ortalamalarına göre daha düşük kalmaktadır. 1995-2001 yılları arasında baz aldığımızda Rusya GSYİH oranı hiçbir dönemde geçiş ülkelerinin GSYİH ortalamalarına erişememiştir. İki kutuplu sistemin başat güçlerinden olan Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında doğan Rusya Federasyonu, serbest piyasa ekonomisine geçiş yıllarında çizdiği ekonomik tabloyla kendisi gibi geçiş ekonomisine sahip ülkelerin ortalamasına bile erişemeyecek noktalara gerilemiştir. Ayrıca 1989 yılı GSYİH değerleri 100 olarak kabul edilirse Rusya, 1995-2001 yılları arasındaki süreçte hiçbir dönem boyunca 1989 seviyesinin yanına yaklaşamamıştır.

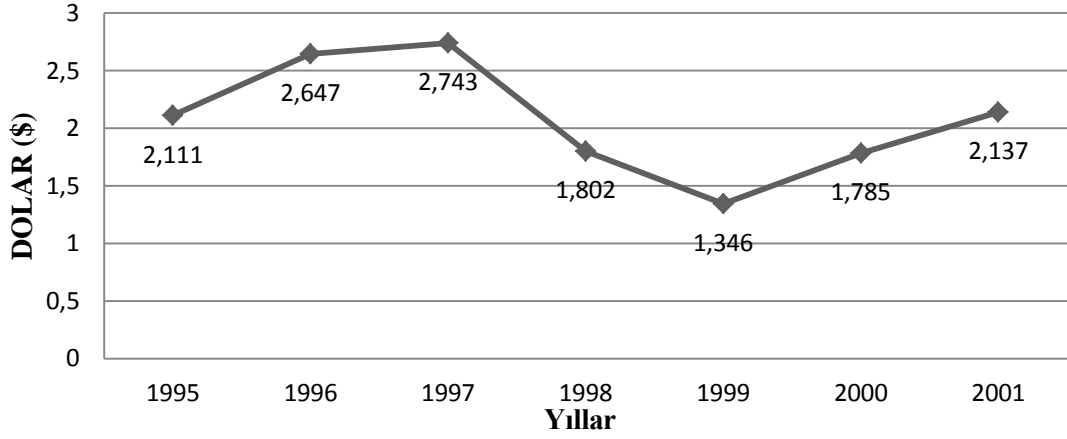
Tablo 13:Rusya Ekonomisinde İşsizlik Oranları-(1995-2000)

YILLAR	YÜZDE (%)
1995	8.5
1996	9.6
1997	10.8
1998	11.9
1999	12.6
2000	10.5

(EBRD, 2002: 193)

Rusya Federasyonu'nun 1990'lı yıllar boyunca yaşadığı bir diğer sorun ise işsizlik olmuştur. Yılları itibarıyla işsizlik oranlarını incelediğimizde 1995 yılında %8,5 olan işsizlik oranı 2000 yılına kadar sürekli artış içinde olmuştur. 1998 krizinde %11,9'a ulaşan işsizlik 1999 yılında krizin etkilerinin yayılmasıyla %12,6'ya kadar

yükselmiştir. Depresyon yılları boyunca işsizlik oranındaki tek düşüş 2000 yılında gerçekleşmiştir. 2000 yılsonu itibariyle Rusya’da İşsizlik oranı %10 seviyesi civarında görülmektedir.

Şekil 10:Rusya Ekonomisinde Kişi Başına Düşen GSYİH-(1995-2001)
(EBRD, 2003: 187)

Rusya’da kişi başına GSYİH oranları 1995, 1996 ve 1997 yıllarında artış göstermesine karşın 1998 krizinin etkileriyle 1999 yılında 1,346 dolara kadar gerilemiştir. Kriz sonrası yaşanan yükselişe rağmen kriz öncesi zirve noktası olan 2,743 dolar seviyesine ulaşılammış ve 2001 yılında kişi başına GSYİH 2,137 dolar olmuştur.

Rusya’ da yaşanan kriz aynı zamanda Rus halkında da önemli hasarlar doğurmuştur. Rusya’nın eski statüsünü kaybetmesine bağlı olarak Rus halkının çoğunda oluşan aşağılanma duygusu, yaşam koşullarında karşılaşılan sıkıntı ve ülke topraklarının kaybedilmesi tehdidine karşı oluşan öfke, Rusya’ da aşırı milliyetçiliğin gelişmesine de neden olmuştur.

Sonuç itibariyle Rusya Federasyonu serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde birçok zorlukla karşılaşmış 1998 kriziyle birlikte ise hem ekonomik hem siyasi zorlu bir süreç yaşamıştır. Ekonominin gittikçe küçülmesi, Yaşam standartlarının görülen düşüşler ile birlikte Yeltsin’in liderliğinde geçen sekiz yılın sonlarına doğru yaşanan hükümet krizleri ise merkezi yönetimin giderek zayıflamasına neden olmuştur. Bu süreçte Yeltsin’in sağlık sorunları ve alkol problemi ise halk arasında alay konusu haline gelmiştir. Aynı dönemde Rusya’da Yeltsin’in uyguladığı politikalar sonucu ülke içi artan milliyetçilik olayları ile birlikte ayrılıkçı hareketler yükselmiş ve bu hareketlere karşı mücadelede Rusya’nın zayıf kalışı ise uluslararası arenada da dikkat çeken

gelişmeler arasında olmuştur. Rusya Federasyonu bu süreçte beklenen ekonomik ve toplumsal gelişimi gösterememiş, 2000'e bir kala Yeltsin'in istifa konuşmadaki sözleri gibi Yeltsin'in Rus halkıyla paylaştığı çoğu düşü gerçek olmamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NDA VLADİMİR PUTİN DÖNEMİ

2.1. VLADİMİR PUTİN'İN BAŞKAN OLMA SÜRECİ, SİYASİ VE TOPLUMSAL GELİŞMELER

Putin, Ekim 1952'de Leningrad kentinde doğmuş, 1975 yılında Leningrad hukuk fakültesinden mezun olup Doğu Almanya'da 15 yıl süreyle KGB' de görev yapmıştır. KGB içerisinde glasnost ve perestroyka politikasının yürütülmesi sürecinde reformist kanatta yer almıştır. 1996'da dış ekonomik ilişkiler ve Rus Güvenlik Konseyi Sekreterliği'nde görev almış ve Yeltsin'in siyasal rakipleri hakkında enformasyon temininde bulunarak Duma'daki reformistlere yardımcı olmuştur (Çaşın, 2006: 376).

1999 yılında Yeltsin, başbakanlık görevini Stepashin'den alıp Putin'i başbakanlığa getirmiştir. II. Çeçenistan Savaşı, Putin liderliğindeki Rusya Federasyonu'nun başarı elde etmesi, Rus halkının gözünde Putin'in popülarlığını arttırmasına neden olmuş ve bu destekle 1999 seçimlerinde Putin'in desteklediği Birlik Partisi, seçimlerde oldukça yüksek oy olarak ikinci sırada yer almıştır. Yeltsin'in 31 Aralık 1999'da devlet başkanlığından istifası ile geçici başkanlık koltuğuna oturan Putin, seçimlere kadarki süreçte bu görevi üstlenmiştir.

Putin, seçimler öncesinde Rusya ekonomisinin büyük gücünü oluşturan enerji sektöründeki sermaye çevreleri tarafından desteklenmiştir. Putin'in Yeltsin'in varisi olarak siyasal elit içerisindeki yükselişi ise beklenmedik bir gelişme olmuştur. Putin, bu süreçte II. Çeçenistan Savaşı'nı haklı olarak seçim malzemesi olarak kullanmıştır. Rus seçmeni için en büyük belirsizlik ise Putin'in siyasal karakteri hakkında kimsenin yeterli ölçüde bilgisi olmamasıdır (Çaşın, 2006: 378).

Putin, geçici devlet başkanlığı görevindeyken seçime yönelik söylemlerinde güçlü Rusya kavramını ön plana çıkarmıştır. Seçim süresince Rusya'nın eriyen gücünü ve dünya çapındaki prestijini yeniden yaratacak, güçlü, yolsuzluğa bulaşmayacak, ödün vermez bir lider imajı çizmiştir. Bununla birlikte 2000 yılının Şubat ayında emekli maaşlarını %20 arttırmak, kamu sektöründe çalışanların ücretlerine %20 zam yapmak ve 2000 yılının Mart ayında savaş gazilerine yüklü miktarda para vermek gibi

seçmenlere yönelik önemli girişimlerde de bulunmuştur (Kotz ve Weir, 2012: 419-420). Kısacası Putin, Rus halkının özlem duyduğu güçlü devlet oluşturmaya yönelik söylemlerde bulunarak Rus halkının dikkatini çektiği gibi, ekonomik açıdan halka yapılan zamlar ve ekonomik düzeltmelerle seçmenlerin kararını etkileyebilecek ve ekonomik açıdan kuşklarını kaldırabilecek girişimlerde bulunmuştur.

Putin, Yeltsin tarafından seçilmesine rağmen karakter ve siyasi görüş olarak Yeltsin'den çok farklı özelliklere sahiptir. Dürüst, amirlerine sadık, çok konuşmayan, sakin, kesin kararlar alan sert karakterli biri olarak tanınan Putin, günün şartlarını düşündüğümüzde Rus toplumunun içgüdüsel olarak aradığı başkan yapısına uymaktaydı (Hekimoğlu, 2007: 77-78). Yeltsin'in tabiriyle Putin, "*yaşamdaki her şeye hazırlıklı, meydan okumalara açık ve kesin bir şekilde karşılık verecek*" biriydi. Yeltsin için daha da önemlisi, kendi aralarındaki görüşmelerde kişisel konuları dışlamaya çalışan biriydi (Yeltsin, 2001: 274). Karakter yapısıyla Rus halkının başkan olarak görmek isteyebileceği özelliklere sahip olan Putin, Yeltsin ile ilişkilerindeki tavırlarıyla onun da gözüne girmeyi başarmış ve halefi olarak göstereceği kişi durumuna gelmişti.

Bu gelişmeler ekseninde 26 Mart 2000'de yapılan başkanlık seçimleri sonucunda Putin, ilk turda oyların %52,2'sini alarak başkanlığa seçilmiştir. Putin'in en yakın rakibi Komünist Partisi ise %29,45'te kalmıştır (Onay, 2002: 141). Seçim sonucunda en yakın rakibine %20'nin üzerinde fark atan Putin ile birlikte Rusya'da yeni bir dönem açılmış ve ilk geçiş dönemi sona ermiştir. Yeltsin döneminde birçok siyasi ve ekonomik kriz yaşayan Rusya için artık bir dönem kapanmış, Putin yönetiminde gerek iç gerekse dış politikada önemli değişimlerin yaşanacağı yeni bir sayfa açılmıştır.

2.2. PUTİN'İN BAŞKANLIĞI DÖNEMİNDE RUSYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER

Putin, 2000 yılındaki seçimleri kazanarak başkanlığa geçmiş, artık Yeltsin'in atadığı değil halkın seçimiyle başa gelen bir lider olmuştu. Yeltsin'den Putin'e miras kalan tablo pekte iç açıcı değildi. Gelişmemiş bir demokrasi, prematüre bir sivil toplum, çökmüş ekonomi ve sosyal yaşam, iç ve dış borçlar, büyümüş yolsuzluklar, hükümeti etkileyebilen örgütlü suç organizasyonları ile hükümete küsmüş bir toplum, Putin'i bekleyen gelişmelerin başında yer almaktaydı. Rusya'nın 2000 yılı itibariyle

gündemindeki konular, Çeçenistan ve diğer ayrılıkçı hareketler, ABD ve Batı Avrupa ile ilişkiler ve belki de en önemlisi olarak olumsuz ekonomik göstergelerdi (Hekimoğlu, 2007: 78).

Putin döneminde ekonomide izlenen yol, Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynaklarını kullanarak enerji fiyatlarında yaşanacak artışlar ile birlikte bu durumu avantaja dönüştürmek olmuştur. Bu avantaj, sadece ekonomi alanında değil bölgesinde ve dünyada siyasi bir güç unsuru olarak yükselmesine yarayacak bir avantajı ifade etmektedir. Ekonomik tablonun doğal kaynaklara ve buna bağlı olarak enerji fiyatlarına bağlılığı Rus ekonomisinin kırılgan tablosunu ortaya koymaktadır. Putin, bu süreçte izlediği ekonomik politikalar ve reformlarla kırılgan ekonomik yapıyı onarmaya ve ekonomiyi güçlendirmeye çalışmıştır.

2.2.1. PUTİN VE 2000 YILI ULUSAL GÜVENLİK DOKTRİNİ “GÜÇLÜ RUSYA”

Rusya açısından güvenlik, tarih boyunca en büyük önceliğe sahip konulardan birisi olmuş ve tüm unsurların temeli olarak görülmüştür. Günümüzde güvenlik Rusya Federasyonu'nun dış dünya ile kurduğu ilişkilere yön veren temel parametrelerdendir. Bu nedenle Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik Doktrini ülkenin stratejik hedeflerine ulaşabilmesi için yol gösteren bir rehberdir (Sapmaz, 2008: 106).

Putin'in Yeltsin'den iktidarı devralmasıyla Rusya Federasyonu, ekonomik sıkıntılar ve siyasi arenadaki üstünlük mücadelelerin yanı sıra, Kafkaslarda oluşan ayrılıkçı gruplarla da mücadele içine girmiştir. Ülkenin bir arada kalması tehdit altına girmeye başlamış ve devletin zayıflığı karşısında bağımsızlık mücadeleleri ortaya çıkmıştır. Putin, bu sebeple ülkenin karşı karşıya olduğu sorunlar kapsamında Ocak 2000'de “Ulusal Güvenlik Doktrini”ni açıklamıştır.

Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenlik Doktrini dört bölümden oluşmuştur. İlk bölümde Rusya Federasyonu'nun uluslararası toplum içindeki yeri değerlendirilmiş, ikinci bölümde Rusya'nın ulusal çıkarlarına değinilmiştir. Üçüncü bölümde Rusya Federasyonu'na yönelik güvenlik tehditleri ortaya konmuştur. Dördüncü bölümde ise

Rusya Federasyonu ulusal güvenliğinin sağlanması üzerine durulmuştur (Kafkasevi, 2013).

Ulusal güvenliği tehdit eden iç ve dış faktörler; etnik gerginlikler, terörizm, toplumdaki derin sosyo ekonomik bölünme, devlet yönetim birimlerinin ve toplum yapısının yetersizliği olarak belirlenmiştir. Ulusal güvenliği sağlamaya yönelik dış politikada yapılması gerekenler; United Nations-Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nin etkinliğinin artırılması, yurt dışındaki Rus vatandaşlarının haklarının korunması, BDT üyesi ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi yer almıştır. Doktrinde, Soğuk Savaş döneminin aksine büyük ve kapsamlı bir savaş tehdidinin azalmış olduğu ancak bölgesel çatışmaların ve silahlanma yarışının hız kazandığı belirtilmiş, bu gelişmelerin dış politikada dikkat çeken konular arasında yer aldığı ifade edilmiştir (Külebi, 2010: 42- 43).

Ulusal Güvenlik Doktrininin amacı, Rusya Federasyonu'nun bölgede, Avrasya'da ve dünyada yeniden etkili bir duruma gelmesidir. Bunu sağlamak amacıyla ülke önce yedi federal yönetim bölgesine ayrılmıştır. Bu yönetim bölgeleri için seçilen valiler, KGB ve asker kökenli kişilerden oluşturulmuştur. Yönetim bölgeleri merkezdeki teşkilata benzer adli, idari ve iktisadi birimlerle bağlanarak yetkilendirilmiştir. Yedi bölgeyi yeni idare şeklinin oluşmasındaki amaç, Federasyon içerisinde devletin etkinliğinin daha iyi sağlanabilmesidir (Kona, 2007). Uygulamalara bakıldığında en başta devlet yapısının güçlendirilmesi yoluna gidildiğini görülmüştür. Yapılan uygulamalar, Rusya yönetiminde hiyerarşik yapının güçlendirilmesi için çalışmalar yapıldığını ortaya koymuştur (Özbay, 2009: 13).

Ulusal güvenlik doktrinde terörizm, ülkenin milli güvenliği için ciddi bir tehdit olarak kabul edilmiştir. Doktrinde, ülkedeki iç huzuru bozmak amacıyla uluslararası terörizmin Rusya'ya karşı açık bir savaş başlattığı belirtilmiştir. Terörizmle mücadele etmek amacıyla, bu alanda suç sayılabilecek her türlü faaliyetin ortaya çıkarılmasına yönelik devletin alması gereken önlemler belirtilmiştir. Doktrinde, devletin federal organlarının Rusya Federasyonu'na zarar veren terörist eylemleri durdurma amacıyla her türlü kovuşturma hareketi içinde olabileceği belirtilmiştir (Özbay, 2009: 12-13).

Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik Doktrini, Rusya'nın kararlı ve kesin bir şekilde ulusal güvenliğini sağlamaya niyetli olduğunu ortaya koymuştur. Söz konusu

belgede belirtilen hukuki, demokratik yapılar ve devlet yapısı, ulusal güvenliğin gerçekleşmesinde siyasi parti ve sivil toplum kuruluşlarının geniş katılımı, Rusya Federasyonu'nu 21.yüzyıla hazırlamaya yöneliktir. Ayrıca bu doktrinde, Batı ile ilişkileri korumak ve geliştirmek isteyen Rusya Federasyonu'nun, BDT içindeki nüfuz alanını korumak, sınırlarını garanti altına alarak parçalanma tehlikesinden uzaklaşmak ve kendini emniyete almak istediği sonucunu çıkarabiliriz. Özellikle Putin ile birlikte Rusya Federasyonu, BDT üzerindeki etkisini arttırmaya çalışmaktadır (Kona, 2007).

Putin, esas itibariyle Rusya halklarını birleştiren Rus ideolojisini geliştirmeyi amaçlamıştır. Putin'e göre Rusya, *“özgürlük, özel mülkiyet ve pazar ekonomisi prensiplerine dayanarak yapılandırılmalı ve bununla birlikte geleneksel değerlerin bilincinde de olmalıdır. Ülkeye vatanseverlik hissini yanı sıra Rusya'nın büyüklüğüne, düzenliliğin sağlanması için güçlü devlete inanç gereklidir”*. Putin ancak güçlü bir devletin değişmeye direnen Rus bürokrasisini yenebileceği ve reform sağlayabileceğini düşünmüştür. Özellikle Çeçenistan savaşıyla popülaritesi artan Putin'in, devleti ve sistemi korumaya yönelik açıklamalarında Rus devleti ve Rus halkının korunmasının öncelikli olarak vurgulaması, devleti ve rejimi korumaya yönelik bir misyon yüklendiğini göstermiştir (Hekimoğlu, 2007: 78-79).

2.2.2. İÇ VE DIŞ POLİTİKADA MEYDANA GELEN GELİŞMELER

Sovyetler Birliği sonrası Rusya'da dış politika alanında en az üç vizyon mücadelesi olmuştur. Bunlar ABD ve Batı ile tamamen uyumu destekleyen liberaller veya Batıcılar; Batı'ya karşı mücadeleciler bir tavır içinde bulunan ve gene bu tavır içindeki güçlerle ittifak eden ve Rusya'nın geleneksel imparatorluk alanında restorasyonunu destekleyen muhafazakârlar ve çok taraflı kuruluşlara dâhil olunarak, Rus özerkliğini uluslararası entegrasyonla dengelemek isteyen merkezîyetçiler ve realistlerdir (Riasanovsky ve Steinberg, 2011: 703).

Putin döneminde Rusya'nın resmi politikasında Avrasyacı unsurların, yani çok kutuplu dünya, yakın çevre ve öncelikli dış politika alanları ile ABD karşıtı çabaların önemli ölçüde varlığını koruduğunu görmekteyiz. Ancak bu politikada; daha pragmatik bir çizgi takip edilmiş ve ABD ile açık bir çatışmanın istenmediği, bu ülke ile işbirliğine hazır olduğuna dair mesajlar açıkça vurgulanmıştır. Putin'in ilk önceliği Rusya'yı

güçlendirmektir. Putin, bunu güçlü devlet, güçlü ekonomi ve güçlü ordu ile başarabileceğini belirlemiştir. Putin, güçlü, etkin, demokratik, yurttaşlık hakları ve ekonomik özgürlükleri savunabilen, halka uygun yaşam koşulları oluşturabilen devlet kurma amacıyla olduklarını beyan etmiş, devletin güçlenememesi durumunda dış politikada meydan okumalara cevap verilemeyeceğini ifade etmiştir. Böylece iç politikada güçlü bir devlet oluşturulması amaçlanırken, dış politika da öncelikli olarak iç sorunların çözümüne yönelik politikalar yürütülmüştür (Kona, 2007).

Putin döneminde Rusya Federasyonu, Avrasya ve eski Sovyet coğrafyasına olan ilgisini devam ettirmiştir. Yıllardan beri gelen ekonomik bağlar ve sayıları 30 milyonu bulan Rus diasporasının eski Sovyet coğrafyası ülkelerinde yaşaması, bağımsızlığını yeni kazanmış olan bu ülkelerin dış politikasında önemli yer tutmasına neden olmuştur. Putin'in politikaları faydacı olmuş, her zaman Rusya'nın kendi ulusal çıkarlarına odaklanmıştır. Putin, karşılıklı çıkarların gözetildiği, Rusya'nın özel rolünün korunduğu ve güçlendirildiği, eski Sovyet devletleriyle ikili ilişkilerin kurulduğu bir politika benimsemiştir. Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasına yönelik politikalarında ekonomik ilişkiler, bu ülkelerde yaşayan Ruslara yönelik yapılan muameleler ve NATO ile AB'nin etki alanının eski Sovyet bölgelerinde sınırlandırılması üzerine kurulmuştur. Özellikle Rus ekonomik etkisinin bölgede yayılması için, petrol ve gaz boru hatlarının kontrolü, yeni hatlarının oluşturulması ve enerji fiyatları konuları önemli hale gelmiştir (Riasanovsky ve Steinberg, 2011: 704).

Putin döneminde Rusya'nın Batı dünyası ile ilişkilerine baktığımızda en yakın diyalogun Almanya ile yaşandığını söyleyebiliriz. Rusya açısından Almanya, Batı sistemine dâhil olabileceği en güçlü kapı olarak gözükmektedir. Ekonomisi tamamen ihracat üzerine kurulu olan, hem ekonomik hem teknolojik olarak Rusya'nın ilerisinde olan Almanya, Rusya için en büyük çekim merkezlerinden biridir. Rusya'nın hedefi bir yandan Almanya'dan teknoloji transfer ederken bir yandan ucuz işgücünün vereceği avantajla Alman firmalarının uzun vadeli yatırımlarını Rusya'ya yönlendirmek ve bu arada enerji tedarikinde Almanya'nın en büyük enerji tedarikçisi durumunu devam ettirmektir (Erbaş, 2011). Ayrıca AB'nin en büyük üye devletlerinden biri olan Almanya, Rusya için Avrupa'daki dengeleri kontrol altına tutabilmek adına önemli bir role sahiptir (Bilgesam, 2010). Diğer yandan bu dönemde ABD ile ikili ilişkilerde bir önceki döneme göre hissedilecek şekilde gerileme yaşanırken Batı dünyasına denge

oluşturabilmek için Asya politikasına da önem verilmiştir. Bu çerçevede Çin ve Hindistan ilişkilerine ayrıcalıklı bir önem gösterilmiştir (Hekimoğlu, 2007: 85).

Eski Sovyet coğrafyasına yönelik ilgisini ön plana çıkaran Rusya, bölge ülkeleriyle dönem dönem sorunlar yaşamıştır. Bu kapsamda 2004 yılında gerçekleştirilen Ukrayna seçimleri, Rusya için sıkıntılı bir süreç olmuştur. NATO' nun genişlemesiyle ilgili kaygıları bulunan Rusya için Ukrayna seçimlerinde Batı taraftarı muhalif adayın Batılı güçler tarafından desteklenmesi sorun oluşturmuştur. Rusya'nın tercihi olarak gösterilen adayın seçimi kazanmasının ardından "Turuncu Devrim" olarak adlandırılan protesto hareketlerinin yükselişi ile tekrarlanan seçimin ardından Batı yanlısı aday başkanlığa geçmiştir. Bu dönemde Ukrayna'nın AB ve NATO'ya katılma arzuları, doğalgaz arzı ve fiyatları konularında yaşanan sorunlar Rusya ve Ukrayna hükümeti arasındaki ilişkileri germiştir. Yakın çevre ülkelerinden Gürcistan'da Batı yanlısı yönetimin iktidara gelmesi, oluşturulan yönetimin Abhazya ile Güney Osetya'nın bağımsızlık hareketlerine karşı durması, Gürcistan'ın NATO üyeliğinin görüşülmesi noktasına gelinmesine kadar giden süreç sonunda Rusya, Gürcistan'a karşı operasyon düzenlemiştir. Rusya'nın ezici zaferiyle sonuçlanan mücadele sonrasında Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlıkları, Rusya tarafından tek taraflı olarak tanımıştır (Riasanovsky ve Steinberg, 2011: 704-706). Rusya'nın Gürcistan'a olan özel ilgisinin başında ise Hazar Denizi çevresindeki enerji kaynakları gelmektedir. Bu kaynakların Rusya üzerinden Avrupa'ya ve dış dünyaya taşınmasında Gürcistan'ın stratejik konumu önem kazanmakta, bu durum Rusya için Gürcistan'ın önemini bir kat daha arttırmaktadır (Yılmaz, 2009: 145). Sonuç itibariyle Rusya, yakın coğrafyasında oluşan Batı yanlısı yönetimlere karşı gerektiği zaman sert gücünü göstermeyi göze almış ve Batının bölgeye yönelik siyasi girişimlerini engellemek adına bazen ekonomik bazen de askeri gücünü kullanmaktan çekinmemiştir.

Putin döneminde dış politikada eski Sovyet coğrafyasındaki Rus gücünü arttırma girişimleri görülürken iç politikada ise merkezi devlet yapısının güçlendirilmesi adına çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemde 13 yeni yönetim bölgesi oluşturulmuş ve her bölgenin başına Kremlin tarafından atanan yöneticilerin getirilmesi kararlaştırılmıştır. 2000 seçimleri sonrası bölgesel yasama organı, parlamentonun üst organı olan Federasyon Konseyi'nin atadığı 178 bölgesel valinin görevden alınmasına ve yerlerine 89 bölgede daha alt düzeyden yetkililerin atanmasına karar verilmiştir. Aynı yıl içinde

Putin tarafından önerilen, cumhurbaşkanının bölgesel valileri görevden alma ve bölgesel yasama organlarını dağıtma yetkisini içeren yasa tasarısı kabul edilmiştir. Merkezi yönetimi güçlendirme adına yapılan bu girişimler son olarak 2004 yılında cumhurbaşkanının valileri atadığı bir sistemin kabul edilmesiyle son noktasına erişmiştir (Kotz ve Weir, 2012: 425). Görülmektedir ki Putin döneminde yapılan uygulamalarla merkezileşme hareketi yaygın hale gelmiş ve iç siyasette cumhurbaşkanının yani Putin'in etki alanı genişlemiştir.

Bu dönemde İç politikadaki önemli gelişmelerden bir diğeri ise Putin'in "oligark"⁴larla girdiği mücadeledir. Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesi oligarkların federal hükümet yetkilerinin yanına yaklaşamayacağını söyleyerek sert bir tutum içine giren Putin, devlet başkanı olması ile birlikte söylemlerindeki haklılık payını ortaya koymuştur.

1999 yılındaki Duma seçimlerinde Primakov-Luzhkov ittifakını destekleyen ve Çeçen savaşına karşı eleştirel programlarıyla dikkat çeken medya patronlarından Vladimir Gusinski⁵, uygulanan baskılar sonucunda ülkeden ayrılmıştır. 2000 yılında Putin'i ülkenin kontrolünü Kremlin'e vermesi nedeniyle eleştiren Berezovski, yasa dışı işleri nedeniyle sorgulanma tehdidiyle yüz yüze gelmiş ve çareyi yurt dışına kaçmakta bulmuştur. Diğer bir örnek ise Yukos Oil'in sahibi olan Mikhail Hodorkovski⁶ ye karşı açılan soruşturma olmuştur. Rus hükümetinin ABD'nin Irak'ı işgaline karşı çıkmasına rağmen operasyonu destekleyen ve bağımsız bir dış enerji politikası izleyen Hodorkovski', 2003 yılında silah zoruyla zimmetine para geçirmek ve vergi kaçakçılığında suçlanmış, uzun süren duruşmalar sonucu 2005 yılında hapis cezasına çarptırılmıştır (Kotz ve Weir, 2012: 422-423). Esas itibariyle değerlendirmek gerekirse

⁴ Oligark kelimesi geniş anlamda hakaret niteliğinde kullanılmaktadır. Rusya Federasyonu'nun piyasa ekonomisi ve özelleştirme siyasetini yürüttüğü ilk yıllarında devletten ucuz fiyatlarla çok sayıda büyük işyerleri, tesis ve fabrikaları satın alan bir kısım kişiler, daha sonra Rusya siyasetinde Oligarklar olarak adlandırılmıştır. Bu Oligarklar, özellikle doğal kaynaklar sektöründe etkili olmuşlar, devlet fonlarına girerek büyük hisseler elde etmişlerdir (Hekimoğlu, 2007: 109).

⁵ Eski Oligarklardan olarak anılan Gusinski 1988 yılında Gorbaçov'un izni ile danışmanlık firması kurmuş daha sonra ise Most Bankası'nı kurmuştur. Banka %150-200 gelir getiren devlet fonlarından satın almış ve 1994'te ülkenin en büyük bankalarından biri olmuştur. Gusinski' yi diğer oligarklardan farklı yapan, onun ülke genelinde geniş bir medya ağına sahip olmasıdır (Oğan, 2003: 73).

⁶ Mikhail Hodorkovski 1992-1993 yılında Rusya Federasyonu Enerji Bakan yardımcılığı ve Başbakan Danışmanlığı, 1996'da Yukos başkan yardımcılığı yapmıştır. Nisan 2003'e kadar Yukos başkanlığını yapmış olan Hodorkovski bu tarihte Yukos'un Sibneft ile birleşmesiyle YukosSibneft'in başkanlığına geçmiştir. Hodorkovski birçoklarına göre Rusya'da oligarşi piramidinin en üst noktasında yer almaktadır (Oğan, 2003: 72).

idari kurumlara kadar sızan oligarklar için Yukos olayı bir dönüm noktası olmuştur. Kamuoyunda Yukos davası, iktidarın geç olmadan oligark grupların her şeyi yapabilirliklerine karşı koyabildiğini gösteren en büyük gelişme olarak nitelendirilmiştir (Primakov, 2010: 90).

Yaşanan örnekler Putin'in oligarşiyi himaye etmeyeceğini göstermiş olmakla birlikte, bu politikanın Rus halkı arasında destek görmesine de neden olmuştur. Anket sonuçlarına göre, Rus halkının %46'sı Putin'in oligarklara karşı hareketlerini onaylamış, sadece %6'sı Putin'in oligarklara karşı giriştiği hareketten dolayı endişe duyduğunu belirtmiştir (Hekimoğlu, 2007: 115-116). Sonuç itibarıyla Putin'in oligarklarla mücadelesi toplumda olumlu karşılanmış ve oligark grupların Kremlin'le aralarına sınır koymalarına neden olmuştur.

2.2.3. RUSYA EKONOMİSİNİN ZAYIF VE GÜÇLÜ YÖNLERİ

Rusya Federasyonu açısından sahip olduğu doğal kaynaklar ekonomik anlamda büyük önem taşımaktadır. Rusya Federasyonu, zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarıyla dünyada da ilk sıralarda yer almakta, ekonomik yönü itibarıyla bu özelliğini kullanmaktadır. Ancak ülkenin zengin doğal kaynaklara sahip olması bir anlamda ülke ekonomisini enerji fiyatlarına endekslemesine ve olumlu gelişen ekonomik tablo da doğal kaynakların özellikle petrol ve doğalgazın rolünün artmasına neden olmaktadır. Petrol fiyatında yaşanan dalgalanmalar aynı zamanda Rus ekonomisi açısından yaşanabilecek sorunlara neden olmaktadır. Her ne kadar Rus ekonomisinde enerji kaynaklarına bağımlılık yaratılması gibi bir sorunla karşılaşılsa da, aynı zamanda bu ekonominin güçlü yanını da oluşturmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde geçmiş örneklere bakarsak, 1998 yılında yaşanan kriz sonrası ülkenin hızla ekonomik büyüme sürecine girmesinde petrol gelirlerinin ve özellikle kriz sonrası artışa geçen petrol fiyatlarının çok önemli yeri olduğu söylenebilir. Bu bakımdan Rusya için sahip olduğu doğal kaynaklar çok önemli bir yer tutmakta ve Rus ekonomisini ayakta tutan, güç katan faktörlerin başında gelmektedir.

Putin dönemi Rus ekonomisinde doğal kaynakların varlığı nasıl ki ekonomik açıdan güç teşkil etmekteyse aynı oranda üretim gücünde yaşanan sorunlar Rus ekonomisi için sıkıntılı konuların başında gelmektedir. Özellikle işgücü verimliliğinin

düşük olması ekonomide olumsuz bir tablo oluşturmaktadır. Sovyetler Birliği'nin ekonomik sıkıntılar içinde boğuştuğu son dönemlerine oranla bile daha geride olduğu görünmektedir. Bu kapsamda Putin döneminde ekonomideki olumsuz tablo düzeltilmeye çalışılmış diğer yandan doğal kaynakların sağladığı avantajlar hem ekonomik alanda hem de siyasi alanda kullanılmaya çalışılmıştır.

2.2.3.1. Rusya'nın İmalat ve Üretim Gücü

Rusya Federasyonu serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci ile birlikte, fiyatları serbestleştirme yoluna gitmiştir. Serbestleştirme yolunu gidilmesi ile birlikte, artan talebe karşılık üretimin yetersiz oluşu enflasyonist baskı doğurmuştur. Geçiş sürecinde ülkeler, sanayilerini serbest piyasa şartlarına hazırlarken artan talep düzeyine karşılık yatırım ve teknoloji alanında emek yoğun üretimden sermaye yoğun üretime geçebilmektedir (İşcan ve Hatipoğlu, 2011: 177-237). Gelişmekte olan ülkelerde ücret seviyesi, katma değer ve refah seviyesini arttırabilmek, gelişmiş ülke seviyelerine çıkabilmek için en önemli yolların başında kişi başına verimliliği arttırmaktır (Gürak, 2003: 25-37). Bu açıdan Rusya Federasyonu, 1991'de piyasa ekonomisine geçiş sürecine girdiğinde Sovyet döneminden miras kalan sanayi altyapısına sahip durumdadır. Bu altyapıya bakıldığında görülmektedir ki, Rus ekonomisinin temel sorunu verimsizliktir (İşcan ve Hatipoğlu, 2011: 177-237). Ekonomide üretim seviyesinin belirlenmesinde iki çıkış noktası etkili olmaktadır. Bunlar işgücünün çalışma saatiyle oluşan işgücü girdisi ve çalışanın ortalama bir çalışma saatinde ürettiği mal ve hizmet miktarıyla belirlenen işgücü verimliliğidir. İşgücü verimliliği bu bakımdan ekonomik performansın belirlenmesinde önemli bir etkidir. Bu noktada Rusya ekonomisinin işgücü verimliliği üzerine bir karşılaştırma yapmak gerekirse, işgücü verimliliği 1997 yılında ABD'nin bulunduğu seviyenin sadece %19'u kadardır. 1991'de ABD'nin %30'u düzeyinde işgücü verimliliğine sahip olduğunu düşünürsek 1991 yılından sonra oluşan tablo daha olumsuz bir hale gelmiştir (Solow vd., 1999: 3).

Putin dönemini 2008 krizine kadar olan ki süreçte incelersek, başlıca makro ekonomik göstergelerde yükselme görülmesine rağmen aynı durum işgücü verimliliğinde yaşanmamıştır. 1998-2007 yılları arasında ortalama %7'lik büyüme oranına sahip Rus ekonomisinde işgücü verimliliğinin büyüme oranı ise %4.1 olmuştur

(Bakatina vd., 2009: 13). Putin döneminde Rusya'daki işgücü verimliliğini diğer ülkelerle kıyaslırsak Rus ekonomisindeki durumu daha açık görebiliriz.

Tablo 14:Çeşitli Ülkelerin İşgücü Verimliliği-Çalışılan Saat Başı GSYİH-(2000)

SIRALAMA	ÜLKELER	BİN (\$)
1	Lüksemburg	43.8
2	Norveç	41.9
3	Japonya	39.6
4	Danimarka	39.4
5	ABD	38.5
6	Fransa	35.1
7	Belçika	33.6
8	İsviçre	33.2
9	Almanya	30.6
10	İrlanda	30.5
20	Hongkong	23.3
30	Kore	10.5
40	Slovakya	4.3
44	Rusya	2.1

(Kelleci, 2003: 93)

Tablo 14'e göre, 2000 yılında çalışılan saat başı GSYİH sıralamasında Lüksemburg 43.000 dolar ile ilk sırada yer alırken, ABD 38.500 dolar ile 5. sırada yer almaktadır. Rusya ise çalışılan saat başı GSYİH sıralamasında 2.100 dolar ile dünya genelinde kendisine 44. sırada yer bulabilmiştir.

Tablo 15:Çeşitli Ülkelerin İşgücü Verimliliği-(2011)

ÜLKELER	Çalışılan Saat Başı GSYİH (ABD:100)	Çalışılan Saat Başı GSYİH (Dolar)
Norveç	137.8	83
Lüksemburg	129.7	78.2
İrlanda	112.6	67.8
ABD	100	60.2
Fransa	95.8	57.7
Almanya	92.7	55.8
G-7 Ülkeleri	88.4	53.2
Euro Bölgesi	84.5	50.9
Rusya	35.7	21.5

(OECD, 2012)

Günümüze kadar geline süreçte bile işgücü verimliliğinde Rusya, halen birçok ülkenin gerisinde yer almaktadır. 2011 yılı verilerine göre çalışılan saat başı GSYİH

miktarı ABD’de 60 doları aşmışken, Rusya’da ise 21,5 dolardır. Rusya bu rakamlarla G-7 ülkeleri ve Euro bölgesinin ortalamaları altında kalmaktadır. Aynı yıl itibariyle ABD’yi 100 baz aldığımızda, Rusya, 35,7 ile yaklaşık olarak ABD’nin çalışılan saat başı GSYİH oranının 1/3’üne tekabül etmektedir.

Tablo 16: Putin Dönemi Rusya Ekonomisinde İşgücü Verimliliği Büyüme Oranları- (2001-2011)

Dönemler	Yüzde (%)
2001-2007	5.4
2007-2009	0.1
2009-2011	3.1
2007-2011	1.6

(OECD, 2012)

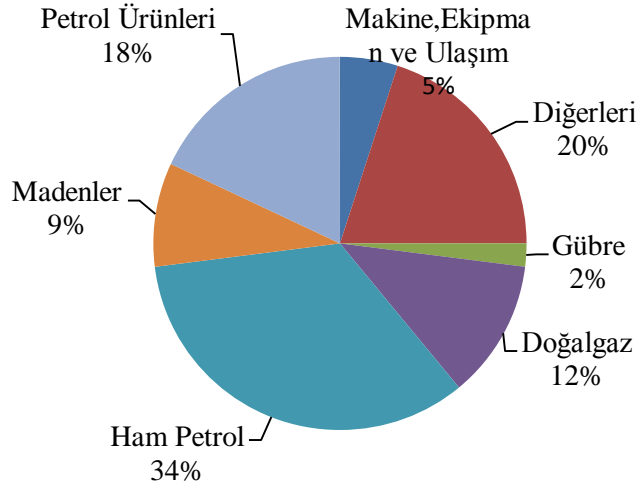
Putin döneminde işgücü verimliliğinde dikkat çeken nokta, 2008 krizine kadar yakalanan işgücü verimliliği artışının daha sonraki süreçte kaybedilmesi olmuştur. Tablo 16’da görüldüğü üzere 2001-2007 yılları arası işgücü verimliliğinde en yüksek büyümenin görüldüğü dönem olmuştur. 2008 krizine kadar verimlilik oranı hızlı bir şekilde artış göstermiş, 2007-2009 döneminde işgücü verimliliğinde yaşanan yükseliş, adeta durma noktasına gelmiştir.

Rusya ekonomisinin verimlilik sorununa yönelik üç temel eksiklikten bahsedilmektedir. Bunlar; sektöre bağlı olarak verimlilik açığının büyük miktarlara çıkmasına neden olan verimsiz iş süreçleri, elektrik ve çelik sektörlerinde çoğunlukla eskimiş kapasite ve üretim yöntemlerinin yaygınlığı ve diğerlerine oranla etkisi daha az olsa da yapısal kaynaklı düşük talepler olarak sıralanmaktadır (Bakatina vd., 2009: 9). Sonuç itibariyle Rusya Federasyonu Putin döneminde ekonomik büyüme noktasında önemli rakamlara ulaşırken aynı başarılı işgücü verimliliğinde gösterememiştir. Halen işgücü verimliliği noktasında birçok AB ve gelişmiş ülkenin gerisinde olan Rusya Federasyonu ancak yapısal reformlar ve Sovyet döneminden kalan işgücü alışkanlıklarından kurtulması ile birçok alanda rekabet içinde olduğu ülkeler ile aynı noktaya gelebilecektir.

Rusya ekonomisi ile ilgili olarak şüphe duyulan bir diğer nokta, Rus iş ortamına ve mülkiyet haklarına duyulan güvenin düşük olmasıdır. Putin'in ilk dönemlerinde oligarklarla yaşanan gelişmeler bilhassa Yukos'un yönetim kurulu başkanı olan Hodorkovski'nin tutuklanması ve mal varlığının bir kısmına el koyulması, Rus iş ortamına ve mülkiyet haklarına duyulan güvensizliğin en somut örneklerini oluşturmuştur. Sonuç itibariyle bu durum Rusya'nın uluslararası finans piyasalarında kredi notlarını olumsuz etkileyen gelişmelerden biri olmuştur. Ülkeye yatırım yapacak yabancı yatırımcılar için yaşanan gelişmeler korkutucu olabilmektedir. 2004 yılında düzenlenen Rusya konulu konferansta Rusya uluslararası Ticaret Odası Rusya Milli Komitesi Genel Sekreteri Tatyana Monegen yaptığı konuşmada 2004 yılının ilk yarısında Rusya'dan sermaye çıkışının 9-10 Milyar doları bulduğunu ve bu rakamın 2003 yılının toplam rakamlarına eşit olduğunu dile getirmiştir (Rusya Ofisi, 2013). Günümüze dönecek olursak 2012 yılı itibariyle Rusya'dan 56,8 Milyar dolar sermaye kaçıışı yaşanmıştır. Rusya Savunma Bakanlığı'nın 2012 yılı bütçesinin 44,8 Milyar dolar olduğunu düşünürsek, Rusya'dan sermaye kaçışının ne denli büyük rakamlara ulaştığını ifade etmiş oluruz (Turkrus, 2013).

2.2.3.2. Rusya'nın Sahip Olduğu Doğal Kaynaklar

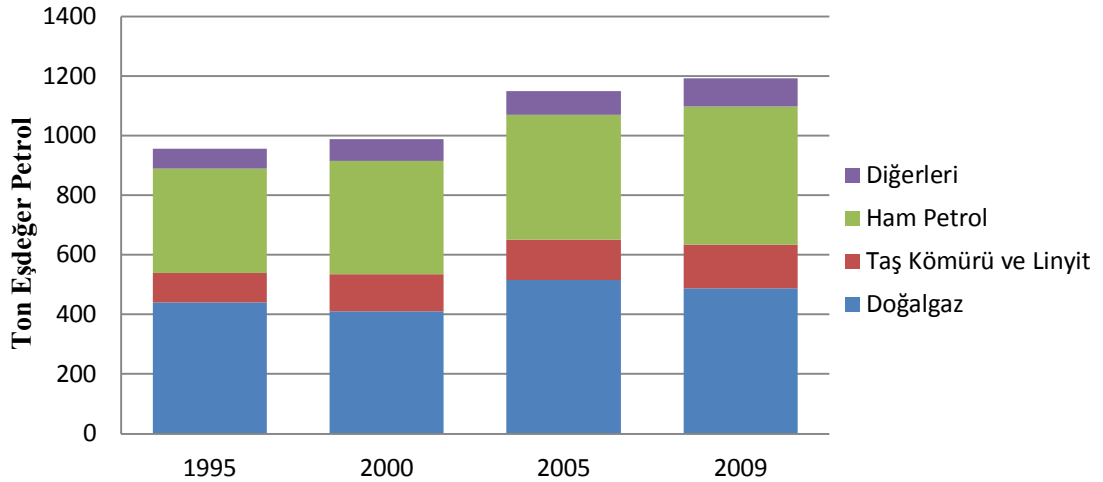
Günümüzde doğal kaynaklara sahip olmak, ülkeler için önemli ekonomik getiriler sağlamaktadır. Bu noktada Rusya, sahip olduğu doğal kaynaklar bakımından şanslı bir ülke durumunda yer almakta ve bu durum Rusya'nın ekonomisinde dikkat çekici boyutlarda doğal kaynakların önem kazanmasına neden olmaktadır. Ülkenin ihracat gelirlerinin %73'ünün petrol, doğalgaz, madenler, kereste ve diğer tabii kaynaklardan elde edildiğini düşünürsek, Rusya Federasyonu için doğal kaynakların hayati önemini bir kez daha ifade etmiş oluruz (Çaşın, 2006: 481).

Şekil 11: Rusya Federasyonu'nun Mal İhracat Yapısının Dağılımı-(2010)
(Ministry of Economic Development of the Russian Federation, 2011: 12)

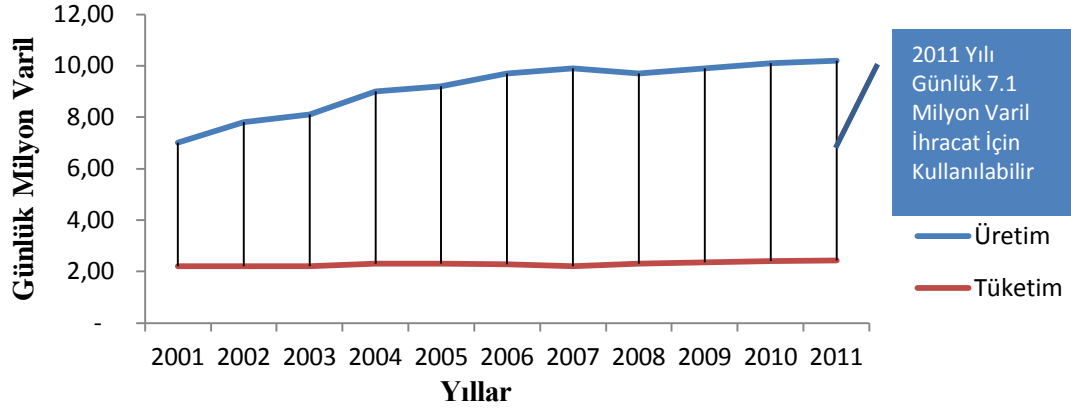
2010 yılında Rusya Federasyonu toplam 398 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirmiştir. Bu ihracat ürünlerinin dağılımına bakarsak doğal kaynaklarından elde edilen gelirlerin payının büyüklüğünü görmekteyiz. 2010 yılında gerçekleşen ihracatta en büyük payı %34 ile ham petrol almıştır. Petrol ürünleri %18, Doğalgaz %12 ve madenler %9'luk paya sahiptir. Ham petrol, petrol ürünleri, doğalgaz ve madenlerin toplam ihracattaki oranı %73'ünü bulmaktadır. Bu tablo doğal kaynakların Rus ekonomisindeki önemini gözler önüne sermektedir.

Rusya Federasyonu'nun toplam ihracatında Doğal kaynakların payı yüksek olmakla birlikte bu ürünlerin üretiminde yüksek rakamlara ulaşılmış ve özellikle Putin dönemiyle birlikte enerji üretiminde giderek artış yaşanmıştır.

Şekil 12: Rusya'nın Birincil Enerji Üretimi-(1995-2009)
(Ottens, 2011: 5)

Rusya Federasyonu'nda doğal kaynaklardan doğalgaz, ham petrol, taş kömürü ve linyit enerji üretiminde ön plana çıkmaktadır. Enerji üretiminde özellikle doğalgaz ve ham petrolün payı büyüktür. Görülmektedir ki, Rusya Federasyonu'nda enerji üretimi her geçen dönemde artış göstermiştir. Putin'in cumhurbaşkanlığına seçilmesiyle geldiği 2000 yılından 2009 yılına gelindiğinde enerji üretiminde %20'ye varan artış yaşanmıştır.

Şekil 13: Rusya'nın Toplam Petrol Üretimi ve Tüketimi-(2001-2011)
(EIA, 2012)

Rusya'nın petrol üretim ve tüketim oranlarını incelediğimizde tüketim oranının üretim miktarının çok altında yer almakta olduğunu görmekteyiz. Putin döneminde petrol üretimi giderek artış göstermiş, tüketim miktarlarında ise ufak farklılıklara rağmen çok fazla değişimin olmadığı görülmüştür. 2011 yılında üretim ve tüketim miktarı arasındaki fark günlük 7,1 milyon varile ulaşmakta ve bu rakam ihracat için kullanılabilir miktarı göstermektedir. Bu miktarlar petrolün günümüz ekonomik sisteminde ülkeler için hayati önem taşıdığı düşünüldüğünde Rusya'nın sahip olduğu kaynakların önemini ortaya koymaktadır. Rusya ekonomisi için petrol ve petrol ihracatı önemli yer tutmaktadır.

Rusya Federasyonu'nun sahip olduğu diğer bir enerji kaynağı ise doğalgazdır. Doğalgaz rezervi ve üretimi bakımından oldukça zengin bir ülke olan Rusya Federasyonu, gaz ticaretinde de önemli konumdadır. 2010 yılında boru hatlarıyla 189,5 milyar m³ gaz ihracatı gerçekleştiren Rusya Federasyonu dünya sıralamasında ilk sırada yer almıştır. Benzer bir tablo 2011 yılında da yaşanmış ve Rusya gaz ticaretini arttırmaya devam etmiştir. 2011 verilerine göre, boru hatlarıyla gerçekleştirilen gaz ticaretinde 207 milyar m³ gaz ihracatıyla Rusya Federasyonu dünyada ilk sırada yer

almaya devam etmiştir (BP, 2012: 29). Sonuç itibariyle Rusya Federasyonu, dünyanın artan doğalgaz talebi karşısında ilk sırada yer almış ve artan gaz ticaretiyle birlikte doğalgaz, Rus ekonomisi için önemli gelir kaynakları arasında yer almıştır.

Doğal kaynakların Rusya ekonomisine önemli girdileri sadece petrol ve doğalgaz ile sınırlı değildir. Rusya Federasyonu'nun dünya piyasasında etkili olduğu diğer bir alan ise kereste üretimi ve ihracatıdır.

Tablo 17:Dünya Kereste Üretimi ve İhracatında Ülke Payları-(2009-2010)

Dünya Kereste Üretimi Payları (%)		Dünya Kereste İhracatı Payları (%)			
Sıralama	Ülkeler	2009	Sıralama	Ülkeler	2010
1	ABD	17.1	1	Kanada	16.97
2	Kanada	9.1	2	İsveç	11.48
3	Çin	9.0	3	Rusya Fed.	10.46
4	Brezilya	6.9	4	ABD	7.76
5	Almanya	5.7	5	Almanya	6.48
6	Rusya Fed.	5.2	6	Avusturya	5.57

(Orta Anadolu İhracatçıları Birliği, 2011: 2-4)

Dünyanın en büyük kereste üreticileri sıralamasında 6. sırada yer alan Rusya Federasyonu, 2009 yılında dünya üretiminin %5,2' sini gerçekleştirmiştir. 2010 yılı kereste ihracatı oranlarına baktığımızda Rusya Federasyonu 3. sırada yer almış ve dünya genelindeki payı %10,46 olmuştur. Kereste ihracatının Rus ekonomisindeki yeri doğalgaz ve petrol kadar olmasa da, gerek dünya sıralamasındaki yeri itibariyle gerekse dünya kereste ihracatındaki payı ile öneme sahiptir.

Rusya Federasyonu kömür üretimi bakımından dünya genelinde önemli üretici ülkeler arasında yer almaktadır. 2011 yılında toplam dünya kömür üretiminde Rusya Federasyonu %4'lük payı ile dünya genelinde 6. sırada yer almıştır. Kömür tüketiminde dünya genelindeki payının %2,4 olduğunu düşünürsek, Rusya Federasyonu için kömürün önemli ihracat araçlarından biri olduğunu söyleyebiliriz (BP, 2012: 32-33).

Sonuç itibariyle, Rusya Federasyonu sahip olduğu doğal kaynakları aktif bir şekilde kullanmakta, geniş coğrafyası ve doğal imkânları Rus ekonomisinin gelişiminde lokomotif güç olmaktadır. Dünyada petrol ve doğalgaza olan talebin giderek artacağına yönelik olası tahminler Rusya Federasyonu'nun sahip olduğu kaynakların önemini daha

da arttıracğını göstermektedir. Bu bağlamda, Rus ekonomisinin ihracat oranları da göstermektedir ki, Rusya ekonomisi doğal kaynaklarına bağlı bir şekilde gelişmekte ve dünyadaki enerji fiyatları neticesinde ekonomik büyümesi hız kazanmakta ya da duraklamaktadır. Putin döneminde her ne kadar enerji fiyatlarına endeksli bir ekonomiden kurtulma çabaları ve alternatif yollar aransa da, şuan ki ekonomik tablo da bu durum, Putin'in amacının zorluğunu ifade etmektedir.

2.2.4. PUTİN DÖNEMİ RUSYA EKONOMİSİNDE MEYDANA GELEN YAPISAL DEĞİŞİKLİKLER

Putin'in devlet başkanlığına gelmesi ile ekonomik göstergeleri giderek olumlu yönde gelişen Rusya Federasyonu, bu süreçte artan enerji fiyatları ile birlikte ekonomide reform sürecine devam etmiştir. Bu kapsamda, zengin doğal kaynaklarına bağlı bir ekonomiye sahip olan Rusya, bu durumun avantajlarını hem ekonomik hem siyasi yönden kullanırken diğer yandan da ekonominin bu bağımlılık ilişkisinden olumsuz etkilenmemesi adına ekonomik reformlara devam etmiştir. Bu süreçte yapılacak olan reformlar sayesinde Rusya Federasyonu hem doğal kaynaklarını iç ve uluslararası piyasada bir güç olarak kullanabilir hem de enerji fiyatlarının olası düşüşü ile birlikte ekonomide yaşanabilecek sıkıntılara karşı ekonominin kırılma noktasını ortadan kaldıracaktır. Bu kapsamda, Rusya ekonomisi geçiş sürecinde belli reformlar uygulamıştır. Bu süreçte uygulanan reformları şu başlıklar altında inceleyebiliriz; Liberalizasyon amacıyla uygulanan politikalar, makroekonomik istikrarın sağlanması adına yapılan reformlar, yeniden yapılanma adı altında yapılan düzenlemeler ile özelleştirme politikaları ve son olarak yasal ve kurumsal reformlardır.

2.2.4.1. Liberalizasyon Politikaları

Liberalizasyon politikaları, fiyat, ücret, dış ticaretin serbestleştirilmesi ve gerekli sistem değişimini sağlayacak reformların eksiksiz uygulanmasını içermektedir. Bu amaçlar kapsamında Rusya Federasyonu'nda, IMF destekli program çerçevesinde fiyatların çoğu serbestleştirilmiştir. Katma değer vergisi yürürlüğe konmuş ve dış ticaret

üzerindeki kontrol kaldırılmıştır. 1992 yılının başlarında ticaret üzerindeki devlet kontrolüne son vermiştir (Turan ve Işık, 2007: 97).

Putin döneminde dış ticaret ve sermaye akışında yurt içi piyasalar ile uluslararası piyasalar arasında bağlantı sağlanmasına çalışılmıştır. Bu kapsamda ticaretin serbestleştirilmesi ve engellerin kaldırılması amacıyla hedeflenen dünya ile entegre olmuş bir ticaret anlayışıdır. Bu amaçla Putin, World Trade Organization- Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ⁷) ile üyelik sürecine önem vermiştir (İşcan ve Hatipoğlu, 2011: 177-237). Rusya Federasyonu'nun DTÖ'ne girme amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Rus mallarının daha iyi koşullarda ve ayrımcılığa maruz kalmadan dış pazarlarına açılması,
- Uluslararası alanda yaşanan uyuşmazlıklara karşı çözüm mekanizmasına sahip olmak,
- DTÖ çerçevesinde yasal sistem değişimlerinin sonucu olarak yabancı yatırımcılar için daha elverişli bir ortam oluşturmak,
- Rus yatırımcıların, özellikle bankacılık sektöründe DTÖ üyesi ülkelerdeki yatırım imkanlarını genişletmek,
- Rusya pazarında yabancı mal, hizmet ve sermayenin arttırılması sonucunda oluşacak rekabet ortamıyla birlikte yerli ürünlerin kalitesinin artmasını sağlamak,
- Uluslararası ticaret kurallarının müzakere süreci içinde yer alarak, milli menfaatleri öne çıkarmak,
- Rusya'nın uluslararası ticaret alanında imajını yükseltmek (World Trade Organization, 2013).

Putin döneminde Rusya'nın DTÖ'ye üyelik girişimlerinde ilk başkanlık dönemi olan 2000-2004 yılları arasında yoğun çaba göstermiştir. 2004 yılında 2.kez başkan seçilen Putin, bu dönemde daha otoriter ve devletçi bir politika izlemeye başlamıştır. 2.başkanlık döneminde Putin, daha az liberal ve daha çok devletçi yaklaşımlar

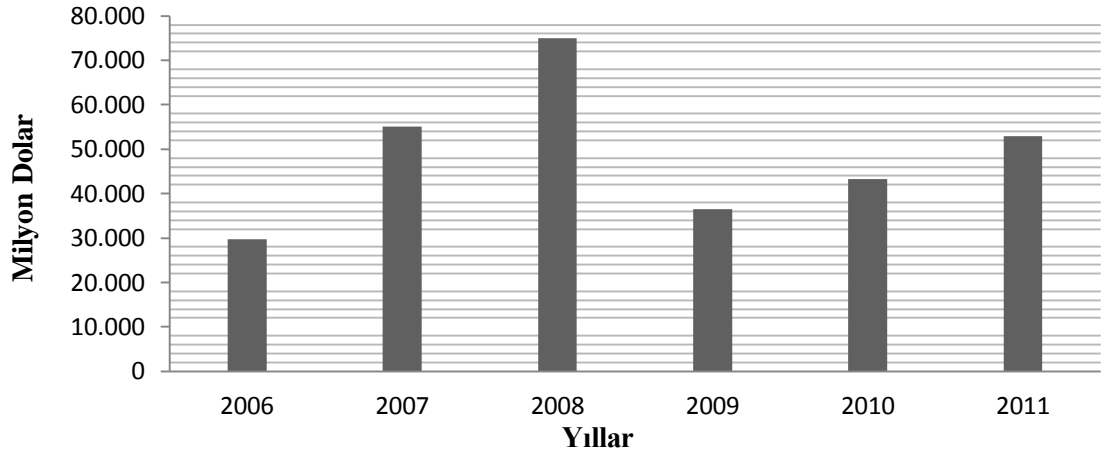
⁷ DTÖ 1 Ocak 1995'te, Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması'nın lağvedilerek, isminin değiştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. DTÖ' nün Amacı, üye ülkelerin iç ticari uygulamalarını belli standartlara göre düzenleyerek, ülkeler arası ticareti geliştirmektir. DTÖ'ne üye olabilmek için, bütün üye ülkelerin buna rıza göstermesi gerekmektedir. Üye olacak ülkenin, üye ülkeler ile tek tek anlaşıp bütün ticari konularda anlaşmaya varması zorunludur. DTÖ üyesi her devletin bir oy hakkı vardır ve bütün üyeler eşit oya sahiptir (Çomak, 2009: 84).

sergilemiştir. Putin'in 2. Başkanlık döneminde DTÖ'ye üyelik konusunda daha durağan davranmasında, iç politikada uyguladığı devletçi politikaların yanı sıra yüksek petrol fiyatları sebebiyle iyileşen ekonomik göstergelerin de payı olmuştur. Bu süreçte değerlendiresek 1999 yılında GSMH 200 milyar dolar iken 2006 yılında 960 milyar dolara ulaşmıştır. 2.başkanlık döneminin başlarında, 2004 yılında toplam ihracatın %45'ini petrol ve gaz oluşturmuş ve ihracat eskisine göre çok daha az oranda ticari kotalardan etkilenmiştir (Çomak, 2009: 90-91).

Putin'in 2.başkanlık döneminde yaşanan ve DTÖ ile ilişkilerde durağan dönem olarak adlandırılabilen bu sürecin ardından üyelik için görüşmeler hız kazanmıştır. Putin yaptığı açıklamalarda DTÖ'ye üye olmanın Rus ekonomisi ve Rusya'nın çıkarları için önemli olduğunu dile getirmiştir. Putin, DTÖ'ye üye olmanın Rusya'nın çıkarlarını savunmak için yasal bir fırsat oluşturduğunu ifade etmiştir (Maran, 2012). Sonuç itibariyle Rusya'nın 18 yıllık katılım müzakerelerinin ardından DTÖ üyeliği resmen 2012 yılında başlamıştır. Rusya'nın DTÖ'ye katılımının ülke GSMH oranında uzun vadede %11 oranında pozitif katkı sağlaması beklenmektedir. Bazı ihracat engellerinin ortadan kalkmasının uzun vadede Rus ekonomisindeki büyümeye katkı yapması da beklenen gelişmeler arasında yer almaktadır (Euronews, 2013).

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve akabinde ülkelerin bağımsızlıklarını kazanması ile dünya piyasası bakir bir alana daha erişme imkanına kavuşmuştur. Kapalı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişi sağlamak amacıyla bu ülkeler her türlü yatırımlara kapılarını açmışlardır (Turan ve Işık, 2007: 144). Doğrudan yabancı yatırım girişi, ülke ekonomileri için önem teşkil etmektedir. Yurtiçi tasarrufların ekonomik genişlemeyi finanse etmede yetersiz kalması durumunda yabancı yatırımlar, bu eksikliğin giderilmesine yardımcı olabilir. Ayrıca yabancı şirketlerin varlığı yurtiçi ekonomide pozitif dışsallıkları ortaya çıkarabilir (Emsen ve Değer, 2005: 41).

Putin döneminde liberalizasyon politikaları sonucunda Rusya'ya gelen doğrudan yabancı yatırımlarda artış görülmüştür. Özellikle 2008 krizine kadar yaşanan süreçte Rusya'ya doğrudan yapılan yabancı yatırımlarda büyük artışlar yaşanmıştır.

Şekil 14: Rusya'ya Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi-(2006-2011)
(UNCTAD, 2012: 172)

2006-2011 yılları arasını incelediğimizde, Rusya'ya yapılan doğrudan yabancı yatırım girişi sürekli artış göstermiş, sadece 2008 yılında yaşanan kriz etkisiyle 2009 yılında yatırımlarda düşüş yaşanmıştır. 2009 yılı sonrası ise Rusya'ya yapılan yabancı yatırım girişinde artış devam etmiştir.

2010 yılı sonu itibariyle Rusya Federasyonu, Organization for Economic Cooperation and Development-Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkeleri hariç doğrudan yabancı yatırımında dünya genelinde Çin ve Brezilya'nın ardından 3. sırada yer almıştır (OECD, 2011: 100). Geçiş ülkelerinin doğrudan yatırımları çekmesinde farklı özellikler ortaya çıkmaktadır. Bu AB'ye aday geçiş ülkelerinde pazarın giderek büyüyeceği olgusuyla olabileceği gibi kimi geçiş ülkelerinde doğal kaynaklara sahip olmanın avantajı görülmektedir. Bu bağlamda Rusya'nın sahip olduğu doğal kaynak zenginliği de önem kazanmaktadır. (Emsen ve Değer, 2005: 98).

Tablo 18: En Fazla Uluslararası Doğrudan Yatırım Çeken 10 Ülke-(2010)

Sıralama	Ülkeler	Milyar Dolar
1	ABD	228,2
2	Çin	105,7
3	Hong Kong	68,9
4	Belçika	61,7
5	Brezilya	48,4
6	Almanya	46,1

7	İngiltere	45,9
8	Rusya	41,2
9	Singapur	38,6
10	Fransa	33,9

(T. C. Ekonomi Bakanlığı, 2012a: 7)

2010 yılında dünyada en fazla doğrudan yatırım 228 milyar dolar ile ABD’de gerçekleşmiştir. Sıralamada sürekli olarak ekonomik büyüme yaşayan Çin 2. sırada, gelişmekte olan ekonomilerden Hong Kong 3. sırada yer almaktadır. Rusya, 2010 yılında aldığı 41 milyar dolar doğrudan yabancı yatırım ile dünya genelinde 8. sırada yer almıştır.

Rusya’da liberalizasyon politikaları kapsamında önem kazanan alanlardan bir diğeri bankacılık ve finans sektörü olmuştur. Rusya’da liberal politikaların kısmen gerçekleşmiş olmasına rağmen bu sektörde yapısal sorunların devam ettiği görülmektedir. En önemli sorunların başında ise finansal yapısını tamamlanmadığını işaret eden, yerli ve kamu kesimin toplam mevduattan aldığı payın ve bu kesimin sektördeki ağırlığının yüksek oluşudur (İşcan ve Hatipoğlu, 2011: 177-237). Yabancı bankalar Rus bankacılık aktiflerinin 2006 yılında sadece %15’ine sahiptir. Bu kapsamda 2006 yılında Rusya Parlamentosu’ndan geçen yasa değişiklikleriyle Rus bankacılık sistemine yabancı sermaye aklini teşvik edici adımlar atılmıştır (DEİK/Türk Rus İş Konseyi, 2012: 16). Bankacılık sektörüyle ilgili gelişmelerin yaşanmasında DTÖ’ye üyeliğin de önemli etkisi olmuştur. 1997 yılı sonrasında Rusya’da yürürlükte bulunan kurallara göre yabancı iştirakçi bankaların şube açmaları için ilgili makamlara başvurup izin almaları gereklidir. Bu yasa Rusya’nın DTÖ’ye üye olmasıyla değişmiş ve yabancı bankalarda diğer bankalar gibi eşit haklara sahip olmaya başlamıştır (Rusya’nın Sesi Radyosu, 2012). Yabancı bankaların girişiyle rekabetin ön plana çıkacağı beklenirken Putin, bankacılık sektöründe keskin bir dönüşü imza atmıştır. Yabancı bankaların ülkesinde şube açmasını engelleyen yasayı imzalamış ve bunun gerekçesi olarak yabancı bankaların Rus mevzuatına bağlı olmaması nedeniyle kontrol edilemediğini dile getirmiştir. Yabancı finans kuruluşlarının ülkedeki şubelerinin Rus bankalarının rekabet gücüne zarar verdiği görüşü, Putin’in son dönemdeki düşüncelerini yansıtmaktadır (Finansgündem, 2013).

Rusya’da dikkat çeken bir diğer husus, belli büyüklükteki bankaların sektörde sermayeyi ellerinde bulundurmalarıdır. Rusya’da faaliyet gösteren 1228 banka olmasına rağmen bankacılık sektörü aktiflerinin %93’ü ve sermayenin %87’si 200 büyük bankanın kontrolünde yer almaktadır. En büyük beş banka ise bankacılık sektörünün aktiflerinin %44’üne ve sermayenin %45’ine sahiptir (Mamedov ve İbrahimov, 2011).

Putin döneminde yaşanan önemli değişimlerden bir diğeri ise Putin ile birlikte Rus ekonomisinde oligarklarla girilen mücadeledir. Putin’e kadar olan süreçte oligarkların Rus ekonomisindeki varlığı ve etki alanı oldukça kuvvetli olmuştur. Putin ise rekabet ortamının yaratılması ve bu amaçla oligarkların piyasaya olan hâkimiyetinin kırılması yönünde hareket etmiştir. Vergi ayrıcalıkları ve teşvikler gibi imtiyazlara sahip olan oligarklar, aynı zamanda bürokraside de söz sahibi durumda olmuştur. Bu durum merkezîyetçilik politikalarına önem veren Putin için önemli bir sorun teşkil etmiştir (İşcan ve Hatipoğlu, 2011: 177-237). Yaşanan siyasi mücadelede dönemin güçlü oligarklarından Berezovski ve Gusinski’ye karşı açılan davalar sonucu malvarlıklarının büyük bir kısmına el konulması, ardından YukosSibneft hisselerinin bir kısmına el konulması, Putin’in devlet politikalarında millileştirme isteğinin küçümsenemeyecek derecede güçlendiğinin göstergeleri olarak görülebilir. Rusya’da gittikçe güçlenen bu merkezîyetçi zihniyetin, özellikle stratejik sahalarda kontrolün yeniden devletin eline geçmesi için yapılan müdahaleler olarak algılanmaktadır (Oğan, 2003: 56).

Rusya Federasyonu’nda, Putin döneminde yaşanan oligarklarla mücadele sürecinde en dikkat çekici nokta Rus petrol devlerinden Yukos’un dağılması sürecinde yaşanmıştır. Hodorkovski’nin başkanı olduğu YukosSibneft günde 2,06 milyon varil ham petrol üretimiyle tek başına Kuveyt’in günlük üretimine eşit miktarda üretim kapasitesine sahip olan bir şirkettir. Bu dönemde şirket rezervlerinin 19,4 milyar varil petrole sahip olduğu bilinmektedir. 2003 yılında özel petrol şirketi Yukos ile Sibneft’in birleşme kararı ile birlikte YukosSibneft, dünyanın en büyük petrol üreten 4.şirketi durumuna gelmiş ve aynı zamanda Rusya’nın bir numaralı şirketi olarak piyasada yer almıştır. YukosSibneft’in 2003 yılı itibariyle petrol üretimi, Rusya’nın toplam üretiminin %28’ine ulaşmıştır. Bu gelişmeler YukosSibneft başkanı Hodorkovski’nin için artık kontrol edilecek bir noktada olmadığını yönünde görüşlerin oluşmasına neden olmuştur (Oğan, 2003: 9-10). Hodorkovski’nin elindeki bu büyük şirket artık Putin’in

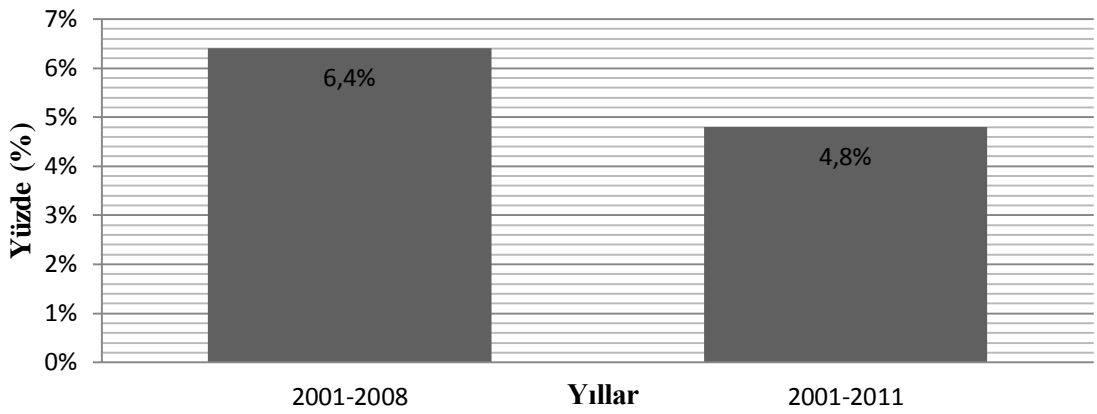
de dikkatini çeken boyuta gelmiş, özellikle Putin'in merkeziyetçilik kavramına ters düşen gelişmelerin yaşanmasına sahne olmuştur.

Bu süreçte Hodorkovski'nin ABD ile üst düzey görüşmeler yapmış ve kendi şirketine bağlı boru hatları da yapmayı planlayarak, Rusya'nın enerji politikalarını doğrudan etkileyebilecek bir konuma gelmiştir. Hodorkovski'nin enerji konusunda Rusya'nın enerji politikasıyla farklı düşünceler içine girmesi dikkat çekici gelişmelerden bir diğeri olmuştur. Özellikle bu dönemde Rusya enerji bakanlığının Suudi Arabistan'la işbirliğine gidilmesi ve uluslararası piyasalarda petrol fiyatlarının düşmesinin önlenmesi ile daha fazla gelir elde edilmesi fikrine karşılık Hodorkovski'nin Batı dünyasına daha fazla ham petrol satma çabaları, Rusya'nın enerji politikalarına ters düşmesine neden olmuştur (Oğan, 2003: 23-24). Bu gelişmeler ekseninde, Hodorkovski'ye karşı açılan davalar sonucu YukosSibneft'in elinden alınması, Putin'in enerji sektöründe özellikle de petrol piyasasında kontrolü tekrar eline alma çabaları olarak ifade edilmiştir.

Putin döneminde yaşanan enerji alanındaki merkeziyetçi politikalara rağmen Lukoil ve Gazprom örneklerinde daha farklı metodlar izlenmiştir. Lukoil'in azınlık hissesinin özelleştirilmesi ve Gazprom hisselerinin daha büyük bir kısmının yabancılara satılmasını teminen düzenlemeler yapılmıştır. Bu süreçte izlenen politika, öncelikleri devlet tarafından belirleyerek, kontrolü daima kamunun elinde kalması kaydıyla özel sektöre ve yabancılara Rusya Federasyonu enerji sektöründe faaliyette bulunma hakkı vermektir (Şahin, 2006: 11-30). Esas itibarıyla, Putin dönemiyle birlikte Rusya'nın enerji politikasında ülke çıkarları herşeyden üstün görülmüş ve farklı politikalara yönelen enerji sektöründeki firmaların bu hareketlerine müdahale edilmiştir. Rusya Federasyonu, sahip olduğu enerji kaynakları doğrultusunda piyasayı kendi kurallarına göre şekillendirmek istemektedir. Bundan sonraki süreçte enerji kaynaklarının Rus ekonomisi için önemi göz önüne alındığında, Rusya'da yaşanan siyasi mücadelelerin farklı sesler yükseldiği takdirde bir nevi devlet politikası şeklinde üstüne gidilebileceği tahmin edilmektedir.

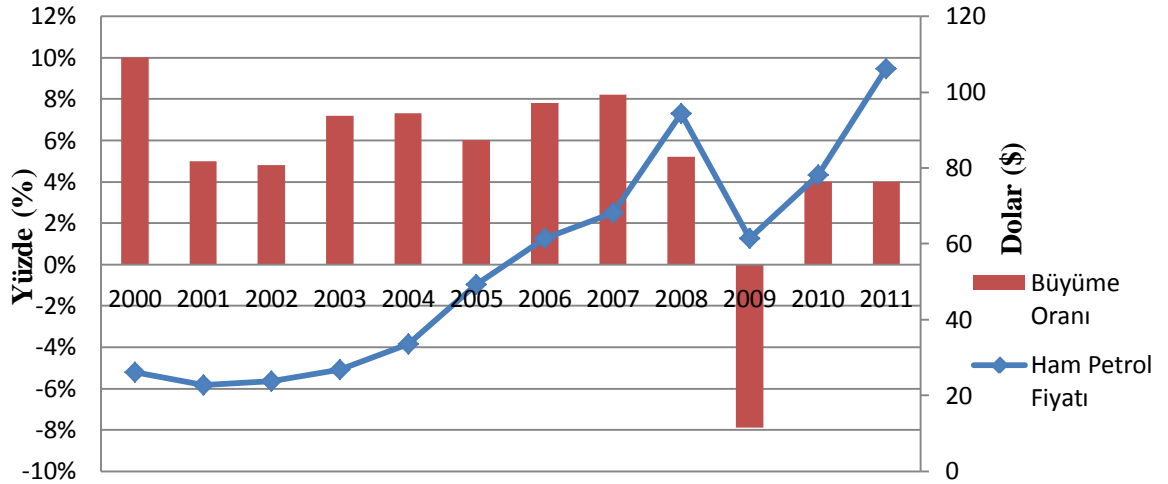
2.2.4.2. Makroekonomik İstikrar Politikaları

Makroekonomik istikrarın sağlanması, istikrarlı bir ekonominin oluşturulması sürecinde önemli bir etmendir. Teorik anlamda, geçiş sürecinde serbestleşme ile birlikte makroekonomik istikrarın sağlanması, düşük enflasyon ve sıkı bütçe çerçevesinde sınırlandırılmış devlet anlayışı ile Merkez Bankasının para politikalarını bağımsız olarak yürütmesi, hem tüketici hem de yatırımcı için güvenilir bir ekonomik iklimin oluşturulması adına etkili faktörlerdir (İşcan ve Hatipoğlu, 2010: 28-33).

Şekil 15: Putin Dönemi Rusya Ekonomisinin Reel GSYİH Büyüme Ortalamaları
(Gray vd., 2012: 5)

Putin dönemi makroekonomik göstergelerini incelediğimizde, GSYİH oranları dikkat çekmektedir. Putin'in liderliğinde geçen ilk 8 yıl itibariyle Rusya GSYİH' si her yıl ortalama %6,4 oranında büyümüştür. 11 yıllık yönetimi esas alınırca, 2008 krizine rağmen Rusya GSYİH oranı ortalama olarak %4,8 büyüme gerçekleşmiştir. 2012 yılında Rusya, GSYİH oranında %3,6 büyüme yaşamıştır (IMF, 2013: 2). 1998 yılında Rusya'da yaşanan ekonomik krize rağmen Putin ile birlikte kısa sürede toparlanan Rusya, GSYİH oranlarında olumlu bir büyüme trendi içinde olmuştur.

Şekil 16:Ham Petrol Fiyatları ve Rusya Ekonomisinin GSYİH Oranları-(2000-2011)

(BP, 2012: 15; World Bank, 2012)

Rusya ekonomisinin hızlı büyümesinde etkili olan faktörlerin başında uluslararası piyasalardaki petrol fiyatları gelmektedir. Şekil 16'yı incelediğimizde 1998 krizinin ardından 2000-2008 yılı arasında sürekli artan ham petrol fiyatları ile birlikte Rusya'nın GSYİH oranında da yükseliş yaşandığını görmekteyiz. 2000-2008 yılları arasında sürekli artan ham petrol fiyatlarının 2009 yılında yaklaşık 1/3 oranında değer kaybetmesi ile Rusya'nın GSYİH oranında %8 oranında gerileme yaşanmıştır. 2010 yılında ise ham petrol fiyatları 61 dolar seviyesinden 78 dolara yükselmiş, bu dönemde Rus ekonomisi tekrar pozitif büyümeye geçmiş ve GSYİH oranında %4'lük büyüme gerçekleşmiştir.

Petrolün Rus ekonomisi üzerindeki önemini incelersek, GSYİH oranlarında gerçekleşen büyümenin önemli bir kısmının doğrudan veya dolaylı olarak petrol etkisinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu bakımdan örnek vermek gerekirse 2003 yılında yaşanan %7,2'lik büyümenin doğrudan veya dolaylı olarak %4,2'si petrol etkisinden kaynaklanırken, bu etki 2004 yılında %7,3'lük büyümenin %5'i düzeyinde gerçekleşmiştir (İşcan ve Hatipoğlu, 2011: 177-237).

Ekonomik gelişmenin enerji fiyatlarına bağımlılığı Rus ekonomisinin zayıf noktasını oluştururken, enerji fiyatlarında yaşanabilecek olası bir düşüş ve sonrasında yaşanabilecek sıkıntılara karşı çözüm amacıyla Putin döneminde önemli gelişmeler yaşanmıştır. 2004 yılı başında yüksek petrol fiyatları döneminde artan vergi gelirlerinden tasarruf etmek amacıyla İstikrar Fonu kurulmuştur. Fonun aktif büyüklüğü

kriz öncesi dönemde 2007 yılı Aralık ayı itibariyle 155 milyar doları aşmıştır. 2008 yılında ise İstikrar Fonu, Rezerv Fonu ve Ulusal Refah Fonu olmak üzere ikiye bölünmüştür. Rezerv Fonu, İstikrar Fonu'nun devamı niteliğinde olmakla birlikte petrol fiyatlarında bir düşüş olması durumunda bütçede meydana gelebilecek bir sıkıntı karşısında rezerv sağlamayı hedeflemektedir. Rezerv Fonu için bütçeden 3,1 trilyon Ruble ayrılmıştır. Ulusal Refah Fonu'na ise geriye kalan 780 milyar ruble bırakılmıştır. Ulusal Refah Fonu, emeklilik fonu açığının kapatılması ve diğer belirli federal projelerin finansmanı için kullanılmaktadır (Benli, 2011: 6).

Sonuç olarak, ekonomik büyümenin petrol fiyatlarına olan aşırı bağıllığı hem ülke ekonomisinin zayıflığını ortaya koymakta hem de makroekonomik istikrarın sağlanması adına engel teşkil etmektedir. Her ne kadar yaşanan krizler sonrası artan petrol fiyatlarının etkisiyle hızlı bir ekonomik büyüme içine girilse de uzun süreçte bu durum, global şartlarla birlikte oluşabilecek değişim dalgaları ve bunun sonucunda yaşanacak petrol fiyatlarındaki dalgalanmalarla ekonomide sarsıcı etki yaratma noktasına gelebilecektir. Bu kapsamda yapılması gereken doğal kaynakların getirileri ile gelişen ekonomik güç neticesinde, uluslararası arenada ekonomik ve siyasi birer koz olarak kullanılmalıdır. Bu gerçekleştirilirken aynı süreçte makroekonomik istikrarın sağlanması adına çalışmalar yapılması, Rus ekonomisinin gelecekteki görüntüsünün hangi yönde gelişeceğini bizlere gösterecektir.

2.2.4.3. Yeniden Yapılandırılma ve Özelleştirme

Serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci ile birlikte serbest ticaretin ve finansal sistemin derinleşmesi, geçiş ekonomileri ülkeleri için uygulanması gereken hedefler arasında yer almaktadır. 1998 krizi ardından, Putin yönetimi ile birlikte uygulanan reform süreciyle yükselişe geçen Rus ekonomisi için büyümeyi sürekli hale getirebilmek önem teşkil etmektedir. Piyasa ekonomisine geçişin devamını sağlayan bu reformlar genel olarak sosyal politikaların geliştirilmesi, vergi reformu, teşebbüslerin önündeki bürokratik engellerin kaldırılması, monopollerin düzenlenmesi olarak değerlendirilebilir. Bu süreçte daha önce değindiğimiz gibi Rus ekonomisi gücünü doğal kaynaklarından almaktadır. Petrol dışı sektörlerin piyasa değerleri ve kâğıtları, petrol ve doğalgaz fiyatları ile aynı trendde sahiptir. Putin'in rant yönetimi olarak

adlandırabileceğimiz, tahvil piyasasını tesis etmesi de bu noktada değerlendirilebilecek önemli bir reformdur (İşcan ve Hatipoğlu, 2011: 177-237).

Rusya’da yapılan diğer önemli bir reform ise Production Sharing Arrangements- Üretim Paylaşım Anlaşması (PSA) ile gerçekleşmiştir. Daha önce uygulanan vergi ve telif rejimine göre devlet, yatırımcıya belirli bir süre için imtiyaz vermekte ve yatırımcılar üretimden sonra yasa ile belirlenen telif ve vergiyi ödemektedir. Buna karşılık PSA ile şirketler, üretimin bir kısmını devlet adına üretmeyi kabul etmektedirler. İki taraf arasındaki mali eşdeğeri sağlaması nedeniyle PSA daha çok tercih edilmiştir (Goldsworthy ve Zakharova, 2010: 8).

Rusya’da yapılan diğer bir reform ise özelleştirme alanında yaşanmıştır. Bilindiği üzere piyasa ekonomisine geçiş süreci, devletin yapısında, verimli alanlarının mülkiyeti ve kontrolünü kapsayan köklü bir değişimi zorunlu kılmıştır. Özelleştirme, içerik yönüyle bütçe politikasıyla da yakından alakalıdır. Bu bağlantı, devletin kredi sıkıntısı çeken ve iflasın eşiğine gelen kamu firmalarının kontrolünü yaparken yaşanan sıkıntı ile ortaya çıkmıştır. Ayrıca politik müdahalelerle firmaların zarar etmesine de yol açılmıştır. Bundan dolayı, kamuya ait kurumların, özel mülkiyete devrini ifade eden özelleştirme, geçiş sürecinin ilk yıllarında etkinliğin sağlanması ve gelirin arttırılması adına en önemli şartlar arasında yer almıştır (Turan ve Işık, 2007: 103).

Rusya’da serbest piyasa ekonomisine geçiş ile birlikte özelleştirme adı altında önemli reformlar yapılmaya başlanmıştır. Özellikle Sovyet sisteminin hantal yapısı altında zarar eden kamuya ait firmaların özelleştirilmesi, hem devletin sırtındaki yükün hafiflemesi hem de gelir getirmesi bağlamında önem teşkil etmektedir. Ancak geçiş sürecinin ilk yıllarında, özelleştirme alanında yapılan girişimlerde oligarkların pay almaya çalışması önemli sorunların doğuşuna sebebiyet vermiştir.

Rusya’da özelleştirmelerin bir kısmı 1992’de çıkartılan yasa ile orta ve büyük ölçekli işletmeler, hisse senedi çıkarmak suretiyle halka arz edilmiştir. Rusya’daki halka arz sistemi daha çok işletmelerin işçilere devredilmesi sistemine benzemektedir. İlk programın 1994 ortalarında sona ermesinin ardından, devletin özelleştirme kapsamında listesinde yer alan özelleştirmelerin yaklaşık %70’i özelleştirilmiştir. Bu da Rus sanayisinin yaklaşık %30’unu kapsamaktadır. İkinci özelleştirme hamlesi ise 1995-1997 yılları arasında uygulanmış ancak bu dönem Rusya’da oligarkların yararına hizmet

etmekten daha ileriye gitmemiştir (Turan ve Işık, 2007: 105). 1990'lerde başlayan özelleştirme hareketleri kapsamında özelleştirmek istenen firmaların %80'i özelleştirilmiştir (Solanko, 2006: 126).

Putin dönemindeki özelleştirme hareketlerini değerlendirirsek, hükümet ilk yıllarında siyasilerle sıkı bağları olan oligarklara teşvikler sağlamıştır. Ancak ikinci Putin döneminde daha otoriter bir yönetim anlayışına geçilmiş ve özelleştirme yerine kamulaştırma yoluna gidilmiştir (İşcan ve Hatipoğlu, 2011: 177-237). Yeltsin'in son döneminde enerji şirketlerinin %10'u devlet kontrolündeyken bu oran Putin döneminde %40-45'e kadar yükselmiştir (Krutikhin, 2012). 2003 yılında yaşanan Yukos olayı, Rus petrolünün yeniden millileştirilmesi algısını yaratmıştır. Bu dönemde devlet, Gazprom üzerindeki denetimini tekrar ele almış, Yukos ve Sibneft'in aktiflerini satın almış, Rusya'nın en büyük iki bankası olan Sberbank ve Vneştorgbank'ın en büyük hissedarı olmuş ve silah ihracatında tekel haline gelmiştir. Verilen örnekler devletin ekonomideki rolünün genişlediği üzerine yorulmakla birlikte Rusya'nın piyasa ekonomisine geçiş özelliğiyle de açıklanabilmektedir. Üretim, bilimsel ve teknolojik atılımlarla ortaya çıkmayan zengin iş adamlarının büyük çoğunluğu, enerji kaynaklarından büyük gelirler elde etmişlerdir. Bu gelirlerin ise başka sektörlerle aktarımı hemen hemen yok denecek miktarda olmuştur. Oluşan bu süreçte, ancak devletin ekonomiye katılımıyla Rusya, dünya toplumunda ikinci sınıf bir üyeliğe neden olacak tek yönlü hammadde bağımlılığından kurtulabilecektir (Primakov, 2010: 93). Bu açıdan Rusya için enerji kaynaklarının devlet yönetiminde olması daha da anlamlı hale gelmektedir. Ayrıca Rusya'nın Petrol ve gaz gelirleri, GSYİH'sının %30'unu ve ihracatının %60'ını oluşturmaktadır (Thomas White International, 2011: 1). Bu açıdan petrol ve gaz gelirlerinin büyüklüğü ve Rus ekonomisine etkisi düşünüldüğünde Putin'in enerji sektöründe devlet etkisini arttırmak ve piyasayı devletin kontrol etmesini sağlamak adına girişimlerde bulunmasını oldukça doğal karşılamak gerekmektedir.

2.2.4.4. Yasal ve Kurumsal Reformlar

Yasal ve kurumsal reformlar kapsamında ekonomide iş ortamının oluşturulması, yatırım ikliminin iyileştirilmesi ve özel sektörün ekonomiden aldığı payın arttırılmasıyla serbest piyasa ekonomisi koşullarının sağlanması, Putin döneminde amaçlanan

düzenlemeler olarak göze çarpmaktadır. Bu kapsamda, özel mülkiyet ve hukukun üstünlüğü, liberal bir düzen içinde zorunlu koşullar arasında olup girişimcilerin yatırım yapması ve rekabetin geliştirilmesi açısından iflas yasası, rekabet yasası gibi düzenlemeler önem kazanmaktadır. Putin yönetimi 2001 yılında mevcut yönetmelikleri geliştiren programın kabulü ile serbest piyasa şartlarını sağlamayı hedeflemiştir. Bu çabalar sonucunda kriz sonrası dönemde 1999-2001 yılları arasında 700.000 girişimci piyasa girmiştir (İşcan ve Hatipoğlu, 2011: 177-237).

Rusya ekonomisinde yaşanan yapısal sorunlar kapsamında en büyük sıkıntı, hukukun üstünlüğüne bağlı düzenin uygulanması ve yolsuzluk olayları nedeniyle yaşanmıştır. Hukuk kurumlarının modernizasyonu anlamında yaşanan sorunlar geçiş ülkelerinde genellikle yaşanan bir durum olmakla birlikte yolsuzluğun yüksek oranda oluşu büyük sorun teşkil etmektedir (Frye, 2010: 85). Bu bakımdan Putin döneminde yolsuzluğu önlemek adına önemli modernizasyon hareketleri gerçekleştirilmiştir. Kamu görevlilerinin idari görevleri hakkında farklı kategorilerde uygulanan idari para cezaları bir araya toplanmıştır. Sovyet döneminin açık insan hakkı ihlallerinin üstüne gidilerek çözüme gidilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda idari ihlalleri, idari para cezalarından başka bir yolla giderecek yaptırımların mutlaka bir mahkeme kararına dayandırılması, bütün vatandaşların mahkemeler önünde eşitliklerinin altının çizilmesi, masumiyet karinesi gibi uygulamalar başlıca reformlar olarak ön plana çıkmaktadır (Oğurlu ve Saetgaraev, 2006: 147-161).

Tablo 19: Bazı Geçiş Ülkelerinde Geçiş Göstergeleri-(2012)

Ülkeler	Büyük ölçekli özelleştirme	Küçük ölçekli özelleştirme	Yönetim-kurumsal yapılanma	Fiyat liberalizasyonu	Ticaret-döviz sistemi	Rekabet politikası
Azərbaycan	2	4-	2	4	4	2-
Bulgaristan	4	4	3-	4+	4+	3
Estonya	4	4+	4-	4+	4+	4-
Macaristan	4	4+	4-	4+	4+	4-
Rusya	3	4	2+	4	4↑↑	3-
Slovenya	3	4+	3	4	4+	3-↓
Ukrayna	3	4	2+	4	4	2+

(EBRD, 2012: 12) Not: 1-4+ puan arası notlar değişikliğin çok az olduğunu ve sıkı bir merkezi planlama sisteminin görüldüğünü, 4+ puanı ise sanayileşmiş pazar ekonomisinin standartlarını ifade etmektedir. ↓ ve ↑ oklar ise bir önceki yıla göre bir seviye yükselip ya da alçaldıklarını ifade etmektedir. ↑↑ ok ise bir önceki yıla göre iki seviye yükseliş görüldüğünü ifade eder.

Tablo 19’da European Bank for Reconstruction and Development-Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) tarafından hazırlanan geçiş ekonomileri endeksine göre 2012 yılı itibariyle Rusya, yapılan reformlara rağmen diğer geçiş ekonomisi ülkeleriyle aynı seviyede kalmıştır. Rusya, büyük ölçekli özelleştirmede Bulgaristan, Estonya ve Macaristan gibi ülkelerden daha az gelişim göstermiştir. Benzer bir durum küçük ölçekli özelleştirmelerde de geçerli olmuş ve Slovenya, Macaristan ve Estonya’dan daha az ilerleme kaydetmiştir. Rusya, yönetim ve kurumsal yapılanma ile fiyat liberalizasyonunda, diğer geçiş ülkelerine göre ortalarda yer almıştır. Rusya, geçiş göstergelerinden sadece ticaret ve döviz sistemi ile küçük ölçekli özelleştirmelerde serbest pazar ekonomisi ülkelerinin ortalamalarına yaklaşabilmiştir. 2011 yılına göre ticaret ve döviz sisteminde iki birimlik artış yaşanmıştır. Rekabet politikaları ise Rusya’nın en zayıf kaldığı geçiş göstergesi olarak ön plana çıkmıştır.

Rusya’nın büyük ölçekli özelleştirmeler başlığı altında aldığı puanı değerlendirsek, ülkedeki büyük ölçekli kuruluşların %25’ten fazlasının özelleştirildiğini ancak özelleştirme sürecinde kurumsal yönetime ilişkin çözülmemiş sorunlara rastlanıldığı EBRD geçiş raporunda belirtilmiştir. Küçük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesinde ise, dış ticareti konu alan mülkiyet haklarıyla ilgili düzenlemelerin tamamlanma aşamasına geldiği ifade edilmiştir (EBRD, 2012: 167). Fiyat liberalizasyonunda gerçekleştirilen reformlarla gelişmiş ülkelerin seviyesine yaklaşmıştır. Sonuç itibariyle değerlendirsek Rusya yapılan reformlara rağmen birçok alanda serbest pazar ekonomisi ülkelerinin seviyesine ulaşamamış, kendisi gibi geçiş ekonomisine sahip birçok ülke gibi reform sürecinin yeterliliği tartışılacak konular arasında yer almıştır.

2.2.5. PUTİN DÖNEMİ RUSYA’NIN ULUSLARARASI EKONOMİK VE SİYASİ İLİŞKİLERİ

Putin ile birlikte Rusya Federasyonu, yakın coğrafyasına ilgisini arttırmış ve Sovyetler Birliği sonrası bölgede azalan ekonomik ve siyasi gücünü tekrar kazanmak, geniş coğrafyada tekrar hâkimiyet kurma çabalarına girmiştir. Putin, yakın çevre ülkeleri ile ilişkilerde Rusya’nın çıkarları doğrultusunda hareket etmiş ve Rusya’nın bölgedeki gücünün tekrar hissedilmesine çalışmıştır. Bu bağlamda, ekonomik gücünün

yanı sıra askeri gücünü de dönem dönem göstererek yumuşak gücün yanı sıra sert gücünü de bölge ülkelerine hissettirmiştir. Rusya'nın uluslararası alanda itibarını kazandırma çabalarıyla birlikte ekonomik anlamda güçlenmek amacıyla faydacılık prensibiyle hareket etmiş, bölgedeki ekonomik ve siyasi oluşumların dışında kalmamak ve etkili hale gelmek istemiştir. Bu bağlamda, arka bahçesi olarak gördüğü coğrafyadaki güç oyunlarında ABD ile dönem dönem karşı karşıya gelinmiştir. Rusya'nın yakın çevre politikası, bölgede siyasi güç oluşturma ve diğer ülkeleri bölge dışında tutabilme amacı taşımış, ekonomik anlamda ise bölgenin sahip olduğu zengin doğal kaynaklar sebebiyle bölge ülkeleriyle yakın ilişkilerde bulunmak ve kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda yönlendirmek olmuştur. Ekonomik çıkarları doğrultusunda AB ile de ilişkilerini geliştiren Rusya için AB demek ihracatının büyük kısmını oluşturan petrol ve doğalgaz için en büyük alıcı pazarı anlamına gelmektedir. Bu kapsamda Rusya sahip olduğu doğal zenginlikleriyle önemli ekonomik gelirler elde etmekte ve bu ekonomik gücüyle kendisine bağımlı olan ülkelere karşı önemli siyasi hamleler gerçekleştirmektedir. Bu amaçla bu bölüm Rusya Federasyonu'nun Putin ile birlikte yeniden şekillenen dış politikasıyla birlikte yakın ilişkiler içinde olduğu ve zaman zaman tansiyonun yükseldiği yakın çevresiyle ilişkileri, içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi oluşumları, AB ile ilişkileri ve bölgede etkili rol oynama bağlamında uluslararası arenada karşı karşıya geldiği ABD ile ilişkilerini içermektedir.

2.2.5.1. Rusya ve BDT

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan 15 devlet içerisinde en güçlüsü olan Rusya Federasyonu, BDT'nin kurulmasında öncülük etmiş ve üye ülkeler içinde lider ülke konumunda olmuştur. BDT'nin kurulmasında Rusya'nın bölgedeki üstünlüğünü kaybetmek istememesi ve yeni ortaya çıkan devletlerle yakın ilişkiler kurarak, olası diğer güçlü devletlerin bölgeye girmesi engellenmeye çalışılmış ve Rusya'nın bölgedeki çıkarları korunmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda değerlendirdiğimizde BDT coğrafyası ve ülkeleri Rusya'nın dış politikasında önemli yer tutmaktadır.

BDT, 1991 yılında kurulmuş ve şuan itibariyle üye devletler arasında Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan,

Tacikistan, Rusya Federasyonu, Türkmenistan ve Ukrayna yer almaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sona eren iki kutuplu sistem sonrasında Rusya Federasyonu, bölgede ekonomik ve siyasi etkinliğini devam ettirme amacı gütmüştür. Rusya için BDT, ekonomik ve siyasi üstünlüğünü devam ettirme aracı olarak görülürken, diğer üye ülkeler için ise ekonomik anlamı ağır basmaktadır. Özellikle yeni bağımsızlığa kavuşmuş devletlerin uluslararası arenada yer bulması ve ekonomik anlamda oluşumlarını devam ettirmeleri önem kazanmaktadır. Rusya Federasyonu'nun bir anlamda birliğe ulus üstü bir yapı ekleme düşünceleri ise diğer üye ülkelerin birçoğu tarafından endişe ile yaklaşılan konular arasında yer almıştır. Bağımsızlıklarını yeni kazanan bu ülkelerin en büyük gayesinin bunu devam ettirme oldukları düşünüldüğünde Rusya'nın merkezi bir devlet yapısını andıracak örgütsel bir yapı oluşturma çabalarına soğuk bakacakları aşikârdır. Üye ülkeler arasında Beyaz Rusya ve Kazakistan haricinde bu tarzda bir oluşuma sıcak bakacak ülke bulunmamaktadır. Hatta Rusya'nın zaman zaman üye ülkelere askeri ve siyasi baskıları nedeniyle Gürcistan üyelikten çıkmış, Türkmenistan ise tam üyelikten çıkma kararı almıştır.

Rusya Federasyonu'nun BDT'ye bakışı 1993 yılı itibariyle değişmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren zor kullanma, iç problemleri kışkırtma gibi metotlarla, diğer üye devletlerin ülkesinde hayati çıkar alanı oluşturma düşüncesi, Rusya'nın politikaları arasında yer almıştır. Dönemin Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev'in tabiriyle “*BDT, yüzyillardır Rusya'ya bağlı olan halkları bir araya getirmekte ve bu durum, coğrafi olarak eski Sovyet topraklarının tümünün, Rusya'nın hayati çıkar alanı olduğunu göstermektedir*” (Demir, 1998: 231-232).

Putin dönemi BDT ile ilişkileri incelersek, ABD'nin tek kutuplu dayatmalarına karşı koyan Rusya'nın jeopolitik bir söylem geliştirerek BDT üyesi ülkeler üzerinde etkinliğini arttırmaya çalışmıştır. Günümüz itibariyle çok boyutlu bir dış politika ile bölgeye büyük güç olarak dönmek isteyen Rusya için BDT coğrafyası önem kazanmıştır (Yılmaz, 2009: 139).

Putin ile birlikte Rusya, bölgeye yönelik amaçlarını gerçekleştirmek için geleneksel etkinlik araçlarından askeri unsur ve etnik çatışmaların yanı sıra, ekonomik avantajlarını özellikle de enerji unsurunu daha aktif kullanmak istemiştir (Cafersoy, 2012a). Bu bağlamda, Azerbaycan petrol ve doğalgazında her geçen gün artan katılım

payının uygulanması, Gürcistan'ın BDT üyeliğinden çıkmasının akabinde ülkeye verilen enerjinin kesilmesi ve Ermenistan'ın borçları karşılığında enerji kaynaklarına el konulması, Rusya'nın hem ekonomik hem de siyasi açıdan bölgede güçlenmek istediğini göstermektedir (Yılmaz, 2009: 139-140). Rusya, bu örneklerde gördüğümüz gibi BDT ülkeleriyle ilişkilerde enerji kozunu dönem dönem sahaya sürmekten çekinmemiştir.

Rusya'nın bölgeye yönelik kullandığı kozlardan bir diğeri ise, bölge ülkelerindeki Rus nüfusudur. Eski Sovyetler Birliği ülkelerinde Rus azınlıklar Avrasya'daki etnik bölgesel anlaşmazlıklarda anahtar rol oynamaktadır. 25 milyonun üzerinde Rus ve 18 milyonun üzerindeki Rus olmayan kişi anavatanlarından uzakta yaşamaktadır. Etnik düzensizlik, Sovyet sonrası Avrasya'nın barut fıçısına dönüşmesine neden olmuştur. Buna ek olarak birçok sorun doğal kaynaklardan dolayı ortaya çıkmaktadır. Orta Asya'daki su kaynakları, Azerbaycan, Tataristan, Başkurdistan ve Çeçenistan'daki petrol, Komi Cumhuriyeti'nin kuzeyindeki doğalgaz ve Doğu Sibirya bölgesindeki elmas kaynakları bu sorunlara örnek olarak gösterilebilir (Hekimoğlu, 2007: 142). Avrasya coğrafyasındaki üye devletlerin birçoğunda sınır sorunları yaşanmakta ve silahlanma yoluna gidilmektedir. Bölgede silahlanma yarışının artması, önemli bir silah ihracatçısı olan Rusya'nın bölgedeki öneminin hızla artmasına neden olmakla birlikte Rusya için silah ihracatında da bölgenin önemini ortaya koymaktadır (Yılmaz, 2009: 140).

BDT coğrafyasına ilişkin Rusya'nın önemseydiği diğeri bir alan, askeri nitelikli bir yapı olan Kolektif Güvenlik Anlaşması olmuştur. Bölgesel anlamda bir güvenlik ittifakı oluşturma iddiasında olan bu yapı Putin döneminde örgüte dönüştürülmüş, acil müdahale gücü gibi fonksiyonlar eklenmiştir. Ancak bu yapıyla Rusya, kendisi dışında sadece 6 devletin⁸ katılımını sağlayabilmiş ve yeni üyeler kazanılması ile genişleme noktasında başarı elde edememiştir. Özellikle dış sınırların korunması noktasında Orta Asya'daki bazı ülkeler geri adım atmışlardır. Rusya her ne kadar bu örgütle amaçladığına ulaşamamış olsa da, bölge ülkeleriyle uzun süreli askeri üs anlaşmaları yaparak bir anlamda bölgeye askeri gücünü sızdırmayı başarmıştır (Cafersoy, 2012a).

⁸ Kolektif Güvenli Örgütü'ne Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Ermenistan üye durumdadır (Cafersoy, 2012a).

Rusya, bölge ülkeleriyle BDT bünyesi altında ekonomik anlamda işbirliği amacıyla Avrasya Ekonomik Topluluğu Sözleşmesi imzalamıştır. 2000 yılında Putin'in göreve gelmesiyle imzalanan sözleşmeye Kazakistan, Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya, Kırgızistan ve Tacikistan katılmıştır. Bu sözleşme, ortak vize, gümrük, vergi ve ticaret siyasetini düzene sokmak amacıyla oluşturulmuştur. Üye ülkeler arasında ekonomik ve sosyal sorunların belirlenmesinde örgüt etkili rol oynamaktadır (Hekimoğlu, 2007: 147).

Rusya için BDT ülkelerin önemli olduğu bir diğer husus ise üye ülkelerin sahip olduğu enerji kaynaklarıdır. Bu kapsamda, enerji kaynaklarının aktarımında Rusya merkezi konumunu devam ettirmek istemektedir. Özellikle BDT içerisinde Kazakistan ile yaşanan olumlu ilişkiler, ekonomik anlamda Rusya'nın çıkarlarını korumasında büyük fayda sağlamıştır. Hazar'ın ortak kullanımı hakkında anlaşmaya varılan ender ülkelerden olan Kazakistan, aynı zamanda petrol taşımacılığında da Rusya ile ortak hareket etmiştir. İki ülkenin anlaşma sonucunda Kazakistan'ın Tengiz petroleri, Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu ile dünyaya pazarlanmaktadır. Rusya'nın amacı bölge ülkelerinde Hazar petrollerinin işletilmesi noktasında, ABD ve Batılı şirketlerin rolünü kısıtlamaktır. Bu alanda Rusya, petrol ve doğalgaz boru hatlarının kontrolünü elinde tutmak istemekte, böylece hem enerji taşımacılığında etkin rolünü sürdürmek hem de bölge ülkelerinin başka anlaşmalar yapmasını engelleyerek kendisine olan bağımlılığı devam ettirme gayreti içindedir (Hekimoğlu, 2007:148-149). Rusya bu gayesini gerçekleştirmek maksadıyla bölge ülkelerini karşı karşıya getirip kendisini denge unsuru olarak ön plana çıkarma yoluna da gitmiştir. BDT üyelerinden Azerbaycan'ın enerji üreticisi, Gürcistan'ın ise taşıyıcı ülke olması nedeniyle Rusya'nın Ermenistan'ı bu devletler üzerinde baskı unsuru olarak kullanması bunun en açık örneklerinden biri olmuştur. Ayrıca enerji alanında Yeltsin döneminde BDT ülkelerine uygulanan düşük enerji tarifeleriyle enerjiden istifade etme ayrıcalıklarını Putin kaldırmıştır (Yılmaz, 2009: 156). Bölge ülkelerine zaman zaman uygulanan ekonomik ve siyasi baskılar ise, bazı ülkelerin Batı ile yakınlaşmalarına ve ekonomik açıdan Rusya'ya alternatif arayışlar içine girmelerine neden olmuştur.

Sonuç itibariyle, Rusya'nın BDT ülkeleriyle askeri, ekonomik ve siyasi yakınlaşma sürecinde bölge ülkeleri, Rusya'ya karşı özellikle askeri ve siyasi oluşum noktasında olumsuz durmuşlardır. Üye ülkeler temel olarak ekonomik anlamda

işbirliğine gitmek istemektedir. Bu durum BDT ile birlikte ulus üstü bir yapı oluşumu düşüncelerini oldukça zayıflatmıştır. Ayrıca BDT üyesi ülkelerin birçoğu, Rusya'nın askeri gücü altında ezilme hissiyatı ile birlikte bölgedeki askeri ortaklıklara uzak durmaktadır. Tüm bu olumsuzluklar Rusya'nın bölgedeki beklentilerinin zayıflamasına ve BDT'nin fonksiyonel anlamda zayıf kalmasına neden olmuştur. Bununla birlikte bölge enerji kaynaklarının Rusya üzerinden batıya aktarılması sürecinde Rusya, kimi zaman ekonomik kimi zamanda siyasi baskılarıyla başarılı olmuş ve Rusya'ya alternatif güzergâhlarının oluşumunu engelleme çabasında gücünü ortaya koymuştur.

2.2.5.2. Rusya'nın Dâhil Olduğu Bölgesel Ekonomik ve Siyasi Oluşumlar

Sovyetler Birliği'nin dağılması, eski Sovyet alanında, Orta Asya'da etkinlik kurmak adına 19. yüzyılda İngiltere ve Rusya'nın arasında yaşanan mücadelenin yani "Büyük Oyun" un bir benzerinin tekrar gündeme gelmesine neden olmuştur. 1990'lı yılların başından bugüne tüm iç ve dış dinamikler değerlendirildiğinde söz konusu bölgede, bölge dışı aktörlerin de katılımı ile içeriği, yapısı, kuralları gayet tanıdık ancak oyuncu sayısında artış sebebiyle artık iki farklı düzlemde oynanabilen yeni bir "Oyun" un varlığından söz edilebilir. Yeni "Oyun" un iki farklı ancak sürekli etkileşim halinde bulunan düzlemlerinden biri, bölgeye müdahale edebilme yetkisi yüksek olan Rusya, Çin ve ABD gibi büyük güçlerin oyun kurduğu düzlem, diğeri ise bölge ülkelerinin bizzat kendilerinin oyun kurucu olduğu düzlemdir (Hatipoğlu, 2008: 1). Bu bağlamda değerlendirdiğimizde bölgede kurulan siyasi ve ekonomik oluşumlar bu güçlerin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Rusya, bölge genelinde tekrar hâkimiyet kurma amacıyla çok yönlü dış politikalar uygulamaya başlamış ve bunun neticesinde bölgesel ekonomik ve siyasi oluşumlar içerisinde olmuştur.

Putin tarafından onaylanan 2000 yılı "Rusya Dış Politika Konsepti Belgesi", Rusya'nın tek kutuplu bir dünya düzeninin karşısında konumlanacağını ortaya koymuştur. Bu belgede Rusya'nın uluslararası ilişkilerde çok kutuplu bir dünya düzeninin kurumsallaşması için çalışacağı vurgulanmıştır. Çok kutupluluğun kurumsallaşmasının yolu ise eşitler arası işbirliği olarak belirlenmiştir (Yapıcı, 2004: 48-49). Rusya için ABD karşısında bir blok, ortak tavır oluşturacak bir örgüt önem kazanmıştır. Bu süreç içerisinde Rusya'nın bölgesel bazda ekonomik ve siyasi

oluşumlar içinde yer alması, yeni Rus dış politikasında etkili olan görüşler arasında yer almıştır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde Rusya için üye olduğu BDT gibi önemi yüksek işbirliği örgütlerinden bir diğeri Shanghai Cooperation Organization-Şangay İşbirliği Örgütü⁹ (ŞİÖ) olmuştur. Her ne kadar kuruluş aşamasındaki amacı uzun sınırlara sahip olan Rusya ve Çin'in karşılıklı olarak sınır güvenliğini sağlaması olsa da, zaman içerisinde örgütün anlamı genişlemiş, çok kutuplu dünyayı oluşturmak ve ABD'nin karşısında alternatif oluşumlar yaratabilmek amacına hizmet etmeye başlamıştır (Yardımcıoğlu ve Koçarslan, 2012: 163-174). 2007 yılında Münih Güvenlik Konferansı'nda Putin'in yaptığı "Tek kutuplu dünya kabul edilemez" açıklaması bunun en önemli kanıtlarının başında gelmektedir (Bila, 2007).

ŞİÖ, Rusya ve Çin gibi bölgesel güçleri barındırması bakımından bölge için önemli olduğu kadar, üye devletlerin kaplandığı alan ve sahip oldukları askeri ve ekonomik güç göz önüne alındığında tüm dünya için dikkat edici özelliklere sahiptir. BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi içinde yer alan ve dünyada stratejik nükleer silahlara sahip olan Rusya ve Çin gibi üyelerin bulunduğu, üye ülkelerin topraklarının Avrasya kıtasının 3/5'ine denk geldiği, üye ülkelerin toplam nüfusunun dünya toplamının 1/4'ünü oluşturduğu ŞİÖ, İran, Hindistan ve Pakistan gibi dünya petrol üretim ve kullanım pazarında söz sahibi olan ülkelerin de gözlemci olarak bulunmasıyla hem ABD'ye karşı etkili bir birlik olmuş hem de ekonomik ve siyasi anlamda bölgesel bir dev haline gelmiştir (Örmeci, 2011).

ŞİÖ temelinde Rusya ve Çin'in ortak çıkarları önem tutmaktadır. Rusya'nın Putin dönemiyle birlikte sıklıkla dile getirdiği tek kutuplu düzenin sonu ve çok kutuplu sistemin oluşumu amacıyla Çin ve Rusya, bölgede ABD'nin Orta Asya politikalarını dengelemek ve bölgedeki nüfuzunu azaltmak gibi misyonlar yüklenmiştir. Ülkelerin enerjiye olan ihtiyacının her geçen gün arttığı dünyada, zengin enerji kaynaklarına sahip

⁹ Şangay İşbirliği Örgütü'nün kurulması aşaması, 1996 yılında Çin, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımıyla Çin-Rusya sınırının güvenli hale getirilmesine ilişkin anlaşma imzalanmasıyla başlamış ve bu tarihten itibaren bu ülkeler "Şangay Beşlisi" olarak adlandırılmıştır. 2001 yılına gelindiğinde Özbekistan'ın üyelik başvurusunun kabul edilmesiyle birlikte Şangay İşbirliği Örgütü adı altında kurulma süreci sağlanmıştır (Purtaş, 2004: 23-25). ŞİÖ'nun temel amaçları üye ülkeler arasında karşılıklı güven ve iyi komşuluk ilişkilerini güçlendirmek, ticaret ve ekonomi, bilim ve teknoloji gibi alanlarda işbirliği içinde olmak, bölgede güvenliği ve istikrarı sağlamak amacıyla demokratik, adil bir uluslararası düzenin kurulması adına işbirliği içinde hareket etmek yer almaktadır. Üye 6 ülkenin haricinde İran, Hindistan, Moğolistan ve Pakistan gözlemci statüsünde bulunmaktadır (Brief Introduction to the Shanghai Cooperation Organisation, 2013).

Avrasya, önemli stratejik mücadele alanı haline gelmiştir. ABD'nin bu bölgede faaliyetlerini arttırmasını kendi ülke çıkarları için tehlikeli gören Rusya ve enerji kaynaklarına erişim güvenliğini garanti altına almak isteyen Çin için ŞİÖ' nün önemi büyüktür. Bununla birlikte Çin'in ordusunu modernize edebilmesi ve enerji ihtiyacını karşılayabilmesi için Rusya'ya, buna karşılık Rusya'nın ekonomik ilerleme sağlayabilmesi ve teknolojik yarış içinde kalabilmesi için Çin' e ihtiyacı vardır. Oluşan bu tablo, iki ülkeyi birbiriyle stratejik işbirliği yoluna zorlamıştır. İki ülkede de gündemde yer alan ayrılıkçı hareketler, radikal dini akımlar, terörizm, enerji kaynakları ve ticaret yolları gibi konular da işbirliğini arttıran başlıklar arasında yer almıştır (Akçadağ, 2010). Rusya için Çin'in artan enerji tüketimi de önemli bir noktayı ifade etmektedir. Rusya'dan Çin'e petrol ihracatı 2012 yılında, bir önceki yıla göre 1,5 kat artarak 15 milyon tona ulaşmıştır. Çin'in enerjide dışa bağımlılığının 2011'de %15'e yükselmesi ve bunun %60'ının petrol ve %30'unun doğalgazda olması Rusya'nın Asya Pasifik pazarına olan iştahını arttırmıştır (China Radio International, 2013a). 2000'lerin ortalarında Rusya Enerji eski Bakanı Viktor Hristenko, 2020 yılına gelindiğinde Rusya'nın Asya Pasifik bölgesine gerçekleştirdiği ham petrol ihracatının %30'a, doğalgaz ihracatının ise %25' e çıkarmayı hedeflediklerini belirtmiştir. Bu hedefteki en büyük adresin artan enerji tüketimiyle birlikte Çin olduğu ise aşıkardır (Özdal, 2012a).

Sonuç itibariyle Rusya, ŞİÖ üyeliği ile ortak çıkarlar doğrultusunda beraber hareket edebildiği Çin gibi etkili bir bölgesel güçle stratejik anlamda ortaklık içinde olmuştur. ABD'ye karşı cephe oluşturulması bağlamında başarılı olan Rusya, her ne kadar 11 Eylül olayları sonrasında bölgeye ABD VE NATO güçlerinin girmesine bir süreliğe göz yummuş olsa da enerji sektöründe sahip olduğu lider konumu ile ekonomik, Orta Asya ülkeleriyle geçmişten gelen bağlarıyla ise siyasi gücünü kullanarak bölgede etkin rolünü devam ettirmiştir. Önümüzdeki süreçte Rusya'nın ŞİÖ adı altında amaçları arasında ABD'ye karşı denge alanı yaratmaya devam etmek ve Orta Asya'daki enerji kaynaklarının batıya aktarımındaki lider rolünü koruma çabalarıyla birlikte Asya Pasifik bölgesine yapılan petrol ihracatında artış sağlamak yani enerji pazarını genişletmek yer alacaktır.

Rusya'nın üye olduğu diğer bir önemli örgüt ise DTÖ'dür. Uzun yıllar boyunca üye olma gayesinde olan Rusya, bu amacına 2012 yılı itibariyle ulaşmıştır. Rusya'nın 1995'ten beri üyelik için beklediğini düşündüğümüzde bu sürecin oldukça uzun ve

sorunlarla dolu geçtiğini tahmin edebiliriz. DTÖ 'ya üyelik sürecinde Rusya'nın en çok sorun yaşadığı ülkeler ise ABD ve Gürcistan olmuştur. Üye olmadan önce DTÖ dışındaki en büyük ekonomi olan Rusya'nın gümrük kuralları ve iç piyasa uygulamaları konularında bazı düzenlemeler yapması, ABD'nin en başta gelen talepleri arasında yer almıştır. İkili ülke ilişkileri bu dönemde inişli çıkışlı bir seyir izlemiş ve görüşmelerin sonlanması 2006 yılını bulmuştur. Böylece Rusya, küresel ekonomi ile entegrasyonu sağlama adına önemli bir yol almıştır (Çomak, 2009: 92-93).

Rusya'nın DTÖ üyelik sürecinde sorun yaşadığı diğer ülke ise Gürcistan olmuştur. Gürcistan'ın bağımsızlığını kazandığından itibaren, Rusya'nın siyasi yörüngesinden uzaklaşma çabası içinde olması ve bu politikaya karşılık Rusya'nın Gürcistan'ı kendine yaklaştırma ve dönem dönem cezalandırma politikaları ikili ilişkilerde sorunların odak noktası olmuştur. Bu sorunlar, DTÖ üyelik sürecinde ikili görüşmelerin tıkanmasına neden olmuştur. Gürcistan'ın doğalgaz ihtiyacının büyük kısmını Rusya'dan alması, Rusya'nın ekonomik kozu olarak görülürken, Gürcistan'a giden boru hattında yaşanan kesintiler Rusya'nın cezalandırma politikaları olarak görülmüştür. Rusya'nın Gürcistan'daki askeri varlığını geri çekmede uzun süre direnmesi, Abhazya ve Osetya gibi konularda yaşanan siyasi krizler müzakerelerin uzamasına neden olmuştur (Çomak, 2009: 94).

Her ne kadar süreçte yaşanan aksaklıklara rağmen, 2012 yılı itibariyle Rusya'nın DTÖ'ye olan üyeliği ile birlikte Rusya önemli ekonomik getiriler beklemektedir. Rusya, özellikle AB ile ticarete ön sıralarda yer almaktadır. AB-Rusya toplam ticaret hacmi 2011 yılında 308 milyar euro olarak gerçekleşmiş ve dünyada AB'nin 3. Ticaret ortağı haline gelmiştir. 2010 yılında AB'nin Rusya'ya yatırımları 120 milyar euro olarak gerçekleşmiştir. Rusya, AB'den en çok otomobil, telefon ve makine satın alırken; esas olarak doğalgaz ve petrol ürünleri satmıştır. DTÖ üyeliği ile birlikte AB-Rusya arasındaki ticaretin artış göstermesi beklenmektedir. Rusya'nın DTÖ üyeliği ile kolaylaşacak olan AB ile ekonomik ilişkilerinin enerji alanında daha güvenli bir ortam yaratması beklenmektedir. Bu durum Rusya'dan AB ülkelerine direk boru hatlarıyla enerji taşınmasında AB ülkelerini ikna edebilecek noktaya ulaşabilir. Bilindiği üzere enerji tedariki konusunda Rusya, AB için kilit ülke durumundadır. AB ülkeleri, enerji bağımlılığını azaltmak amacıyla dönem dönem alternatif yol arayışlarına girmişlerdir.

Bu bakımdan Rusya'nın DTÖ üyeliği, Rusya'nın enerji aktarımında tek geçiş ülkesi olma amacını gerçekleştirmede elini güçlendirebilecek bir gelişmedir (Kaleagası, 2012: 70-73).

DTÖ üyeliği ile birlikte, Rusya'nın yabancı yatırımcılar bakımından önemli bir merkez olması olası gelişmeler arasında yer almaktadır. Gümrük vergilerinin ortalama %10'dan %7,8'e düşmesiyle birlikte tarife dışı kota, lisans ve diğer engeller asgari seviyeye inecektir. Böylece yabancı yatırımcıların bankacılık gibi belli sektörlerde yatırım sınırlamaları yaşamaları sona erecektir (Akkan ve Niyazbayev, 2012). DTÖ üyeliği ile birlikte Rusya, çok sayıda malın gümrük vergisini aşamalı olarak düşürmekle yükümlü hale gelecektir. Bu miktar endüstriyel mallarda %9,5'ten %2,3'e, kimyasallarda %6,5'ten %5,2'ye ve otomobilde %15,5'ten %12'ye düşerek gerçekleşecektir (Şener ve Kuznetsova, 2012: 12-13). Küresel ticaret açısından teşvik edici olan yeni düzenlemelerin uygulanması zaman alsa da sonuç itibariyle Rusya piyasasında daha rekabetçi bir ortam oluşması beklenmektedir (Akkan ve Niyazbayev, 2012). Böylece serbest piyasa koşullarına uyum sağlama bağlamında, rekabet politikaları kapsamında beklenen gelişmeyi bugüne kadar gösteremeyen Rusya'nın bu alanda ilerlemesi de olası gelişmeler arasındadır.

2.2.5.3. Rusya ve ABD

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte iki kutuplu dünya sistemi sona ermiş ve ABD'nin liderliği ele almasıyla tek kutuplu sisteme geçiş yapılmıştır. Sosyalist Blokun çöküşüyle birlikte Rusya, Batının değerleri olarak serbest piyasa ekonomisine ve liberal politikalara adım atmaya başlamıştır. Bu sebeple Yeltsin'in ilk dönemlerinde ABD ve Batı yanlısı bir politika izlenmiştir. Bu dönemde Atlantikçi olarak tarif edilen bir dış politika anlayışıyla hareket eden Rusya, özellikle ekonomik anlamda yaşadığı sıkıntılar ile umduğunu bulamayınca dış politikada Avrasyacı bir çizgiye dönüş yapmıştır (Kasım, 2009: 165).

Rusya'nın dış politika önceliğinde, bu dönemde ABD'nin yeri gittikçe zayıflamıştır. Özellikle Rusya ile ABD arasındaki ilişkilere darbe vuran gelişmeler arasında ABD'nin NATO aracılığıyla Yugoslavya'yı bombalaması etkili rol oynamıştır.

Putin'in iktidara geldiği döneme bakarsak, bu süreçte iki ülke ilişkilerinde ABD'nin NATO'nun genişlemesine yönelik planları, nükleer koruma şemsiyesi konusu altında yaşanan sorunlar ve Rusya'nın Çeçenistan'a yönelik politikası başlıca sorunlar arasında yer almıştır. Özellikle ABD'nin uluslararası arenada başka devletlerin fikirlerine ve BM'nin itirazlarına bakmaksızın kendi doğrultusunda hareket etmesi, Putin döneminde yaşanan sorunlar olarak ön plana çıkmıştır (Hekimoğlu, 2007: 229-230).

Putin dönemiyle birlikte çok yönlü bir dış politika izleyen Rusya, ABD ve Batıyla da ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. ABD-Rusya ilişkilerindeki dönüm noktası ise 11 Eylül 2001'de yaşanan terör saldırıları olmuştur. Saldırıları sonrası ABD'nin uluslararası teröre karşı başlattığı mücadelede Rusya, ABD'ye destek olmuş ve Afganistan'a düzenlenen operasyonu desteklemiştir (Primakov, 2002: 12). Bu süreçte ABD, Orta Asya'da askeri üsler elde etmeye başlamıştır. Buna karşılık Rusya, ABD'yi desteklemesinin karşılığında Çeçenistan'a düzenlenen operasyonlarda daha rahat bir ortam elde etmiştir. Ayrıca Afganistan'a düzenlenen operasyon ile kendi ülkesinde ve Orta Asya'daki müslüman devletlerde ortaya çıkabilecek bir radikal islami hareketi de önlemiştir. Ancak ABD'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki askeri varlığının kalıcı olacağına anlaşılması, enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınmasındaki rekabet, eski Sovyet coğrafyasında ortaya çıkan devrimler, Irak Savaşı ve ABD'nin füze kalkını girişimi bölgesel dengeleri etkilediği gibi ikili ilişkileri de yoğun bir şekilde etkilemiştir (Kasım, 2009: 165). Yaşanan bu gelişmeler, ABD-Rusya arasındaki ilişkileri giderek gerginleşen bir ortama sürüklemiştir.

Rusya ve ABD'nin karşı karşıya geldiği diğer bir konu ise enerji alanında yaşanmaktadır. 2011 yılında hayata geçen Baltık Denizi altından Almanya'ya doğalgazı ulaştıran Kuzey Akım Boru hattı gibi projeler, ABD'nin doğu-batı enerji koridoru stratejisini engelleyici gelişmeler olarak adlandırılabilir. Rusya'nın Batı ile rekabet politikası ve Orta Asya'daki etkinliğini arttırma çabaları, özellikle bölge ülkelerinde Batı yanlısı hükümetlerin devrim niteliğindeki girişimlerle yönetime gelmesiyle hızlanmıştır. Rusya'daki algı, ABD'nin kendi etki alanını genişletmek amacıyla istemediği yönetimleri devirdiği ve bunun için de demokrasiyi bir araç olarak kullandığı olmuştur. Ukrayna'da yaşanan devrimden sonra ülkeye verilen doğalgazın fiyatının dört kat arttırılması ise Rusya'nın yörüngesi dışına çıkan ülkelere karşı enerji kozunu kullanması olarak açıklanabilir. Rusya'nın elindeki bu koz sadece eski Sovyet ülkeleri

için değil aynı zamanda AB ülkeleri içinde kullanılmaktadır (Kasım, 2009: 170). Ukrayna'ya verilen gazın fiyatının artırılması aynı zamanda AB'nin enerji konusunda sıkıntı yaşamasına neden olmuş, kısacası Rusya, hem Ukrayna'yı hem de Ukrayna'daki devrimi destekleyen Batılı ülkelere yönelik enerji kozunu ortaya sürmüştür.

Rusya ve ABD arasındaki siyasi krizlerden bir diğeri ise, 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesi ile gerçekleşmiştir. ABD ve Batı yanlısı yönetim değişikliği sonucunda Gürcistan'a uygulanan baskının artması ile ABD'nin Gürcistan'a desteği giderek artmıştır. ABD için Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı güzergâhındaki bu ülkenin istikrarı önemlidir. Özellikle Kazakistan ve Türkmenistan'ın Rusya ile yaptığı anlaşmalardan sonra Azerbaycan ve Gürcistan'ın önemi ABD'nin gözünde artmıştır (Kasım, 2009: 170). Her ne kadar Ukrayna ve Gürcistan'da ABD destekli devrimler dönemi içinde değerlendirildiğinde başarılı olmuş olsa da aynı tablo Orta Asya ülkelerinde gerçekleşmemiştir. ABD'nin demokrasi politikalarının başarısızlığında Orta Asya'daki sorunların insan hakları ihlali ve özgürlük kısıtlamalarından çok, yolsuzluktan kaynaklandığını idrak edememesi yer almaktadır (Nogayeva, 2010: 59-91).

Yakın dönemde Rusya ile ABD'nin karşı karşıya geldiği bir diğer konu da Suriye'de yaşananlar olmuştur. Rusya'nın Suriye'deki Baas rejimini ve dolayısıyla Esad'ı destekleyen tutumlarına karşılık ABD, Esad rejiminin anti demokratik tutumlarıyla birlikte rejimin sona ermesine yönelik politikalar yürütmektedir. Bu kapsamda Rusya için Baas rejiminin ve Esad yönetiminin önemi büyüktür. Tarihten gelen sıkı bağlara sahip iki ülke arasında önemli bağlar olmakla birlikte Rusya için Suriye, bu bölgedeki stratejik ortaklarından biridir. ABD'nin bölgeye daha fazla yayılmasına karşı olan Rusya, Suriye'deki olayların görüşüldüğü BM toplantısında Suriye'ye karşı bir karar alınmasını engellemiş, BM Güvenlik Konseyi Daimi Üyeleri arasında yer almasından dolayı Suriye'ye yönelik askeri bir karar çıkmasını durdurmuştur. Önümüzdeki süreç Esad ve yönetiminin ne kadar direnebileceği ve Rusya'nın desteğinin ne kadar süreceğini bizlere gösterecektir.

Sonuç itibarıyla Rusya Federasyonu, Putin ile birlikte Eski Sovyet coğrafyasında etkinliğini arttırmaya çalışmış ve ABD'nin 11 Eylül saldırıları ile bölgeye sızma girişimlerine karşılık, bölge ülkelerine yoğun siyasi ve ekonomik baskılarda bulunmuş,

bu ülkelerin bir çoğunun ekonomik olarak Rusya'ya bağlı olmasının da etkisiyle Rusya bölgesinde amacına uygun koşulları yaratmayı başarmıştır. Rusya-ABD ilişkilerinde karşılıklı çıkar çatışmaları Putin döneminde de devam etmiş ve özellikle enerji alanında mücadele ön plana çıkmıştır. Önümüzdeki süreçte enerjiye olan talebin giderek artacağı düşünüldüğünde, zengin enerji kaynaklarına sahip Avrasya ülkelerinin önemi ABD için artacaktır. ABD'nin ileriki dönemlerde bölgeye yönelik yeni politikalarının varlığı tahmin edilebilir gelişmeler arasında yer alacaktır. Böyle bir durumda ise Rusya ile ABD'nin önümüzdeki süreçte de çıkar çatışmaları altında karşı karşıya gelmesi olasıdır.

11 Eylül saldırıları sonrası her ne kadar Orta Asya ve Orta Doğu'da ABD bölgeye yönelik hamleler içerisinde olmuş olsa da, 11 Eylül saldırıları göstermiştir ki artık ABD tek hegemon güç durumundan uzaklaşmıştır. Rusya, Çin, Hindistan ve AB gibi küresel güçler uluslararası arenada ABD'nin global rakipleri arasına girmiştir. Bu bağlamda Avrasya coğrafyasında Rusya-ABD arasındaki jeopolitik güç mücadelesi daha anlamlı bir hal almıştır. Zira küresel imparatorluk kurmak isteyen güç, Avrasya coğrafyasında hakimiyet kurmak zorundadır (Emeklier, 2010).

Önümüzdeki dönemde ABD-Rusya rekabetinin merkezinde Hazar bölgesi başta olmak üzere Avrasya enerji havzaları ve kaynakların bölgeden boru hatlarıyla pazarlanması sorunu, NATO'nun genişleme süreci ve bunun ABD ve Rusya arasında doğuracağı gerginlik, askeri alanda ABD ile Rusya arasındaki nükleer ve konvansiyonel güç dengesini bozacak şekilde ABD tarafından girişilen Doğu Avrupa Füze Kalkanı Sistemi ve bu sistemin Rusya'daki yankıları yer alacaktır (Öztürk, 2009: 1-29).

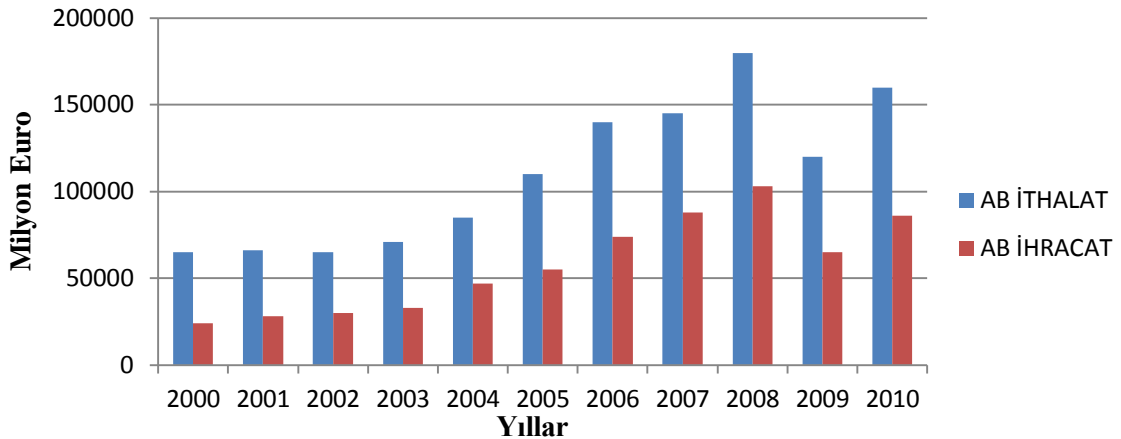
2.2.5.4. Rusya ve AB

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, hem Rusya hem de AB, uluslararası konjonktürde kendi pozisyonlarını tekrar gözden geçirme durumunda olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan yeni devletlerin bir kısmı Avrupa'ya yönelmiş ve Batı ile yakın ilişkiler kurma yoluna gitmişken Rusya, AB ile ilişkilerinde daha farklı bir düzlemde hareket etmiştir. İlk olarak Yeltsin döneminde AB ile imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ile ilişkiler kurumsal düzeye taşınırken, Rusya'nın Batı değerlerini paylaşması ve Batıya uyum sağlaması adına yakınlaşan ilişkiler, kısa bir sürenin ardından yerini daha derin bir işbirliği

anlayışına bırakmıştır. Putin dönemiyle birlikte Rusya açısından AB, parçası olunacak bir hegemonik merkezden öte, işbirliği geliştirilebilecek eşit bir aktör olarak değerlendirilmiştir (Özdal, 2011: 40-41).

1990'lı yıllarda AB ile Rusya arasındaki ekonomik ilişkileri belirleyen, Rusya'daki ekonomik kriz ve ülkede yaşanan istikrarsız kurumsal ortam olmuştur (Dinan, 2005: 277). 1990'lı yıllarda serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde olan Rusya, yaşadığı ekonomik krizler ve sıkıntı süreçler neticesinde Batıyı bu sıkıntılara karşı çare arayacağı yön olarak belirlemiş ve Batının mali yardımlarına ihtiyaç duymuştur. Ancak Putin döneminde ilişkilerdeki dengeler oldukça değişmiştir. Öncelikle AB'nin karşısında 1990'lardaki gibi ekonomik krizle mücadele eden Rusya yoktur. Rusya Putin dönemiyle her sene %7'lik büyüme oranıyla yakalayan, ekonomik açıdan sahip olduğu enerji kaynaklarıyla önemli gelirler elde eden, çok yönlü bir dış politika izleyen bir Rusya'ya dönüşmüştür. AB, Rusya'daki bu değişim sonunda artık daha güçlü ve özellikle enerji kozuyla birlikte ikili ilişkilerde eli daha sağlam olan bir ülke ile karşılaşmıştır (Kader, 2008). Ayrıca Putin döneminde Rusya, AB ile ilişkilerini bir bütün olarak ele almaktan ziyade ülke ülke ele almıştır. Putin'in AB'ye yönelik politikasında AB ülkeleriyle ikili yapılan görüşmeler ve müzakereler ön plana çıkmıştır. Bu politikanın uygulanmasında AB'yi bütün olarak genel politikası ve amaçları dışına çıkarmanın zorluğuna karşın birebir ülke görüşmelerinde elde edilebilecek siyasi ve ekonomik çıkarların daha fazla olabileceği düşüncesi yer almıştır.

AB-Rusya ilişkilerinin ekonomik boyutunu incelediğimizde, Putin döneminde giderek artan ticari ilişkiler ve ekonomik yakınlaşmalar yaşanmıştır.

Şekil 17:Rusya-AB Dış Ticaret Hacminde İthalat-İhracat Miktarları-(2000-2010)
(Ottens, 2011: 3)

Şekil 17’de belirtildiği üzere, AB-Rusya ticaret hacmi 2000-2010 yılları arasında sürekli artış göstermiştir. 2008 krizinin etkileriyle 2009 yılının ticaret hacminde düşüş yaşansa da 10 yıllık periyodu ele aldığımızda AB-Rusya arasında ithalat ve ihracat rakamlarında büyük artış yaşanmıştır. AB-Rusya arasındaki ticaret hacmi 2010 yılı itibariyle 246 milyar euro’ya ulaşmış ve 2000 yılına göre ticaret hacminde %185 artış gerçekleşmiştir (Ottens, 2011: 3). AB-Rusya, yakın dönemde önemli ticaret ortakları haline gelmiştir. 2011 yılında Rusya, 372 milyar euroluk ihracat gerçekleştirirken bunun 170 milyar euro’su AB ülkeleri olmuş, yani %45,8’i AB ülkelere gerçekleşmiştir. Rusya’nın en büyük ihracat ortağı olan AB, ithalat rakamlarında da ilk sırada yer almıştır. 2011 yılında Rusya’nın ithalatı 221 milyar euro olurken, bu miktarın 78 milyar euroluk kısmı AB ülkelere gerçekleşmiştir. 2011 yılında Rusya’nın ithalatındaki AB’nin payı %35,5 olmuştur. Rusya, 2011 yılında gerçekleştirdiği ticaretin %41,9’unu AB ülkeleriyle yapmıştır (Eurostat, 2012: 5). AB, Rusya’nın ithalat ve ihracattaki en büyük partneri durumundadır. Bu veriler Rusya için AB’nin ne denli önemli bir ticaret ortağı olduğunu göstermektedir. Rusya’nın AB’den ithal ettiği ürünlerin başında ise makine ve ulaşım ekipmanları gelmektedir. Bu ürünler AB’den ithal edilen ürünlerin %48,2’sini oluşturmaktadır (Eurostat, 2012: 6).

AB’nin dış ticaretinde Rusya’nın yerini değerlendirdiğimizde, özellikle ihracat oranlarında aslan payına sahip olmasa da önemli ortaklar arasında yer aldığını söyleyebiliriz. 2011 yılına göre AB’nin başlıca ticaret ortakları sıralamasında Rusya, %9,4 ile ABD ve Çin’in arkasında 3. sırada yer almaktadır. AB’nin ihracat yaptığı ülkeler arasında %7’lik payıyla 4. sırada yer alan Rusya, AB’nin ithalat gerçekleştirdiği ülkeler arasında %11,6 ile Çin’in ardından 2. sırada yer almaktadır (Eurostat, 2012: 4). Her ne kadar AB’nin ithal ettiği ürünler sınıfında Rusya’nın payı çok fazla gözükmesine de ithal ettiği ürünler ve ihtiyaçları nezdinde ortaya çıkan tablo oldukça çarpıcıdır. Esas itibariyle de AB-Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerde AB’nin enerji ihtiyacı ve bu ihtiyacın Rusya’dan karşılanan kısmı önemli yer tutmaktadır. 2010 yılında Rusya’nın AB’ye ihraç ettiği ürünlerin %63’ünü petrol ve petrol ürünleri oluşturmuş, %9’u ise doğalgaz olmuştur (Eurostat, 2011). 2011 yılında AB’nin Rusya’dan ithal ettiği ürünlerin %78,9’u mineral yağlar, yakıtlar ve benzeri ürünlerden oluşmuştur. AB bu ihtiyacının %32,3’ünü Rusya’dan karşılamaktadır (Eurostat, 2012: 6). Ayrıca AB, Rus petrolünün %88’ini, toplam doğalgazının %70’ini ve toplam kömür ihracatının

%50'sini tüketmektedir. Bu durum AB-Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerde AB'nin enerji konusunda Rusya'ya bağımlılığı ortaya koymaktadır (Özdal, 2011: 40-41).

Enerji sektöründe büyük ölçüde dışarıya bağımlı olan ve enerji tedarik etme noktasında yaşanabilecek olası bir sorunda büyük enerji krizleri yaşayabilecek olan AB için enerji güvenliği, hassas bir noktadır. Körfez Savaşları ve İran-ABD merkezli yaşanan krizin etkileri bir anlamda Orta Doğu kaynaklarına olan güveni azaltmıştır. Orta Doğu'nun siyasi açıdan istikrarsız yapısı, enerjinin stratejik bir meta olduğu bilinciyle AB'nin hareket etmesine neden olmuştur. Bu bağlamda Rusya, AB enerji pazarında oluşabilecek alternatif oluşumlara ve rekabet edebilecek enerji bölgelere karşı daha avantajlı konumdadır (Andersen, 2000).

AB-Rusya arasındaki ticari ilişkilerin gittikçe artmasına rağmen siyasi alanda bazı sorunlar göze çarpmaktadır. Özellikle NATO'nun doğuya doğru genişlemesi ve AB'nin 2007 yılındaki Doğu Avrupa ülkelerini içine alarak genişleme süreci içine girmesi, AB-Rusya ilişkilerinde önemli sorunlar olarak dikkat çekmektedir. 2007 yılındaki genişleme süreci ile AB, Karadeniz'e çıkışın sağlanması yönünde önemli bir adım atmıştır. AB ülkelerinin, Rusya'nın enerji tekelinden kurtulması bağlamında bu hareketi önem arz etmektedir. Bu yöndeki genişleme çabalarının hedefinde, Güney Kafkasya'ya ulaşmak, Gürcistan ile Azerbaycan hatta Ermenistan'ın yakın bir dönemde yeni gelişme hedefi olabileceği düşünülebilir. Bu kapsamda bu değerlendirmenin en büyük kanıtlarından biri de AB destekli Nabucco projesi olarak görülebilir (Birsal, 2007: 30-35).

AB-Rusya ilişkilerinde siyasi konular arasında yer alan diğer bir başlık ise NATO ekseninde oluşmaktadır. NATO'nun 2004 yılından itibaren hız verdiği genişleme stratejisi, Rusya açısından arka bahçesine müdahale olarak algılanmıştır. Eski Sovyet ülkelerinin NATO üyelikleri Rusya tarafından tepki ile karşılanmıştır. Karadağ, Makedonya, Bosna Hersek gibi ülkelerin yanı sıra, Gürcistan ve Ukrayna'nın da NATO'nun genişleme stratejisinde yer alabilecek ülkeler durumunda olması önümüzde süreçte de Rusya-Batı ilişkilerinde siyasi gerilimlerin yaşanması ihtimalini ortaya çıkarmaktadır (Özertem, 2012: 42-45). Rusya, NATO'nun doğuya doğru genişleme stratejisi karşısında, Ukrayna ve Gürcistan'ın üyeliklerini mümkün olduğunca geciktirmeyi amaçlamaktadır (Çaşın, 2006: 387). NATO' nun genişleme süreci ile ilgili

olarak farklı düşünceler kamuoyunda konuşulmuş, özellikle Soğuk Savaş sonrası NATO'nun varlığı ve yeni misyonu üzerine tartışmalar yürütülmüştür. Realist görüşe göre NATO'nun varoluş nedeni artık ortadan kalkmış, ancak NATO, genişleme ile birlikte düşüşünü engellemek adına oluşum içine girmiştir. Liberaller ise NATO'nun genişlemesini, Soğuk Savaş sonrası Avrupa'sı için istikrarın sağlanması adına en önemli fırsat olarak görmüşlerdir (Pease, 2008: 147-149). NATO ile ilgili yaşanan tartışmalar hem Batının Rusya'yı, hem de Rusya'nın Batıyı algılayışında birbirlerini tanımlamada sorunlara neden olmuştur. Bu bağlamda esas nokta, günümüzde Rusya'nın uluslararası sistemde ve Avrupa güvenliği içerisindeki konumunun belirsizliğidir. Rusya'nın Batı ittifakı içinde dost mu yoksa düşman mı olduğu sorusunun belirsizliği, Avrupa Atlantik güvenlik mimarisine yansımaktadır (Hekimoğlu, 2007: 224).

Sonuç itibarıyla, Putin döneminde NATO ekseninde siyasi sorunlar belli ölçüde devam etse de ekonomik boyutuyla ele aldığımızda İkili ilişkilerin olumlu ve birbirine bağımlı düzeyde gittiğinden bahsedebiliriz. Taraflar arasındaki ekonomik ilişkilerin giderek artması, enerji konusunda AB'nin ihtiyaçlarını Rusya'dan karşılamaya bağımlı hale gelmesi ve bu rakamların Rusya ihracatında önemli noktaya ulaşmasıyla karşılıklı bir bağımlılık durumunun söz konusu olduğundan bahsedilebilir. Putin döneminde en göz çarpıcı nokta, Rusya'nın AB ilişkilerinde pragmatik bir tavır ortaya sunmasıdır. Putin, Rusya'nın ekonomik ihtiyaçlarının ve AB enerji pazarının farkındalığıyla hareket etmekte ve Rusya'nın çıkarları doğrultusunda hamleler de bulunmaktadır. Şu bir gerçektir ki, 1990'ların başındaki güçsüz Rusya artık yerini ekonomik açıdan güçlü, enerji kaynakları ile AB'yi kendisine bağımlı hale getirebilen ve ikili ilişkilerde bu gücünü siyasi boyuta taşıyabilen bir Rusya'ya bırakmıştır.

2.2.5.5. Rusya ve Yakın Çevre Ülkeleri İlişkileri

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Rus dış politikasında iki görüş ortaya çıkmıştır. Bunlar Batıcılar olarak bilinen Atlantikçi görüş ve eski Sovyet coğrafyasına yönelen Avrasyacı görüştür. Atlantikçiler, Rusya'nın en yakın sürede Batı Avrupa Topluluğu'na katılmasını istemekle birlikte ancak bu şekilde Rusya'nın mevcut ekonomik ve siyasi problemlerinin sona ereceğini düşünmektedir. Avrasyacılar ise Rusya'nın Asya'daki tarihsel ve kültürel köklerini ortaya çıkartma amacı güderken,

Rusya'nın Avrupa ile Asya arasında bir köprü olarak belirgin bir jeopolitik rol oynamasını savunmaktadır (Yapıcı, 2004: 74-75). Rusya'nın ilk yıllarında serbest piyasa ekonomisine geçiş ve liberalleşme gibi Batıyla özdeşleşmiş kavramları benimseyen Rusya için Atlantikçi görüş ağır basmış gibi görünse de 1993 yılından itibaren Rusya'nın yakın çevre¹⁰'sine olan ilgisi artmış ve Avrasyacılık ile bağdaşan politikalar uygulanmaya başlamıştır. 1993'ten itibaren ekonomik ve güvenlik sebeplerini ön plana çıkararak yakın çevreye ilgisini arttıran Rusya Federasyonu, bu uygulamaları devlet politikası haline getirerek bölgeye yönelik hareketlerini meşrulaştırmaya çalışmıştır (Hekimoğlu, 2007: 136). Rusya Federasyonu'nun 1993 yılında yayınladığı askeri doktrinde, savunma alanında önceliğin BDT ülkelerine ve BDT içindeki kolektif savunma mekanizmalarına verilmesi, Rusya'nın yakın çevresine yöneldiğinin kanıtlarından biri olmuştur (Yapıcı, 2004: 81-82). 1993 yılındaki Rus Dış Politika Konsepti'nde yakın çevrenin zayıf durumunun, dış güçlere karşı Rusya'nın çıkarlarına zarar verebileceği ifade edilmiştir (Özkan, 2011: 62-64). Kısacası Rusya için yakın çevresi, hem küresel konumu hem de ekonomik çıkarları bakımından önemli olmuştur.

Rusya, Avrasya'daki eski Sovyet devletlerine karşı uyguladığı dış politikada belli başlı araçlar kullanmıştır. Eski Sovyet ülkelerinin Rusya'ya ticaret ve üretim alanındaki bağımlılığı, yönetici elite bugüne kadar gelen bağlar, Eski Sovyet ülkelerindeki yoğun Rus nüfusu, Rus dilinin bölgedeki etkisi ve devletlerin Rusya'nın askeri gücüne olan bağımlılığı gibi faktörler Rusya'nın bölgedeki gücünü arttıran gelişmeler olarak ön plana çıkmış ve Rusya'nın bölgeye yönelik elini güçlendirmiştir (Soltan, 2001: 177-204).

Rusya'nın yakın çevresiyle ilişkilerinde kimi ülkelerle dostane tavırlar ve stratejik ortaklıklar ön plana çıkarken, kimi ülkelerle gergin geçen süreçler ve çıkarların uyuşmaması durumunda tansiyonu yüksek siyasi krizler yaşanmış hatta savaş noktasına gelinmiştir. Bu süreci izlediğimizde, Rusya'nın bölge ülkeleri içinde en yakın ilişkilerde bulunduğu ülkelerin başında Kazakistan gelmektedir. Kazakistan'ın Rusya ile uzun sınır komşusu olması ve Rus nüfusun Kazakistan'daki ağırlığı Rusya ile Kazakistan

¹⁰ Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu'nun dış politika değerlendirmelerinde eski birlik cumhuriyetlerini ifade etmek amacıyla "yakın çevre" kavramı kullanılmıştır (Yapıcı, 2004: 78).

arasındaki yakınlığı açıklamaktadır. 1991 yılında Kazakistan kurulduğunda, nüfusun %42'si Kazak, %37'sinin ise Rus olduğunu düşünürsek Kazakistan'daki Rus etkisini daha iyi anlayabiliriz (Roy, 1997: 187).

Rusya'nın Kazakistan politikasını belirleyen unsurların başında ise enerji gelmektedir. BDT ülkeleri içinde petrol rezervleri ve üretim kapasitesi açısından Rusya'nın ardından Kazakistan gelmektedir. Rusya, Kazak petrolü üzerinde söz sahibi olmak istemekte ve bunu gerçekleştirmek amacıyla petrol ve doğalgaz boru hatlarının dünya pazarlarına son çıkış noktasının kendi topraklarında olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Rusya ancak bu şekilde Kazakistan'ın petrol ve doğalgaz ihracat miktarı ve yönü üzerinde denetim gerçekleştirebilecek durumda olabilecektir. (Yapıcı, 2004: 103).

Rusya'nın bölgede yakın olduğu diğer ortakları arasında Kırgızistan ve Tacikistan yer almaktadır. Özellikle Kırgızistan'ın jeopolitik ve ekonomik durumunun zayıflığı, ülkede sürekli yaşanan siyasi krizler, bu ülkenin Moskova yanlısı politika izlemesine neden olmuştur (Hekimoğlu, 2007: 153). BDT bünyesinde Rusya'nın 1990'lardan bugüne kadar Kırgızistan ile 200'den fazla işbirliği anlaşması yapması, bu ülkenin kendisine olan bağımlılığını daha da yukarı çekmiştir (Yapıcı, 2004: 105). Tacikistan ise Sovyetler Birliği sonrası dönemde girdiği iç savaş ile güçsüz düşmüş ve Rusya'nın yörüngesi altına giren ülkeler arasında yer almıştır. Tacikistan'ın büyük güvenlik sorunlarının yaşadığı Afganistan ile olan sınır komşuluğu da yaşadığı sorunlar arasında yer almakta ve bu sorunlar Rusya eksenli politikalar izlemesine neden olmaktadır.

Rusya'nın bölgede daha etkisiz olduğu ülkeler arasında ise Özbekistan ve Türkmenistan gelmektedir. Özbekistan, diğer BDT ülkelerine nazaran bölgesel bir güç olma istediğinde hareket eden bir politika izlemiştir. Özbekistan'ın enerji ve gıda açısından kendi kendine yeterli oluşu, dünya toplam pamuk üretiminde ikinci, altın üretiminde ise dördüncü sırada oluşu, Özbekistan'ın Rusya'ya bağımlılığını azaltan etmenler olmuştur. Ayrıca Özbekistan'ın BDT ülkeleriyle gerçekleştirdiği ticaret, BDT dışı ülkelerle gerçekleştirilen ticaretinden daha düşüktür. Bu durum Özbekistan ekonomisinin içindeki BDT etkisinin düşüklüğünü göstermektedir (Yapıcı, 2004: 106-107). 11 Eylül saldırıları sonrası ABD yanlısı bir politika izleyen Özbekistan, ABD'ye

ülkesinde üs vermiştir. Ancak bu politika uzun sürmemiş ve 2005 yılında Rusya ile yapılan doğalgaz anlaşması ile birlikte Rusya ile yakınlaşma süreci içine girilmiştir (Hekimoğlu, 2007: 159). Özbekistan'ın kendini bölge devletlerinden üstün görmesi sebebiyle dönem dönem hem bölge devletleriyle hemde Rusya ile siyasi krizler yaşamaktadır.

Türkmenistan ise Dağılan Sovyetler Birliği'nden sonra ekonominin tüm sektörlerinde merkezden gelen desteği kaybetmesiyle hammadde, yedek parça yenileme, tamir bakım ve uzman işgücü sıkıntısı yaşamaya başlamıştır. Bununla birlikte Rusya'dan sonra en büyük doğalgaz üreticisi olması nedeniyle temel sanayisinde doğalgaz ve petrol üretiminde yoğunlaşmıştır. Dış politikada tarafsızlık statüsünde olan Türkmenistan, ikili işbirliği çerçevesinde gerçekleştirilecek projelere yönelmiştir. Türkmenistan-Rusya ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesinde Rus tarafının dünya arenasında eski güçlü konumunu yeniden elde etme amacıyla enerji silahını kullanmak istemesi, Rusya açısından ikili ilişkilerde ön plana çıkmaktadır. Türkmen tarafının ise Batı ve özellikle ABD'ye karşı olarak, Sovyetler Birliği'nden ayrılan ülkelerde gerçekleşen devrimlerin bir örneğinin kendi topraklarında olmasını engellemek ve zengin rezervlere sahip olduğu enerji ham maddelerini ihraç edebilme imkanı için Rusya'nın desteğini almak istemesi, Türkmen tarafının gözüyle olası işbirliğinin nedenleri arasında yer almaktadır (Turan ve Dinç, 2009: 123-130).

Rusya'nın yakın çevresinde önem verdiği bir diğer coğrafya da Kafkaslar olmuştur. Kafkasya'nın Rusya için iki önemli özelliği vardır. Bunlar Asya'daki iki rakip ülke olan Türkiye ve İran'ın buluşma noktasının Kafkasya olması ve Kafkasya'nın Orta Asya'nın kapısı durumunda olmasıdır. Kafkas cumhuriyetlerinden Azerbaycan, Batı yanlısı bir dış politika izlemektedir. Azerbaycan, Batının gelişmiş ülkeleri ile olan ilişkilerinde Hazar petrolü faktörünü faal olarak kullanmaktadır. Azerbaycan-Rusya ilişkileri ise inişli çıkışlı bir periyod göstermekte ve çoğunlukla ABD-Rus ilişkilerinden etkilenmektedir. Azerbaycan'ın Karabağ uyuşmazlığında ise Rusya arabulucu rolü üstlenmektedir (Hekimoğlu, 2007: 164-165). Rusya'nın Azerbaycan'a yönelik politikalarında enerjinin rolü büyüktür. Rusya'nın enerji politikasının temel taşlarını ise Azeri petrol kaynaklarındaki payını arttırmak, petrolü kendi topraklarından taşınmasını sağlamak, doğalgaz konusunda kendine bağımlı kılmak ve elektrik üretim ve dağıtım üzerinde söz sahibi olmak yer almaktadır (Yılmaz, 2009: 142). Rusya, Azerbaycan'ın

bağımsız enerji politikasından rahatsız olmakta, buna karşılık Rusya, Azerbaycan'daki azınlıkların bölücü hareketleri desteklemektedir (Cabbarlı, 2013). Rusya'nın siyasi gücü, Azerbaycan'ın birçok konuda Rusya'dan çok fazla uzaklaşmamasına neden olmaktadır. Sonuç itibariyle, Basra körfezine uzanan en kısa yol olması, Hazar denizine kıyısı bulunması ve zengin kaynaklara sahip olmasıyla Azerbaycan, Rusya'nın her dönem etki alanına almak istediği bir ülke durumunda olmuştur (Yapıcı, 2004: 96). Rusya bu amaçla önümüzdeki dönemde de Azerbaycan ile ilişkilerinde Ermenistan'la arasında denge oluşturma politikasına devam edecek ve bir bakıma Karabağ konusunda çözümsüzlük üzerine oynayarak, kendisi için en iyi kararın çözümsüzlük olacağı fikrindeki politikasını devam ettirecektir.

Rusya'nın Kafkasya'da dönem dönem sorunlar yaşadığı bir diğer ülke Gürcistan olmuştur. Gürcistan'da özellikle Mikail Sakaşvili'nin iktidara gelmesi ve batı yanlısı bir politika yürütmesi sonucunda Rusya, doğalgaz kesintileri yaparak enerji kozunu oynamış ve bunu baskı unsuru olarak kullanmıştır (Yılmaz, 2009: 143). Bununla birlikte boru hatları ve Hazar denizi sorunları Rus-Gürcü ilişkilerinde önemli bir temele sahiptir (Yapıcı, 2004: 92). Bu bakımdan batı yanlısı bir hükümetin Gürcistan'daki varlığı Rusya açısından, boru hatlarının geçiş güzergahlarında devre dışı kalmak anlamına gelmektedir. Rusya'nın enerji taşımacılığında lider ülke rolündeki istekliliği ve Hazar denizinin statüsü sorunlarını düşündüğümüzde Rus-Gürcü ilişkilerinin önümüzdeki dönemde de enerji odaklı gideceği görülmektedir.

Rusya'nın bölgede en olumlu ilişkiler içinde bulunduğu ülkeler arasında ise Ermenistan gelmektedir. 2006 yılının Rusya'da "Ermenistan Yılı" ilan edilmesi, iki taraflı münasebetlerin etkinleşmesine yardımcı olduğu gibi aynı zamanda ikili ilişkilerin geldiği noktayı bizlere göstermektedir (Necefoğlu, 2009: 142). İki ülke ilişkilerinde Ermenistan'daki askeri üsler, siyasi ortaklıklar ön planda yer almakta, bununla birlikte ekonomik ilişkilerde gelişmektedir. Rusya özellikle Putin döneminde Ermenistan ekonomisini kalkındırmak amacıyla ülkeye yatırımlar yapmaktadır. Rusya, Ermenistan'ın başlıca enerji yakıt kompleksinin sahibi durumundadır. Ermenistan'ın ihtiyaç duyduğu enerjinin %40'ı Ruslar tarafından karşılanmaktadır (Hekimoğlu, 2007: 185). Ermenistan ile Rusya ilişkilerinin eksenini tam anlamıyla Rusya'nın bölgedeki çıkarları doğrultusunda gitmektedir. Rusya'nın istediği askeri üsler Ermenistan tarafından verilmiş, Rusya'nın uzlaşmacı olduğu işbirliği anlaşmaları yapılmış ve

katılımı istenen uluslararası örgütlere üyeliği gerçekleşmiştir. Bu bakımdan Ermenistan, Rusya'nın bölgede aradığı uyumlu ve çıkarları doğrultusunda yönlendirebileceği ortaklarının arasında yer almaktadır.

2.2.6. 2008 SONRASI DÖNEM: MEDVEDEV-PUTİN İKİLİ YÖNETİMLERİ

2000-2008 yıllarında devlet başkanlığı yapan Putin, yasa gereği görev süresinin sona ermesi ile birlikte devlet başkanlığına aday olarak Dimitri Medvedev¹¹'i göstermiş, Putin'in desteğini arkasına alan Medvedev Rusya'nın yeni devlet başkanı seçilmiştir. Medvedev'in devlet başkanlığına geçiş dönemi aynı zamanda Putin'in başbakanlığa geçişi olmuş ve bir anlamda iktidar paylaşımı gerçekleşmiştir.

Medvedev, başkanlık süresi boyunca liberalleşme ve modernizasyon politikalarıyla ön plana çıkmış, ulusal güvenlik ve dış politikada muhafazakâr tutumuyla bilinen Putin'e göre, Batılı ülkelerin daha fazla tercih ettiği lider olmuştur. Rüşvetle mücadele, zayıf hukuk sisteminin düzeltilmesi, sosyal eşitsizliğin giderilmesi, ekonominin ham madde kaynaklarına bağımlılığının azaltılması, devlet şirketlerinin özelleştirilmesi ve orduda modernizasyon konularında Medvedev, Putin'e göre daha liberal düşünceler içerisinde olmuştur (Has, 2011).

2008 yılında patlak veren küresel ekonomik kriz sürecinde, Batı ile karşı karşıya gelmek yerine işbirliğine vurgu yapan ve yabancı yatırımcıların Rusya'ya gelmesi için kapıların açılmasını sağlayan Medvedev, bir anlamda Rusya'nın imajını çatışmadan işbirliğine döndürmüştür. Bu durum Medvedev'in karakterini yansıtırken aynı zamanda 2008-2012 yılları arasında konjonktürel gelişmelere karşı esnek bir politika izlemesine imkân vermiştir. Bu gelişmeler ekseninde Medvedev'in izlediği yol, temel enerji tedarikçisi olan Rusya'nın başta Almanya ve Fransa olmak üzere AB üyesi ülkelerin

¹¹ Dimitri Medvedev, 1990-1995 yılları arasında Putin'in de görev yaptığı Petersburg belediyesinde çalışmıştır. 2000 yılında yapılan seçimlerde Putin'in seçim merkezinin başkanlığını yapmış, Putin'in seçimleri kazanması sonrası Kremlin'de görev almıştır. 2000 yılından itibaren Rusya Devleti'ni temsilen Gazprom'da Başkan Yardımcılığı ve Başkanlık yapmıştır. 2004'te Rusya Güvenlik Konseyi üyesi olarak atanmıştır. Medvedev, Rus hükümetinin iş dünyasıyla ilişkileri en yakın olan ismi olarak ve liberal görüşleriyle tanınmıştır. Putin'in Medvedev'i aday göstermesi, 17 yıllık dostluğunun yanı sıra kendisiyle en sorunsuz çalışabilecek, fazla hırslı olmayan ve sadakatine güvenebileceği birini aday göstermesi olarak algılanmıştır (Mikail, 2007: 113-114).

gözünde güvenilir tedarikçi olarak bir dönemde olsa görülmesine olanak sağlamıştır (Özdal ve Has, 2012: 16-21).

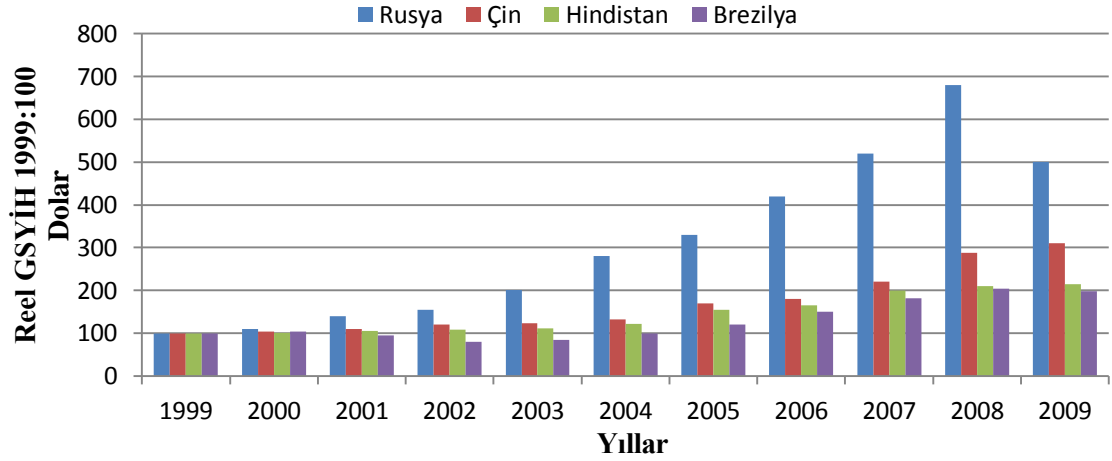
Rusya'nın bu dönemde dış politikada Medvedev ile Putin arasındaki rol paylaşımı ise dikkat çekici olmuştur. Putin'in dış politikada daha çok kötü polis rolü oynadığı Rusya'da, Medvedev müzakereci tavrıyla iyi polis olarak ön plana çıkmıştır (Has, 2011). Dış politikadaki bu rol paylaşımı, Batılı ülkelerin Libya'ya yönelik müdahalesinde, Putin'in Haçlı Seferi şeklinde yorumlamasına karşılık Medvedev, Haçlı Seferi gibi özünde medeniyetler çatışmasına yol açabilecek ifadelerden uzak durmalıyız söylemini dile getirmiştir (Sabah, 2011). Medvedev'in AB ve ABD'yi karşısına almayan ve kutuplaşmaya karşı dış politika hamleleri, Putin dönemlerine kıyasla en büyük farklılıklar olarak göze çarpsa da esas itibarıyla Rusya'da Putin'in uyguladığı dış politika ve önceliklerinde farklılık yaşanmamıştır. Bu kapsamda 2008 yılında Gürcistan'la yaşanan gerilim örnek verilebilir. Putin'in yakın çevresini dikkate alan ve Rusya'nın uluslararası arenadaki yeri bakımından yakın çevresinin önemini dile getiren tavırları ve politikaları, Medvedev döneminde de bariz bir şekilde görülmüştür. Medvedev, Gürcistan'a yönelik yaptığı açıklamada dış politika prensipleri bakımından Rusya'nın yakın çevrede özel tarihsel nedenlere dayanan ayrıcalıklı çıkarlarının olduğunu ve bu bölgelere hususi bir dikkat göstereceklerini belirtmesi, yakın çevreye ilginin devam ettiğini gösteren önemli kanıtlardan biri olmuştur (Özkan, 2012: 30-34).

Sonuç itibarıyla, 2008-2012 yılları arasında Medvedev'in devlet başkanlığında geçen süre zarfında Rusya'nın gerek iç gerekse dış politikada izlediği yol Putin'in politikaların devamı niteliğinde olmuştur. Her ne kadar Medvedev devlet başkanlığı makamında yer alsada Putin'in varlığı daha çok hissedilmiş ve bir anlamda Putin'in çizdiği yolda devam edilmiştir. Medvedev döneminde Putin'in yol haritasına sadık kalınmış, iki liderin uzun yıllara dayanan arkadaşlıkları, ikilinin birbirini rakip olarak görmesinden öte dost olarak görmesine neden olmuştur (Özdal ve Has, 2012: 16-21). Rusya'da Putin politikaların devamı niteliğinde geçen 2008-2012 yıllarıyla birlikte kazanan taraf, iç siyasette ve dış politikada istikrarlı gözükürken Rusya olmuştur.

2.2.7. 2008 KÜRESEL KRİZİ VE RUSYA EKONOMİSİ

2008 küresel krizi, tüm dünyayı etkilediği gibi Rusya'yı da etkilemiştir. Özellikle petrol fiyatlarına bağımlı bir ekonomik yapıya sahip olan Rusya, petrol fiyatlarındaki düşüş, küresel talepte meydana gelen azalma ve sermaye akımlarının tersine dönmesiyle 1998 krizinin ardından sürekli büyüme trendinde olan ekonomisi durma noktasına gelmiştir. Yaşanan kriz, Rus ekonomisinin kırılgan yapısını bir kez daha gözler önüne sermiştir (İşcan ve Hatipoğlu, 2011: 177-237). Dünya ekonomisinin sıra dışı bir büyüme performansı sergilediği ve artan talebe bağlı olarak enerji fiyatlarının çok yükseklerde seyrettiği 2000-2008 döneminde bahar havasında olan Rus ekonomisinin üzerinde 2008 küresel krizinin etkisi oldukça şiddetli olmuştur (Özdal, 2012b: 26-29).

2008 yılında petrol ve diğer ham madde fiyatlarında meydana gelen düşüş ve 2008 sonu itibariyle azalan ve Rus şirketlerinin bağılı olduğu yabancı banka kredileri, Rus ekonomisinin krizden etkilenmesine neden olan gelişmeler arasında yer almıştır. 4 Temmuz 2008'de Rusya'nın petrol fiyatlarında temel aldığı Ural 32 petrolünün varil fiyatı 127,61 dolar iken, 2 Ocak 2009'da 34,02 dolarlık fiyat ile en düşük seviye görülmüştür. İhracat gelirlerinin 2/3'ü ve devlet gelirlerinin yaklaşık yarısından fazlasını oluşturan petrol fiyatlarındaki düşüşe ek olarak devletin ekonomiyi canlandırmak amacıyla kamu harcamalarını arttırması, Rus ekonomisinin büyüme sürecinde sıkıntı yaşamasına neden olmuştur (Özdal, 2012b: 26-29). Ancak her ne kadar Rus ekonomisi petrol fiyatlarına bağılı olsa da ve bu bağımlılık ekonominin zayıf noktası olarak görülse de aynı zamanda bir avantajı da beraberinde getirmektedir. Rus ekonomisinin 1998 krizinden hızlı bir şekilde çıkmasında petrol fiyatlarının artışının etkisini düşünürsek, Rus ekonomisi için kriz dönemlerinin çıkışında en büyük güç petrol fiyatları olmuştur. Aynı durum 2008 krizinde de yaşanmış, her ne kadar düşen fiyatlarla kriz derinleşse de tekrar fiyatların yükselmesi Rus ekonomisinin krizden çıkış hızına ivme kazandırmıştır. Aynı dönemde benzer ekonomik büyüklüklere sahip ülkelerin ekonomileriyle kıyaslandığında Rus ekonomisinin büyümesi diğer ülkelere göre daha fazla olmuştur.

Şekil 18: BRİC Ülkelerinin GSYİH Büyüme Miktarları-(1999-2009)

(Gaddy ve Ickes, 2010: 291)

1999 yılını baz alırsak, Rusya'nın GSYİH büyüme oranlarını BRİC ülkelerini ile karşılaştırdığımızda Rusya, BRİC ülkeleri içerisinde 2008 krizine rağmen GSYİH büyüme oranlarında ilk sırada yer almış, en fazla büyüme kaydeden ülke olmuştur.

Tablo 20:Çeyrekler İtibariyle GSYİH Büyüme Oranları-%

Dönemler	2008	2008	2008	2008	2009	2009	2009	2009	2010	2010
	1.Ç.	2.Ç.	3.Ç.	4.Ç.	1.Ç.	2.Ç.	3.Ç.	4.Ç.	1.Ç.	2.Ç.
Dünya	4,5	3,7	2,5	-0,6	-3,0	-2,6	-1,3	1,8	4,9	5,3
Gelişmiş ülkeler	2,1	1,3	-0,2	-2,9	-5,3	-5,0	-3,8	-0,7	2,6	3,3
Euro Bölgesi	2,0	1,2	0,1	-2,1	-5,3	-5,1	-4,2	-2,1	0,9	2,0
ABD	1,6	1,0	-0,6	-3,3	-4,5	-5,0	-3,7	-0,5	2,2	3,3
Rusya	9,3	7,9	5,9	-1,7	-9,0	-10,8	-8,6	-2,6	3,6	5,2

(T. C. Maliye Bakanlığı, 2012)

Rusya'nın 10 yıllık süreçte GSYİH büyüme oranlarına göre BRİC ülkelerine oranla daha hızlı büyüme içinde olmasına karşın bilinmelidir ki 2008 krizinde dünya genelinde en fazla ülkeler arasında Rusya gelmiştir. Rusya'yı dönemsel olarak incelersek GSYİH oranlarında krizin etkisi 2008'in son çeyreğinde görülmeye başlanmış ve son çeyrekte %1,7 negatif büyüme yaşanmıştır. Kriz, 2009 yılında tüm dönemlerde etkili bir şekilde görülmesine karşın 2009'un 3. çeyreğinde %10,8'lik negatif büyüme ile krizdeki en büyük gerilemenin yaşandığı dönem olmuştur. Rusya'nın büyüme rakamlarının tekrar düzeldiği dönem ise 2010'un ilk çeyreğinden itibaren başlamış ve bu çeyrekte %3,6 GSYİH büyümesiyle kriz sonrası ilk büyüme rakamlarına ulaşmıştır. Kriz sonrası 2010'un ilk çeyreği ABD, gelişmiş ülkeler, Euro

bölgesi ve Rusya'yı karşılaştığımızda ilk olumlu büyüme rakamlarına rastlanıldığı dönem olmuş ve bu grupta en yüksek büyüme rakamlarına ABD ve Rusya erişmiştir.

Tablo 21:Rusya'nın Temel Ekonomik Göstergelerinin Büyüme Oranları- (2007-2012)-%

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
GSYİH	8,5	5,2	-7,8	4,5	4,3	3,4
Sanayi Üretimi	6,8	0,6	-9,3	8,2	4,7	2,6
İmalat	10,5	0,5	-15,2	11,8	6,5	4,1
Sabit Sermaye Yatırımı	21,1	9,8	-16,2	6,0	8,3	6,7
İşsizlik	6,1	7,8	8,2	7,2	6,1	5,3
Enflasyon	11,9	13,3	8,8	8,8	6,1	5,1

(World Bank, 2013: 35)

Krizin etkilerinin 2008 yılının 3. çeyreğinde görünmesi ile birlikte GSYİH büyüme oranı 2008 yılında %5,2'de kalırken 2009 yılında %7,8 küçülme görülmüştür. Daha önce de değindiğimiz gibi 2010'un ilk çeyreğinden itibaren göstergelerin olumlu yönde gelişmesiyle birlikte 2010 yılının GSYİH büyüme oranı %4,5 olarak gerçekleşmiştir. Sanayi üretiminde ise 2007'de %6,8 büyüme gerçekleşirken bu oran 2008 yılında %0,6 olmuş, krizin etkisinin tamamen görüldüğü 2009 yılında ise %9,3 düşüş yaşanmıştır. 2010 yılında krizin etkisi sanayi üretiminde sona ermiş ve %8,2 büyüme gerçekleşmiştir. Aynı durum, sermaye yatırımı ve imalat sektöründe de görülmüş, 2009 yılında gerileme yaşanırken, bu tablo 2010 yılında pozitif yönde gelişmeye başlamıştır. Krizin etkisiyle işsizlik oranları %8,2'ye kadar yükselirken 2010 yılı itibariyle düşüş görülmüş ve 2012 yılında bu oran %5,3'e kadar gerilemiştir.

Rusya'da krizin etkisiyle kişi başına GSYİH miktarında da azalma yaşanmıştır. 2008 yılında 11.704 dolara kadar yükselen kişi başı GSYİH oranı, 2009 yılında 8,617 dolara kadar düşmüştür. 2010 yılından itibaren ise artış görülmeye başlanmış ve 2011 yılında 12.993 dolar ile son 10 yılın en yüksek seviyesine ulaşılmıştır (T. C. Maliye Bakanlığı, 2012).

Sonuç itibariyle Rusya, krizin etkilerini 2010 yılından itibaren üzerinden atmaya başlamış ve birçok alanda pozitif göstergelere ulaşmaya başlamıştır. Buna rağmen enerji fiyatlarına bağımlı ekonomisiyle krizden en çok etkilenen ve dip noktasını yaşayan Rusya'nın olası küresel krizlerden etkilenme payını düşürmesi için ihracatını

farklı alanlarda da gerçekleştirmesi ve ekonomisinde çeşitliliği sağlaması gerekmektedir. Ham madde ticareti, Rusya'nın ihracatında büyük yer tutmakta ve bu durum derin yapısal dengesizliklere zemin hazırlamaktadır. Rusya'nın bütçe ve ödemeler dengesinin fazla verebilmesi büyük oranda petrol fiyatlarındaki artışa bağlı duruma gelmiştir. Bu noktada enerji fiyatlarında yaşanacak düşüş, Rus ekonomisinin sarsılmasına neden olabilecektir (Özdal, 2012: 26-29). 2008'in sonbaharında düşen petrol fiyatlarıyla Rusya önemli gelir kayıplarına uğramış ve önemli dış politika enstrümanlarından biri olan enerji devi Gazprom'un piyasa değeri 2/3 oranında düşmüştür. 2005'ten beri ilk defa Gazprom'un piyasa değeri 100 milyar doların altına inmiştir (Emeklier, 2010). Rusya için sahip olduğu enerji piyasası önemli bir gelir kapısı ve uluslararası arenada bir güç olabileceği gibi, düşen enerji fiyatlarına karşı hazırlıksız yakalanacak bir ekonomi de ülkenin çıkmasa sürüklenmesine ve güç kaybına neden olabilecektir. Günümüz şartlarında Rusya'nın hem ekonomik hem de siyasi alanda başat güçler arasında olması ve devamlılığını sağlayabilmesi için en önemli fırsatı sahip olduğu enerji kaynaklarıdır. Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynaklarını hangi yönde kullanacağı önümüzde süreçte Rusya'nın hangi yönde istikamet edeceğini gösterecek, kısacası Rusya'nın gidişatını gene kendisi belirleyecektir.

2.2.8. 2012 YILI DEVLET BAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ

Putin bir dönem aranın ardından Medvedev'e bıraktığı emaneti geri almış ve 4 Mart 2012'de yapılan devlet başkanlığı seçimlerinden zaferle çıkmıştır. Putin seçimlerde %63 oranında oy almış ve ikinci tura kalmadan devlet başkanı seçilmiştir (Kamalov, 2012).

Putin'in zaferi ve seçimlerde aldığı büyük oy oranı esas itibariyle kimse için şaşırtıcı olmamıştır. 2000 yılında Putin'in Yeltsin'den aldığı mirasa bakarsak Rusya, ekonomisi çökmüş, siyasi ve toplumsal olarak ise istikrarsız bir konumdadır. 1992 yılından itibaren uygulanmaya başlayan şok terapi ve ilk dönemlerinde oluşan büyük kriz ülkeyi dar boğaza sürüklemiştir. Ayrıca Birinci Çeçen Savaşı'nın yarattığı siyasi istikrarsızlık ve ülkenin uluslararası arenada yaşadığı güç kaybı düşünüldüğünde ülke karamsar bir tablo içerisinde olmuştur. Bu bağlamda Putin, Rusya için sadece ekonomik değil aynı zamanda siyasal istikrarı da simgelemiştir. İkinci Çeçen Savaşı'ndan zaferle

ayrılan Rusya, yükselen petrol fiyatları ile birlikte ekonomik anlamda da refah dönemi içerisinde yer almıştır. Dış politikada Rusya'nın itibarının geri kazanılması bağlamında sahip olunan ekonomik güç yani doğal kaynaklar bir dış politika aracı olarak kullanılmış ve Rusya'nın bölgesel güçler arasında yer alması sağlanmıştır. Bu gelişmeler ekseninde Rusya'daki devlet başkanlığı seçimlerini değerlendirirsek çıkan sonuç hiçte sürpriz değildir (Özdal, 2012c).

Putin'e, devlet başkanlığı yolunu açan süreçte geçmiş dönemde Rusya'da yaşanan siyasi ve ekonomik değişimle birlikte seçim süresince yaşanan gelişmeler etkili olmuştur. Rusya'nın artan siyasi itibarı ile birlikte her alanda yaşanan istikrar, Putin'in ön planda yer almasına neden olmuş, Putin'in rakipleri arasında alternatiflerinin bulunmaması ve muhalif parti liderlerinin ülkeyi temsil anlamındaki eksiklikleri, Putin'in hanesine yazılan artılar arasında yer almıştır. Bir anlamda Rus siyasetindeki alternatifsizlik ülkede istikrarı da zorunlu hale getirmiştir. Bununla birlikte Putin'in seçim döneminde yürüttüğü kampanya, seçimlerdeki zaferin önemli etkenleri arasında yer almıştır. Putin seçim döneminde 18 bölgeyi ziyaret etmiş ve her kesimi ilgilendirebilecek 170 milyar dolara varan ekonomik kalkınmaya yönelik vaatlerin bulunduğu makaleler yayınlamıştır. Sivil toplumun henüz tam anlamıyla gelişmediği, rüşvetin toplumdaki yerinin devam ettiği, memur ve bürokratik yapısıyla devlete bağımlı bir kesimin etkili olduğu ülkede Putin'in projeleri, geniş halk kitleleri için yeni gelir kaynağını ifade etmiştir. Bu durum toplumda heyecanın artmasına ve Putin'in başkanlık koltuğunu rahat kazanmasına neden olmuştur (Has, 2012: 54-57).

Rusya'da başlayan yeni Putin dönemi, önümüzdeki süreçte yeni gelişmeleri de beraberinde getirecektir. 2012 yılında DTÖ üyeliği, Rusya'nın dünya ekonomisine katılımı bağlamında son halkanın tamamlanması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Rusya'nın DTÖ üyeliği ile birlikte ekonomide yeni reform hareketleri içinde bulunması beklenen gelişmeler arasındadır.

Bununla birlikte, iç politikada da önemli beklentiler yer almaktadır. Yolsuzlukla mücadele ve gelirin adaletli dağılımının yanı sıra siyasette demokratik bir ortam oluşturulması konuları ön planda yer almaktadır (Özdal, 2012c). Bu kapsamda Putin, seçim öncesi dönemde yayınladığı makalesinde ekonominin sosyal içeriğine vurgu yapan vaatlerde bulunmuştur. Ayrıca Putin'in yolsuzlukla mücadele ve yargı sisteminin

geliştirilmesine yönelik vaatleri de toplum tarafından beklenen gelişmeler arasında yer almaktadır (Cafersoy, 2012b). Ayrıca 2008'deki global kriz, Rus ekonomisinin enerji fiyatlarına bağlı yapısının uyarı verdiği bir dönem olmuş, bu nedenle ekonominin çeşitlendirilmesi ihtiyaç haline gelmiştir. Putin döneminde ekonomi alanındaki reformların odak noktasının bu bağlamda gelişmesi beklenmektedir.

Başkanlık süresinin 6 yıla çıktığı Rusya'da Putin'in önünde uzun yıllar ve çözülmesi beklenen sorunlar yer almaktadır. Rus yasalarına göre arka arkaya 2 dönem başkanlığın yapılabildiği sistemden dolayı Putin'in bir dönem daha olası başkanlığı söz konusu olabilir. Böyle bir durumda Putin, Sovyetler Birliği'de dahil olmak üzere en uzun süre görevde kalan devlet başkanı olma yolundadır. Rusya'nın Putin döneminde gösterdiği ivmeyi ve halkın desteğini göz önüne alırsak olası Putin'li yılların devam edeceği görülmektedir. Bu kapsamda Putin'in geleceğini Rus ekonomisinin gidişatı ve uluslararası arenadaki konumu gösterecektir. Rusya'nın ekonomisinin şekillenmesinde enerji kaynaklarının önemini düşündüğümüzde Putin'in önümüzdeki süreçte de enerji alanında hem siyasi hem ekonomik çıkarlar peşinde koşacağını, böylece hem Rusya'nın hem de kendi siyasi yaşamının yükselişe devam edeceğini belirtebiliriz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

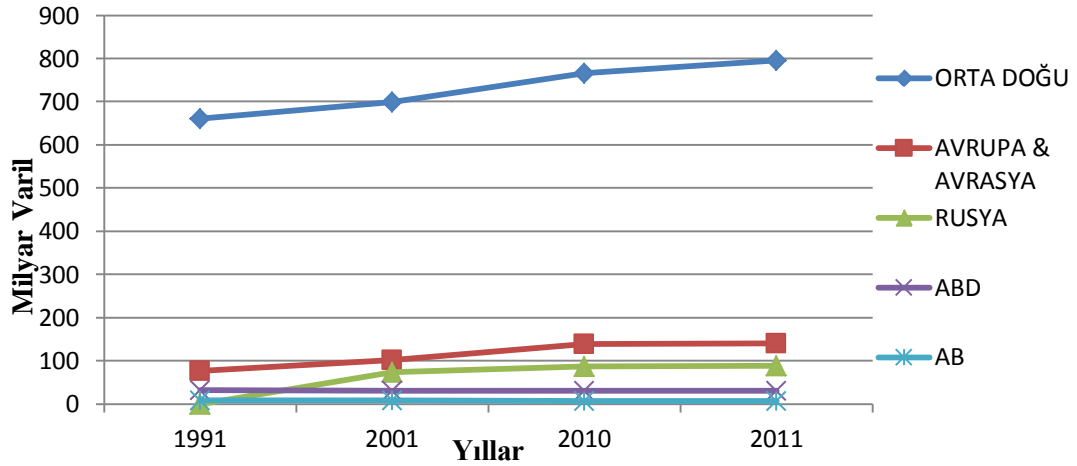
PUTİN DÖNEMİ RUSYA’NIN ENERJİ KAYNAKLARINA BAĞLI EKONOMİK VE SİYASİ GELİŞMESİ

3.1. RUSYA’NIN ENERJİ KAYNAKLARI GÖRÜNÜMLERİ

Dünya ekonomik sistemi, 15-16. yüzyıldan günümüze değin birbirini izleyen maddi genişleme dalgalarının ilerlemesi ile genişlemektedir. Günümüz sisteminde, ülkelerin enerji gereksinimi giderek artan bir ihtiyaç şeklinde ön plana çıkmaktadır. Ülkelerin uluslararası sistemdeki ekonomik ve siyasi konumlarını devam ettirebilmeleri sahip oldukları enerji kaynaklarına bağlı durumdadır. Bu bakımdan dünya ekonomik sistemi petrol ve doğalgaz başta olmak üzere, enerji savaşlarının yaşandığı bir düzen üzerinde kuruludur (Üşümezsoy ve Şen, 2003: 7-11). Bu kapsamda, devletler ve çok uluslu şirketler bünyesinde mücadele alanları enerji bölgeleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Enerji bölgeleri üzerinde oyunlar yaşanırken zengin enerji kaynaklarına sahip ülkeler önemli avantajlar ve dezavantajlarla karşılaşmaktadır. Siyasi ve ekonomik anlamda güçlü devletler sahip oldukları enerji kaynaklarıyla önemli ekonomik gelirler elde edip, enerji alanındaki kozlarını siyasi alanda da devam ettirme çabası içinde olurken, uluslararası arenada yer alan zayıf devletler için enerji kaynaklarına sahip olmak demek; ülke içinde oynanan oyunlarla birlikte yaşanan kaygan siyasi zemini ve dış güçlerin siyasi baskılarını da beraberinde getirebilir. Bu bağlamda Rusya’yı değerlendirirsek, gerek sahip olduğu enerji kaynakları gerekse Putin dönemiyle uluslararası arenada artan itibarı ve gücüyle çok kutuplu dünya düzeninde önemli yer tutan güçler arasında yer almaktadır. Bu amaçla, bu bölümde petrol, doğalgaz ve kömür gibi enerji kaynaklarının dünyadaki genel dağılımı, ülkeler bazında ele alınması ve dünya genelinde Rusya’nın sahip olduğu enerji kaynaklarına değinilmiş ve Avrasya jeopolitiğinde yaşanan AB, ABD, Çin ve Rusya’nın mücadelesi ve bu güçlerin etrafında piyon sayılabilecek ancak sahip olduğu kaynaklarla hegemon güçlerin ilgi alanına giren Avrasya coğrafyasındaki ülkelere değinilmiştir.

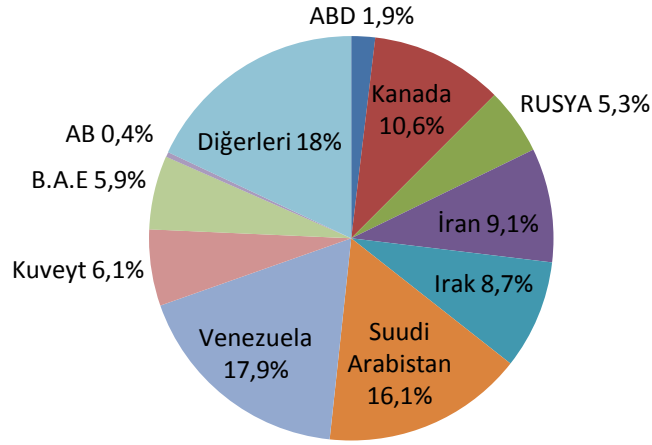
3.1.1. RUSYA VE DÜNYA ENERJİ KAYNAKLARI REZERVLERİ

Rusya, geniş coğrafyasıyla birlikte zengin doğal kaynaklara sahip ülkelerin başında gelmektedir. Günümüz ekonomik sisteminde en etkili enerji kaynakları olarak gözüken petrol ve doğalgaz bakımından Rusya kendi ihtiyacından daha fazla kaynağa sahip noktadadır. Bununla birlikte önemli enerji kaynakları arasında yer alan kömür ise Rusya'nın şanslı olduğu doğal kaynaklar arasında yer almaktadır.

Şekil 19: Yıllara Göre Petrol Rezervlerinin Bölgesel Dağılımı-(1991-2011)
(BP, 2012: 6) (Not:1991 yılı Rusya petrol rezerv bilgileri bilinmemektedir)

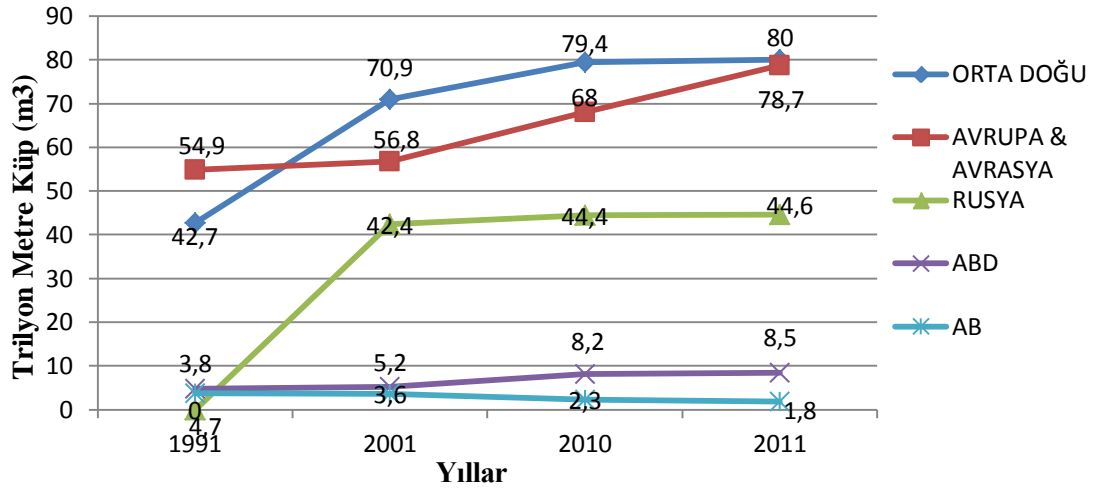
Petrol, dünya enerji tüketiminin en büyük kısmını karşılayan enerji kaynağı olmakla birlikte 2011 yılında toplam enerji ihtiyacının %33,1'i petrolden karşılanmıştır (BP, 2012: 2). Son 10 yılda petrol rezervleri yaklaşık %30,4 artış göstermiştir. (DEKTMK, 2012: 60). Bölgelere göre petrol rezervlerini incelediğimizde, Rusya'ya ait petrol rezervlerinin 2001 yılından günümüze artış gösterdiğini görmekteyiz. 2001 yılında 73 milyar varil olan petrol rezervi, 2011 yılında 88,2 milyar varile ulaşmıştır. Orta Doğu coğrafyası ise petrol rezervi bakımından en zengin bölge olarak ön plana çıkmış ve petrol rezervleri her geçen dönemde artış göstermiştir. AB'nin petrol rezervleri ise 2001 yılından günümüze kadar olan süreçte düşüş göstermiş ve 2011 yılında 6,7 milyar varile kadar inmiştir. ABD'nin petrol rezervleri ise 2011 yılında 30,9 milyar varil olmuştur. Avrupa & Avrasya coğrafyasının petrol rezervi son 20 yılda artış göstermiş ve 2011 yılında 141 milyar varile yükselmiştir. 2011 yılında Rusya'nın sahip olduğu petrol rezervi, ABD ve AB'nin toplam rezervinin 2 katından fazla gerçekleşmiştir.

Şekil 20: Dünya Petrol Rezervinin Ülkelere Göre Dağılımı-(2011)
(BP, 2012: 6)

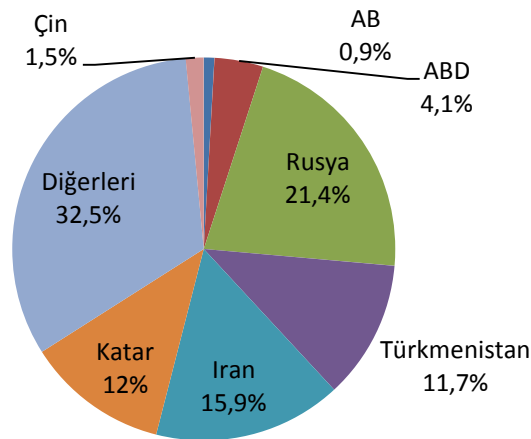
Dünya petrol rezervlerinin ülkelere göre dağılımını incelediğimizde ilk sırada dünya rezervlerin %17,9'una sahip olan Venezuela gelmektedir. Suudi Arabistan %16,1 ile 2. sırada, Kanada ise %10,6 ile 3. sırada yer almaktadır. Rusya ise dünya petrol rezervinin %5,3'üne sahip olmakla birlikte ülkeler bazında 8. sırada yer almaktadır. Önemli petrol tüketim noktalarından olan ABD, dünya petrol rezervlerinin %1,9'una, AB ise %0,4'üne sahiptir.

Dünya enerji kaynakları arasında diğer önemli enerji türü ise doğalgazdır. 2010 yılında dünya toplam enerji ihtiyacının %21,4'ü doğalgazdan karşılanmıştır. Ayrıca doğalgaz, toplam enerji tüketiminde 3.sırada yer almaktadır (IEA, 2012: 6). Doğalgazın toplam enerji tüketimindeki payının önümüzdeki yıllarda daha da artması beklenmektedir. 2000'li yıllarda %16'larda olan payının 2020 yılında %27, 2040 yılında ise %30'u bulması beklenmektedir (EIA, 2013: 1). Tahminler ve olası senaryolar önümüzdeki dönemde doğalgazın enerji türleri arasında daha da değerlendirileceğini göstermekte ve bu durumun doğalgaz rezervlerine sahip ülkeler için bir avantaj olacağı bilinen bir gerçektir.

Şekil 21: Yıllara Göre Doğalgaz Rezervlerinin Bölgesel Dağılımı-(1991-2011)
(BP, 2012: 20) (Not:1991 yılı Rusya doğalgaz rezerv bilgileri bilinmemektedir)

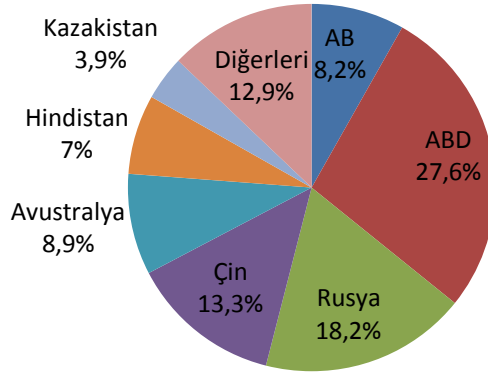
Doğalgaz rezervleri bakımından Rusya'nın rezervleri 2011 yılı itibariyle 44,6 trilyon m³ olarak gerçekleşmiştir. Rusya'nın doğalgaz rezervlerinde yıllar içerisinde küçük artışlar yaşanmıştır. Ancak bu durum AB ülkeleri için geçerli olmamış ve 1991 yılında 3,8 trilyon m³ olan doğalgaz rezervi 2011 yılına gelindiğinde 1,8 trilyon m³ olmuştur. ABD ise 2011 yılında 8,5 trilyon m³ doğalgaz rezervine sahip durumdadır. Dünya doğalgaz rezervi görünümünde Orta Doğu önemli yer tutmakta ve 80 trilyon m³ doğalgaz rezervi bu coğrafyada bulunmaktadır. Avrupa & Avrasya coğrafyasında son 20 yılda %30'a varan artış yaşanmış ve 2011 yılında 78,7 milyar m³ rezerv ile Orta Doğu'nun doğalgaz rezerv değerlerine çok yaklaşmıştır.

Şekil 22: Dünya Doğalgaz Rezervinin Ükelere Göre Dağılımı-(2011)
(BP, 2012: 20)

Dünya doğalgaz rezervinde ülkeler sıralamasında en büyük payı toplam rezervlerin %21,4'üne sahip Rusya almaktadır. İran %15,9 ile 2.sırada ve Katar %12 ile 3. sırada yer almaktadır. ABD toplam doğalgaz rezervinin %4,1'ine sahipken, AB ülkeleri ise %0,9'luk paya sahiptir. Eski Sovyetler Birliği ülkelerinden Türkmenistan ise %11,7'lik payı ile dünya doğalgaz rezervi ülkeler sıralamasında 4.sırada yer almaktadır. Eski Sovyetler Birliği coğrafyasının bu bakımdan önemli doğalgaz rezervlerine sahip olduğunu dile getirebiliriz. Nitekim Rusya hariç eski Sovyet coğrafyasının toplam doğalgaz rezervindeki payı %14,4 iken bu orana Rusya'yı da dâhil ettiğimizde %35,8 ile dünya rezervinin yaklaşık 1/3'ünü ifade etmektedir (BP, 2012: 20).

Küresel enerji tüketiminde önemli kaynaklar arasında yer alan diğer bir enerji türü ise kömürdür. Kömür tüketimi 2011 yılında bir önceki yıla göre %5,4 artış göstermiştir. 2011 yılında kömür, küresel enerji tüketiminin %30,3'ünü karşılamış ve bu oranla toplam enerji tüketiminde 1969'dan beri en yüksek rakama ulaşılmıştır (BP, 2012: 5). Kömürün fosil yakıtlar içerisinde doğada en fazla bulunan enerji türü olması bir anlamda yaygınlığının nedenini de ifade etmektedir.

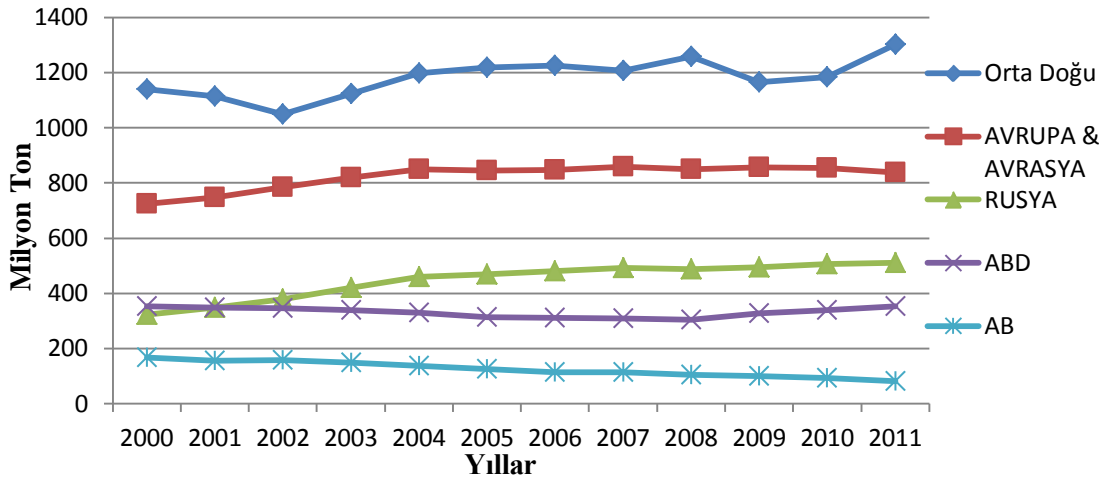
Şekil 23:Dünya Kömür Rezervinin Ülkelere Göre Dağılımı-(2011)
(BP, 2012: 30)

Dünya kömür rezervinde ilk sırada toplam rezervlerin %27,6'sına sahip olan ABD yer almaktadır. Dünya kömür rezervinin %18,2'si Rusya'da bulunmakta ve bu oranla ülkeler sıralamasında 2.sırada yer almaktadır. Dünya kömür rezervi oranlarında Çin %13,3, AB ülkeleri ise %8,2'lik paya sahiptir. Kömür rezervinde Rusya 2. sırada yer almasının yanı sıra eski Sovyetler Birliği coğrafyasının sahip olduğu kömür rezervi

oranı %26,5 ile yaklaşık olarak dünya kömür rezervinin ¼' ünü barındıran bir coğrafyadır (BP, 2012: 30).

3.1.2. RUSYA VE DÜNYA ENERJİ KAYNAKLARI ÜRETİMİ

21. yüzyılda ekonomik ve siyasal güç dengelerinin belirlenmesinde enerji temel unsur haline gelirken enerji kaynakları arasında en fazla enerji talebini karşılayan tür olarak petrol ön plana çıkmaktadır. Dünya bir süredir petrol üretiminde ulaşılabilecek en yüksek düzeyi ifade eden petrol tepe noktasının neresinde olduğumuzu tartışır durumdadır. Birçok uzman, petrol üretiminde dünyada en yüksek düzeye ulaşıldığını ve giderek daha az miktarda petrol üretimi gerçekleştirileceğini savunmaktadır. Bu tahmin aynı zamanda ucuz petrol döneminin artık kapandığı ve enerji fiyatlarında meydana gelecek artışların önümüzdeki dönemde ekonomik krizlere neden olabileceği anlamına gelmektedir (DEKTMK, 2012: 53).

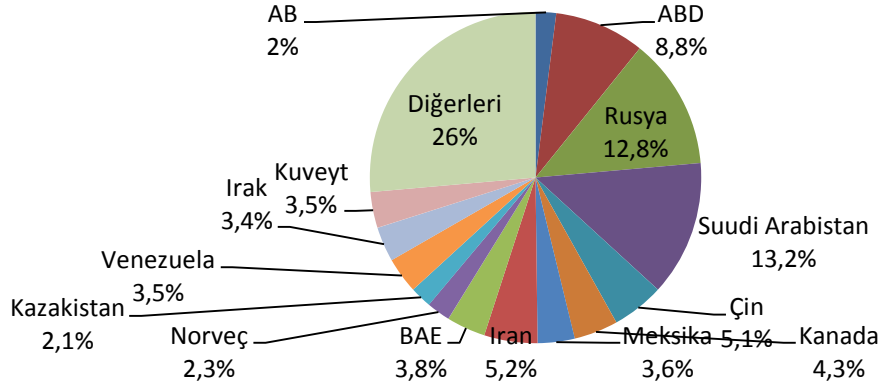

Şekil 24: Yıllara Göre Petrol Üretimini Bölgesel Dağılımı-(2000-2011)

(BP, 2012: 10; BP, 2011: 10)

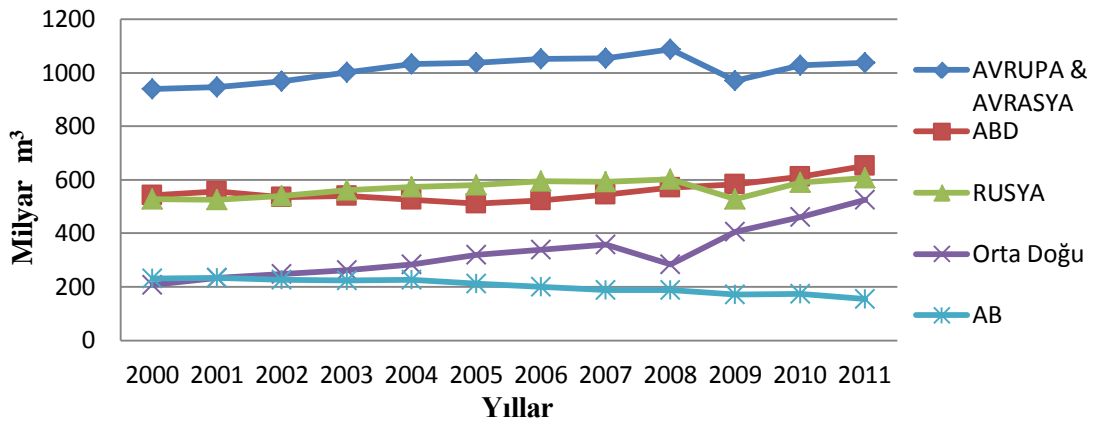
Petrol üretiminde yıllara göre dalgalanmalar yaşansa da 2000 yılından günümüze, Orta Doğu coğrafyası en fazla petrol üretimi gerçekleştirilen bölge olmuştur. Avrupa & Avrasya coğrafyası da petrol üretiminde en önemli paya sahip bölgeler arasında olmakla birlikte 2000 yılından günümüze petrol üretiminde artış yaşanan bölgeler arasında yer almaktadır. 2000 ve 2001 yıllarında Rusya petrol üretiminde ABD'nin gerisinde yer alırken bu tablo ilerleyen yıllarda değişerek Rusya'nın petrol üretiminde ABD'yi geçmesiyle günümüze kadar devam etmiştir. AB ülkeleri ise

yetersiz kaynaklarıyla birlikte petrol üretimde 2000'den günümüze düşüş yaşamıştır. 2000 yılından 2011 yılına kadarki süreçte petrol üretimi AB ülkelerinde yaklaşık %50 oranında azalmıştır.

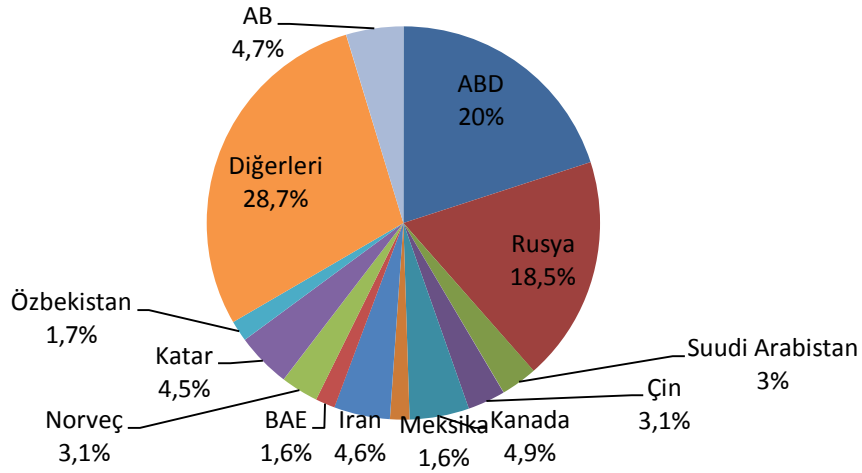
Şekil 25: Dünya Petrol Üretimini Ülkelere Göre Dağılımı-(2011)
(BP, 2012: 8)

2011 yılı itibariyle dünya petrol üretiminde ilk sıraya %13,2 ile Suudi Arabistan alırken, Rusya toplam üretimin %12,8'sini gerçekleştirerek en fazla petrol üretimi gerçekleştiren 2. ülke olmuştur. ABD %8,8 ile 3. sırada, Çin ise %5,1 ile 5. sırada yer almıştır. 2011 yılı petrol üretiminde AB ülkelerinin toplam üretimdeki payı ise sadece %2 olmuştur. Uluslararası Enerji Ajansına göre 2011-2035 yılları arasında dünyada enerji sektörüne toplam 37,9 trilyon dolar yatırım yapılacağı belirtilmekte ve bunun 10 trilyon dolarının petrol sektörüne yapılacağı planlanmaktadır. Toplam miktarda 9,5 trilyon dolarlık yatırımın ise doğalgaz sektörüne yapılması beklenmektedir (DEKTMK, 2012: 54). Doğalgaz sektörü gelecek dönemde önem arz eden enerji kaynaklarının başında gelmektedir.

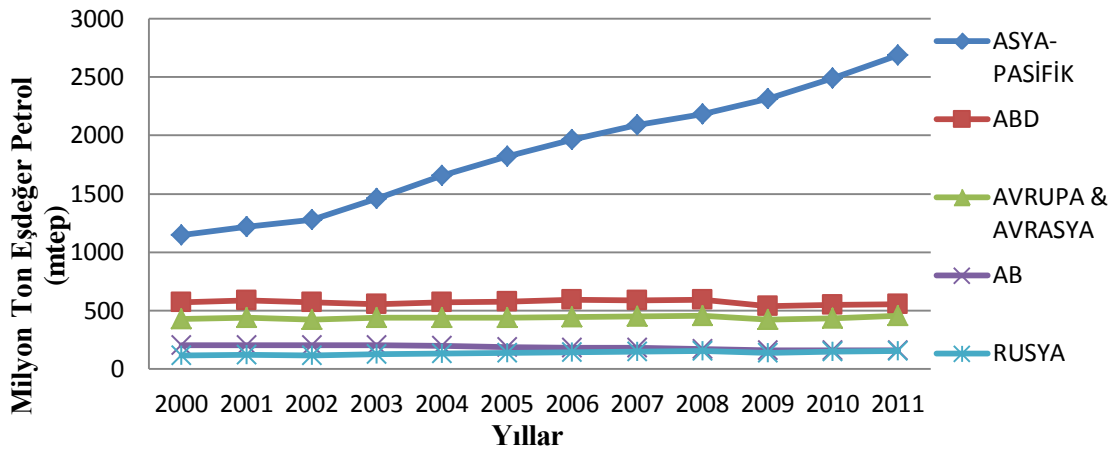
Şekil 26: Yıllara Göre Doğalgaz Üretimini Bölgesel Dağılımı-(2000-2011)
(BP, 2012: 22; BP, 2011: 22)

Avrupa & Avrasya bölgesi, 2000 yılından günümüze doğalgaz üretiminin en fazla gerçekleştiği bölge olmuştur. Son yıllarda Orta Doğu'daki doğalgaz üretiminde de büyük artışlar yaşanmış ve 2000 yılından günümüze kıyaslarsak %100'ün üzerinde artış görülmüştür. Rusya ve ABD doğalgaz üretiminde birbirlerine yakın rakamlar elde etmiş ve 2011 yılı itibariyle iki ülke de 600 milyar m³'ü aşmış noktadadır. AB ise doğalgaz üretiminde yıllar içerisinde düşüş yaşanmış ve 2000 yılındaki üretim miktarından 2011 yılına kadarki süreçte yaklaşık %30'luk üretim düşüşü yaşanmıştır.

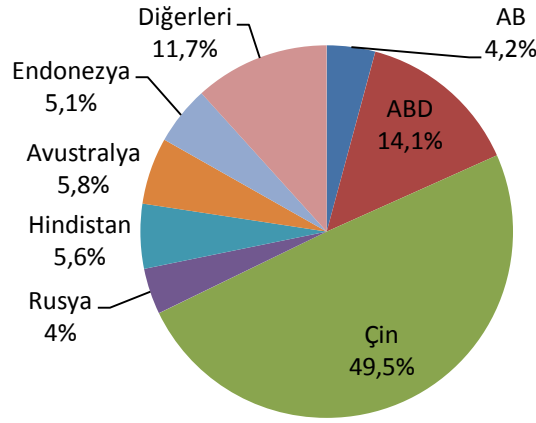
Şekil 27: Dünya Doğalgaz Üretimini Ükelere Göre Dağılımı-(2011)
(BP, 2012: 24)

Doğalgaz üretimi piyasasında iki önemli güç doğalgaz üretimindeki rakamlarla ön plana çıkmaktadır. Dünya doğalgaz üretiminde ilk sırayı toplam üretimde %20'lik paya sahip olan ABD almakta, 2. sırada ise %18,5 ile Rusya gelmektedir. AB'nin toplam doğalgaz üretimindeki payı ise %4,7'dir.

Şekil 28: Yıllara Göre Kömür Üretimini Bölgesel Dağılımı-(2000-2011)
(BP, 2012: 32; BP, 2011: 32)

Dünya kömür üretimi 2001-2011 yılları arasında %61 artış göstermiştir. Dünya kömür üretiminde Asya-Pasifik bölgesi üretimin büyük bir bölümünü karşılamakla birlikte, her geçen dönemde üretimde büyük artışlar yaşandığı görülmüştür. Asya-Pasifik bölgesindeki üretim artışlarının nedenleri arasında Çin'in büyüyen ekonomisi ile birlikte enerji talebinin giderek artması ve Çin'in üretimdeki artış payı yer almaktadır. Ayrıca Asya kıtasında elektrik enerji üretiminde kömürün kullanılması artıştaki önemli faktörlerdendir (DEKTMK, 2012: 18). Son 10 yıllık süreçte kömür üretiminde AB'nin toplam üretimi ile Rusya'nın üretimi yaklaşık olarak birbirine yakın seyir etmiştir. ABD'nin üretimi ise Avrupa & Avrasya bölgesinin toplam üretiminden daha fazla olmuştur.

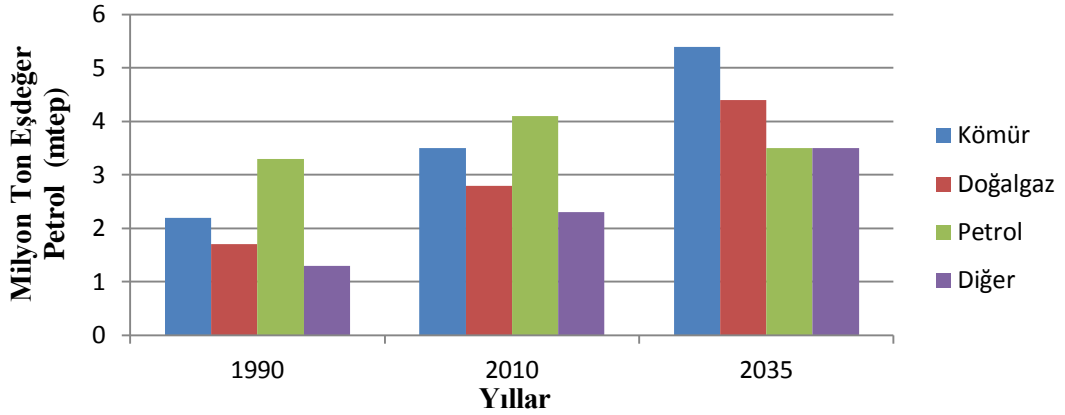
Şekil 29:Dünya Kömür Üretiminin Ülkelere Göre Dağılımı-(2011)
(BP, 2012: 32)

Dünya kömür üretiminde Çin, toplam üretimin yaklaşık yarısını sağlamakta ve %49,5 ile ilk sırada yer almaktadır. ABD %14,1 ile 2. sırada, Avustralya ise 3. sırada yer almaktadır. Rusya, dünya kömür üretiminin 2011 yılında %4'ünü gerçekleştirmiş en fazla kömür üretimi gerçekleştiren 6. ülke olmuştur. AB ise %4,2'lik üretim payına sahiptir. Asya-Pasifik bölgesi ülkeleri hariç dünyada %4 ve üzeri üretim payına sahip ülkeler sadece ABD ve Rusya olmuştur. AB'nin toplam üretimi de bu rakama ulaşmaktadır.

Diğer bir ilginç istatistik ise kömür üretiminde giderek daha büyük bir bölümün az sayıda ülkenin elinde toplanmasıdır. 1986 yılında üretimin %80'i 10 ülke tarafından yapılmaktayken, 2011 yılında %88'i 7 ülke tarafından yapılmaya başlanmıştır (DEKTMK, 2012: 19).

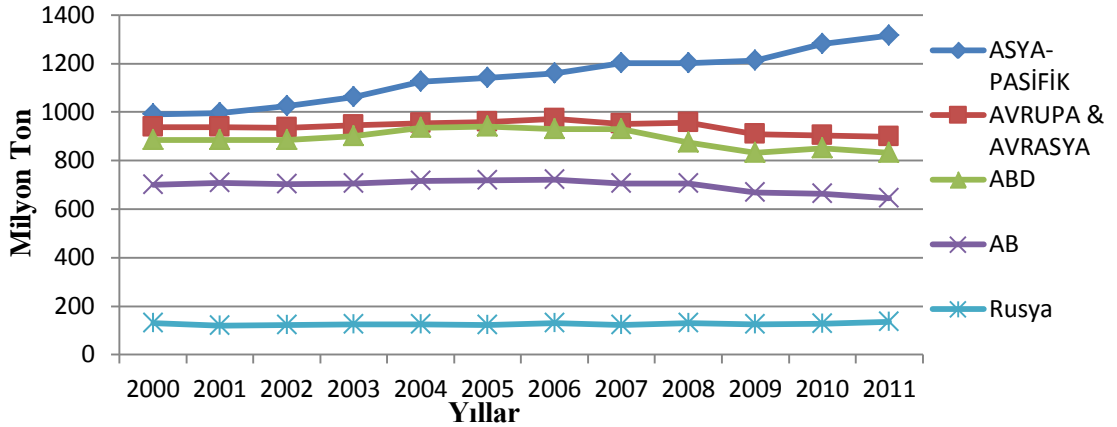
3.1.3. RUSYA VE DÜNYA ENERJİ KAYNAKLARI TÜKETİMİ

Yakın dönemde ülkelerin ekonomik gelişmesine bağlı olarak, enerji talebinde artışlar yaşanmış ve birincil enerji tüketim miktarlarında giderek daha yüksek noktalara erişilmeye başlanmıştır. Ekonomik gelişme için enerji ihtiyacı, hayati konular arasında yer almakta ve bu bakımdan enerjiye sahip olma önemli bir güç durumundadır. Enerji tüketiminin giderek artarak devam ettiğini düşündüğümüzde enerjiye sahip ülkelerin önemli bir ekonomik güç elde edecekleri gerçeği ortaya çıkmaktadır.

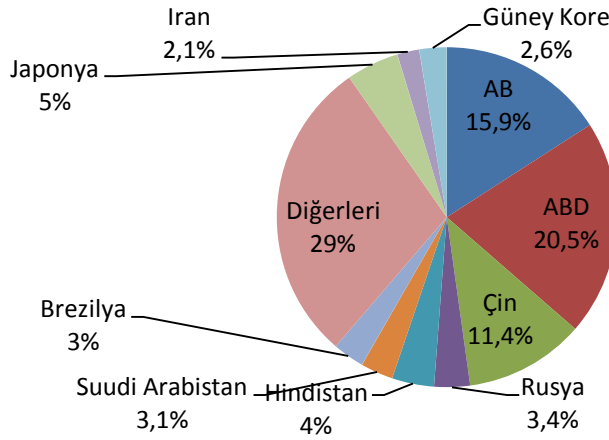
Şekil 30: Dünya Birincil Enerji Arzının Kaynaklara Göre Dağılımı
(DEKTMK, 2012: 2)

Dünya enerji arzına göre 1990'dan günümüze enerji arzında sürekli artış görülmüş ve 2035 yılı olası tahminlerine göre de artışın devam edeceği görülmektedir. 1990'dan 2010'a kadarki süreçte petrol, kömür ve doğalgaz arzından artış görülmüştür. 2035 yılı senaryolarına göre ise doğalgaz ve kömür arzında artışın devam edeceği beklenilmektedir.

Şekil 31: Yıllara Göre Petrol Tüketiminin Bölgesel Dağılımı-(2000-2011)
(BP, 2012: 11; BP, 2011: 11)

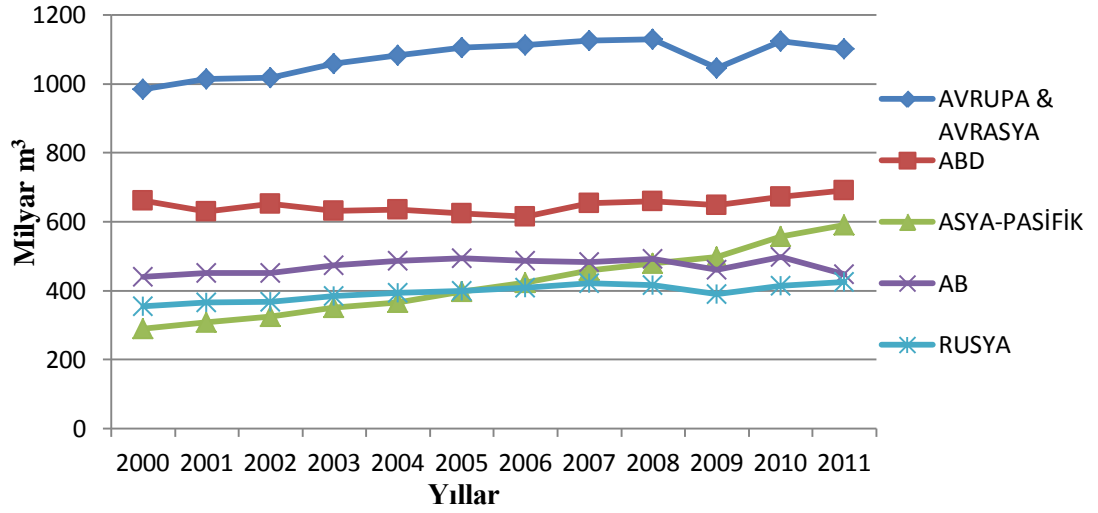
Birincil enerji tüketiminde hayati enerji türleri arasında yer alan petrolün son yıllarda tüketim oranlarında artış görülmüştür. İstatistiklere göre son 125 yılda 1 trilyon varil petrol tüketimi gerçekleşirken, mevcut tüketim alışkanlıkları devam ettiği takdirde önümüzdeki 25 yıl içinde aynı petrol tüketiminin gerçekleşeceği belirtilmektedir (DEKTMK, 2012: 53). Petrol tüketiminde dünya genelinde Asya-Pasifik bölgesi son 10 yılda sürekli artış göstermiş ve tüketim miktarı olarak en yüksek orana erişen bölge olmuştur. ABD, petrol tüketiminde AB, Rusya'yı geride bırakmış, Avrupa & Avrasya coğrafyasının tüketim miktarlarına yakın oranlarda tüketim gerçekleştirmiştir.

Şekil 32:Dünya Petrol Tüketiminin Ükelere Göre Dağılımı-(2011)
(BP, 2012: 9)

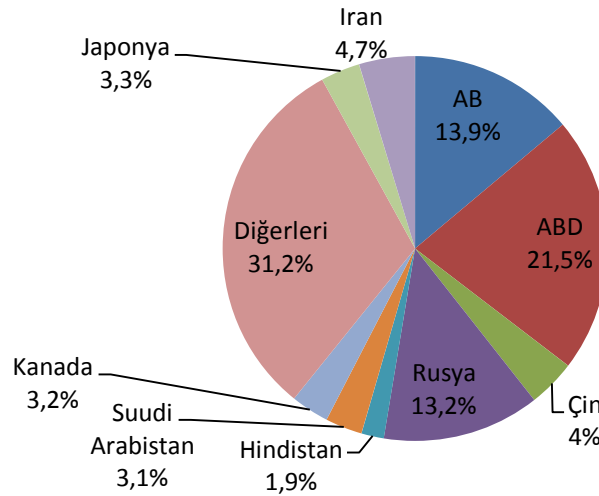
2011 yılında dünya petrol tüketiminin 1/5'ini gerçekleştiren ABD, en fazla petrol tüketimi gerçekleştiren ülke olmuştur. AB ülkeleri toplam tüketiminin %15,9'unu tüketerek 2. sırada, Çin ise %11,4 ile 3. sırada yer almıştır. ABD, Çin ve AB ülkelerinin toplam tüketimi, dünya petrol tüketiminin yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Rusya ise %3,4 ile dünya petrol tüketiminde 6. sırada yer almıştır.

2011 yılında tüketimi artan diğer bir enerji türü de doğalgaz olmuştur. 2011 yılında dünya doğalgaz tüketiminde bir önceki yıla göre %2,2'lik artış yaşanmıştır. 2011 yılında dünya doğalgaz tüketimi 3,2 trilyon m³ olarak gerçekleşmiş ve bunun %52,3'ü OECD dışı ülkelerin talebinden dolayı kaynaklanmıştır (DEKTMK, 2012: 64). 2011 yılında bir önceki yıla göre doğalgaz tüketiminde Çin %21,5'lik artışla 2011 yılında doğalgaz tüketimi en çok artan ülke olmuştur. Artış oranı ABD'de 2,4 ve Rusya'da %2,5 oranında gerçekleşmiştir (BP, 2012: 4-23).

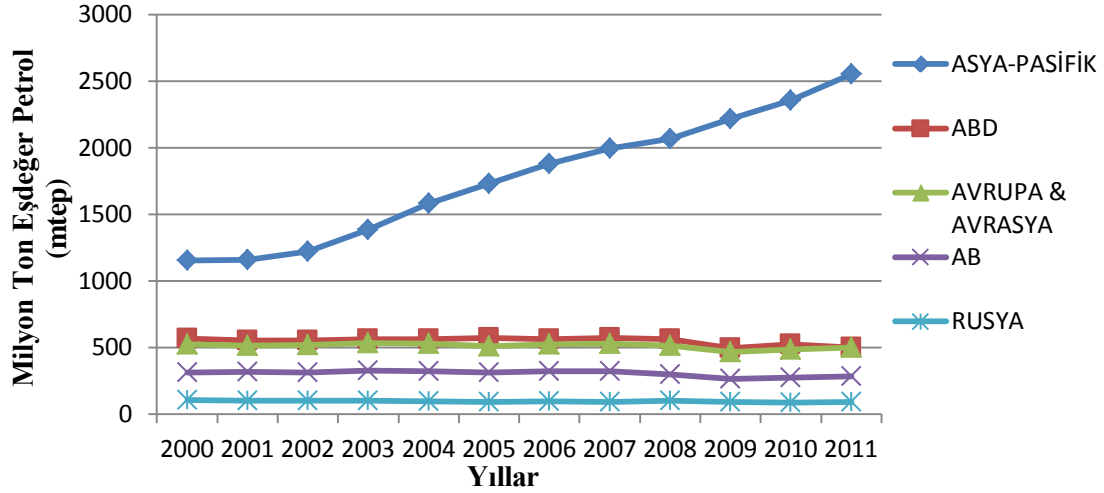
Şekil 33: Yıllara Göre Doğalgaz Tüketiminin Bölgesel Dağılımı-(2000-2011)
(BP, 2012: 23; BP, 2011: 23)

2000-2011 yılları arasında Avrupa & Avrasya bölgesi, doğalgaz tüketiminin en fazla gerçekleştiği bölge olmuştur. 2011 yılı itibariyle ABD' nin doğalgaz tüketimi Rusya, AB ve Asya-Pasifik bölgesi tüketiminden fazla gerçekleşmiştir. Son 10 yıllık dönemde Asya-Pasifik bölgesinin doğalgaz tüketimi artarken bunda Çin'in gelişen ekonomisi ile birlikte artan doğalgaz talebi önemli rol oynamıştır. AB'nin doğalgaz tüketimi ise 2011 yılında bir önceki yıla göre %9,9 düşüş göstermiştir. AB ülkelerinde yaşanan düşüşün nedenleri arasında bu dönemde yaşanan ekonomik zayıflıklar, yüksek seyreden gaz fiyatları ve yenilenebilir enerji üretiminde meydana gelen artışlar başlıca faktörler arasında sıralanabilir (BP, 2012: 4).

Şekil 34: Dünya Doğalgaz Tüketiminin Ülkelere Göre Dağılımı-(2011)
(BP, 2012: 25)

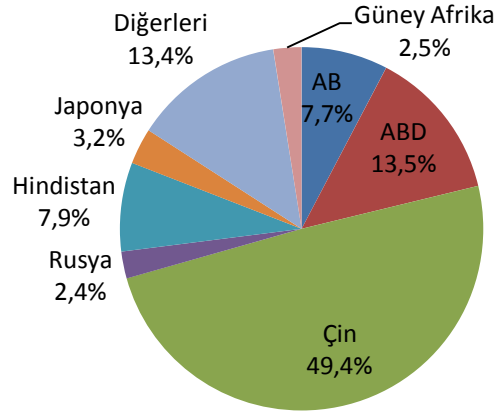
2011 yılında dünya doğalgaz tüketiminin 1/5'ini ABD gerçekleştirmiş ve en fazla doğalgaz tüketimi gerçekleştiren ülke olmuştur. AB ülkeleri, bir önceki yıla göre 2011 yılında %10'a varan doğalgaz tüketimindeki düşüşüne rağmen %13,9 ile sıralama da ABD'nin arkasında sıralanmıştır. Rusya ise %13,2 ile 3. sırada yer almaktadır. Çin'in toplam doğalgaz tüketimindeki payı %4 olmasına rağmen son yıllarda büyük artışlar yaşamış ve dünya tüketimindeki payı giderek artmıştır.

Şekil 35: Yıllara Göre Kömür Tüketiminin Bölgesel Dağılımı-(2000-2011)
(BP, 2012: 33; BP, 2011: 33)

Bölgelere göre kömür tüketiminde Asya-Pasifik bölgesinin toplam tüketimdeki payı yüksek olmakla birlikte 2000 yılından günümüze sürekli artış gösteren bir tüketim tablosu oluşmuştur. Asya-Pasifik bölgesinde son 10 yıllık dönem içerisinde %100'ün üzerinde kömür tüketimi artışı yaşanmıştır. Bölgenin 2011 yılı itibariyle toplam tüketimdeki payı %68,6 olmuştur. ABD'nin kömür tüketim oranları ise 2011 yılına göre Avrupa % Avrasya bölgesinden yüksek gerçekleşmiştir. 2000 yılından günümüze gelen süreçte Asya-Pasifik bölgesi hariç diğer ülkeler ve bölgelerde küçük miktarlarda da olsa kömür tüketiminde düşüş yaşanmıştır. Buna rağmen birincil enerji ihtiyacının sağlanmasında kömürün uzun yıllardan sonra en yüksek payı almasında ise Asya-Pasifik ülkelerinde görülen büyük tüketim artışları neden olmuştur.

Dünya kömür tüketiminde ülkeler sıralamasını incelersek, Asya-Pasifik ülkelerinin ön plana çıktığını görmekteyiz.

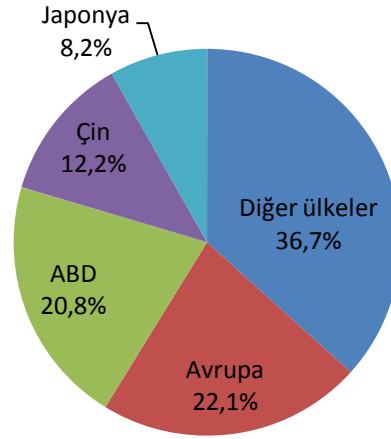

Şekil 36:Dünya Kömür Tüketiminin Ülkelere Göre Dağılımı-(2011)
(BP, 2012: 33)

Şekil 36’da belirtildiği üzere Çin toplam tüketimin yaklaşık yarısını gerçekleştirmiştir. ABD %13,5’lik payı ile 2. sırada, Asya-Pasifik ülkelerinden Hindistan ise %7,9 ile 3. sırada yer almaktadır. AB ülkelerin toplam kömür tüketimi ise %7,7 olarak gerçekleşmiştir. Kömür tüketiminde gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere göre daha fazla kömür tüketimi gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu süreçte başta AB olmak üzere gelişmiş ülkelerin elektrik üretiminde doğalgazı daha fazla tercih etmeleri yer almaktadır (DEKTMK, 2012: 19). Çin, Hindistan, Güney Afrika gibi gelişmekte olan ve giderek büyüyen ekonomilere sahip ülkelerin kömür tüketiminde ilk 10’da yer almaları buna örnek olarak verilebilir.

3.1.4. RUSYA VE DÜNYA ENERJİ TİCARETİ

Enerji, devletlerin dış politikalarında belirleyici faktörler arasında yer almaktadır. Enerji kaynağı bakımından zengin bölgeler arasında yer alan Orta Doğu’nun mevcut yönetim yapısı, bölgede yaşanan istikrarsızlıklar, enerji ihtiyacını karşılamak üzere zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olan diğer bölgelerin daha ön plana çıkmasına neden olmaktadır (Turan, 2010: 43-72). Bu bölgelerin başında gerek zengin kaynakları gerekse Sovyetler Birliği’nin dağılması ile bölgede oluşan siyasi boşluk ile birlikte Avrasya coğrafyası önem kazanmıştır. Avrasya coğrafyasındaki ülkeler bu bakımdan enerji ticaretinde ön sıralarda olan ülkelerin başında gelmektedir.

Şekil 37:Dünya Petrol İthalatında Ülke Payları Dağılımı-(2011)
(BP, 2012: 18)

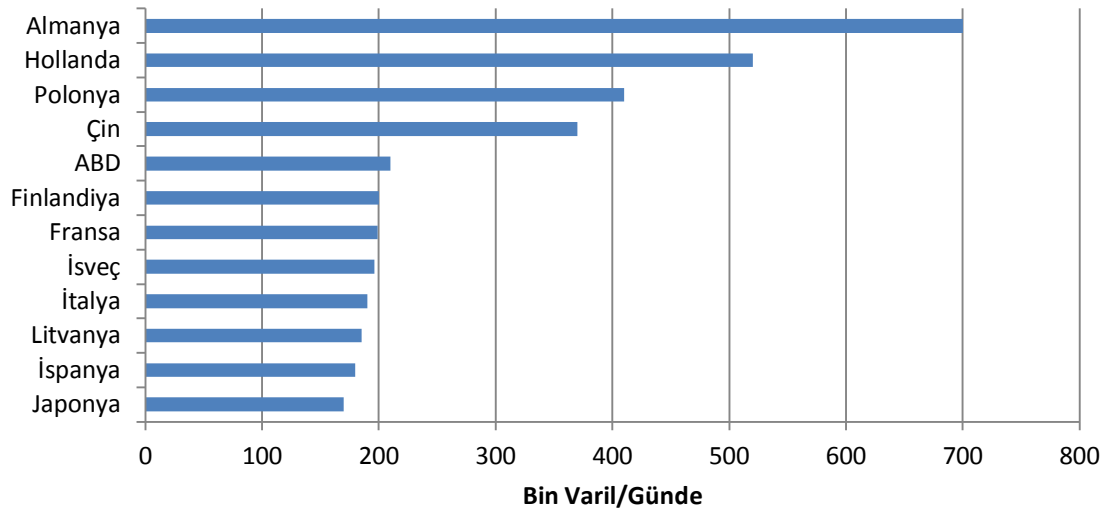
Dünya petrol ithalatında belli ülkeler toplam ithalatın büyük bölümünü oluşturmaktadır. 2011 yılında ABD, Avrupa ülkeleri, Çin ve Japonya, dünya toplam petrol ithalatının %63,3'ünü oluşturmuştur. Genel itibariyle, 2011 yılında dünya petrol ithalatının %22,1'ini Avrupa ülkeleri oluşturmuş ve böylece Avrupa, en büyük petrol ithalatçısı durumunda yer alan bölge olmuştur. ABD, 2011 yılında gerçekleşen toplam petrol ithalatının yaklaşık 1/5'ini oluşturmakta ve ülke bazında en büyük petrol ithalatçısı durumundadır. 2011 yılı dünya petrol ithalatında Çin, %12,2 oranında, Japonya ise %8,2 oranında paya sahiptir.

**Tablo 22:Dünya Petrol İthalat-İhracat Rakamları ve Ülkeler Sıralaması-(2010)-
Milyon Ton**

Sıra	Ülkeler	İthalat	%	Ülkeler	İhracat	%
1	ABD	513	25	S. Arabistan	333	17
2	Çin	235	11,5	Rusya	246	12,6
3	Japonya	181	8,8	Nijerya	129	6,5
4	Hindistan	164	8	İran	126	6,4
5	G. Kore	119	5,8	B.A.E	105	5,4
6	Almanya	93	4,6	Irak	94	4,6
7	İtalya	84	4,2	Venezuela	87	4,4
8	Fransa	64	3,2	Angola	84	4,3
9	Hollanda	60	2,9	Norveç	78	4
10	Singapur	57	2,4	Meksika	71	3,8
	Diğerleri	483	23,6	Diğerleri	609	31
	Toplam	2053	100	Toplam	1962	100

(IEA, 2012: 11)

2010 yılında petrol ihracatında ilk sırayı 333 milyon ton ile dünya petrol ihracatının %17'sini oluşturan Suudi Arabistan almıştır. Rusya, 246 milyon ton petrol ile dünya petrol ihracatının %12,6'sını oluşturmuş ve en büyük 2. petrol ihracatçısı ülke durumundadır. Dünya petrol ihracatında Rusya'nın ardından ise Nijerya, İran gelmektedir. 2010 yılında en fazla petrol ithal eden ülkelere baktığımızda, dünya toplam petrol ithalatının %25'ini ABD gerçekleştirmiş ve ilk sırada yer almıştır. 2010 yılında petrol ithalatında dikkat çeken nokta ise, ilk 10 sırada yer alan ülkeler arasında 4 AB ülkesinin yer almasıdır. Almanya, İtalya, Fransa ve Hollanda'nın dünya petrol ithalatındaki payı %14,9 olmuştur. Ayrıca Çin, Hindistan, Güney Kore, Japonya ve Singapur gibi gelişmekte olan ekonomilere sahip Asya ve Uzak Doğu ülkeleri, en fazla petrol ithalatı gerçekleştiren ilk 10 ülke arasında yer almaktadır. Bu iki grup ülke sınıflandırmasına girmeyen tek ülke olarak listede yer alan ve dünya ekonomik sisteminde merkez konumundaki ABD ise en büyük petrol ithalatçısı konumundadır. En fazla petrol ithalatı gerçekleştiren 10 ülke, dünya petrol ithalatının yaklaşık %76,4'ünü gerçekleştirmektedir.

Şekil 38: Rusya Ham Petrol İhracatının Ülkelere Göre Dağılımı-(2011)
(EIA, 2012)

Rusya'nın ham petrol ihracatını incelersek, en başta Avrupa ülkelerinin yer aldığını görmekteyiz. 2011 yılında, Rusya'dan en fazla ham petrol ithal eden ülke Almanya olmuştur. Bu ülkeyi Hollanda ve Polonya izlemektedir. Listede Çin, ABD ve Japonya gibi güçlü ekonomilere sahip ülkelerin yer alması dikkat çekicidir.

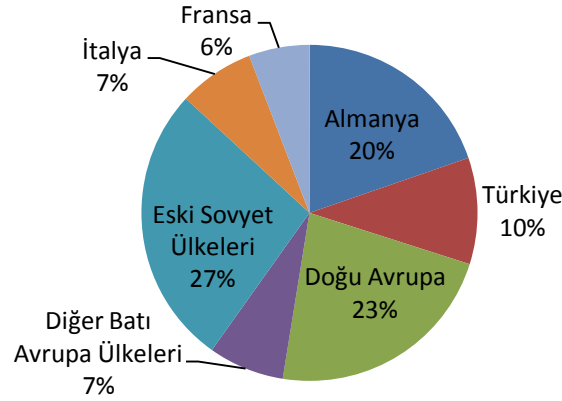
**Tablo 23: Dünya Doğalgaz İthalat-İhracat Rakamları ve Ülkeler Sıralaması-(2011)-
Milyar m³**

Sıra	Ülkeler	İthalat	%	Ülkeler	İhracat	%
1	Japonya	107	10,5	Rusya	221,4	21,6
2	ABD	98,1	9,6	Katar	121,8	11,9
3	Almanya	84	8,3	Norveç	96,8	9,5
4	İtalya	69,5	6,8	Kanada	88	8,7
5	İngiltere	53,4	5,2	Cezayir	51,5	5
6	G. Kore	49	4,7	Hollanda	50,4	4,9
7	Fransa	46,9	4,5	ABD	42,7	4,1
8	Türkiye	41,8	4	Endonezya	37,9	3,6
9	Ukrayna	40,5	3,9	Türkmenistan	34,6	3,4
10	İspanya	36,7	3,6	Malezya	33,3	3,3
11	Çin	30,6	3	Avustralya	25,9	2,5
12	Rusya	30,1	2,9	Nijerya	25,9	2,5
	Diğerleri	337,8	33	Diğerleri	195,2	19
	Toplam	1025,4	100	Toplam	1025,4	100

(BP, 2012: 28-29)

2011 yılı itibariyle dünya doğalgaz ithalatçısı ülkeler arasında Japonya ilk sırada yer almakta ve dünya doğalgaz ithalatının %10,5'ini oluşturmaktadır. ABD ise 98,1 milyar m³ ile dünya doğalgaz ithalatının %9,6'sını oluşturmakta ve en fazla doğalgaz ithalatı gerçekleştiren 2. ülke durumundadır. 2011 yılında en fazla doğalgaz alımı gerçekleştiren 10 ülke arasında 5 AB ülkesi yer almaktadır. Bu 5 AB ülkesi yani Almanya, İtalya, İngiltere, Fransa ve İspanya'nın toplam doğalgaz alımı, dünya doğalgaz ithalatının yaklaşık %28,4'ünü oluşturmaktadır. Ayrıca Avrupa, doğalgaz ithalatında bölgeler arasında ilk sırada yer alırken, 368,7 milyar m³ ile toplam ithalatın yaklaşık %35,7'sini oluşturmaktadır (BP, 2012: 28). En fazla ithalat gerçekleştiren 10 ülke arasında 6 ülkenin Avrupa bölgesinde olması, doğalgaz bağımlılığında Avrupa coğrafyası ülkelerinin durumunu ortaya koymaktadır. Dünya doğalgaz ithalatında genele bakıldığında Çin, %3 ile 11. sırada, Rusya ise %2,9 ile 12. sırada yer almaktadır. Doğalgaz tüketiminin önümüzdeki dönemde artacağını düşünürsek, doğalgaz ithal eden ülkelerin bağımlılıklarının yeni enerji kaynaklarına yönelemedikleri takdirde devam edeceği olası senaryolar arasında yer alabilir.

Doğalgaz ihracatı sıralamasını incelediğimizde 221,4 milyar m³ ile dünya doğalgaz ihracatının yaklaşık %21,6'sını Rusya oluşturmakta ve ilk sırada yer almaktadır. Listede Katar 2. sırada, AB ülkelerinin doğalgaz talebini karşılayan ülkeler arasında yer alan Norveç ise 3. sırada yer almaktadır. Hem ithalat hem de ihracat sıralamasında yer alan ABD, doğalgaz ihracatında 7. sırada yer alırken, Avrasya ülkelerinden Türkmenistan ise 9.sırada yer almaktadır

Şekil 39:Rusya Gaz İhracatının Ülkelere Göre Dağılımı-(2010)
(EIA, 2012)

2010 yılında Rusya'nın gaz ihraç ettiği ülkelere bakarsak, en büyük pay eski Sovyet ülkelerinde olmuş ve toplam Rus gazının %27'si bu ülkelere ihraç edilmiştir. Doğu Avrupa ülkeleri, 2010 yılında Rus gazının %23'ünü ithal etmiştir. Almanya ise ülke bazında Rus gazının en büyük ithalatçı durumunda yer almakta ve Rusya'nın toplam ihraç ettiği gazın 1/5'ini satın almaktadır. AB'nin etkili ülkelerinden Fransa, Rus gazının %6'sını, İtalya ise %7'sini ithal etmektedir.

Tablo 24:Doğalgaz İthalatında Bölgelerin Rusya'ya Bağımlılık Oranları-(2011)

Bölgeler	Toplam Doğalgaz İthalatı(Milyar m ³)	Rusya'dan Karşılanan Doğalgaz İthalatı(Milyar m ³)	Doğalgaz İthalatında Rusya'ya Bağımlılık (%)
Avrupa	368,7	140,6	38
Eski Sovyet Ülkeleri	101	66,4	65,8
Asya Pasifik	250,5	14,4	5,8

(BP, 2012: 28)

Tablo 23'te bahsettiğimiz üzere Rusya, 2011 yılında toplam 221,4 milyar m³ doğalgaz ihracatı gerçekleştirmiştir. Tablo 24'ü incelersek, bu doğalgaz ihracatının tamamı Avrupa, eski Sovyet ülkeleri ve Asya Pasifik bölgesine yapılmış olduğunu görmekteyiz. 2011 yılı Bp verilerine göre Avrupa, toplam doğalgaz ithalatının %38'ini Rusya'dan karşılamaktadır. Eski Sovyet ülkeleri, Rus gazına bağımlı durumda bulunan ülkeler arasında yer almakta ve toplam gaz ithalatının %65,8'i Rusya'dan karşılanmaktadır. Rus gazının ulaştığı diğer bir coğrafya ise Asya-Pasifik bölgesidir. 2011 yılında Asya-Pasifik bölgesinin doğalgaz ithalatının %5,8'i Rusya'dan sağlanmıştır.

Tablo 25: Doğalgaz İthalatında Ülkelerin Rusya'ya Bağımlılık Oranları-(2011)

Ülkeler	Toplam Doğalgaz İthalatı (Milyar m ³)	Rusya'dan Karşılanan Doğalgaz İthalatı (Milyar m ³)	Doğalgaz İthalatında Rusya'ya Bağımlılık (%)
Ukrayna	40,5	40,5	100
Beyaz Rusya	18,1	18,1	100
Slovakya	5,3	5,3	100
Finlandiya	3,8	3,8	100
Polonya	10,8	9,3	91
Macaristan	6,7	5,7	85
Yunanistan	3,3	2,6	78
Diğer Eski Sovyet Ülkeleri	12,3	7,8	64
Diğer Avrupa Ülkeleri	22	12,5	57
Çek Cumhuriyeti	12	6,9	57
Türkiye	41,8	23,5	56
Avusturya	9,6	4,9	51
Almanya	84	30,8	37
Hollanda	13,6	4	30
Belçika	29,3	7,4	25
İtalya	69,5	15,4	22
Fransa	46,9	8,6	19
Japonya	107	9,8	9
Çin	30,9	0,3	1

(BP, 2012: 28)

Doğalgaz ithalatında Rusya'ya bağımlı durumda bulunan ülkeler arasında AB ülkeleri ön plana çıkmaktadır. Özellikle Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri Rusya'ya yüksek oranda doğalgaz ithalatında bağımlı durumdadır. Ukrayna, Beyaz Rusya ve Finlandiya gibi ülkelerde bu bağımlılık %100 oranına ulaşırken, eski Sovyet ülkelerinde %64'e

varan doğalgaz bağımlılığı oluşmuştur. Rusya'ya coğrafi olarak yakın ülkelerde olduğu kadar Rus enerji hatlarının geçiş noktaları üzerinde bulunan ülkeler bir anlamda Rus enerji kaynaklarına bağımlı hale gelmektedir. Polonya, Macaristan gibi Rus enerji hatlarının geçtiği ülkelerde Rus doğalgazına bağımlılık oranı %80-90 seviyelerindedir. AB'nin lokomotif ülkeleri arasında yer alan Almanya, 2011 yılı doğalgaz alımının %37'sini Rusya'dan sağlamıştır. Aynı zamanda Almanya, 30,8 milyar m³ ile Rus gazının Ukrayna'dan sonraki en büyük alıcısı konumundadır. Bu verilerin 2011 yılını yansıttığı düşünürsek, 2012 yılında açılan Kuzey Akım Boru Hattı ile birlikte Almanya'nın Rus gazına bağımlılığının daha da artacağı ifade edilebilir. Hollanda'nın Rus gazına bağımlılığı %30 düzeyindeyken bu oran İtalya'da %22, Fransa'da ise %19 düzeyindedir. Enerji ihtiyacını dışarıdan karşılamak zorunda olan ülkelere Japonya ise doğalgaz ithalatının %9'unu Rusya'dan sağlamaktadır. Rusya'nın Uzak Doğu enerji piyasasına yönelik hamleleri arasında yer alan Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Boru Hattı'nın ikinci aşaması ile birlikte Rus gazının Japonya'ya ulaşımı daha kolaylaşacak ve iki ülke arasındaki enerji ticaretinin daha da artacaktır. Aynı durum Rus gazının Çin'e ulaşımı ile ilgili olarak ta ifade edilebilir. Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Boru Hattı ve bu hattın Daging Kolu ile Rus gazının Çin'e boru hatlarıyla transferi gerçekleşecek ve her geçen gün enerji talebi artan Çin'in Rus gazına olan talebi artacaktır.

Tablo 26:Rusya-AB Enerji Bağımlılığı ve İthalat Oranları-(2010)

RUSYA	AB Enerji Tüketiminde Rusya'nın Payı (%)	AB İthalatında Rusya'nın Payı-(%)
Petrol	31,2	36,8
Doğalgaz	22,8	27,7
Kömür	11,9	30,7
Toplam Enerji	24,6	32,3

(Conn, 2011: 13)

Bp'nin verilerine göre, 2010 yılında AB'nin Rus petrolüne bağımlılığı %31,2 oranındayken, AB petrol ithalatının %36,8'i Rusya'dan gerçekleşmiştir. 2010 yılında AB, doğalgazda Rusya'ya bağımlılığı %22,8 iken, gaz ithalatının %27,7'si Rusya'dan gerçekleşmiştir. AB Kömür tüketimindeki Rusya'nın payı %11,9 olarak gerçekleşirken, AB kömür ithalatının %30,7'si Rusya tarafından karşılanmaktadır. Enerji kaynakları

genel olarak değerlendirildiğinde AB, toplam enerji tüketiminin %24,6'sını, toplam enerji ithalatının ise %32,3'ünü Rusya'dan karşılamaktadır.

**Tablo 27:Dünya Kömür İthalat-İhracat Rakamları ve Ülkeler Sıralaması-(2011)-
Milyon Ton**

Sıra	Ülkeler	İthalat	%	Ülkeler	İhracat	%
1	Endonezya	309	29,7	Çin	177	17,6
2	Avustralya	285	26,8	Japonya	175	17,5
3	Rusya	99	9,5	G. Kore	129	12,8
4	ABD	85	8,2	Hindistan	101	10,1
5	Kolombiya	76	7,5	Tayvan	66	6,6
6	G. Afrika	70	6,9	Almanya	41	4,1
7	Kazakistan	34	3,4	İngiltere	32	3,2
8	Kanada	24	2,3	Türkiye	24	2,4
9	Vietnam	23	2,2	İtalya	23	2,3
10	Moğolistan	22	2,1	Malezya	21	2,1
	Diğerleri	14	1,4	Diğerleri	213	21,3
	Toplam	1041	100	Toplam	1002	100

(IEA, 2012: 15)

Dünya birincil enerji ihtiyacının önemli bir kısmı oluşturan Kömürün, petrol ve doğalgaza göre daha farklı ithalat ihracat özelliklerine sahip durumdadır. Doğalgaz ve petrolün üretimi ile tüketildiği bölgeler arasında büyük farklılıklar bulunurken bu durum kömürde daha farklıdır. Daha önce değindiğimiz gibi dünya kömür üretiminin büyük bir kısmı Asya-Pasifik bölgesinden çıkarken tüketiminin de önemli bir kısmı bu bölge ülkeleri tarafından yapılmaktadır. Oysa aynı durum petrol ve doğalgaz için geçerli olmamış, Avrasya ve Orta Doğu coğrafyasında yoğunlukla çıkarılırken tüketim alanları Avrupa merkezli olmak üzere dünyaya dağılımı sağlanmıştır. Tablo 27'yi incelersek kömür ithal eden ülkeler arasında Endonezya, %29,7'lik payıyla ilk sırada yer almaktadır. Dünya kömür ithalatı sıralamasında ilk ikide yer alan Endonezya ve Avustralya, dünya kömür ithalatının %56,5'ini oluşturmaktadır. Bu iki ülkenin ardından ise Rusya ve ABD sıralanmaktadır. Rusya, dünya kömür ithalatının %9,5'ini, ABD ise %8,2'sini oluşturmaktadır.

2011 yılında kömür ihracatı gerçekleştiren ülkeler sıralamasında Çin ilk sırada yer alırken, Japonya 2. sırada yer almıştır. Listede Asya-Pasifik ülkelerinin ilk sıralarda

olması, aynı zamanda bu bölgenin kömür üretiminde dünyada ilk sırasında yer almasından kaynaklanmaktadır. İlk beş sırada yer alan ülkeler, Asya ve Asya-Pasifik bölgesinde yer almaktadır. İlk 10 sırada 4 Avrupa ülkesiyle birlikte 6 Asya ve Asya-Pasifik ülkesi yer almaktadır.

3.2. PUTİN'İN RUSYA ENERJİ KAYNAKLARINA YÖNELİK POLİTİK STRATEJİLERİ

Merkantalizmin self help yani kendi başının çaresine bakma ilkesini savunan realistlere göre anarşik uluslararası ilişkilerde devletlerin temel kaygısı güvenliklerini sağlayabilmektir. Güvenlik kaygısı, devletleri uluslararası sistemdeki güç dağılımını etkileyebilecek doğal kaynaklar üzerinde doğrudan veya dolaylı bir kontrol kurmaya itmektedir. Robert Keohane'e göre uluslararası sistemde başat konuma gelmek isteyen bir devlet, öncelikle stratejik ham madde kaynakları üzerinde denetim kurmak zorundadır (Ayhan, 2009: 43). Günümüzde, enerji kaynaklarına tam hâkimiyet sağlamak amacıyla güç mücadeleleri yaşanırken, petrol ve doğalgazın çıkarılmasında pay sahibi olmak, enerji mücadelelerinde önemli güç kazanmak anlamına gelmektedir. Ancak bundan daha büyük bir avantaj sağlamanın yolu ise enerji kaynaklarının kontrol altında tutulmasıdır. Böyle bir güce sahip olmak demek, aynı zamanda yeni büyük oyunun galibi olmak anlamına gelmektedir (Birsell, 2007: 30-35). Bu kapsamda Rusya, sadece enerji çıkarılmasında değil, aynı süreçte çevre enerji kaynaklarının kontrolüne de önem vermektedir. Rusya için enerji kaynaklarına sahip olmak, enerji güzergâhlarının belirlenmesi ve yakın çevresindeki enerji kaynaklarını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek, enerji politikalarının başında gelmektedir.

Rusya 2011 yılı itibariyle 88 milyar varil petrol ve 45 trilyon m³ doğalgaz rezervlerine sahiptir (BP, 2012: 6-20). Rusya Enerji Stratejisi belgesinde Rusya'nın dünya doğalgaz rezervlerinin 1/3'üne, petrol rezervlerinin 1/10'una, kömür rezervlerinin 1/5'ine ve uranyumun %14'üne sahip olduğu belirtilmiştir. Rusya açısından sahip olunan enerji rezervleri iç ve dış politikada kalkınma ve ekonomik gelişme bakımından bir araçtır. Uzun dönemli ve sağlıklı enerji politikaları, Rusya için dış politikada etkili bir entrümandır (Ministry of Energy of the Russian Federation, 2003: 2).

Rusya, doğal kaynaklar bakımından zengin konumunu enerji üreticisi olarak dünya piyasalarında devam ettirmektedir. Bu kapsamda Rusya, enerji konusundaki avantajlı konumunu korumak amacıyla stratejiler geliştirmiştir. Bu stratejilerin başında Orta Asya'daki enerji arzı üzerinde monopol konumunu korumak, Orta Asya'daki kontrolünde olmayan alternatif boru hatlarının dünya pazarlarına açılmasını engellemek yer almaktadır. Bu çerçevede Rusya, enerjiyi daha uygun fiyata taşıyacak yeni boru hatları inşa ederek, alternatif boru hatlarını dezavantajlı konuma düşürme gayreti içindedir (Kantörün, 2010).

Rusya'nın mevcut petrol ve doğalgaz üretiminin büyük kısmı ve mevcut boru hatları, Sovyetler Birliği zamanında, Batı Sibirya'da açılmış olan yataklarda gerçekleşmektedir. Bu bölgedeki rezervlerin ömrü ise kısa sürelidir. Ülkenin ekonomik olarak ihtiyaç duyduğu üretimin artışı ancak Doğu Sibirya'nın ulaşılması zor yerlerinde, Kuzey denizinin şelflerinde ve özellikle Hazar denizinde yeni yatakların faaliyete geçirilmesi ile mümkün olabilecektir. Bunun için keşif, altyapı, ulaşım altyapısı özellikle şelflerde üretimde kullanılacak yüksek fiyatlı yeni teknolojiler için büyük kaynaklar gerekmektedir. Bu kaynakların elde edilmesi ise, Rus enerji kaynaklarının dış pazarlara kesintisiz olarak aktarılmasıyla mümkün olabilecektir (Primakov, 2010: 126-127). 2003 yılında yayınlanan Rusya Federasyonu Enerji Stratejisi belgesinde Rus enerji sektörüne 2020 yılına kadar yaklaşık 1 trilyon dolar miktarda yatırım yapılması gerekliliğinden bahsedilmektedir. Rusya'nın ekonomik anlamda en karlı ve büyük sektörü olan enerji sektörünün yapılandırılması, Rusya için stratejik önem arz etmektedir. Rusya, enerji sektörünün gelişimi için önemli yatırımlara ihtiyaç duymakta ancak enerji sektörünün devletleştirilmesi süreci ile birlikte bu kaynağı, enerji ihracatını arttırarak ve bunu yaparken kesintisiz olarak dış pazara ulaştırma gayretindedir (Turan, 2005). Rusya bu bağlamda yeni boru hatlarının inşa edilmesi ile enerji güzergahlarının kendi sınırları üzerinden direk aktarımı sağlamayı amaçlamakta böylece bölgede enerji kaynakları bakımından zengin olan ülkelere karşı bir avantaj yakalama ve büyük gelirler sağlayarak enerji sektörünü geliştirmeyi stratejik olarak hedeflemektedir.

Rusya, yeni boru hatları inşa etme aşamasında, Avrupa'ya ihracat yaptığı ülkelere enerji naklini gerçekleştirirken transit ülkelere gerek kalmaksızın gerçekleştirme düşüncesindedir. Bu kapsamda değerlendirirsek, Nabucco projesi Rusya'nın Avrupa doğalgaz arzındaki egemen konumunu azaltmaya yönelik bir

konumda yer alırken bu dönemde Rusya, Güney Akım projesi ile karşı bir hamle içerisinde olmuştur (Kantörün, 2010). Güney Akım projesi ile Beyaz Rusya ve Ukrayna'nın pas geçilerek, Karadeniz altından boru hatlarıyla Avrupa'ya ulaşılması amaçlanmıştır. Bu örnek Rusya'nın enerji stratejisini daha açık ve somut bir şekilde ortaya koymuştur. Bu kapsamda Kuzey Akım projesi de Rusya'dan direk Avrupa'ya enerji taşınması bağlamında örnek verebileceğimiz bir proje olarak ortaya çıkmaktadır. Rusya, enerji konusunda özellikle Avrupa bölgesine yapılan ihracatta tek ve lider ülke olma konumunu sağlamlaştırmak hatta enerji güzargahlarının belirlenmesinde tek istikamet olma çabasını ortaya koyduğu projelerle göstermektedir.

Rusya'nın diğer bir enerji stratejisi ise Avrupa'daki dağıtım sistemlerinin Gazprom tarafından satın alınarak, Rusya'nın projelerine alternatif projelerin hayata geçmesini engelleme amacı gütmektedir. Rusya, boru hatlarının transit ülkelerdeki enerji dağıtım şirketlerinin hisselerini satın alarak, transit ülkelerdeki etkinliğini arttırmaya çalışmıştır. Bu noktada; Bulgaristan, Macaristan, Beyaz Rusya ve Avusturya'daki enerji dağıtım şirketlerinin hisseleri satın alınmıştır. Böylece Rusya, Avrupa'ya enerji transferinde transit bölge olan Balkan coğrafyasındaki enerji dağıtım şebekelerini kontrol altına alma amacını ortaya koymuş ve alternatif boru hattı projeleri yerine kendi projelerinin hayata geçmesini kolaylaştırmıştır (Kantörün, 2010).

Rusya'nın enerji kaynaklarına yönelik politikasında dikkat edilmesi gereken noktalardan birisi iç talebin giderek artmasıdır. Buna rağmen doğalgaz ve petrol ihracatının artması da ülke ekonomisi için önem taşıyan hususlar arasında yer almaktadır. İhracat gelirleri, federal bütçe gelirlerinin %50'sinden fazlasını, tüm ihracat tutarının ve döviz gelirlerinin yaklaşık %70'ini ve Rezerv Fonu ile Refah Fonu'nun %100'ünü karşılmaktadır (Primakov, 2010: 126). Bu açıdan değerlendirirsek enerji konusunda artan iç talebe karşılık ekonomik gelirlerin önemli bir kısmını oluşturan enerji ihracatı, Rusya'yı ilerleyen dönemde yeni rezervler, enerji kaynakları ve enerji fiyatlarını şekillendirme yoluna gitmesini gerektirecek gelişmelere götürebilir. Rusya'nın 2020 yılına yönelik enerji stratejisinde, 2. dönem olarak adlandırılan 2010-2020 yılları arasındaki süreçte, yeni yakıt ve enerji komplekslerinin oluşturulması belirtilmektedir (Ministry of Energy of the Russian Federation, 2003: 3).

Rusya'nın geleceğe yönelik enerji planları arasında, 2020 yılına kadar dünya enerji talebini sağlama da en büyük kaynaklara sahip ülke olmak yer almaktadır. Rusya'nın dışa yönelik enerji politikası hedefleri arasında, dünya enerji piyasasında lider konumda yer alması amaçlanmaktadır. Dünya petrol ve doğalgaz piyasasında Rusya'nın pozisyonunu güçlendirmek, ülke politikaları için stratejik önem taşımaktadır. 2020 yılına kadar olan süreçte, Rus enerji komplekslerinin ihracatında dünya genelinde ve özellikle Avrupa'ya karşı güvenilir bir ortak olarak gözükmesi ve işbirliği içinde olması önem taşımaktadır (Ministry of Energy of the Russian Federation, 2003: 12). Günümüz şartlarında Rusya'nın enerji politikalarında kimi ülkelere musluk kapatma kozunu kullanması her ne kadar bu güveni önem dönem sarsmış olarak gözükse de Almanya gibi AB'nin başat ülkelerinin artan enerji talebi dolayısıyla Rusya ile işbirliği içine girme zorunluluğu kalması da bu güveni ve işbirliğini ister istemez getirmektedir.

Sonuç itibariyle Rusya, içerde artan enerji ihtiyacını karşılamak ve aynı zamanda enerji ihracatında giderek payını arttırmak amacıyla hareket etmekte ve bu amaçla yeni rezervler, yeni teknolojiler kullanma yoluna gitmektedir. Bu kapsamda Rusya için Avrasya enerji kaynakları ve bu kaynakların batıya aktarımında lider konumda olmak Rusya için olmazsa olmaz enerji stratejisidir. Rusya'nın enerji konusunda liderliği devam ettirebilmesi için aynı zamanda enerji güzergâhlarını yönlendirmesi yaşanan ve önümüzdeki dönemde beklenen gelişmeler arasındadır. Rusya, enerji alanında kendisine rakip olabilecek ve kendi projelerine karşı alternatif oluşturabilecek ülkelerin enerji piyasalarına etki etmesini engellemek ve ihraç edilebilecek üretimi Rus şirketlerin kontrolü altına almasına çabalamaktadır. Rusya aynı zamanda alternatif oluşumlar karşısında yeni projeler üreterek ortaya çıkmakta ve AB'nin enerji bağımlılığı da bu süreçte avantaj olarak kullanılmaktadır. Önümüzdeki dönemde Rusya, enerji stratejileri bu ekseninde geliştirmeye devam ederek hem yeni enerji kaynaklarına ulaşma çabası içinde olacak, hem de kendi enerji alanında alternatif oluşumlara karşı mücadelesine hem siyasi hem ekonomik alanda devam edecektir.

3.3. PUTİN VE RUSYA’NIN ENERJİ ALANINDA ŞİRKETLEŞME HAREKETLERİ

Rusya, sahip olduğu zengin enerji kaynakları kadar enerji şirketleri ile de enerji piyasasında etkin rol oynamaktadır. Putin yönetiminde Rusya enerji politikaları, millileştirme çabası amacını gütmüş ve enerji şirketleri devletleştirilmiştir. Uygulanan devletleştirme politikaları sonucunda birçok enerji şirketi millileştirilirken kimi zaman da özel enerji şirketleri ile yakın ilişkiler kurulması yoluna gidilmiştir. Rusya, bu politikalarıyla enerji şirketlerini dış siyasette önemli bir aktör haline getirmeye çalışmıştır. Bu enerji şirketlerin başında ise Gazprom, Rosneft, Tnk-Bp ve Lukoil yer almaktadır.

3.3.1. GAZPROM

Gazprom, Rus enerji sektöründe en başta gelen ve Rus ekonomisinde en fazla yer tutan doğalgaz şirketi durumundadır. Gazprom’un iş kolları arasında jeolojik araştırma, üretim, taşıma, depolama, petrol, gaz işleme ve satış yer almaktadır. Dünyanın en büyük doğalgaz rezervlerine Gazprom sahiptir. Dünya doğalgaz rezervlerinin %18’ine sahip olan Gazprom, Rus doğalgaz rezervlerinin de %70’ine sahiptir. Dünya doğalgaz üretim miktarlarında da önemli paya sahip olan Gazprom, dünya gaz üretiminin %15’ini ve Rusya gaz üretiminin %78’ini oluşturmaktadır. Gazprom şirketi, doğalgazın boru hatlarıyla iletimi konusunda da öncü durumda olmakta ve 161.000 km’den uzun doğalgaz iletim ağına sahiptir. Gazprom sahip olduğu doğalgazı 30’dan fazla ülkeye ihraç etmekte ve Rusya’daki tek sıvılaştırılmış doğalgaz üreticisi ve ihracatçısı durumundadır. Gazprom sadece doğalgaz sektöründe değil petrol sektöründe de etkili konumdadır ve Rusya’nın en büyük 5 petrol üreticisi ve enerji üreticisi arasında yer almaktadır (Gazprom, 2013a). Gazprom, Rus ekonomisinin gelişiminde gaz ticaretinin yanı sıra ödediği vergi miktarlarıyla dikkat çekmektedir. Gazprom, tek başına Rus hükümet bütçesinin önemli bir miktarını, vergi gelirlerinin %25’ini oluşturmaktadır (Woehrel, 2009: 2).

Gazprom, Putin için Rusya’nın enerji politikalarının belirlenmesinde kilit rol oynamaktadır. Putin yönetiminde Rusya, 2005 yılında Gazprom hisselerinin %51’ini

kontrolü altına almıştır. 2006 yılından itibaren ise Gazprom'un hisseleri iç ve dış yatırımcılara açık hale gelmiştir (Tkachenko, 2008: 185). Putin'in bu girişimlerinin ardında Gazprom'u dünyanın en büyük şirketlerinden biri haline getirmek yer almaktadır.

Gazprom, gaz ticaretinin önemli bir kısmını yurt içine yapmakta ve bunu yaparken yurt dışı satış fiyatlarının çok altında gerçekleştirmektedir. Oluşan bu tabloya rağmen Rusya'da en çok kar eden şirketlerin başında gelen Gazprom'un bu başarısında yurtdışına gaz satışında elde ettiği yüksek gelirler etkili olmaktadır.

Gazprom, 2011 yılında 503.6 milyar m³ gaz satışı gerçekleştirmiş ve bunun en büyük kısmı 265.3 milyar m³ ile ülke içine yapılmıştır. Gazprom'un en büyük ihracat ortağı ise Avrupa olmuş ve 2011 yılında 156.6 milyar m³ gaz satışı gerçekleşmiştir. Gazprom ayrıca BDT ve Baltık ülkelerine ise 81.7 milyar m³, ABD ve Asya-Pasifik ülkelerine ise 3.06 milyar m³ gaz satışı gerçekleştirmiştir (Gazprom, 2013b).

Gazprom, sahip olduğu doğalgaz rezervleriyle sadece Rusya için değil, dünya genelinde de önemli etkiye sahiptir. Yamal-Avrupa, Mavi Akım, Kuzey Akım ve Güney Akım gibi gaz boru hatları ile gaz taşıma sisteminin geliştirilmesine yönelik projeleri ile Avrupa ve Asya arasında önemli gaz geçiş noktaları oluşturmaktadır. Ayrıca Gazprom, Putin döneminde doğalgaz satışından yüksek karlar elde bir şirket görünümüne dönüşmüştür. 2000 yılında Gazprom'un yıllık kârı 11,5 milyar dolar iken, bu rakam 2012 yılında 61 milyar dolara ulaşmıştır (Rusya'nın Sesi Radyosu, 2013).

3.3.2. ROSNEFT

Rosneft 1993 yılında Sibirya'da Shalin adasında ve Güney Rusya bölgelerinde petrol ve doğalgaz arama ve bulunan kuyuları işletme haklarını elde ederek faaliyete geçmiştir (Dilbirliği, 2012). Hisselerinin yaklaşık %75'i devletin elinde olmakla birlikte %15'i halka açılmıştır. Şirketin çalışma alanları içerisinde Rusya'nın haricinde Kazakistan ve Cezayir'de arama projeleri yer almaktadır. Rosneft 12,5 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervine sahip durumdadır (Rosneft, 2013). Rosneft, bu özellikleriyle Rusya'nın önde gelen petrol şirketleri arasında yer almaktadır.

Rosneft, Putin döneminde 2005 yılında Gazprom ile birleştirilmiştir. Bu birleşme ile birlikte gerçekleşen hisse devri nedeniyle, Rus hükümeti Gazprom'da hisse çoğunluğunu ele geçirmiş, bir anlamda Gazprom devletleştirilmiştir. Enerji politikaları bağlamında değerlendirildiğinde, Yeltsin döneminde Rusya'da enerji piyasası yabancı yatırımcılara açık tutulup özelleştirilirken, Putin döneminde bu politikalar düzenlenirken, dünya hakimiyeti için stratejik önem taşıyan enerji sektöründe Rusya'nın hakim olmasını, en azından Rusya'da devlet eliyle kontrol edilen bir enerji sektörü oluşturulmasına çaba gösterilmiştir (Dilbirliği, 2012).

Rosneft, 2013 yılında Tnk-Bp işletmesinin Bp'ye ait hisselerinin satışı konusunda Bp¹² ile anlaşmış ve hisseleri karşılığında 16,6 milyar dolar ödemiştir. Rosneft, aynı zamanda Bp hisselerinin haricinde kalan hisseleri de 27,73 milyar dolara satın almış, sonuç olarak Tnk-Bp'nin %100'üne sahip hale gelmiştir. Rosneft Başkanı İgor Seçin'in ifadeleriyle 2013 yılında Rosneft'in petrol üretiminin 206 milyon ton, doğalgaz üretiminin ise 47 milyar m³ ün üzerine çıkması tahmin edilmektedir. Ayrıca şirketin 2013 gelirinin 4,9 trilyon rubleye ulaşması beklenmektedir. Satış sonrasında Rosneft, dünyada petrol üretiminde lider konuma yükselmiştir (Enerji Günlüğü, 2013). Rusya'nın amacı, Gazprom dünya gaz piyasasında ne ise aynı durumu petrol piyasasında Rosneft için oluşturabilmektir. Gazprom'un gaz sektöründe yarattığı monopol yapıyı petrol sektöründe Rosneft ile kurmak, Rusya için önem teşkil etmektedir (Tkachenko, 2008: 184).

3.3.3. TNK-BP

Tnk-Bp, ham petrol üretiminde varlık gösteren bir şirket olarak 2003 yılında kurulmuştur. Tnk-Bp'nin aktif çalışma alanları arasında Batı Sibiry, Doğu Sibiry ve Volga-Ural bölgeleri bulunmaktadır (Tnk-Bp, 2013).

Tnk-Bp, Rusya'da yatırımlarını arttırmak amacıyla hareket ederken 2006 Mayıs ayından itibaren Rus devlet kurumlarının baskısına maruz kalmış ve 2007'de Tnk-Bp'nin lisansının iptal edilme durumu söz konusu olmuştur. 2013 yılında ise Tnk-Bp

¹² BP, TNK-BP hisselerinin satışı karşılığında Rosneft'ten %19,75 oranında hisse almayı planlamaktadır (Enerji Enstitüsü, 2013a). Bp, yaptığı açıklamada 8 milyar dolarlık geri alım yapmayı planladıklarını açıklamıştır (Bp Magazine, 2013: 4).

şirketinin hisselerinin Bp'ye ait olan kısmı Rosneft'e satılmış ve enerji sektöründe millileştirme hareketlerine bir yenisi eklenmiştir (Bp Magazine, 2013: 4). Putin, bu anlaşmayı sadece Rusya'daki enerji sektörü açısından değil, tüm Rus ekonomisi açısından önemli olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak Putin, Tnk-Bp'nin Rosneft'e satışı ile birlikte enerji sektörünü devletleştirme projesini gerçekleştirmeye yönelik büyük bir adım atmış ve uygulamalarına devam etmiştir (Dilbirliği, 2012).

3.3.4. LUKOİL

Lukoil, uluslararası arenada güçlü bir petrol ve doğalgaz şirketi olmakla birlikte dünya ham petrol üretiminin %2,2'sini gerçekleştirmektedir. 2011 sonu itibariyle 17,3 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervine sahip Lukoil, Rus ham petrol üretiminin %16,6'sını gerçekleştirmektedir. Lukoil'in Rusya dışında 5 ülkede daha projeleri bulunmakla birlikte Rusya içinde Volga ve Ural federal bölgelerinde yoğunlaşmaktadır (Lukoil, 2013).

Putin döneminde Rusya enerji alanında devletleşme politikasını amaç güderken bu durum Lukoil örneğinde daha farklı gelişmiştir. 2003 yılında devlete ait olan %7,6'lık hissenin satışı gerçekleşmiş ve Lukoil %100 özel sermayeli bir şirket haline gelmiştir (Şahin, 2006: 11-30). Lukoil'in hissedarları arasında Rus bankaları, hükümet, şirket yönetimi ve ConocoPhilips şirketi bulunmaktadır (Tkachenko, 2008: 183). Azınlık hisselerinin özelleştirilmesine rağmen Putin ve Lukoil arasında iyi iş ilişkileri olduğu ve Putin'in Lukoil üzerinde etkili olduğu bilinmektedir (Helman, 2012). Rusya için bu ilişkinin kilit noktaları arasında Lukoil'in Batı ile iyi iş ilişkileri en başta gelmektedir. Lukoil'in Batı pazarına petrol satışı, Rusya'da üretilen petrol ile gerçekleşmekte ve Rusya'dan Batı'ya aktarılan petrol ile birlikte oluşan tablo, Rusya'nın enerji sektöründe cazibe merkezi olmasını kolaylaştırmaktadır (Tkachenko, 2008: 183).

3.4. AVRASYA JEOPOLİTİĞİNDE DİĞER ÜLKELER VE ENERJİ KAYNAKLARI

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Avrasya'da bağımsızlık kazanan yeni devletler ortaya çıkarken, yıllardır Rus egemenliği altında kalan bölgelerde siyasi güç boşlukları oluşmuştur. Avrasya coğrafyasında var olma mücadelesine katılan eski Sovyet ülkeleri, buldukları bölgenin zengin doğal kaynakları ile küresel güçlerin ilgi odağı haline gelmişlerdir. Avrasya coğrafyasının doğal kaynak zenginliği üzerinde kurulan ülkeler, kendilerine uluslararası enerji ticaretinde etkin bir rol bulmuşlardır. Bu bağlamda her geçen gün artan dünya enerji talebinin karşılanmasında Avrasya coğrafyası dolayısıyla bölge ülkeleri etkili rol oynayacaktır. Avrasya jeopolitiğinin bu denli ön plana çıktığı günümüzde, bölge ülkelerinden zengin doğal kaynaklara sahip ülkeler bir adım öne çıkmaktadır. Bu kapsamda değerlendirdiğimizde, barındırdığı zengin doğal kaynaklarla Avrasya jeopolitiği ve coğrafyanın ülkeleri, güç mücadelesinde yeni hedefler haline gelmişlerdir.

Bu kapsamda değerlendirdiğimizde, bu bölümde Avrasya Jeopolitiği üzerinde durulmuş, bölgenin sahip olduğu doğal kaynakların dünya enerji talebindeki yeri ve önemi incelenmiştir. Avrasya'da zengin doğal kaynaklara sahip bazı ülkeler ve bu ülkelerin sahip olduğu doğal kaynaklarla ilgili bilgiler verilmiştir. Son olarak Putin döneminde Avrasya coğrafyasındaki ülkelerle yapılan enerji anlaşmaları üzerinde durulmuştur.

3.4.1. AVRASYA JEOPOLİTİĞİ

Avrasya, sahip olduğu zengin doğal kaynakları, barındırdığı nüfus ve bölgede bulunan ülkeler değerlendirildiğinde dünya için ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Avrasya'nın önemi sadece günümüz koşullarında değil uzun zaman öncesinden itibaren bilinmekte ve vurgulanmaktadır. Özellikle coğrafyanın ülkeler üzerindeki etkilerinin incelenmesi noktasında jeopolitik kavramı ön plana çıkmaktadır. Jeopolitik kavramı, bir bölgenin, mevcut coğrafi platform üzerinde, değişen ve değişmeyen unsurlarını dikkate alarak güç değerlendirmesi yapan, etkisi altında kaldığı o günkü dünya güç merkezlerini, bölgedeki güçleri inceleyen, değerlendiren ve

hedeflere ulaşma aşamalarını araştıran, belirleyen bir bilimdir (Sandıklı, 2011: 2). Bu kapsamda değerlendirildiğinde Avrasya'nın coğrafi ve siyasi önemi göz önüne alındığında, tarih boyunca güç oyunlarının yaşandığı olan bu coğrafya üzerinde birçok jeopolitikçi de ilgi göstermiştir. Bu noktada Avrasya coğrafyasının önemi vurgulayan jeopolitikçilerin başında Halford John Mackinder¹³ gelmektedir. 1919 yılında Mackinder tarafından “Kara Hakimiyet Teorisi” olarak adlandırılan tezinde, Avrupa-Asya-Afrika kıtalarından oluşan büyük kara parçasını “Dünya Adası” olarak isimlendirmiştir. Dünya Adası'nın merkezi ise Heartland (Kalpgah)'dır. Heartland olarak adlandırılan merkezin kesin sınırları olmamakla birlikte genel olarak Avrupa'dan başlayıp Sibirya'da Lena Nehri'ne kadar uzanıp giden geniş coğrafya olarak belirtilmiştir (Tezkan, 2007: 16) Mackinder'in sözleriyle Heartland'a hükmeden Dünya Adası'na hükmeder, Dünya Adası'na hükmeden ise Dünya'ya hükmedecektir (Okur, 2011: 16). Mackinder'in bahsettiği Heartland olarak adlandırılan coğrafyanın büyük kısmında bugün Rusya Federasyonu ve Orta Asya'daki Türki cumhuriyetler yer almaktadır (Tezkan, 2007: 16-17) . Mackinder'in meşhur sözü günümüzde Heartland' a hâkim olan dünya enerji kaynaklarına hâkim olur, enerji kaynaklarına hâkim olan, dünyayı kontrol eder, Dünyayı kontrol eden ya küresel güç olur, küresel ise gücünü idame ettirmekte önemli avantajlar kazanır şeklinde yorumlanabilir (Yavuz, 2007: 18-29).

Avrasya kıtasının sahip olduğu doğalgaz ve petrol kaynakları, küresel güçlerin ilgisini çok uzun zaman önceden çekmeye başlamakla birlikte bölgeye yönelik politikalar 1940'lı yıllara kadar dayandırılmaktadır. Büyük Avrasya ve Orta Doğu'daki enerji kaynaklarının önemine dikkat çeken isimlerden bir diğeri de ABD'li jeopolitikçi Nicholas John Spykman¹⁴ olmuştur. Spykman söylemlerinde, 1940'larda herhangi bir gücün bu bölgeleri egemenliği altına almasının yalnız ABD'nin çıkarlarını tehdit

¹³ Halford John Mackinder, İngiliz Jeopolitik Ekolü' nün temsilcilerinden olmakla birlikte coğrafyacı, iktisatçı ve politikacıdır. Mackinder en çok “Kalpgah” (Heartland-Stratejik Merkez Bölgesi) Doktrini ile tanınmaktadır. Mackinder' e göre jeopolitik strateji, Doğu Avrupa ile Sibirya üzerinden Rusya ve Orta Asya'yı kucaklayan Avrasya'nın denetim altına alınmasıdır. Heartland, denize erişmezliği ile tanımlanmakta ve bu da onu yerküre üzerindeki en büyük doğal kale haline getirmekteydi. Mackinder'e göre deniz kuvvetlerinin hâkimiyeti, yerini kara kuvvetlerinin belirleyici hale geleceği Avrasya çağına bırakmak üzereydi (Sandıklı, 2011: 3).

¹⁴ Nicholas John Spykman, Kenar-Kuşak teorisi ile Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasının zemin hazırlayıcıları arasında yer almaktadır. Spykman jeopolitik söyleminde, “Kenar Kuşağını yani Avrasya'nın sahil bölgelerini kontrol eden, Avrasya'yı yönetir; Avrasya'yı yöneten Dünya'nın kaderini kontrol eder” demiştir (Okur, 2011: 18).

etmekle kalmayacağını, aynı zamanda bütün dünya açısından bir tehdit haline gelebileceğine dikkat çekmiştir (Ayhan, 2009: 348).

Avrasya'nın önemi tarih boyunca vurgulanmış, özellikle Soğuk Savaş sonrası bölgede oluşan yeni devletler ile birlikte küresel güçler, Avrasya üzerine yeni planlar yapmaya başlamıştır. Bu konuda Zbigniew Brzezinski'nin örnekleri, Avrasya'nın güç oyunlarında ne denli önemli olduğunu vurgulamaya yeterlidir. Brzezinski'ye göre ABD için jeopolitik ödül Avrasya'dır ve ABD'nin küresel liderliği, doğrudan doğruya Avrasya kıtasındaki hakimiyetinin ne kadar ve nasıl bir etkiyle sürdüreceğine bağlıdır. Avrasya yerkürenin en büyük kıtasıdır ve jeopolitik bir eksendir. Avrasya'ya egemen olan bir güç, dünyanın en ileri ve ekonomik olarak verimli üç bölgesinden ikisini kontrol edebilir. Dünya nüfusunun yaklaşık %75'i Avrasya'da yaşamakta, ekonomik açıdan ve yer altı zenginlikleri açısından değerlendirildiğinde, dünya GSMH'sinin %60'ına ve bilinen enerji kaynaklarının 3/4'üne sahiptir.(brzezinski31-32,buyuk satranc tahtası). Sonuç itibariyle Avrasya, tarih boyunca coğrafi konumu, sahip olduğu yer altı kaynakları ve siyasi yapısı nedeniyle ilgi noktası olmuştur. Avrasya kıtası, sahip olduğu bu nitelikler sayesinde günümüzde en büyük güç mücadelelerin yaşandığı bölgelerin başında gelmekle birlikte enerji piyasasında da rekabetin ön plana çıktığı bir coğrafyaya dönüşmüştür.

3.4.2. AVRASYA JEOPOLİTİĞİNDE ENERJİ KAYNAKLARI AÇISINDAN ÖNE ÇIKAN ÜLKELER VE ENERJİ GÖRÜNÜMLERİ

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu özerkleşen Avrasya bölgesi, 20.yüzyılın son döneminde hegemonik mücadelenin ana çelişkilerinin yaşandığı bölge olmuştur. Avrasya Jeopolitiğini stratejik olarak değerli kılan en önemli özelliklerin başında petrol ve doğalgaz kaynakları gelmektedir (Üşümezsoy ve Şen, 2003: 113). Bu çerçevede ülkeler ve enerji şirketleri arasında başlayan rekabet bazı yazarlarca II. Büyük Oyun olarak adlandırılmaktadır. Bu mücadelenin ödülü olarak ise petrol ve doğalgaz kontratları, boru hatları ve enerji güzargahları görülmektedir (Ayhan, 2009: 347). Bu bağlamda bölge devletlerinin sahip olduğu enerji kaynakları, bir anlamda kendilerininin diğer ülkelerden farklı değerlendirilmesine neden olmaktadır. Avrasya jeopolitiğinde,

sahip olduğu enerji kaynaklarıyla öne çıkan ülkeler başında ise Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan gelmektedir.

3.4.2.1. Azerbaycan

Azerbaycan, 30 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş, Güney Kafkasya'nın doğusunda, Hazar Denizi'nin batısında yer almaktadır. Azerbaycan, doğal kaynaklar bakımından çok zengin bir bölgede yer almaktadır. Ülkenin en büyük yer altı zenginlikleri petrol ve doğalgazdır. Petrolün %77'si Hazar denizinden sağlanmaktadır. Doğalgazın ise Bahar, Kumadası ve Sangaçal'dan çıkarılmaktadır (Metin, 2004: 78-80).

Azerbaycan 2010 yılında 42,5 milyon ton petrol ihraç etmiştir (T. C. Dışışleri Bakanlığı, 2013a). Bu bakımdan değerlendirildiğinde Azerbaycan, sahip olduğu doğal kaynaklar açısından bölgede önem arz eden ülkeler arasında yer almaktadır. Azerbaycan, bağımsızlığını kazandığı günden itibaren, kendi stratejik çıkarlarını gözetme yükümlülüğü ile bölgesel güçler tarafından uygulanan kuvvetli etki arasında denge kurmaya çalışmaktadır (Gouliev, 1997: 111).

Azerbaycan, 2011 yılında yaklaşık olarak 7 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervine sahip olmakla birlikte bu rakam dünya kanıtlanmış petrol rezervinin %0,4'ünü oluşturmaktadır. Rusya'nın ardından Avrasya coğrafyasında en fazla petrol rezervine sahip ülke durumunda Azerbaycan, petrol üretiminde de önemli paya sahiptir. 2011 yılında 45,6 milyon ton petrol üretimi gerçekleştiren ülke, dünya toplam petrol üretiminin %1,1'ini oluşturmaktadır. Azerbaycan, Avrasya coğrafyasında Rusya ve Kazakistan'ın ardından en fazla petrol üretimi gerçekleştiren ülke durumundadır (BP, 2012: 6-10). Doğalgaz rezervi bakımından 2011 yılında 1,3 trilyon m³ doğalgaz rezervine sahip olan ülke, dünya toplam doğalgaz rezervinin %0,6'sına sahiptir. Dünya doğalgaz üretiminin %0,5'ini gerçekleştiren Azerbaycan, 14,8 milyar m³ doğalgaz üretimi gerçekleştirmiştir (BP, 2012: 20-22). Azerbaycan'ın doğalgaz ve petrol üretimi, ülke ekonomisi için de önem arz etmektedir. Azerbaycan, 2010 yılında 21,3 milyar dolar ihracat gerçekleştiren, ihracatın %86,53'ü ham petrol ve %6,02'si petrol ürünlerinin satışından gerçekleşmiştir (T. C. Dışışleri Bakanlığı, 2013a).

3.4.2.2. Kazakistan

Avrasya'da Hazar Denizi'ne olan 2320 km'lik sahil uzantısıyla dikkat çeken Kazakistan, Doğal kaynaklar bakımından en zengin ülkeler arasında yer almaktadır. Kazakistan bu zenginlikleri ile Avrasya içerisinde de Rusya'nın ardından ekonomik bakımdan en güçlü ülkeler arasındadır (Metin, 2004: 105-113). Kazakistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra potansiyel enerji kaynakları ile ülkelerin ve petrol şirketlerinin dikkatini çekmiştir. Kazakistan'daki sahalarla büyük yatırımlar yapılmakta, mevcut petrol sahalarının geliştirilmesi ve petrolün dünya pazarına taşınması için projeler üretilmektedir (Ayhan, 2009: 349).

Rusya'nın ardından en fazla petrol rezervine sahip Avrasya ülkesi olan Kazakistan, 2011 yılında 30 milyar varil petrol rezervine sahip olmakla birlikte dünya petrol rezervinin %1,8'ini oluşturmuştur. Aynı yıl petrol üretiminde dünya genelinde %2,1'lik paya sahip olan Kazakistan, 82,4 milyon ton petrol üretimi gerçekleştirmiş ve bu rakamlarla Rusya'nın ardından en fazla petrol üreten eski Sovyet ülkesi durumundadır (BP, 2012: 6-10). 1991' den bu yana Kazakistan devlet başkanı olan Nursultan Nazarbayev'in devlet politikası, Kazakistan'ı dünyanın en büyük petrol ihracatçıları arasına sokmak olmuştur. Bu kapsamda gerek bölgesel gerekse küresel bazda artan enerji tüketimi ile Kazakistan'ın petrol üretiminin önümüzde yıllarda daha da artması olasıdır (Laçiner, 2006: 36-66).

Kazakistan'ın doğal zenginlikleri arasında doğalgaz da önemli yer tutmaktadır. 2011 yılında Kazakistan, dünya toplam doğalgaz rezervinin %0,9'unu oluştururken 1,9 trilyon m³ doğalgaz rezervine sahiptir. Doğalgaz üretiminde ise 19,3 milyar m³ ile dünya toplam gaz üretiminin %0,6'sını oluşturmuştur (BP, 2012: 20-22). Kazakistan, doğalgaz ve petrolün yanı sıra zengin kömür rezervlerine sahip durumdadır. Dünya kömür rezervinin %3,9'u Kazakistan'da bulunmakla birlikte en fazla kömür rezervine sahip ülkeler sıralamasında dünya genelinde 7. sırada Avrasya coğrafyasında ise Rusya'nın ardından 2. sırada yer almaktadır (BP, 2012: 30).

3.4.2.3. Türkmenistan

Türkmenistan, Hazar Denizi, İran ve Kazakistan'ı çevreleyen alanda yer almakta ve zengin kaynaklara sahip Hazar Denizi'ne 1780 km sahil uzunluğuna sahiptir. Türkmenistan, diğer eski Sovyet ülkelerine göre Sovyetler Birliği'nin dağılmasından daha az etkilenmiş, 1992-1993 yıllarında doğalgaz ihraç edilmesine başlayarak ülke ekonomisinde ve dış ticaret dengesinde önemli iyileşmeler yakalamıştır. 1994 yılında ise Ukrayna ve diğer BDT ülkelerinin doğalgaz borçlarını ödeyememesi üzerine ekonomisinde sıkıntılar yaşamış, 1993-1995 yılları arasında milli gelir %30 oranında azalmıştır. 1997-1998 yıllarında Rusya tarafından Türkmen doğalgaz ihracatının engellenmesi, ülke için sorun arz eden gelişmeler arasında yer almıştır (Metin, 2004: 122-125). Türkmenistan'ın zengin doğalgaz kaynakları, kurulduğu günden bugüne kadar sanayinin doğalgaz üzerine yoğunlaşmasına neden olmuştur. Türkmenistan doğalgaz ihracatının önemli bir kısmının Rusya üzerinden yapılması ise ülkenin Rusya'ya olan bağımlılığını arttırmaktadır. Türkmenistan, sattığı gazda fiyat belirlemesine gitmekte dahi zorlanmaktadır (Laçiner, 2006: 36-66).

2011 yılı itibariyle Türkmenistan, 600 milyon varil petrol rezervine sahiptir. Petrol üretiminde dünya toplam üretimindeki payı %0,3 olmakla birlikte 2011 yılında 10,9 milyon ton petrol üretimi gerçekleştirmiştir (BP, 2012: 6-10). Türkmenistan, dünyada en fazla doğalgaz rezervine sahip ülkelerin başında gelmektedir. 2011 yılı verilerine göre Türkmenistan, 24,3 trilyon m³ doğalgaz rezerviyle dünya toplam rezervinin %11,7'sini oluşturmaktadır. Türkmenistan dünya genelinde doğalgaz rezervi sıralamasında 4. sırada yer alırken, Avrasya bölgesinde Rusya'nın ardından 2. sırada yer almaktadır. 2011 yılında Türkmenistan, doğalgaz üretiminde 59,5 milyar m³ üretim gerçekleştirmiştir. Dünya doğalgaz üretiminde %1,8'lik paya sahip olan Türkmenistan, Avrasya'da Rusya'nın ardından en fazla üretim gerçekleştiren ülke konumundadır (BP, 2012: 20-22). Türkmenistan için doğalgaz ihracından elde edilen gelir, devlet bütçesine önemli kaynak sağlamaktadır (T. C. Dışişleri Bakanlığı, 2013b). Yakın bir tarihe kadar sadece Rusya'ya doğalgaz satma hakkı elinde bulunan Türkmenistan, son yıllarda Çin ve İran'a da doğalgaz ihracatı gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu durum Türkmen gazının dünya pazarına açılmada Rusya'ya dolayısıyla Gazprom'a olan bağımlılığını azaltmıştır. Rusya cephesinden bakacak olursak Türkmen gazı, Rusya'nın doğalgaz

tekeline kırmaya yönelik bir girişim olarak değerlendirilebilir. Özellikle Rusya'nın Çin'e yönelik doğalgaz ticareti için Türkmen gazı bir rakip olarak gözükmektedir, Çin açısından ise Rus doğalgazına bir alternatif olarak değerlendirilebilir. Son yıllarda Nabucco doğalgaz projesi ile AB'nin Rusya'ya olan gaz bağımlılığını kırabilecek projeler içinde yer alan Türkmenistan'a karşı Rusya'nın alternatif projeler üretmesi ve yüklü miktarlarda Türkmen gazı satın alarak olası projeyi engelleme girişimleri, enerji piyasasında oynanan oyunların iç yüzünü göstermektedir.

3.4.3. AVRASYA JEOPOLİTİĞİNDEKİ ÜLKELER VE PUTİN DÖNEMİ RUSYA'NIN BÖLGESEL ENERJİ ANLAŞMALARI

Rusya'nın temel enerji politikası enerji taşımacılığı ve ihracatında kendisine rakip olabilecek oluşumları engelleyerek, enerji piyasasında lider konumunu korumaktır. Bu amaçla Putin döneminde Rusya, dünyada artan enerji talebine karşılık ülke içi enerji kaynaklarını etkin bir biçimde pazarlama yoluna giderken aynı zamanda ülke dışında özellikle Avrasya coğrafyasındaki eski Sovyet ülkelerinin sahip olduğu enerji kaynaklarına yönelik de politikalar geliştirmiştir. Rusya'nın Avrasya enerji kaynaklarına yönelik politikası, petrol ve doğalgazın dünya pazarına ulaştırılmasında kilit rol üstlenerek, enerji güzergâhlarını belirlemede etkin olmaktadır. Aynı zamanda zengin kaynaklara sahip olan Avrasya ülkelerinin enerji üretim noktalarında aktif rol almak, Rusya'nın sadece Batı merkezli değil aynı zamanda doğu yönündeki enerji talebini karşılamasında etkili olmasına yardımcı olacaktır. Bu bağlamda Batı ülkelerinin enerji talebini karşılamada bu ülkelerle enerji odaklı ilişkilerin geliştirilmesi önemli olduğu kadar aynı zamanda Avrasya ülkeleriyle yapılacak ikili ilişkiler de önem kazanmaktadır. Bu yüzden Rusya için hem enerji talebi hem de enerji arzı gerçekleştiren ülkelerle yapılacak enerji odaklı anlaşmalar ön plana çıkmaktadır. Rusya'nın bölgesel enerji anlaşmalarında ise Batı jeopolitiği, Avrasya Jeopolitiği ve Çin merkezli olmak üzere Uzak Doğu jeopolitiği önem kazanmaktadır.

3.4.3.1. Batı Jeopolitiğine Yönelik Anlaşmalar

Rusya-AB ilişkilerinin merkezinde yer alan enerji konusu, son yıllarda yaşanan enerji krizleri ile önemini daha da arttırmıştır. AB'nin en büyük enerji tedarikçisi

konumundaki Rusya, 2009 yılında Ukrayna ile yaşanan kriz sonucunda Avrupa'ya doğalgaz akışının durdurmuştur. Oluşan bu tablo AB için enerji güvenliğinin önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Bu amaçla AB, enerji konusunda Rusya'ya olan bağımlılığını azaltma girişimleri içinde bulunmaya çalışırken bir yandan da Rusya'dan elde edilecek gaz üzerinde güvenliği sağlamaya çalışmaktadır. Rusya açısından değerlendirirsek AB, enerji ihracatında önemli yer tutmaktadır. AB'nin Rusya'yı dışarı bırakacak bir enerji güzergâhı oluşturması, Rusya'nın bölgedeki enerji tekeline ortadan kaldıracak bir gelişme olacaktır. Bu açıdan Rusya, Batıya yönelik enerji politikalarında alternatif oluşumları engelleme adına yeni projeler ve anlaşmalar yoluna gitmeye çalışmaktadır.

AB-Rusya arasındaki enerji odaklı görüşmeler genellikle ikili görüşmeler şeklinde gelişmiş özellikle Almanya ve Fransa gibi AB'nin başat güçleri ile yakın temaslar kurulmuştur. 2003 yılında Almanya ve Rusya arasında yapılan görüşmeler sonucu Kuzey Akım Boru Hattı'nın inşası üzerine anlaşılmış, böylece Rus gazının Almanya'ya direk ulaşımı hedeflenmiştir. Bu anlaşma Rusya'nın boru hatlarının güzergâhında başka ülkeleri kullanmadan gaz aktarımı yapması bakımından önem taşımaktadır (Kısacık, 2013). Projenin en büyük ortağı durumunda Rus ulusal gaz şirketi Gazprom'un yer alması da Rus enerji şirketlerinin bölgedeki etkinliğini arttırmaktadır. Gazprom'un Avrupa gaz piyasasında dominant bir hale gelmesi, AB tarafından tartışılan konular arasında yer almaktadır (Barysch, 2013: 2). Tüm bu tartışmalara rağmen Avrupa'da gas üretiminde önemli konumda olan Norveç'in doğal sebeplerden dolayı gaz üretiminin düşüşe geçmesi bir anlamda Avrupa'nın diğer üretici ülkelere özellikle Rusya'ya olan bağımlılığını arttıracaktır (Leimbach ve Müller, 2008: 24).

AB'nin enerji konusunda Rusya'ya olan bağımlılığı, ikili ilişkiler konusunda işbirliğini zorunlu hale getirmektedir. Ayrıca AB'nin enerji politikalarında tam bir uyum sağlayamaması bir anlamda Rusya'nın AB ile yaptığı görüşmeler ve anlaşmalar öncesinde elini güçlendirmektedir (Leimbach ve Müller, 2008: 11). AB, enerji tedarikinde Rusya'ya bağımlı olduğu sürece ekonomik ilişkilerde uyumun ön plana çıkacağı aşikardır. Bölgeye yönelik boru hattı projeleri bu konuya en önemli örnekleri oluşturmaktadır. Bu anlaşmalarda ise Rusya'ya alternatif projeler oluşumunda Rusya'nın hamleleri dikkat çekmektedir. Rusya, Nabucco projesi gibi kendisinin devre

dışı kaldığı projelere karşılık alternatifler sunarak, Güney Akım Projesi'ni gündeme getirmiştir. Gazprom öncülüğünde hareket edilse de bölgede Gazprom'a karşı oluşan hava nedeniyle İtalyan, Fransız ve Alman enerji şirketleri de bu projeye dahil edilerek anlaşmaya varılmıştır (Goncharenko ve Schenk, 2012). Rusya'nın hedefi Avrupa'nın kendisine olan bağımlılığı devam ettirme üzerine kurulu olduğundan enerji anlaşmalarında kendi projelerini dayatma noktasında hareket ederken, boru hattı projeleriyle Avrupa'lı devletlerle anlaşarak bir anlamda bu ülkeleri enerji ticaretinde kendine bağlamanın en güvenilir yolunu katetmiştir.

3.4.3.2. Uzak Doğu Jeopolitiğine Yönelik Anlaşmalar

Rusya'nın Uzak Doğu ekseninde ilişkide bulunduğu ülkelerin başında Çin gelmektedir. Çin'in her geçen yıl büyüyen ekonomisi ve bununla birlikte artan enerji talebi, Rusya açısından enerji pazarında Çin'in önemini arttıran gelişmeler arasında yer almıştır. Ayrıca Rusya'nın Çin ve Japonya karşısında endüstriyel ve ileri teknoloji ürünleri rekabeti açısından zayıf kalışı, Rusya'nın bu bölgede enerji kozuyla ön plana çıkmasına neden olmaktadır (Çaşın, 2006: 460-461). Çin açısından ise ekonomik büyümesi için gerekli petrol ve doğalgaz girdilerini güvenlik altına alamazsa ve yüksek maliyetli petrol giderleri üretim maliyetine yansırса ihracata dayalı ekonomisi sıkıntı yaşayabilir. Bu noktada Çin için başta Rusya olmak üzere eski Sovyet ülkelerinden enerji talebini karşılamak hayati öneme sahiptir (Üşümezsoy ve Şen, 2003: 174-175).

Putin döneminde Rusya ve Çin arasındaki enerji görüşmeleri, Çin'in artan enerji talebi ve Rusya'nın enerji ihracatında AB'ye tek yönlü bağımlı kalmayarak Uzak Doğu pazarına genişleme düşüncesi hakim olmuştur. Putin dönemine kadar Rusya petrolünün Çin'e demiryolu taşımacılığıyla transferi gerçekleşirken iki ülke arasındaki görüşmeler ile 2004 yılında petrol boru hattı anlaşması yapılmıştır. Doğu Sibiryaya ve Çin'in Kuzeydoğusu arasında oluşturulan Doğu Sibiryaya-Pasifik Okyanusu Boru Hattı, 2011 yılının ilk günlerinde petrol sevkiyatına başlamıştır. Böylece iki ülke arasındaki petrol ticareti daha kolay ve hızlı bir şekilde gelişme fırsatı yakalamıştır (Milliyet, 2011). Rusya, bu hat ile enerji ihracatını Doğu yönlü çeşitlendirme imkanı bulmuş ve enerji üreticileri arasında hem doğu hem batı yönlü ihracat gerçekleştirmesinin avantajını yaşamıştır. Ayrıca bu hattın uzatılarak Japonya ve Kuzey Kore'ye petrol ihracatı

yapılmasına yönelik proje devam aşamasındadır. Böylece Rusya, AB ülkelerinin enerji ithalatında yaşanabilecek düşüslere karşı alternatif bir enerji pazarı içine girmiştir.

2013 yılında Rusya ile Çin arasında yeni bir petrol ve doğalgaz anlaşmaları imzalanmıştır. Rus devlet başkanı Putin ile Çin lideri Xi Jinping arasında devam eden görüşmeler sonucunda Çin'in Rusya'dan yıllık 60 milyar m³ kadar doğalgaz alımı yapması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Doğalgaz alımı ise Doğu Sibirya Doğalgaz Boru Hattı üzerinden yapılacaktır. Bu anlaşmayla birlikte Çin, doğalgaz ithalatında Rusya'nın bir numaralı doğalgaz ithalatçısı olan Almanya'yı geride bırakacak rakamlara ulaşacaktır. İki ülke arasındaki ilişkiler, ülkelerin ulusal enerji firmaları arasındaki anlaşmalarla da ilerlemektedir. Bu bağlamda Çin ulusal petrol şirketi ile Rus devlet petrol şirketlerinden Rosneft arasında anlaşmaya varılmış ve Çin Kalkınma Bankası'ndan alınacak 2 milyar dolarlık kredi karşılığında Rosneft'in 25 yıl boyunca petrol arzı sağlaması kararlaştırılmıştır (Hürriyet, 2013).

Rusya'nın Uzak Doğu jeopolitiğinde odak noktası Çin görünümündedir. Önümüzdeki dönemde Çin'in ekonomik büyümesinin devamı ile birlikte enerji talebinde yaşanacak artış, en başta Rusya'nın avantajı olacaktır. Buradaki esas husus ise Rusya'nın hem AB yani Batı odaklı hem de Doğu yönlü enerji talebini karşılamada hangi noktaya kadar gidebileceğidir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde Avrasya jeopolitiğinde yer alan doğal kaynaklar bakımından zengin olan ülkeler, Rusya için yeni bir ilgi alanı oluşturmaktadır. Ülke dışı enerji kaynaklarının dünya pazarına ulaştırılması açısından Rusya, bölge ülkeleriyle hem rekabet hem de stratejik işbirliği içinde olacaktır.

3.4.3.3. Avrasya Jeopolitiğine Yönelik Anlaşmalar

Avrasya coğrafyası, Hazar enerji havzasında zengin enerji kaynaklarına sahip durumdadır. Bu coğrafyadaki ülkeler için sahip oldukları enerji kaynakları en önemli gelirlerini oluşturmaktadır. Rusya için Avrasya enerji kaynakları stratejik öneme sahip olmakla birlikte bu kaynaklara sahip olan ülkeler de Rusya'nın ilgi alanında yer almaktadır. Avrasya coğrafyasındaki petrol ve doğalgazın dünya pazarlarına açılması noktasında Rusya, enerji güzergâhlarını kendi çıkarları doğrultusunda belirlemeye çalışmaktadır. Rusya, Avrasya bölgesine yönelik politikalarında kimi zaman ikili

doğalgaz ve petrol anlaşmaları yaparken kimi zamanda bölgenin petrol ve doğalgaz üretici ülkeleriyle toplu görüşmelerde bulunmaktadır.

Rusya, Hazar Denizi'nin statüsü konusunda Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan arasında yapılan anlaşmaları tanımamış ancak Hazar Havzası'nda Rus enerji şirketlerinin yatırımlarını desteklemiştir. Özellikle Hazar petrol sözleşmelerinde Rus şirketlerinin pay sahibi olması, Rusya'nın kendi bölgesel çıkarlarına uygun enerji politikalarını uygulaması açısından önem kazanmaktadır. Putin döneminde Rusya, 2002 yılında Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan'ın katılımıyla Avrasya Gaz Üreticileri Birliği'ni kurmuş ve bölgede üstünlük kazanmaya çalışmıştır. 2005 yılında ise Orta Asya gazının Özbekistan ve Kazakistan üzerinden geçirilmesiyle ilgili anlaşma yaparak, Rusya'yı dışarıda bırakacak alternatif oluşumlara karşı önlem almış ve bölgenin gaz üreticisi ülkelerini kontrolü altına almaya çalışmıştır (Akgül, 2007: 129-156).

Rusya'nın Avrasya enerji kaynaklarına yönelik politikalarında Gazprom önemli rol oynamaktadır. 2002 yılında Rus Gazprom şirketi ve Özbek doğalgaz şirketi olan Özbekneftgaz arasında Özbek gazının alınması ve ülkedeki doğalgaz üretimi projelerinde işbirliği ile ilgili stratejik işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma gereği Gazprom, her sene Özbekistan'dan doğalgaz alımı gerçekleştirmiştir. Son olarak 2011 yılında 7,92 milyar m³ Özbek doğalgazı satın alınmıştır (T. C. Ekonomi Bakanlığı, 2012b: 10). Özbekistan 2011 yılında 57 milyar m³ doğalgaz üretimi gerçekleştirirken, bu miktarın yaklaşık 1/7'si Gazprom'a satılmıştır (BP, 2012: 22). Son olarak Gazprom ile Özbekistan arasında 2013-2015 yıllarında Özbek doğalgazının alımı ve ülke üzerinden transit geçişi konusunda anlaşılmıştır. Önümüzdeki seneden itibaren Gazprom'un Özbekistan'dan 7,5 milyar m³ doğalgaz alımına başlayacağı belirtilmiştir (T. C. Ekonomi Bakanlığı, 2012b: 10).

Rus şirketi Gazprom, Avrasya'da Türkmenistan'ın ürettiği doğalgazında önemli bir alıcısı durumundadır. 2006 yılında Türkmenistan'ın ürettiği gazın 2/3'ünü Rusya satın alırken bu oran son yıllarda düşmüştür (Külebi, 2008). Bu farklılıkta Çin'in Türkmenistan ile yaptığı doğalgaz anlaşmaları önemli rol oynamaktadır. 2009 yılında iki ülke arasındaki anlaşmalara göre Gazprom ile Türkmengaz Kurumu arasında 30 milyar m³ doğalgaz alım satım anlaşması imzalanmıştır. 2028 yılına kadar geçerli anlaşmaya göre iki ülke arasında her sene 30 milyar m³ gaz alışverişi yapılması

kararlaştırılmıştır (Gülşen, 2010: 46). Rusya'nın gaz tekeline kaybetmemesi için Türkmenistan önem kazanmakta, kendisinden sonra en fazla doğalgaz üretimi gerçekleştiren Avrasya ülkesi olan Türkmenistan'la gaz ticaretinde Çin'in gerisinde kalmak Rusya'nın bölgedeki etkisini kırma anlamına gelmektedir.

Rusya'nın enerji alanında işbirliği yaptığı ülkeler arasında Azerbaycan'da önemli yer tutmaktadır. Putin ile birlikte enerji alanında görüşmeler yoğunlaşmaya başlamıştır. 2006 yılında Azerbaycan'daki petrol yataklarının keşfi ve işletmesine dair 26 yıllık anlaşma yapılmıştır. Aynı zamanda Rus şirketi Lukoil, şah denizinde en büyük gaz yatağının işletmesini sürdürmektedir. 2009 yılında Gazprom ile Azerbaycan Devlet Petrol şirketi ile yılda 500 milyon m³ gaz satışına dair anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşma ile Azerbaycan, Rusya'ya gaz satarak bir anlamda Nabucco projesini etkisiz kılabilcek güçte olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bu bir anlamda Rusya'nın çıkarlarına hizmet eden bir gelişme olmuştur (Bilgesam, 2013). İki ülke arasında oluşan olumlu hava devam etmiş ve 2010 yılında Rusya'nın satın aldığı gazın oranı 2 kat arttırılarak 1 milyar m³ ulaştırılmıştır. Rusya, bu anlaşmalarla birlikte enerji konusunda elini güçlendirmeye çalışmıştır. Özellikle Nabucco projesinin en büyük gaz sağlayıcısı olması beklenen Azerbaycan'ın gaz ihracatında giderek daha fazla miktarda gaz ithal eden Rusya, Azerbaycan'ın olası alternatif projelere katılmasını engellemeye çalışmaktadır (Gülşen, 2010: 46).

3.5. RUSYA KAYNAKLI VEYA GEÇİşLİ ENERJİ NAKİL HATLARI ANLAşMALARI

Doğal kaynaklar bakımından tüketim alanları ile rezerv alanlarının farklı bölgelerde olması, enerjinin ticareti noktasında enerji taşımacılığını ön plana taşımaktadır. Enerji taşımacılığında boru hattı projeleri gün geçtikçe stratejik ve ekonomik önem kazanmaktadır. Boru hatları gibi iletim hatlarına sahip olan terminal ülkelerin uluslararası politikada önemi büyüktür. Gelişmenin vazgeçilmez unsuru olan enerjinin, üretim kaynaklarından talep merkezlerine ulaştırılmasında boru hatları en güvenli ve verimli yollardır. Dünya petrol ve doğalgaz rezervlerinin önemli bir kısmının Orta Asya'da olduğunu düşündüğümüzde, bu rezervlerin enerji tüketiminde önemli paya sahip olan Avrupa'ya taşınması noktasında boru hatları önem kazanmaktadır

(Yapıcı, 2004: 236). Avrasya gibi kapalı havzalar içindeki ülkelerde üretilen enerji kaynakları, boru hatları olmaksızın değerini kaybetmektedir. Enerji kaynaklarının dünya pazarlarına açılması için en kısa yoldan denizlere ulaştırılması gerekmektedir (Gül ve Gül, 1995: 11-12). Geniş coğrafyası ile enerji üretim alanlarından tüketim alanlarına enerji taşınmasında Rusya, hem çıkış noktası durumunda yer almakta, hem de üretim bölgelerine yakınlığı ile enerjinin geçiş noktalarında yer almaktadır. Bu bağlamda Rusya, Avrupa ile Asya arasında enerji nakli bakımından köprü durumundayken aynı zamanda sahip olduğu petrol ve doğalgaz kaynakları dolayısıyla enerji nakil hatlarının projelendirme sürecinde etkin rol almaktadır. Bu bağlamdan yola çıkarak bu bölümde Rusya odaklı enerji nakil projeleri ve Rusya geçişli enerji hatları siyasi ve ekonomik yönleriyle incelenmiş, şuanda tamamlanmış ve projelendirme aşamasında olan doğalgaz ve petrol boru hatları kapsamında değerlendirilmiştir.

3.5.1. PETROL BORU HATLARI

Rusya ekonomisi ağırlıkla petrol ve doğalgaz ihracatına dayanırken petrol üretiminin yaklaşık %70'i dışarıya ihraç edilmektedir. Rusya'nın büyüyen petrol üretimine karşın ihraç kapasitesini de arttırması önem kazanmaktadır. Bu noktada Rusya, alternatif güzergâhlar tesis etmeyi ve mevcut olanları da geliştirmeyi planlamaktadır. Özellikle Doğu-Batı koridorunda yapılması planlanan boru hatlarının kontrolünü almak istemektedir (Gökçegöz, 2007: 157-192). Dünyada petrol taşımacılığının %35'i boru hatlarıyla, %65'i ise deniz yollarıyla gerçekleşmektedir (Sevim, 2012: 4378-4391). Boru hatlarının dünyadaki petrol taşımacılığındaki payı düşük görülse de Rusya'nın petrol üretilen bölgelerinden uluslararası pazara petrol taşınmasında özellikle Rusya'nın petrol üretiminin büyüklüğünü düşündüğümüzde boru hatlarının önemi ortaya çıkmaktadır. 2010 yılında Rusya'da petrol üretiminin %63'ü Batı Sibirya'da, %22,1'i ise Volga-Ural bölgesinde gerçekleşmiştir (Kononczuk, 2012: 17). Dolayısıyla bu bölgelerde üretilen petrolün dünya pazarına açılmasında boru hatları önem kazanmaktadır. Rusya, mevcut petrol boru hatlarına sahip olduğu gibi yeni yapım aşamasında olan boru hatları projeleri ile sahip olduğu boru hatları ağını genişletmektedir. Bu kapsamda, petrol boru hatlarını değerlendirirken, gerçekleştirilmiş ve projelendirilmiş olmak üzere iki ayrı kategoride incelemek mümkündür.

3.5.1.1. Gerçekleştirilen Yatırımlar

Rusya'nın Putin dönemiyle gerçekleştirdiği boru hatları projeleri olduğu gibi Sovyetler Birliği döneminde inşa edilen ve günümüzde kullanılan boru hatları da mevcuttur. Bu bağlamda gerek Rusya merkezli olarak diğer ülkelere gerekse Rusya'nın geçiş noktası olduğu petrol boru hatları şunlardır; Druzba Petrol Boru Hattı, Adria Projesi, Baltık Denizi Boru Hatları, Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu ve Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Petrol Boru Hattı.

3.5.1.1.1. Druzba Boru Hattı ve Adria Projesi-Druzhba Pipeline and Adria Project

Druzba Boru Hattı, 1962 yılından bugüne Avrupa'ya petrol taşınmasını sağlamakta önemli rol üstlenmektedir (Pipelines International, 2009: 56). Druzba Petrol Boru Hattı, 4000 km'lik uzunluğuyla dünyanın en uzun petrol boru hattı durumundadır. Sovyetler Birliği döneminde batı kesimindeki enerji bakımından yoksul Sovyet bölgelerine, Doğu Bloku ülkelerine ve Batı Avrupa'ya enerji sağlanması amaçlarıyla inşa edilmiştir. Günümüzde ise Rus ve Kazak enerjisinin batıya taşınması amaçlı kullanılmaktadır (Tüylüoğlu, 2009: 105).

Şekil 40:Druzba Boru Hattı ve Adria Projesi
(Chossudovsky, 2008)

Druzba Boru Hattı, Beyaz Rusya üzerinden Kuzey kolu ve Güney kolu olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kuzey kolu, Polonya üzerinden Almanya'ya ulaşmakta,

Güney kolu ise Ukrayna üzerinden Slovakya ve Çek Cumhuriyeti ulaşmaktadır. Ayrıca Güney Kolu, Ukrayna üzerinden bir alt kısım olarak ayrılıp Macaristan'a ulaşmaktadır. Günde 2 milyon varil petrol taşıma kapasitesine sahip olan Druzba Boru Hattı üzerinde yenileme çalışmaları da yapılmaktadır (EIA, 2012). Macaristan'dan itibaren Hırvatistan'ı da kapsayacak bu yenileme projesi ile Adriyatik Denizi'ne kadar ulaşacak boru hattına Drujba-Adria Hattı denilmektedir (Tüylüoğlu, 2009: 105).

Druzba Boru Hattı'nın işlevliği açısından Beyaz Rusya kritik öneme sahip ülke konumundadır. Beyaz Rusya üzerinden iki yöne ayrılan boru hattı, Batı ülkelerine petrolün ulaşımı için önemli bir geçiş noktasıdır. Ancak kimi zaman siyasi sorunlar nedeniyle petrol sevkiyatında kesintiler yaşanmaktadır. Rusya'nın Beyaz Rusya'ya sattığı doğalgaza zam uygulaması sonrasında oluşan gerginlik, Druzba Petrol Hattı'nda sorun çıkarmıştır. Beyaz Rusya, Polonya ve Almanya'ya giden petrol boru hattı üzerinden ton başı 45 dolar vergi koyacağını ifade etmiş ve bu hattın petrol sevkiyatı 4 günlük bir süreyle durdurulmuştur (Milliyet, 2007). Oluşan bu tablo, Rusya'nın enerji hatları üzerindeki çıkarlarına zarar vermekle birlikte AB'nin en büyük petrol tüketimi gerçekleştiren ülkelerinden olan Almanya'nın petROLSÜZ kalması anlamına gelmektedir. Rusya'dan çıkarılan petrolün 1/5'i Beyaz Rusya üzerinden boru hattıyla Avrupa'ya gönderilmekte ve Rus petrolünü en fazla kullanan ülkelerin başında Almanya ve Polonya gelmektedir (CNN Türk, 2007). Bu bağlamda Rusya ile Beyaz Rusya arasında yaşanabilecek gerginliklerin hem hem iki ülkeye hem de Avrupa'daki petrol ithalatçısı ülkelere zarar vereceği ortadır. Rusya'nın çıkarları doğrultusunda Beyaz Rusya ile ilişkilerinde daha dengeli politikalar izlemesi aynı zamanda alternatif projeler ortaya sunması, beklenen gelişmeler arasında yer almaktadır.

Putin döneminde Druzba Boru Hattı ile ilgili yeni gelişmeler arasında mevcut hattın Hırvatistan'daki Adria Petrol Boru Hattı ile birleştirilmesi fikri yer almıştır. Böylece Rusya, Avrupa'ya alternatif bir hatla daha ulaşarak, petrol ihracatında Adriyatik ülkelerine ulaşma imkânı bulacaktır. Şirket bazında değerlendirecek Druzba Boru Hattı'nda Gazprom temelli Rus ulusal enerji şirketi faaliyet göstermekte ve alt şirketleri tarafından Rusya-Hırvatistan arasında görüşmeler yürütülmektedir. Gazprom'un Avrupa'daki tekeli için Hırvatistan'la yapılacak görüşmelere önem verilmektedir (Biocina, 2010).

Druzba Boru Hattı'nın Beyaz Rusya ve Polonya arasındaki hattın kapasitesinin genişletilmesi ve hattın diğer kısmının da Almanya'ya kadar uzatılmasını içeren proje üzerinde çalışılmakta, bu yolla Baltık Denizi'ndeki tanker trafiğinin de azalması beklenmektedir (Temur, 2010: 51-55).

3.5.1.1.2. Baltık Boru Hattı Sistemi I-II-Baltic Pipeline System I-II (BPS)

Baltık Boru Hattı Sistemi, 2001 Aralık ayından itibaren Primorsk enerji terminaline kadar boru hatlarıyla bağlanarak buradan tankerlerle Baltık Denizi'nden Kuzey Avrupa ve ABD'ye petrol akışı gerçekleştirmek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Baltık Boru Hattı Sistemi'nin kapasitesi ilk kurulduğu yıllarda, günde 240.000 bin varil petrol düzeyindeyken, gün geçtikçe artmış ve günlük 1,5 milyon varil seviyesine çıkarılmıştır. Projenin yapımını Rus ulusal enerji şirketlerinden Transneft gerçekleştirmiştir (EIA, 2012). Baltık Boru Hattı Sistemi, Rus petrolünün doğrudan çıkış bulduğu bir hat olması nedeniyle Rusya için önemli bir avantaj oluşturmaktadır.

Şekil 41: Baltık Boru Hattı

(Velesstroy, 2011a)

Baltık Boru Hattı Sistemi, Rus petrolünün Avrupa ve ABD piyasalarına yönelik Kuzeybatıya akışını sağlamak üzere tasarlanmıştır. Baltık Boru Hattı II ise oluşturulurken, bu süreçte Beyaz Rusya ile Rusya arasında yaşanan Druzba Hattı'ndaki kriz etkili olmuştur. Daha önce değindiğimiz gibi Beyaz Rusya ile yaşanan anlaşmazlıklar ve Druzba Hattı'nda meydana gelen kesintiler neticesinde Putin, alternatif petrol hattı projelerine yönelmiştir. Baltık Boru Hattı II ile birlikte Rusya, transit ülkeler olmadan petrol akışını sağlama imkânı sağlamıştır (Steel Orbis, 2013).

Şekil 42: Baltık Boru Hattı II
(Velesstroy, 2011b)

Baltık Boru Hattı'nın ikinci aşaması Druzba Boru Hattı'nın Urecha Kavşağından Rusya-Beyaz Rusya sınırındaki Ust-Luga terminaline uzanmaktadır. 4 milyar dolara mal olan yeni hattın uzunluğu ise 1000 km'dir (Euractiv, 2009). Baltık Boru Hattı II'nin açılışı Putin tarafından 2012 yılında yapılmıştır. Bu hat ile birlikte yıllık 10 milyon ton petrol ihracatı yapılması beklenmektedir. Baltık Boru Hattı'nın ikinci aşamasıyla Ust-Luga bölgesine yanaşacak tankerler, boru hattı ile gelen petrolü doldurup Avrupa pazarlarına hareket edecektir (Akkan, 2012). Sonuç itibariyle Rusya, transit ülkelerle yaşanabilecek sorunlara karşı önlem olarak yeni projeler uygulamaya başlamış ve yeni boru hattı projeleriyle Avrupa'ya enerji aktarımında elini güçlendirmeye devam etmiştir. Rusya'dan direk olarak Avrupa pazarlarına ulaşan boru hatları Rusya'nın avantajı olduğu gibi Beyaz Rusya gibi transit ülkelerinde önemli ekonomik ve siyasi kazançları kaybetmesi anlamına gelmektedir. Bu ülkelerin yaşayacağı kayıplar, Rusya'ya yeni getiriler, ekonomik ve siyasi gücü beraberinde getirecektir. Ayrıca Avrupa için enerji güvenliği bağlamında yaşanabilecek sıkıntıların aza indirilmesi bağlamında da önemli bir noktayı ifade etmektedir.

3.5.1.1.3. Hazar Boru Hattı Konsorsiyum Projesi-Caspian Pipeline Consortium (CPC)

Kazakistan'ın batısındaki Tengiz petrol sahasından Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki Novorossisk şehriden petrol nakliyatının yapılması amacıyla Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu tarafından 2001 yılında petrol sevkiyatına başlanmıştır. 2008

yılında Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu hissedar şirketlerinin anlaşmasıyla birlikte boru hattı genişletilmeye çalışılmakta ve 2014 yılında günlük 1,34 milyon varil petrol sevkiyatına ulaşılması beklenmektedir (EIA, 2012). Avrasya petrollerinin Karadeniz'deki Rusya'ya ait Novorossisk şehrinde toplanması ve dış piyasalara Boğazlardan tankerlerle taşınması projesi, Rusya'nın bu dönemdeki politikalarına uygun bir girişim olarak belirtilebilir. Boğazlar söz konusu olduğundan dolayı Türkiye'nin tavrı olumsuz olmuş, tanker taşımacılığının tehlikeli, trafiğinin ise sıkıntı yaratabilecek boyutlara ulaşabileceği görüşünde olmuştur (Gül ve Gül, 1995: 14).

Şekil 43: Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (Tengiz-Novorossisk Hattı)
(Velesstroy, 2011c)

Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu'nun hissedarları arasında Rusya, Kazakistan, Umman ve büyük Amerikan şirketleri bulunmakla birlikte Rusya'ya Batılı ülkeler tarafından yapılan en büyük yatırım olarak dikkat çekmektedir. Uzunluğu 1,500 km olan boru hattı, dünyanın en büyük petrol yataklarından biri olan Tengiz petrol yatağını, Novorossisk yakınlarındaki Yujnaya Ozyorka terminali ile birleştirmektedir. Kazak petrollerinin Avrupa'ya ulaştırılması bu hat yapılanaya kadar Drujba Boru Hattı ile gerçekleşmiştir. Ancak Drujba hattının yıllık taşıma kapasitesinin azlığı alternatif projelerin gelişmesine neden olmuştur. Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu'nun kullanım süresi 2040 yılına kadardır. Rusya topraklarından geçecek Kazak petrollerinden Rusya Federasyonu, 40 yıl içinde 23,3 milyar dolar, Kazakistan'ın ise 8,2 milyar dolar kazanacağı tahmin edilmektedir. Sonuç itibarıyla en büyük kazanç Rusya'nın olacaktır. Bu boru hattı ile Novorossisk'e gelen petrol, tankerler ile Karadeniz ve Türk Boğazlarından Akdeniz'e, oradan da Batı pazarlarına ulaşmaktadır. Kazakistan

petrollerinin Rusya topraklarından geçmesi, Rusya'nın Avrasya sahasında transit devlet statüsüne sahip olabileceği göstermektedir. Günümüzde eski Sovyet ülkelerinden dünya pazarlarına çıkan petrol ve doğalgaz hatlarının çoğunluğu Rusya topraklarından geçmektedir. Bu durum, Rusya'ya taşıma imkânlarının kontrolünü ve buna bağlı olarak jeostratejik bir üstünlük katmaktadır. Ayrıca boru hatları üzerinde oluşan bu stratejik itibar, Rusya'nın eski egemenliğini devam ettirebilmesi açısından önem kazanmaktadır (Hekimoğlu, 2007: 122-124).

3.5.1.1.4. Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Boru Hattı-Eastern Siberia Pacific Ocean Pipeline (ESPO)

Doğu Sibirya-Pasifik Boru Hattı, Rus ulusal enerji şirketi Transneft tarafından inşa edilmiş ve Rus petrolünün Uzak Doğu pazarına açılması amacıyla yapılmıştır. 2012 yılı itibariyle günlük 1,6 milyon varil petrol taşıması kapasitesine erişilmiştir (EIA, 2012). 2011 yılında petrol sevkiyatına başlayan hattın uzunluğu 2.757 km, hattın senelik petrol taşıma kapasitesi ise 30 milyon tondur (Kononczuk, 2008: 2). Hat, Tayshet kentinden Çin sınırındaki Skovorodino'ya kadar uzanmaktadır. Rusya-Çin arasında Doğu Sibirya-Pasifik Boru Hattı açılana kadar demiryoluyla yapılan petrol taşımacılığı artık boru hatlarıyla taşınma imkânı bulmuştur. Böylece iki ülke arasında enerji alanında yeni bir işbirliği ortaya çıkmıştır. Bu durum Rusya'dan Çin'e petrol sevkiyatını hızlandıran ve dolayısıyla petrol ticaretini artıracak bir proje olmuştur (Radikal, 2011). Hattın Son noktası olan Skovorodino'dan Çin'in Daging kentine 63,4 km'si Rusya, 933 km'si Çin sınırında olmak üzere yaklaşık 1,000 km'lik ilave hat oluşturulması ve bu kısmın maliyetinin Çin tarafından karşılanması konusunda devletler arası anlaşmaya varılmıştır. Bu noktadan Çin'e petrol taşıyacak bölümün kapasitesi senelik 15 milyon ton'u bulmaktadır (Transneft, 2011).

Şekil 44:Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Boru Hattı
(Velesstroy, 2011d)

Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Boru Hattı ile birlikte Rusya, sadece Avrupa'ya sağladığı petrol ile değil aynı zamanda Doğu'ya sağladığı petrol ile de kendisi açısından bir nevi kaynak çeşitliliği oluşturmuştur. Bilindiği üzere Rusya'nın Avrupa'ya enerji ticaretinde lider konumu devam etmekte ancak Rusya'nın enerji ticaretinin tek yönlü olması konusunda sıkıntı yaşayabileceği düşüncesi, Rus enerji politikasında önemli noktalar arasında yer almaktadır. Ancak Rusya'nın uyguladığı enerji politikası ve oluşturduğu yeni hatlar ile birlikte enerjiye sahip olduğu sürece bu kaynağı satabilecek ülke bulabileceğini bu projeye ispatlamıştır. Çin'in her geçen gün enerji ihtiyacı ile birlikte Rusya için önemli bir pazar haline gelmesi beklenirken Çin'e ilk petrol boru hattının açılması, iki ülkenin stratejik ortaklığını da pekiştirecek gelişmeler arasında olacaktır (Gülşen, 2010: 44).

3.5.1.2. Projelendirilen Yatırımlar

Rusya, sahip olduğu boru hatları ile enerji piyasasında yakaladığı önemli konumu devam ettirmek amacıyla yeni projelere imza atmaktadır. Bu bağlamda kimi zaman mevcut boru hatlarını genişletme projeleri yapılırken kimi zaman da sahip olduğu boru hatlarındaki geçiş ülkelerini pasif bırakmak amacıyla projeler geliştirmektedir. Şuanda petrol sevkiyatına başlamamış ancak projelendirmiş boru hatlarından bazıları Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Boru Hattı II ve Burgaz-Dedeağaç Boru Hattı'dır.

3.5.1.2.1. Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Boru Hattı II-Eastern Siberia Pacific Ocean Pipeline II (ESPO II)

Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Boru Hattı'nın İkinci aşaması olarak adlandırılan proje, Skovorodino'dan Kozmino Limanı'na kadar sürecek böylece boru hattı Pasifik Okyanusu'na ulaşacaktır. Boru hattının Pasifik bölgesine ulaşması ile birlikte Rusya, özellikle Japonya ve Güney Kore'ye petrol ihracında önemli gelirler elde edecektir. Bu hat ile birlikte toplam boru hattının petrol taşıma kapasitesi yıllık 30 milyon tondan 50 milyon ton'a çıkacaktır. Ayrıca Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu II projesi, 2,100 km uzunluğunda olacak ve toplam hat uzunluğu ile düşünüldüğünde en uzun petrol boru hattı konumuna gelecektir. Boru hattının 2013 yılı sonunda tamamlanması beklenmektedir (Veslesstroy, 2012).

Hattın tamamlanması ile Pasifik bölgesinin enerji pazarına açılacak olan Rusya, hatta ulaşan petrolün %30'unun Japonya ve %28'inin Çin'e satılacağını açıklamıştır. Ayrıca Singapur ve Malezya'nın da bu hat üzerinde petrol satın almak istediği bilinmektedir. Rusya, projenin 2. kısmının hayata geçmesi ile Doğu istikametinde enerji pazarları bakımından enerji çeşitliliğini büyük oranda sağlamış olacaktır (1news, 2013). Bu bağlamda Rus petrolünün hem Batı hem de Doğu istikametinde hareket ederek iki petrol pazarında ihtiyacını karşılayıp karşılayamacağı konusunda bazı görüşler ortaya atılmıştır. Rus enerji şirketi Transneft'in başkanı Nikolay Tokarev, boru hattının açılmasının Avrupa'ya yapılan sevkiyatları azaltmayacağını belirtmiştir. Bununla birlikte petrol sevkiyatının güvenliğinin sağlanmasını müzakere etmeye hazır olduklarını ancak hesap verme yükümlülüklerinin bulunmadığını belirterek, bir anlamda enerji kozuyla birlikte Rusya'nın hamle alanının genişlediğini göstermiştir. Pasifik'e sevkedilen Rus petrolünün tıpkı Brent ve Batı Teksas petrolü gibi yeni bir gösterge marka haline gelmesi de beklenen gelişmeler arasındadır (Enerji Günlüğü, 2012).

Şekil 45:Doğu Sibirya Pasifik Okyanusu Boru Hattı I-II ve Daging Kolu
(Dovlatov, 2010)

Rusya'nın stratejik enerji konseptinde Doğu'ya yönelmek önemli yer tutmaktadır. Rusya bu amaç dahilinde, Çin, Güney Kore ve diğer Asya Pasifik ülkelerine gerçekleştirdiği petrol ihracatını %3'ten %30'a, doğalgaz ihracatını ise %5'ten %25'e çıkarmayı planlamaktadır. Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Boru Hattı I ve ikinci aşaması, bu amacı sağlamaya yönelik önemli bir adım olmaktadır. Çin'in artan enerji talebi ve bölgede gelişmekte olan ülkelerin gün geçtikçe artan enerji ihtiyacını karşılama açısından Rusya, boru hatları projeleriyle daha da aktif hale gelecektir (Lifan, 2012: 14-17).

3.5.1.2.2. Burgaz-Dedeğaç Boru Hattı

Rusya, kimi projelerde yeni hatlarla yeni bölgeleri enerji pazarı içine almaya çalışırken kimi projelerle mevcut hatlara alternatif görüşler geliştirmektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan Burgaz-Dedeğaç projesi, 2007 yılında Rusya, Bulgaristan ve Yunanistan hükümetlerinin yaptıkları görüşmelerle sonucu ortaya konmuş bir projedir (Tbpipeline, 2013). Daha önce değindiğimiz Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu kapsamında Kazak petroleri boru hattıyla Rusya'nın Novorossisk kentine ulaşmakta ve buradan tankerlerle boğazlardan geçip Avrupa pazarına ulaşmaktaydı. Rusya, bu projesiyle hem Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu'nun daha aktif bir hale gelmesini sağlamak hem de boğazları devre dışı bırakma düşüncesi içinde olmuştur.

Şekil 46: Burgaz-Dedeağaç Boru Hattı
(Berberakis, 2007)

Burgaz-Dedeağaç projesi, 320 km'lik boru hattıyla Karadeniz sahillerini Ege Denizi ile birleştirecektir. Burgaz'da petrol tankerlerden boru hattına, Dedeağaç'ta ise boru hattından tekrar tankerlere yüklenecektir. Rusya, bu projeyeyle Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nın işlevsiz kalacağını belirtmekte ve Burgaz-Dedeağaç projesiyle daha ucuz petrol ulaşımı sağlanacağını ileri sürmektedir (Hekimoğlu, 2007: 123-124). Rusya'nın amacı, Bakü-Tiflis-Ceyhan üzerinden Avrupa pazarına açılan petrol boru hattı projesinin karşısında alternatif oluşturabilmektir. Rusya, Burgaz-Dedeağaç projesi ile Karadeniz'deki Rus limanına kadar boru hatlarıyla gelen petrolü, tankerlerle gene kendisinin yapacağı boru hattına taşıyacak, buradan ise Bulgaristan ve Yunanistan üzerinden Avrupa pazarına ulaştıracaktır. Rusya böylece Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nın önemini kırmayı amaçlamaktadır.

Burgaz-Dedeağaç Boru Hattı, oluşum sürecinde bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Bunların başında ise Bulgaristan'ın projeye karşı tutumu önemli yer tutmaktadır. 2011 yılında Bulgaristan, 710 milyon Euro'ya mal olacağı hesaplanan projenin, Bulgaristan'a senelik kazancının 35 milyon Euro olması ve günün ekonomik şartları gibi sebeplerle hayata geçirmenin mümkün olmayacağını dile getirmiş ve projenin iptalini önermiştir. Bulgaristan'ın mali hükümlülüğünü yerine getiremeyeceğinin ortaya çıkması sonrasında Rusya'da bu kararın Batı tarafından Bulgaristan'a aldırıldığı düşüncesi hâkim olmuştur (Weiss, 2011). 2013 yılının Mart ayında Bulgaristan, finansal ve ekolojik kaygıları gerekçe gösterilerek projeden çekilme kararını meclise sunmuş ve karar meclis tarafından kabul edilmiştir (Enerji Enstitüsü, 2013b). Sonuç itibarıyla Bulgaristan'ın

projeden ayrılması ile birlikte Burgaz-Dedeağaç projesi durma noktasına gelmiştir. Rusya'nın önümüzdeki dönemde Batı yönlü petrol boru hatları ile ilgili yeni projeler sunması ise olası gelişmeler arasında yer almaktadır.

3.5.2. DOĞALGAZ BORU HATLARI

Rusya sahip olduğu doğal rezervleri ile önemli ekonomik girdilere sahip durumdadır. Doğalgaz rezervi ve üretiminde zengin durumda bulunan Avrasya ülkelerindeki doğalgazın üretim bölgelerine ulaştırılmasında boru hatları önem kazanmaktadır. Avrasya'nın kapalı havzası, boru hatlarının önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Avrasya enerji kaynaklarının batı ve doğu merkezli dünya pazarlarına taşınmasında Rusya kilit rol üstlenmektedir. Rusya'nın amacı Avrupa'ya yapılan doğalgaz ticaretinde yarattığı monopol yapıyı devam ettirebilmektir ve enerji piyasasında doğu pazarına girmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda Rusya, doğalgaz boru hatları projeleriyle üstünlüğünü korumaya çalışmakta ve enerji tekeli kırılmaya çalışan projelere karşı siyasi ve ekonomik gücünü kullanarak alternatif projeler sunmaktadır.

3.5.2.1. Gerçekleştirilen Yatırımlar

Rusya'nın doğalgaz boru hattı projelerine verdiği önem pazarının önemi büyüktür. Özellikle küresel ölçekte doğalgazın %95'inin boru hatlarıyla taşınması bir anlamda boru hattı projelerinin önemini ortaya koymaktadır (Sevim, 2012: 4378-4391). Başlıca gerçekleştirilen Rusya merkezli veya çıkışlı Batı jeopolitiğindeki boru hatlarından Yamal Avrupa I-II ve Kuzey Akım ve Trans Sibiry Boru Hatları ön plana çıkarken, Uzak Doğu pazarına yönelik gerçekleştirilen projelerin başında Sakhalin–Khabarovsk–Vladivostok Doğalgaz Boru Hattı gelmektedir.

3.5.2.1.1. Yamal Avrupa I-II Boru Hattı-Yamal Europe Pipeline I-II

1994 yılında inşaatı başlanan proje, tamamıyla 1999 yılında aktif hale gelmiş, günümüz itibariyle senede 32,9 milyar m³ doğalgaz taşıma kapasitesine sahip olmuştur. Hattın uzunluğu 2000 km'nin üzerindedir. Yamal Avrupa I ile Rus gazı, Beyaz Rusya

ve Polonya üzerinden geçerek Almanya'ya ulaşmakta ve Rus doğalgazının Batı Avrupa'ya taşınmasında güvenilirliğini arttıran projeler arasında yer almaktadır (Gazprom Export, 2013).

Şekil 47: Yamal-Avrupa Boru Hattı I-II
(Hydrocarbons-Technology, 2013)

Yamal-Avrupa Boru Hattı ile Rusya, önemli stratejik hedeflerini gerçekleştirme yolunda ilerlemiştir. Hattın son bulduğu noktalar, ileride sürdürülebilir özellik taşımakta ve Gazprom'un bölge içine kadar girmesine olanak sağlamaktadır. Gazprom, hattın hem Rusya hem de Beyaz Rusya'daki yapım aşamasını tamamlamış ve Beyaz Rusya hattı üzerinde tek söz sahibi durumundadır (Tüylüoğlu, 2009: 107).

Yamal-Avrupa Boru Hattı, Beyaz Rusya'nın transit ülke olarak önemini arttırmasına neden olmuştur. Bu sebeple Gazprom, ülkenin doğalgaz borcu konusunda dönem dönem taviz vermek zorunda kalmıştır. Ayrıca Rus hükümeti, iki ülkenin siyasi ve ekonomik birliğini korumak için gaz fiyatlarını şekillendirme ve ödeme yöntemiyle ilgili Gazprom'la işbirliği içerisinde olmuştur (Heinrich, 2006: 2-6). Bu işbirliği 2006-2007 yılına kadar devam etmiş ancak bu dönemde Druzba Hattı'nda yaşanan kriz ile birlikte iki ülke arasında enerji odaklı ilişkilerde Rusya, alternatif projeler yoluna girmiştir. Baltık Petrol Boru Hattı'nın 2. aşaması, bu tezi ispatlar niteliktedir.

Projenin devamı niteliğindeki Yamal-Avrupa II ise daha farklı bir güzergâh seyretmektedir. Hattın Polonya'nın güneydoğusundan geçerek Slovakya ve Avusturya üzerinden İtalya'ya ulaşması planlanmıştır. Gazprom, bu planla birlikte daha fazla ülkeye ulaşarak enerji tedarikinde kendisine daha çok ülkeyi bağımlı hale getirmeyi planlamaktadır. Ancak bu plan, Polonya'nın karşı çıkışıyla karşılaşmıştır. Polonya, Yamal-Avrupa II'nin kendi ülkesi üzerinden Almanya'ya ulaşması konusunda ısrar

etmekte, bu durum projenin hayata geçirilmesini zorlaştırmıştır (Tüylüoğlu, 2009: 107). Ayrıca Rusya'dan direk olarak Almanya'ya gaz ulaşımı sağlayan Kuzey Akım Boru Hattı ile birlikte Yamal-Avrupa II projesi durma noktasına gelmiştir. Tüm bu gelişmelere rağmen Putin, 2013 yılının Nisan ayında Gazprom başkanı Aleksey Miller ile yaptığı görüşmede daha önce durdurulma kararı alınan Yamal-Avrupa II projesinin tekrar başlatılmasını istemiştir. Polonya, Slovakya ve Macaristan'dan geçecek bu hattın 2019 yılında tamamlanabileceği belirtilirken son dönemlerde boru hatlarını geçirmekten kaçındığı Ukrayna'yı da bu projeye saf dışı etmiş olacaktır. Gazprom, Ukrayna ile yaşanan gaz savaşında bir anlamda Ukrayna'ya alternatif güzergahlar üretmekte ve bu projeler arasında Yamal-Avrupa II ve Güney Akım projeleri önem kazanmaktadır (Russia Tv, 2013).

3.5.2.1.2. Kuzey Akım Boru Hattı-Nord Stream Pipeline

Kuzey Akım Boru Hattı¹⁵, Rusya'nın doğalgazını transit ülkeler olmadan doğrudan Avrupa piyasalarına sokma imkânına kavuştuğu projedir. Rusya'nın Vyborg şehrinde Almanya'nın Greifswald şehrine Baltık Denizi altından gaz ulaşımını sağlayan projenin hat uzunluğu 1,224 km'dir. İki hat olarak tasarlanan projenin ilk hattı 2011, ikinci hattı ise 2012 yılı itibariyle tamamıyla faaliyete geçmiş ve şuan itibariyle Kuzey Akım Boru Hattı'nın yıllık doğalgaz kapasitesi 55 milyar m³ bulmuştur (Nord-Stream, 2013).

Şekil 48:Kuzey Akım Boru Hattı
(Business Insider, 2013)

¹⁵ Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı aynı zamanda Kuzey Avrupa Doğalgaz Boru Hattı olarak da adlandırılmaktadır. Ancak doğalgaz projesinin resmi sitesinde Kuzey Akım olarak ifade edilmektedir.

7,4 milyar Euro'ya mal olan projede, Kuzey Akım Konsorsiyumunun 5 ortağı bulunurken en büyük pay %51 ile Rus ulusal enerji şirketi Gazprom'a aittir (Nord-Stream, 2013).

Kuzey Akım Boru Hattı'nın transit ülkelere ihtiyaç duymadan doğrudan alıcı ülkelere gidecek olması, Rusya'nın elini güçlendirip, Ukrayna ve Beyaz Rusya gibi çeşitli boru hatlarında yaşanan sorunların yaşanmaması adına önemli bir gelişme olmakla birlikte AB içerisinde kimi tartışmaları beraberinde getirmiştir. Kuzey Akım projesi ile Almanya'ya doğalgazın direk gidişi, Yamal-Avrupa Boru Hattı ile Rusya'dan Almanya'ya taşınan gazın önemini azalmaktadır. Bu durumdan en çok etkilenecek ülkelerin başında ise Yamal-Avrupa Boru Hattı'nda transit ülkelere olan ve kendi sınırlarından Almanya'ya gaz geçişi olan Polonya ve Beyaz Rusya gelmektedir. Özellikle Polonya'nın AB üyesi olması sebebiyle Rusya ile Almanya arasında yapılan Kuzey Akım projesinin AB üyelerinin çıkarlarına ters olduğu görüşü hâkim olmuştur. Rusya açısından değerlendirirsek Baltık ülkelerinin devre dışı bırakıldığı bu proje ile daha ucuz enerji transferi sağlanmıştır. Ayrıca denizaltından geçen ana hatta bağlanan diğer kollar ile birlikte İsveç, İngiltere ve Danimarka'ya sağlanacak enerji miktarı da önemli boyutlara gelebilecektir. Bu noktada en büyük hissedar olan Gazprom, ana hedeflerinden biri olan İngiltere pazarına giriş yapma imkânına kavuşacaktır. Bu süreçte Gazprom'un İngiltere'deki doğalgaz ve petrol kuruluşlarına talip olması da çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini göstermektedir (Tüylüoğlu, 2009: 106).

Sonuç itibarıyla, Almanya'nın Rusya ile anlaşarak Polonya gibi AB ülkelerini devre dışı bırakan projelere imza atması AB'nin enerji politikalarının sorgulanmasına neden olurken, bu durum AB'nin enerji bağımlılığının yarattığı çaresizliği ifade etmektedir. AB'nin doğalgaz üretim kapasitesinin önümüzdeki yıllarda daha da düşeceğini ve AB içinde doğalgaz talebinin giderek artacağını düşünürsek, AB'nin olası enerji hatlarına karşı çıkma gibi bir imtiyazı olamayacağı görülmektedir. AB'nin 2005 yılında 314 milyar m³ olan doğalgaz ihtiyacının 2025 yılında 509 milyar m³ olması beklenmektedir. Bu tabloda AB, doğalgaz ithalat açığını kapatmak için yeni boru hattı projelerini desteklemek zorunda kalacaktır. Bu durum ise Rusya'nın çıkarları doğrultusunda sunacağı projelerin onayını kolaylaştırırken Rusya ile enerji konusunda sorun yaşanan Baltık ve Doğu Avrupa ülkelerinin aleyhine gelişecektir (EIA, 2008: 41). Ortak Güvenlik, Ortak Dış Politika ve Ortak Enerji Politikası kurmaya çalışan AB,

Kuzey Akım projesinde gösterdiği tutum ile ortak bir politika uygulayamamış ve bireysel ülke çıkarlarına göre hareket edilmiştir. Ortaya çıkan bu durum Rusya açısından Güney Akım projesi için de ilham vermektedir (Varol, 2012: 8-9).

3.5.2.1.3. Trans Sibirya Boru Hattı-Urengoy-Pomary-Uzhgorod Pipeline

Trans Sibirya Boru Hattı, Sovyetler Birliği döneminde 1982-1984 yılları arasında inşa edilmiş ve Rusya Federasyonu döneminde de kullanılmaya devam edilmiştir. Ukrayna-Rusya arasında yürürlüğe koyulan hat 4,500 km uzunluğuna sahip ve yıllık 32 milyar m³ gaz taşıma kapasitesine sahiptir (Temur, 2010: 51-55).

Trans Sibirya Boru Hattı, Sibirya'da Urengoy gaz sahasından Ukrayna'nın batısındaki Uzhgorod kentine uzanmakta ve buradan Orta ve Batı Avrupa ülkelerine taşınmaktadır. Günümüzde Sibirya'dan Batı Avrupa'ya gaz taşınmasında rol oynamaktadır. Hattın Rusya'da kalan kısmı Gazprom tarafından işletilirken, Ukrayna sınırlarındaki kısmını Ukrayna işletmektedir. 2010 yılında Ukrayna enerji bakanı tarafından hattın Ukrayna sınırları içindeki 1,160 km'lik kısmın yeniden yapılandırılması için Ukrayna ulusal gaz şirketi Naftogaz'a yetki vermiştir (Pipelines International, 2010: 66-67).

3.5.2.1.4. Sakhalin-Khabarovsk-Vladivostok Boru Hattı

Sakhalin-Khabarovsk-Vladivostok Boru Hattı, 2007 yılında Rusya'nın Doğu gaz programı çerçevesince Uzak Doğu ve Pasifik enerji pazarına ulaşabilmek adına yürüttüğü bir projedir. Bu çerçevede Rusya'nın Sakhalin adasından Pasifik limanı olan Vladivostok şehrine boru hatlarıyla doğalgaz taşıyarak Asya-Pasifik bölgesi ülkelerinin enerji ihtiyacını karşılama yoluna gidilmiştir. Toplam 1,800 km'yi bulan uzunluğuna sahip hat, yıllık 30 milyar m³ doğalgaz taşıma kapasitesine sahiptir (Gazprom, 2013c).

Sakhalin-Khabarovsk-Vladivostok Boru Hattı ile Uzak Doğu pazarına girmeye çalışan Rusya için özellikle Güney Kore, Çin ve Japonya, bölgedeki potansiyel müşterileri olarak gözükmektedir. Boru hattının Rusya'dan transit bir ülkeye gitmeden Rus şehrine ulaşması ve Vladivostok şehrinin Çin ve Güney Kore'ye yakınlığı, projenin önemi için etkili faktörlerdir (Monstersandcritics, 2013). 2011 yılında ilk bölümü açılan

boru hattı ile Rusya'nın doğu kesiminin ekonomik gelişmesini tamamlaması adına önemli bir projedir. Zengin doğal kaynaklara sahip Sakhalin adasına yönelik yeni rezerv arama ve boru hatları projeleri ise devam etmektedir (EIA, 2012).

Şekil 49: Sakhalin–Khabarovsk–Vladivostok Boru Hattı
(Gazprom, 2013d)

3.5.2.2. Projelendirilen Yatırımlar

Rusya, son yıllardaki boru hatları projelerinde transit ülkelere alternatif rotalar geliştirmektedir. Son dönemlerde Ukrayna, Beyaz Rusya ile enerji alanında yaşanan sıkıntılar özellikle Avrupa pazarında Rusya'nın sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Bu amaçla Batı merkezli Güney Akım projesi önem kazanırken, Uzak Doğu pazarında özellikle Çin odaklı projeler üretilmektedir. Çin'in artan doğalgaz talebi ihtiyacına karşılık Altay projesi son dönemlerde gündeme alınmıştır. Uzak Doğu pazarına yönelik geliştirilen diğer proje ise Yakutia–Khabarovsk–Vladivostok Boru Hattı olmuştur.

3.5.2.2.1. Güney Akım Boru Hattı-South Stream Pipeline

Güney Akım Boru Hattı, Rusya'nın Karadeniz kıyısında bulunan Beregovaya'dan başlayarak Karadeniz altından 960 km uzunluğundaki hat ile Bulgaristan'a ulaştırılacaktır (EIA, 2012). Bulgaristan üzerinde iki yöne ayrılacak olan boru hattı, toplamda 2000 km'yi geçecek, Kuzey ve Güney olmak üzere iki farklı yönden Avrupa'ya gaz dağıtımını gerçekleştirecektir (Temur, 2010: 51-55).

Güney Akım projesi kapsamında Bulgaristan, Sırbistan, Macaristan, Yunanistan, Slovenya, Avusturya, İtalya ve Hırvatistan hükümetleriyle anlaşmaya varılmıştır. Projenin en büyük hissedarı %50 ile Gazprom'a aittir. Projenin yılda 63 milyar m³ doğalgaz taşınması planlanmakta ve 2015 sonunda hayata geçmesi beklenmektedir (South-Stream, 2013).

Rusya, Ukrayna ile son dönemlerde yaşadığı sorunlar neticesinde boru hattının Karadeniz altından geçirilecek kısmı için Türkiye'den gerekli onay alınmıştır (EIA, 2012). Türkiye, Karadeniz'deki kıta sahanlığı içinde boru hattının inşasına izin vermiştir. Bu konuda izin aşamasında Rusya'nın Türkiye'ye satılan doğalgazda indirim yapmasının da etkili olduğu söylenebilir. Bu izin sonrası Rus doğalgazının Ukrayna'nın etrafından dolaşarak Güney Avrupa'ya ulaşma imkanı oluşmuştur (Primakov, 2010: 141). Güney Akım ile Rusya, sorun çıkarabilecek transit ülkeleri saf dışı ederken Avrupa'yı doğalgaz tekeline bağlama anlamında önemli bir adım daha atmıştır. Bu nokta AB ülkelerinin bu anlaşmayı kabul etmeleri bazı soruları da beraberinde getirmiştir. Güney Akım projesi ile Rusya'dan direk olarak gaz alan Avrupa ülkeleri, diğer yandan ise Nabucco¹⁶ projesi ile Rusya gazına alternatif projeler üretmiştir. Nabucco ile bağımlılığın azaltılması amaçlanırken benzer rotalarda olan Güney Akım'ın kabul edilmesi AB içerisinde enerji politikalarının başarısızlığı olarak adlandırılabilir. Rusya'nın bir anlamda Nabucco'ya karşı Güney Akım projesini alternatif olarak öne sunması, Rus gazının Avrupa tekelinin devamını sağlamaya yönelik bir girişim olmakla birlikte başarılı da olmuştur. Özellikle Güney Akım Boru Hattı'nın Karadeniz sularından geçişi konusunda Nabucco projesinin önemli ülkelerinden Türkiye'nin onayını alması, Rusya'nın enerji politikalarının başarısı olarak değerlendirilebilir. Uluslararası arenada Rus destekli Güney Akım projesi ile ABD ve AB destekli Nabucco projesi, enerji alanında bölgede yaşanan mücadeleleri ortaya koyan en önemli çıkar çatışmaları olarak ön plana çıkmaktadır. Nabucco projesi, AB için Türkmen ve Kazak gazının Avrupa'ya ulaştırılması adına kilit noktada bulunmaktadır. Projenin olası sonlandırılmaması durumunda AB, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi noktasında enerji güvenliğini kaybetme noktasına gelebilir. Bu bakımdan AB için Nabucco projesi

¹⁶ Nabucco projesi Hazar enerji kaynaklarının Avrupa'ya erişimi amacıyla oluşturulmuştur. Boru hattı ile Türkiye üzerinden Bulgaristan, Romanya ve Avusturya'ya ulaşılacaktır. Hattın uzunluğunu 3,900 km olarak belirlenirken bu proje, AB'nin Rus gaz tekeline kurtulması yönünde önemli bir çaba olarak görülmüş ve bu yönüyle ABD ve AB tarafından desteklenmiştir (Nabucco-Pipeline, 2013)

önemliyen, Rusya adına da Orta Asya enerji kaynaklarının kendisi saf dışı edilerek Avrupa'ya ulaştırılması stratejik bir kayıp anlamına gelmektedir. Bu yüzden Rusya için Güney Akım projesi hem ekonomik hem stratejik önem kazanmaktadır (Demirmen, 2012).

Şekil 50: Güney Akım ve Nabucco Boru Hatları
(Dünya Bülteni, 2013)

Son dönemde Güney Akım projesinde AB-Rusya arasında bazı sorunlar göze çarpmaktadır. AB, üye ülkelerden geçen boru hatlarının tam rekabet gereğince üçüncü tarafların erişimine açılması istemini dile getirirken bu noktada Rusya istekli görünmemektedir. Bu durum AB açısından enerjide arz güvenliği konusunda tedirginlik oluşmasına neden olmaktadır. Avrupa'nın gaz ihtiyacının 2/5'inin Rusya tarafından karşılandığı düşünüldüğünde, Rusya'nın enerji kozunu ikili ilişkilerdeki çıkmaz noktalarda kullanması olasıdır (Zaman, 2013).

3.5.2.2.2. Altay Projesi

Altay Projesi, 2006 yılında Gazprom ve Çin ulusal petrol şirketi arasında Rusya'dan Çin'e gaz naklini öngören bir protokol imzalanması ile başlanmıştır. 2,800 km uzunluğunda döşenmesi planlanan Altay Boru Hattı'ndan Çin'e yılda 68 milyar m³ doğalgaz transfer edilmesi planlanmaktadır. Bu hattın uzun vadede Asya Pasifik ülkelerine kadar uzatılması da gündemde yer almaktadır (Temur, 2010: 51-55).

Şekil 51:Altay Boru Hattı
(Gazprom, 2013e)

Rusya, Altay projesi ile Çin'e olan doğalgaz ihracatını çeşitlendirme amacındadır. Gaz satışında Doğu'ya yönelik hamlelerde bulunan Rusya, bugüne kadar Avrupa merkezli gaz ticaretini Doğu'ya da yaymak istemektedir. Uzun vadede Rusya, Doğu jeopolitiğindeki projeleriyle AB'ye karşılık hem ekonomik hem siyasi olarak elini güçlendirecektir (Vardaryıldız, 2012: 64-67). 2015 yılında bitirilmesi ve 14 milyar dolara mal olması beklenen proje, Batı Sibirya-Çin arasında gaz ulaşımını sağlayacaktır (Tüysüzöğlü, 2011). Ancak Doğu Jeopolitiğinde Çin, Orta Asya ülkelerinden önemli ölçüde gaz temin etmekte ve Orta Asya-Çin doğalgaz Boru Hattı'nın 3. şebekesinin tamamlanması ile Çin önemli bir ihtiyacını bu hattan sağlayacaktır. Rusya için Türkmen gazı bir anlamda Çin ile enerji ticaretinde rakip hale gelmiştir. Bu durum Altay projesini etkilemektedir. Ayrıca fiyatlandırma konusunda Çin ile Rus hükümeti arasında yaşanan sorunlar Altay projesinin duraklamasına neden olmuştur (Haber 7, 2013).

3.5.2.2.3. Sibirya'nın Gücü Boru Hattı-Yakutia – Khabarovsk – Vladivostok Pipeline

Rusya'nın Uzak Doğu enerji pazarına yönelik projeleri arasında yer alan bu hat, Yakutistan'dan başlayarak Çin sınırına yakınlığı ile bilinen Vladivostok şehrine kadar uzanacaktır. 61 milyar m³ gaz kapasitesine sahip olması beklenen hattın uzunluğu ise 3200 km olacaktır. Hattın tam kapasite ile 2017 yılında açılması beklenmektedir (Gazprom, 2013f).

Şekil 52: Yakutia-Khabarovsk-Vladivostok Boru Hattı
(Gazprom, 2013f)

Çin hükümeti ile Rusya arasında yapılan anlaşmayla 2018 yılından itibaren 60 milyar m³ doğalgaz alımının gerçekleşmesi öngörülmüştür. Çin'in artan enerji talebi ve Rus hükümetiyle yapılan enerji anlaşmaları düşünüldüğünde mevcut boru hatlarının yeterli olmayacağı kanısıyla Rusya yeni boru hatları inşa etmeye başlamıştır. Uzak Doğu pazarının gün geçtikçe daha da hareketleneceğini tahmin eden Rusya, bölge devletlerini ikili enerji anlaşmalarıyla kendine bağlama yoluna gitmiştir. Özellikle Türkmen gazının son yıllarda Rus gazına Uzak Doğu'da rakip haline gelmesi ile Rusya, bölge ülkelerine yoğunlaşmıştır (China Radio International, 2013b).

3.6. PUTİN DÖNEMİ ULUSLARARASI DÜZEYDE YAŞANAN ENERJİ KAYNAKLI SORUNLAR

Rusya, Putin dönemi boyunca sahip olduğu enerji kaynakları ile önemli ekonomik gelirler kazanırken, bu gelirlerini arttırmak ve enerji ihracatındaki yerini korumak amacıyla hareket etmiştir. Bu süreçte Rusya'nın en büyük sorun yaşadığı gelişmeler arasında enerji ihracatında önemli yer tutan Batı ülkelerine yapılan enerji aktarımında transit ülkelerle yaşanan sorunlar neticesinde boru hatlarında meydana gelen kesintiler önemli yer tutmaktadır.

Rusya, boru hatlarıyla Batıya enerji aktarımında Ukrayna, Beyaz Rusya gibi transit ülkeler üzerinden enerji koridoru oluşturmaktadır. Bu ülkelerle zaman zaman fiyat anlaşmazlıkları gibi ekonomik sorunlar olabildiği gibi Rusya'nın çıkarlarına aykırı

hareketlerden kaynaklanan siyasi sorunlar da yaşanabilmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerle yaşanacak sorunlar enerji güvenliğini tehlikeye sokmakta ve Rusya'yı Batı pazarında sorgulanır duruma sokabilmektedir. Rusya'nın dış ortaklarıyla enerji sektöründe yaşadığı sıkıntılar Rusya'nın yol haritasının değişmesine yol açmıştır. Rus doğalgazının Orta Avrupa'ya nakliyesini sağlayan boru hatlarının geçtiği Ukrayna ile anlaşmazlığın zirve yapması, Rusya'nın enerji politikalarında etkili olmuştur (Primakov, 2010: 130). 2006 ve 2009 yıllarında Ukrayna ile yaşanan fiyat anlaşmazlıkları sonucunda Rusya'nın bu ülkeye gaz akışını kesmesi, bir anlamda Rusya'nın cezalandırma yöntemi olarak bilinmektedir. Transit ülkelerle yaşanan sorunlar neticesinde Rusya'nın enerji kozunu kullanması, Putin dönemi Rusya'nın önemli dış politika araçları arasında yer almıştır.

Rusya-Ukrayna arasındaki ilişkiler son dönemlerde genellikle gergin devam etmekte Ukrayna'nın Batı yanlısı tutumları ikili ülke ilişkilerinin kutuplaşmaya gitmesinde önemli rol oynamaktadır. Rus enerji kaynaklarının Batıya aktarımında köprü ülkelerden olan Ukrayna, bu özelliğini bir avantaj olarak kullanmak istemektedir. Ancak bu istek, Ukrayna'nın Rusya'ya olan borçlarının çokluğu nedeniyle gerçekleşmemektedir. Ukrayna, Hazar petrol ve doğalgaz boru hatlarının kendi topraklarından geçmesini istemekte ve bu nedenle Rusya'dan çok fazla uzaklaşmasa da 2009 yılında yaşanan gerilim sonrası Ukrayna'nın enerji alanındaki ekonomik çıkarlarını sona erdiren gelişmelere sahne olmuştur (Hekimoğlu, 2007: 198). Önceleri petrol ve doğalgazı düşük fiyatlardan alan bazı BDT ülkeleri piyasa fiyatlarına geçişe karşı çıkmışlardır. Fakat bu olaylar neticesinde Rusya'nın "musluk kapatma" gibi cezalandırma yöntemlerini kullanması, Rusya'nın özellikle AB ülkeleri arasında enerji sektöründe tehlikeli bir ortak olarak görülmesine neden olmuştur (Primakov, 2010: 131). Buna karşılık Rusya'nın hamlesi, enerji aktarımında sorun yaşadığı transit ülkeleri devre dışı bırakacak boru hatları projeleri olmuştur. Kuzey ve Güney Akım projeleri, Ukrayna, Polonya ve Beyaz Rusya gibi transit ülkelerin stratejik ve ekonomik değer kaybetmelerine neden olmuş ve Rusya'nın bu ülkelere ihtiyaç duymadan enerji transferini sağlamasına neden olmuştur. Yamal Avrupa Doğalgaz Boru Hattı'nın 2. aşaması tamamlandığında Ukrayna devre dışı bırakılmış olacaktır. Şu anda kullanımda olan Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı ile de Polonya devre dışı bırakılmış ve en büyük gaz alıcısı AB ülkesi durumunda olan Almanya'ya direk gaz sevkiyatı sağlanmıştır.

Rus doğalgazının transit boru hatlarıyla taşımacılığında Ukrayna'nın payı 2008 yılı itibarıyla %73,22 olmuştur (Balmaceda, 2009: 9-14). Ancak Kuzey Akım projesi ile birlikte Ukrayna gibi transit ülkeler Rusya'ya karşı önemli stratejik ve ekonomik kayba uğramışlardır. Ayrıca boru hattının ulaşacağı ülkeler ve bu ülkelerdeki şirketler de transit ülkelerin aradan çıkarılmasını hem fiyat hemde enerji güvenliği açısından desteklemektedir (Primakov, 2010: 134). Bu projeler göstermiştir ki Rusya, çıkarlarına aykırı davranan ve Batı yörüngesine giren bu ülkelere karşı alternatif projeler üreterek devre dışı bırakma yoluna gitmiştir. Ukrayna'nın son yıllarda Batı yanlısı bir tutum içinde yer alması ve olası NATO üyeliğine karşılık Rusya, gösterdiği tutumla bu tür hareketlere karşı duruşunu belli etmiştir. Rusya'nın temel amacı hem çevre ülkelerine gerekli mesajı vermek hem de enerji sektöründe elini güçlendirmektir.

Rusya'nın enerji kaynaklı sorun yaşadığı bir diğer olay ise Beyaz Rusya ile yaşanmıştır. Rus gazının Avrupa'ya sevkiyatında %20'lik kısım Beyaz Rusya üzerinden geçmektedir. Rusya'nın en düşük fiyatla gaz satışı yaptığı ülkelerden olan Beyaz Rusya, artan fiyatlar sonrası Rus gaz şirketi Gazprom'a borçlarını ödeyememiştir. 2010 yılında fiyatlandırma konusunda yaşanan anlaşmazlık, Rusya'nın Beyaz Rusya'ya gaz akışını kesmesiyle sonlanmıştır. Bu durum Beyaz Rusya üzerinden gaz alımı gerçekleştiren Avrupa ülkelerini endişelendirse de Rusya enerji alanındaki sert tavrını ortaya koymaktan çekinmemiştir (Radikal, 2010).

Yaşanan bu gelişmeler AB açısından enerji güvenliğinin ön plana çıkmasına neden olmuştur. AB'nin enerji tedarikinde ilk sırada yer alan Rusya'ya olan bağımlılığı ve boru hatlarının Gazprom tekelinde yer alışı, AB'nin tedirginlik yaşadığı konular arasında yer almıştır. Bu kapsamda AB'nin 3. Enerji Paketi¹⁷ Rusya açısından sıkıntılı bir süreç oluşturmaktadır. Yapılan düzenlemelerle birlikte Avrupa ülkelerine enerji ulaşımında tekel oluşumlara izin verilmemesi, Gazprom'un bölgedeki etkinliğini zayıflatacak gelişmelere yol açabilecektir. 3. Enerji Paketi'ne göre enerji şirketlerinin, rakip boru hatlarına erişim sağlaması uygun görülmüştür. Gazprom ise kendi desteklediği boru hatlarını 3. şirketlerin kullanmasını istememektedir. 2012 yılında gerçekleşen AB-Rusya zirvesinde Putin'in AB enerji politikalarından yakındığı

¹⁷ 2009 yılında AB Konseyi, iç enerji pazarına ilişkin mevzuat önlemlerini içeren 3. Enerji Paketi'ni onaylamıştır. Bu pakette, AB için daha güvenli, rekabetçi ve sürdürülebilir bir enerji arzının sağlanmasının amaçlandığı belirtilmiştir (Meriç, 2009: 34-35).

bilinmektedir. Rusya özellikle Güney Akım Boru Hattı için, AB'nin 3. Enerji Paketi için getirdiği düzenlemelerden imtiyaz istemektedir (T. C. Ekonomi Bakanlığı, 2012c: 9).

AB-Rusya arasında enerji odaklı sorunlar arasında Enerji Şartı Anlaşması¹⁸'nin Rusya tarafından 1994 yılında imzalanmasına rağmen halen yürürlüğe girmemesi önemli yer tutmaktadır. Rusya mevcut anlaşmayı transite ilişkin getirmiş olduğu düzenlemeden dolayı 3. taraf erişimini zorunlu hale getirdiği gerekçesiyle yürürlüğe sokmamaktadır. (Akıntürk ve Baklacı, 2009: 61-81). Enerji sektörüne yabancı yatırımları teşvik etme, serbest enerji ürünleri ticareti, boru hatları ve ağları üzerinden serbest geçişler içeren anlaşma, Rusya'nın mevcut enerji politikalarına aykırı özelliklere sahiptir. AB-Rusya endeksli enerji politikalarında yaşananlara baktığımızda Batılı ülkelerin tüketici olarak enerjinin güvenilir arzından endişe ettiğini, Rusya'nın ise enerji ihracatında olası engellemelere karşı gelme arzusu içinde olduğunu görmekteyiz (Primakov, 2010: 135). Rusya, Enerji Şartı Anlaşması ile enerji alanında yabancı yatırımcılara eşit imkanlar verilmesi prensibine karşı çıkmakta ve enerji alanında tekelinin sarsılmasından çekinmektedir. Putin, en son olarak 2009 yılında anlaşmayı onaylamayacaklarını dile getirmiştir (Akkan, 2009).

Rusya'nın son dönemlerde enerji alanında yaşadığı bir diğer sorun ise Gazprom hakkında AB tarafından açılan soruşturmalar ve baskınlar yer almaktadır. 2012 yılında Komisyon, Gazprom'u doğalgaz arz pazarında hakim konumunu kötüye kullanmaktan, Avrupa doğalgaz ihraç yollarının çeşitlenmesini engelleyici yöntemler izlemekten ve doğalgaz fiyatlarını petrol fiyatlarına endeksleyerek adil olmayan ücretlendirme yapmaktan dolayı suçlamıştır. Bu durum Rusya açısından ise sadece Gazprom'un değil Rusya'nın da içinde olduğu bir soruşturma olarak algılanmıştır. Putin'in yayınladığı mesajda yurt dışında faaliyet gösteren Rus şirketlerini korumaya çalışacakları bildirmiştir. Putin'in stratejik Rus şirketlerini koruma kararının ardından Gazprom aleyhine çıkacak bir karar sonrası ilişkilerin gerilebileceği görülmektedir. AB doğalgaz

¹⁸ Enerji Şartı Anlaşması, Soğuk Savaş sonrasında Doğu ve Batı Avrupa'yı ekonomik anlamda birleştirmek ve enerji alanında işbirliği yapabilmek amacıyla oluşturulmuştur. Enerji Şartı'nda belirtilen hükümler 4 alanda yoğunlaşmaktadır. Bunlar; DTÖ kuralları çerçevesinde enerji ile ilgili ürünlerin ayrımcılığa uğramaması ve sınırlar arasında enerji akışının boru hatları ile sağlanması, yabancı yatırımların korunması, yatırımcı ve ev sahibi ülkeler arasındaki uyuşmazlıkların çözülmesi ve enerji verimliliğinin sağlanmasıdır. Bu anlaşmayla daha güvenli, rekabetçi ve yasal temellere dayanan bir enerji piyasası oluşturulması temel alınmıştır. Anlaşma, 1994 yılında imzalanıp 1998 yılında yürürlüğe girmiştir (Energy Charter, 2013).

ihtiyacının %36'sını sağlayan Gazprom'un sadece AB'ye değil, AB ũlkelerinin de Gazprom'a ihtiyacı olduğu dũşũnũldũğũnde siyasi ve ekonomik bağımlılığın hukuk mekanizmasına etkisinin ne derece olacağı bilinmemektedir. Putin'in soruşturmalar sonrasında AB'ye karşı hareketlenerek Moldova'yı AB ile enerji ilişkilerini kesmesi aksi takdirde Gazprom tarafından verilen ucuz gazın kesileceği uyarısı yapması da oldukça manidardır. Gũrũlmektedir ki Rusya, dış politika aracı olarak kullandığı Gazprom şirketini AB'ye karşı korumak adına gerekli siyasi ve ekonomik gũcũnũ kullanmaktan çekinmeyecektir (Vardaryıldız, 2012: 64-67).

3.7. ENERJİ VE RUSYA'NIN ULUSLARARASI SİYASİ VE EKONOMİK NŪFUZU

Rusya, 1990'lı yıllara gũre ekonomik ve siyasi açıdan oldukça gũçlenmiř ve hem Batıya hem de çevresindeki ũlkelere karşı daha etkin bir dış siyaset yũrũtmeye başlamıştır. Dũnya enerji piyasalarına yũn verebilecek kadar zengin enerji rezervlerine sahip olması, Rusya'ya hem gũvenebileceđi bir ekonomik kaynak hem de bu kaynakları politik bir silah olarak kullanabilecek bir jeopolitik ũstũnlũk sağlamaktadır (Akgũn, 2010: 47-55).

Putin ile birlikte uluslararası arenada hem ekonomik gũcũyle hem de siyasi gũcũyle ũn plana çıkmaya başlayan Rusya'nın bu sũrece gelmesinde en bũyũk faktŕ sahip olduğu enerji kaynaklarıdır. Bu bağlamda Rusya, enerji kaynaklarını dış politikada ũnemli bir enstrũman olarak kullanmakta, siyasi ve ekonomik çıkarlarını uygulatmada bir araç olarak gŕrmekte ve uygulamaktadır. Rusya, enerji kozunu uluslararası arenada bir silah olarak kullanırken ũretici ve tũketiciler olarak ayırım yapılabilir. Dũnya enerji tũketiminde ũnemli yer tutan ve Rusya'nın en bũyũk ticaret ortağı durumunda olan Avrupa, zengin kaynakları nedeniyle Rusya'nın hem enerji piyasasında rekabet ettiği hem de enerji kaynaklarının dũnyaya açılmasında etkinlik kurabilme adına mũcadele içinde olduğu Avrasya ve son olarak Orta Asya enerji kaynaklarının dũnya pazarına açılmasında etkili olmaya çalışan ve AB'nin Rusya'ya enerji bağımlılığını azaltmak amacıyla Rusya karşıtı enerji anlaşmalarını ve boru hatlarını destekleyen ABD, dış politikada Rusya için ũnemli yer teşkil etmektedir. Bu eksenler çerçevesinde değerlendirildiğinde Rusya, uluslararası arenada artan etkinliğini

devam ettirmek adına enerji kozunu etkin bir şekilde kullanmakta, siyasi, ekonomik ve jeostratejik alanda önem kazanan bir ülke durumunda yer almaktadır. Bu eksenler içerisinde artan nüfuzu ile birlikte Rusya, kısa süre içerisinde çok kutuplu dünya sisteminin başat aktörleri arasında yer almaya başlamıştır.

3.7.1. AVRASYA JEOPOLİTİĞİNDE

Putin ile birlikte Rusya, Avrasya coğrafyasına gösterdiği ilgiyi arttırmış ve Rus dış politikasında Avrasyacı bir bakış açısı egemen olmuştur. Avrasyacı bakış açısı Rusya'nın bölgeye yönelik enerji politikalarına da yansımaktadır. Rusya, Avrasya ülkeleriyle ittifaklar kurma ve gerektiğinde askeri ve ekonomik araçlarını kullanarak baskı uygulamaktadır. Putin döneminde Orta Asya'da pragmatik ilişkiler kurulması yönünde hareket edilmiş ve bu amacı gerçekleştirme aşamasında enerji faktörü, Rusya'nın dış politika araçlarından biri olmuştur (Akgül, 2007: 129-156).

Rusya'nın bölge ülkeleriyle iki farklı alan üzerinde ilişkilerini geliştirmiştir. Zengin doğal kaynaklara sahip ülkelere yönelik bu enerji kaynaklarının Batıya aktarımında etken rol üstlenilmeye çalışılmış, Rusya'ya alternatif olarak oluşturulan projeleri engelleme amacıyla hareket etmiştir. Zengin kaynaklara sahip Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan gibi Avrasya ülkelerine askeri ve ekonomik baskıyla enerji politikalarının Rusya çıkarına devam edilmesine çalışılmıştır. Bölge ülkeleri arasında Kırgızistan ve Tacikistan, Gürcistan ve Ermenistan gibi önemli doğal kaynaklara sahip olmayan ülkelere yönelik ise ekonomik gücü ile kendisine bağımlılık yaratılmıştır. Enerji alanında kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan ülkelere karşılık uygulanan politikalar ile eski Sovyet coğrafyasında gücünü bölge ülkelerine hissettirmeye çalışmıştır. Bu amaçla Rusya, 2004 yılında Tacikistan'ın kendisine olan borçlarının affı karşılığında ülkede askeri üs elde etmiştir (Hill, 2004: 23). Tacikistan'ın ekonomik yönden Rusya'ya bağımlılığı, diğer bölge ülkeleriyle olduğu gibi Tacikistan'la da ilişkilerinde önemli siyasi çıkarlar kazanmasına yol açmıştır. Rusya'nın Avrasya'da etkinliğini arttırmada sahip olduğu enerji kaynakları etkin rol oynadığı görülmektedir.

Rusya, bölge ülkelerine ulaşma adına enerji şirketleriyle de yayılma düşüncesi içinde olmuş ve özellikle Gazprom, bölge ülkeleriyle enerji anlaşmaları yaparak etki alanını genişletmeye çalışmıştır. Bu noktadaki amaç enerji bağımlılığının yaratılması ve

Gazprom'un enerji pazarındaki rolünün arttırılması olmuştur. Bu bağlamda bölgenin zayıf ülkelerinden Kırgızistan ile Gazprom 2003 yılında işbirliği anlaşması imzalamış ve Kırgızistan'ın enerji ihtiyacının karşılanmasında etkin rol oynamıştır. Rusya, bölgedeki etkisini arttırmak amacıyla Kırgızistan ile işbirliğine önem vermiş ve sahip olduğu enerji kaynakları ile bölge ülkeleri üzerinde askeri üs kurulması gibi stratejik çıkarlarını uygulama yoluna gitmiştir (Hekimoğlu, 2007: 156).

Avrasya ülkeleri içerisinde zengin doğalgaz kaynaklarına sahip ülkeler arasında yer alan Türkmenistan ile Rusya ilişkilerinde enerji faktörü damga vurmuştur. Türkmenistan sahip olduğu kaynakları uluslararası pazarlara açmak için boru hatlarına ihtiyaç duymaktadır. Türkmenistan'ın taşımacılık yollarında bağımlılığı, Rusya tarafından bölgede gücünü artırması için bir koz olarak kullanılmaktadır (Hekimoğlu, 2007: 159). ABD ve AB desteğiyle Türkmen gazının Rusya saf dışı bırakılarak Avrupa pazarına ulaştırılmasına karşı hamleler geliştiren Rusya'nın en büyük kozu Sovyet sonrası dönemden beri Türkmenistan'ın gazını satmak için kullandığı boru hatlarının Gazprom'a ait olmasıdır. Ayrıca 2006 yılında Gazprom ile Türkmenistan arasında yapılan anlaşmayla Türkmen gazının satın alınmasıyla ilgili görüş birliğine varılmıştır. Rusya'nın amacı Türkmenistan'ı gaz satışı konusunda zorlayarak ucuza gaz alıp bu gazı Avrupa'ya daha pahalıya satmaktır (Kahraman, 2008: 133-144). Ayrıca senelik belli miktarlarda Türkmen gazını satın alacağına dair yapılan anlaşmalarla Türkmen gazının bir numaralı alıcısı olup enerji piyasasında kendisine rakip olmasını engellemek ve Türkmen gazının önemli bir kısmını satın alarak, bu ülkenin alternatif projeler içinde yer almasını engelleme amacıdadır.

Rusya, bölge ülkeleri üzerinde kontrolünü arttırmaya çalışırken en önemli enstrümanlarından birisi bu ülkelerin üçüncü ülkelerle olabilecek olan enerji ilişkilerinin Rusya üzerinden sürdürülmesini zorunlu kılan enerji altyapısı olmuştur. Bu sebeple bölge ülkeleri üzerindeki nüfuzunu güçlendirmek isteyen Rusya'nın bölgeye yönelik bakışında ilk önceliği bu yapının işleyişini bozacak girişimleri engellemek olmuştur. Bu bağlamda değerlendirirsek, kendisi üzerinden olmayan petrol ve doğalgaz taşımacılığı projeleri Rusya için karşı çıkılması gereken projeler olarak algılanmıştır. Rusya sahip olduğu gücü, alternatif enerji projelerini engellemek adına da kullanmıştır (Yazar, 2011: 39).

Rusya, bölgede zengin doğal kaynaklara sahip olan ve önemli enerji üreticileri arasında yer alan Kazakistan ve Özbekistan ile ilgili olarak sadece siyasi amaç gütmemiş aynı zamanda sahip oldukları kaynaklarla ilgili olarak baskı uygulama yoluna gitmiştir. Rusya, uzun dönemli anlaşmalar yoluyla Kazak ve Özbek gazını kendisi olarak ticarileştirmeyi amaçlamıştır. Bölgede üretilen gazın çoğunu kendisi adına ticarileştiren Rusya, bölge ülkelerinin en önemli enerji ortağı olmuş ve bu yönüyle üretici ülkeleri kendine bağlama imkanına ulaşmıştır (Bilgin, 2009: 5). Böylece üretici ülkeler kendi bağımsız enerji politikalarını yürütememekte ve Rusya'ya bağımlı bir politika uygulamak zorunda kalmaktadır.

Rusya'nın enerji kozunu kullandığı diğer bir ülke ise Gürcistan olmuştur. 2006 yılına kadar Gürcistan'a 1000 m³ doğalgazı 90 dolardan satan Rusya, Gürcistan'dan bütün doğalgaz alt yapısını Gazprom'a devretmesini istemiş, aksi takdirde doğalgazın 1000 m³ fiyatının 230 dolara çıkartacağını açıklamıştır. Bu kararda "Gül Devrimi" olarak adlandırılan ve Batının desteklediği Sakaşvili yönetiminin iktidara gelmesi ve Gürcistan'ın Batı yanlısı tavırlarının etkili olduğu ifade edilebilir. Gürcistan'ın bu talebi reddetmesi üzerine Rusya, ülkenin gaz akışını keserek enerji silahını dış politikada cezalandırma unsuru olarak kullanmaya devam etmiştir. Rusya'nın yakın çevresinde aleyhinde gelişen durumlara karşı gösterdiği reaksiyonlara örnek olarak Şah Denizi projesi nedeniyle Azerbaycan ile yaşanan süreç gelmektedir. Rusya'nın devre dışı bırakıldığı bu projeye göre Şah Denizi'nden çıkarılacak doğalgaz Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılacaktır. Projenin gündeme geldiği dönemde Rusya'nın Azerbaycan'a satılan gazın 1000 m³ fiyatını 110 dolardan 230 dolara çıkarması ile Azerbaycan zor bir ikilem arasında bırakılmıştır. Rusya'nın bölgede kendisini pasivize eden projelere karşı olduğu bilinmektedir (Cnn Türk, 2013). Azerbaycan'ın petrol ve gaz ticaretinde kendisinden bağımsız hareket etmesi ve Gürcistan üzerinden Avrupa'ya uzanan Kafkas koridorunun oluşması, Rusya'yı Kafkas koridorunun kendi istediği gibi yeniden tanımlama gayesi içine sokmuştur. 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesi sadece bölgesel güç gösteri olarak algılanmamakta aynı zamanda Kafkas enerji hattının gelecekte oynayabileceği rolün kısıtlanması hedefine de işaret etmektedir (Bilgin, 2009: 5). Yaşanan bu süreç göstermektedir ki Putin dönemi dış politikasında enerji sektöründeki fiyat artırımını ile yakın çevre ülkelere baskı uygulanmış ve sonuç alma yoluna gidilmiştir. Rusya'nın enerji alanındaki ağırlığı kendisine bölgede ekonomik

kazancın yanı sıra siyasi kazançlarda sağlamıştır. Bölge ülkelerinin enerji ihtiyacının büyük bir kısmını Rusya'nın karşılaması, bu ülkelerin Moskova'ya olan bağımlılığını arttırmıştır. Çünkü Rusya, bölge devletlerine ihraç ettiği doğalgazı sık sık keserek baskı kurmakta, bu devletlerin enerji sektöründeki Rus sermayesini korumak ve arttırmak, bölge ülkelerinin doğalgaz ve petrol kaynaklarını dışarıya taşıma noktasında baskı kurarak etkileme yoluna gitmektedir. Azerbaycan ve Gürcistan'ın yanı sıra Ermenistan'da Rusya'nın enerji politikalarından etkilenen ülkeler arasında yer almaktadır (Yılmaz, 2009: 142). Rusya dış politikasında enerjiyi bir araç olarak kullanırken karşısındaki ülkelerin dış politikalarını şekillenme gücüne sahip durumuna gelmektedir. Görüldüğü üzere Avrasya coğrafyası, Rusya'nın enerji hamleleri ile etki alanı altında olan bir bölge olarak gözükmekte, bir anlamda ABD Amerika Kıtasında ne kadar baskın durumdaysa Rusya'da Avrasya Jeopolitiğinde ekonomik ve siyasi yönden etkili durumdadır (Hill, 2004: 6).

3.7.2. BATI JEOPOLİTİĞİNDE

Putin ile birlikte enerji faktörünü ön plana çıkaran Rusya, Batı ile ilişkilerinde sahip olduğu enerji kozunu değerlendirmeye ve çıkarları doğrultusunda yön vermeye çalışmaktadır. Rusya, sahip olduğu enerji kaynakları ile ekonomisini güçlendirmiş ve çok yönlü bir dış politika izleme imkânı bulmuştur. Bu durum Rusya'yı uluslararası arenada güçlü bir aktör haline getirmektedir.

AB ülkeleri, doğalgaz ihracatında %50'nin üzerinde Rusya'ya bağımlı durumda iken bu tablo Doğu Avrupa ülkelerinde %100'ü bulabilmektedir. Boru hatları nedeniyle Doğu Avrupa ülkelerinin pazarlık güçleri artsa da Rus gazına bağımlı durumda olmanın oluşturduğu ortam, Rusya'nın elini güçlendiren bir boyuttadır. Ukrayna ile yaşanan anlaşmazlık sonrası gaz akışının Rusya tarafından kesilmesi, Doğu Avrupa ülkelerini ve doğalgazda dışa bağımlı ülkeleri hem korkutan hem de gözdağı veren bir gelişme olmuştur (Laçiner vd., 2010: 137-156). Ayrıca Rusya, Kuzey Akım ve Güney Akım gibi projelerle Ukrayna, Beyaz Rusya ve Polonya gibi transit ülkelerin önemini azaltmakta ve bu ülkelerin elindeki tek kozu da almaktadır. Bu projeler Avrupa'yı daha fazla Rusya'ya bağlayacak ve bağımlılığı arttıracak gelişmelerdir. Polonya gibi AB üyesi ülkelerin karşıt görüş bildirmelerine rağmen AB, ortak bir enerji politikası

yürütememiştir. Bu karşıt görüşün nedeni ise Kuzey Akım projesi ile birlikte AB üyesi Polonya'nın üzerinden Almanya'ya sağlanan gaz akışının transit ülkeler olmadan Rusya'dan Almanya'ya geçişinin gerçekleşmesidir. Normalde AB'nin ortak bir karar olarak AB üyesi ülkelerin çıkarları doğrultusunda bir hareket etmesi beklenirken, AB'nin başat güçlerinden Almanya ile Rusya Kuzey Akım projesi ile anlaşmaya varmıştır. Rusya'nın AB'ye yönelik izlediği toplu ilişkilerden uzaklaşarak ikili ilişkilere yönelen politikaları, Kuzey Akım projesinde gerçekleşmiştir. Kuzey Akım projesi ile Almanya gibi başat güçlerin Rusya ile çıkar ilişkileri sonucunda işbirliğine gitmesine karşılık Polonya gibi Orta ve Doğu Avrupa'nın AB'ye üye ülkeleri bu duruma endişe ile bakmaktadır. Ortaya çıkan tablo, AB'nin enerji alanında ortak bir politika oluşturamadığını gösterdiği gibi aynı zamanda Rusya'nın enerji kozuyla AB'nin ortak bir karar almasını engellemesi olarak da değerlendirilebilir. Çünkü Almanya'nın tükettiği doğalgazın yaklaşık yarısını Rusya karşılamaktadır. Bu durum, Almanya'nın AB içerisinde adeta Rusya'nın sözcüsü durumunda olmasına sebebiyet vermektedir. AB içerisindeki başat güçlerle girilen olumlu ilişkiler kendini 2008'deki Rusya-Gürcistan Savaşı sırasında da göstermiştir. Polonya, Estonya, Litvanya ve Letonya gibi ülkeler Rusya'ya yaptırım yapılmasını dile getirirken Almanya ve Fransa ise daha ılımlı bir tavır alıp Rusya'ya yaptırım konusunda uzun süre direnmişlerdir (Özdal, 2011: 40-41). Özellikle Almanya ile girilen yakın ilişkiler, bu ülkenin AB çıkarlarından çok kendi ulusal çıkarlarını ön plana alan bir dış politika izlemesi Rusya'nın istediğini elde etmesini kolaylaştırmaktadır. Rusya, kendisini dışarıda bırakacak alternatif boru hattı projelerine karşı bu avantajını kullanmaktan çekinmemektedir. Almanya'nın ihtiyacının büyük kısmını sağlamasıyla birlikte Rusya, Almanya'nın Nabucco gibi kendisinin pasivize edildiği projelere ilgisiz kalmasını sağlamak adına verimli bir lobi zemini yaratmaktadır (Özertem, 2011: 33-35). Özellikle 1998-2005 yıllarında Almanya'nın başbakanlığını yapan Gerhard Schröder ile Putin'in ikili ilişkileri iki ülkeyi yakınlaştırmış ve 2005 yılında Kuzey Akım projesi, AB ülkelerinin tepkisine rağmen imzalanmıştır. Bu noktada dikkat çeken ise Schröder'in başbakanlıktan ayrılması ile birlikte Gazprom tarafından Kuzey Akım projesinin başına getirilmesidir (Varol, 2012: 8-9). AB ile birlikte ABD Temsilciler Meclisi'nde bile tepki ile karşılanan bu gelişme, Rusya'nın Avrupa içerisine daha etkin bir şekilde girmesine yönelik bir hamle özelliğini taşımıştır (Kızılkaya, 2012). Alman başbakanı Angela Merkel göreve gelirken bu

durumu eleştirmiş ve Kuzey Akım ile Almanya'nın Rus gazına bağımlılığının artacağını ifade etmiştir. Ancak göreve gelmesinin ardından Almanya'da enerji şirketlerinin yaptığı Rus lobisi ile bu söylemlerini sonra erdirip projeyi desteklemeye başlamıştır (Varol, 2012: 8-9). Bu durum göstermektedir ki Rusya'nın Avrupa'da yarattığı enerji bağımlılığı, sadece ülke bazında değil şirketler bazında da devam eder boyutta gerçekleşmiştir. Rusya tarafından Schröder'e yapılan teklifin bir benzeri Güney Akım projesi için Fransa eski Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'a götürüldüğünü düşünürsek, Rusya'nın Avrupa'da enerji alanında ilerlemek için siyasi zemin yaratma amacında olduğu ifade edilebilir.

AB'nin enerji bağımlılığı nedeniyle enerji tedarikinde çeşitlendirme yoluna gitme fikirleri, Komisyon tarafından desteklenirken, Rusya'nın ve Gazprom'un üye ülkelerle yaptığı anlaşmalar neticesinde sonuç alınmamasına neden olmaktadır. Bu kapsamda desteklenen Nabucco projesine karşılık Rusya'nın Güney Akım projesiyle cevap vermesi ve AB ülkelerini bu proje için ikna etmesi, Rusya'nın ekonomik olduğu kadar siyasi arenada da önemli bir konuma geldiğini göstermektedir. Özellikle Rusya'nın dış politikasında etkin bir ol üstlenen Gazprom, AB'de güçlü bir lobi oluşturmuş durumdadır. Gazprom'un AB ülkelerine büyük yatırımlar yapması ve Rusya'dan Batıya uzanan boru hatlarının işletme hakkına sahip olması Rusya'nın bölgedeki gücünü ve etkisini arttırmaktadır (Bilgin, 2009: 6-7). Bu kapsamda değerlendirirsek AB'nin enerji güvenliği endişelerine karşı oluşturulan Alman-Rus ortaklığı sonucunda Kuzey Akım ve Rus-İtalyan ortaklığı sonucunda geliştirilen Güney Akım projeleri, Rusya'nın Avrupalı şirketlerle işbirliği yaparak bölgeye sızma girişimlerine örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca Rusya'nın Güney Akım projesine destek arayışlarında Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın projeye katılımının sağlanması ile Balkanlar'da ilerleme imkanına kavuşmuştur. Güney Akım'ın etkinliği ile Nabucco projesi zemin kaybetmiş gibi görünmektedir (Yazar, 2011: 40-41). Oluşan bu tablo, AB'nin olduğu kadar ABD'nin de politikalarına zarar vermektedir. ABD, Rusya'ya alternatif projeleri desteklemekte ve Rusya'nın bölgedeki etkinliğini kırmaya çalışmaktadır. Bakü-Ceyhan-Tiflis Boru Hattı ile Rusya'yı dışarıda bırakarak Avrasya kaynaklarının Avrupa'ya ulaşımını sağlayan ABD, Nabucco projesine de aynı desteği vermektedir. Buna karşılık Rusya, ABD'nin uluslararası arenada yalnızlaştırdığı İran, Kafkasya'da Batı yanlısı tavır sergileyen Azerbaycan ve Gürcistan'a karşılık ise

Ermenistan ile ABD'ye karşı bir ittifak oluşturmuş durumdadır (Bilgin, 2009: 9). Bu tablonun oluşmasında Avrasya enerji kaynaklarının Kafkasya üzerinden batıya aktarımında etkili olma mücadelesi amacıyla yaşandığı ifade edilebilir. Bakü-Ceyhan-Tiflis Boru Hattı ile proje dışında kalan Rusya, olası bir yeni projede etkili olmaya ve gücünü göstererek kendisinin onayı olmadan bölgede bu tip girişimlerin yaşanmayacağı bölge ülkelere gösterme niyetindedir. 2008 yılında Gürcistan'a uygulanan sert güç ve bölge ülkelerinin enerji alımlarında dönem dönem kesintilere giderek enerji kozunun gösterilmesi, bunun en açık örneklerini oluşturmaktadır.

Rusya, AB'ye karşı elinde kullanabileceği en büyük pazarlık kozu olan doğalgaz silahını kullanmaktadır. Avrupa pazarını kaybetmemek adına zıt tavırlar içinde olmasa da AB'nin yaşadığı sorunları ve AB'nin yaşadığı küresel krizi kendi lehine çevirmeyi başarmıştır. Bu noktada Rusya, özellikle Almanya ve Fransa üzerindeki gücünü kullanarak NATO'nun Ukrayna ve Gürcistan'a üyelik perspektifi vermesini engellemiş, Kosova'nın BM üyeliğini bloke etmiştir. Ayrıca Ukrayna'daki son seçimleri etkileyerek Rusya yanlısı bir hükümetin kurulmasını sağlamıştır. Ukrayna'daki Sivastopol deniz üssünün süresi 2015'te dolarken bu süreyi 2042'ye kadar uzatmayı başarmıştır. Tüm bu gelişmeler Rusya'nın AB ve ABD'ye karşı uluslararası sistemde dengeleyici bir güç olma ve Sovyetler Birliği sonrası kaybedilen uluslararası güç ve prestiji geri kazanma çabaları olarak görülmektedir (Akgün, 2010: 48-49).

SONUÇ

İmparatorluk geleneğinden gelen Rusya, Sovyetler Birliği döneminde planlı ekonomisi ile II. Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu sistemin içerisinde ABD ile mücadele içerisinde olmuştur. ABD ile girilen mücadelede yapılan yoğun askeri harcamalar, ekonomik gelirlerin ekonomiyi geliştirecek yönlere aktarılmasından daha çok ABD'ye karşı yarış içerisinde kullanılması, Sovyetler Birliği'nin ekonomik olarak gerilemesine yol açmıştır. Sovyetler Birliği'nin kapalı ekonomisi ve halka karşı uygulanan baskıcı yönetimler, Sovyetler Birliği'nin sonunu getiren gelişmeler arasında yer almıştır. Dağılma dönemi olarak adlandırılabileceğimiz Gorbaçov yönetimindeki yıllarda uygulanan glasnost ve perestroyka politikaları ise, Sovyetler Birliği'nin ömrünü uzatmak bir kenara, çöküşünü daha da hızlandıran gelişmeler olarak tarihte yerini almıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte doğan Rusya Federasyonu, Yeltsin liderliğinde hızlı bir serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci içerisinde girmiştir. Şok Terapi yöntemiyle serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecine giren Rusya Federasyonu, bu süreçte yoğun ekonomik sıkıntılar yaşamış ve makro ekonomik göstergeleri sürekli düşüş eğiliminde olmuştur. 1998 krizi ile birlikte dip noktasını gören Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği dönemindeki ekonomik ve siyasi güç konumunu kaybetmiş, uluslararası arenadaki eski itibarından uzaklaşmıştır.

Yeltsin sonrası devlet başkanlığı görevini devralan Putin'in devlet başkanlığı dönemi, Rusya Federasyonu'nun tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Putin ile birlikte gerek iç gerekse dış politikada aktif görünen Rusya Federasyonu, yayınlanan askeri doktrinler ve ulusal güvenlik doktrinleri ile birlikte yakın çevresine ve eski Sovyet coğrafyasına ilgisini göstermiştir. Putin, Rusya Federasyonu'nun çok kutuplu sistemin içerisinde başat güçler arasında yer alabilmesi için Rusya'nın yakın çevre ve Avrasya coğrafyasını kontrol altına alması gerektiği bilincinde hareket etmiştir.

1998 krizi sonrası dönemde Putin ile birlikte hızlı bir ekonomik iyileşme dönemine giren Rusya Federasyonu'nun bu hızlı yükselişinde artan enerji fiyatları etkili olmuştur. Enerjinin artan önemi ve Rus ekonomisindeki enerji ihracatının payının

büyüklüğü, Putin'in enerji politikalarına verdiği önemin değerini arttırmıştır. 2010 yılı itibariyle, Rusya'nın toplam ihracatının %73'ünü enerji kaynakları oluşturmuştur. Bu durum Rusya'nın mal ihracatında enerji dışında önemli bir gelir kaynağının olmadığını göstermektedir. Putin'in amacı Rusya Federasyonu'nu eski günlerde olduğu gibi güçlü ve uluslararası arenada etkili bir devlet haline getirmek olmuştur. ABD'nin karşısında çok kutuplu sistemi sürekli olarak savunan Putin, bu amaçla BDT coğrafyasıyla yakın ilişkiler içerisinde yer almış, uluslararası ekonomik ve siyasi örgütlerle bölgeler arasında etkili olmaya çalışmıştır. Özellikler BDT ve ŞİÖ ile etki alanını genişletmeye çalışan Putin, ABD'ye karşı bölgede Çin gibi küresel güçlerle hem ekonomik hem de siyasi işbirliği içerisinde yer almıştır. Rusya'nın ekonomik ve siyasi yönden önem verdiği AB, Putin döneminde Rusya'nın önemli bir ekonomik ortağı durumuna gelmiştir. 2011 yılında Rusya'nın toplam ihracatının %45,8'i AB ülkelerine gerçekleşirken, Rusya'nın toplam ithalatındaki AB'nin payı ise %35,5 olmuştur. Rusya'nın toplam ticaretinin %41,9'unu AB ülkeleriyle gerçekleştirdiğini düşünürsek, Rusya ile AB arasındaki ekonomik ilişkilerin ne denli önemli boyutta olduğunu belirtmiş oluruz. Avrupa'nın enerji alanındaki toplam ithalatının yaklaşık 1/3'ünün Rusya Federasyonu'ndan sağlanması, Rusya'nın ikili ilişkilerde elini güçlendiren gelişmeler arasında yer alırken, NATO ve AB genişleme hareketleri ile de siyasi olarak gerilimli dönemler yaşanmıştır. Ukrayna ve Gürcistan gibi eski Sovyet ülkelerinde yaşanan Batı yanlısı darbeler, Rusya tarafından kendi egemenliğine yapılmış bir hareket olarak algılanmıştır. Yıllardır Rusya'nın egemenliği altında bulunan bu coğrafyanın Batının etki alanına girmesi, dış politikada Putin'in kırmızı çizgilerine zarar vermiş, bu amaçla Putin, arka bahçesi olarak adlandırabileceğimiz bu coğrafyanın ülkelere yönelik siyasi ve ekonomik baskı araçlarıyla bölge ülkelerinin Batı yanlısı tavır içerisinde hareket etmesini engellemeye çalışmıştır.

Putin'in iki dönemlik devlet başkanlığı süresinin dolmasıyla yerine geçen Medvedev, Putin'in çizdiği güçlü Rusya imajından uzaklaşmamış ve devlet başkanlığı süresinde Putin'in gölgesinde kalmıştır. Medvedev'in devlet başkanlığı döneminde 2008 krizini yaşayan Rusya, ekonomisinin güçlü ve zayıf yönlerini daha iyi görme imkânına kavuşmuştur. Her ne kadar yaşanan 2008 krizi ve ülke içerisinde anti demokratik yönetim anlayışının gelişmesine dair özellikle Batı merkezli endişeler ve

tepkiler yaşansa da Putin, 2012 yılında yapılan devlet başkanlığı seçimini kazanmakta zorlanmamıştır.

Putin, Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynaklarına önem vermiş ve dış politikada enerji kaynaklarını ve dış ülkelerin Rusya'nın bu kaynaklarına bağımlılığını bir koz olarak kullanma amacında olmuştur. Dünya doğalgaz ve kömür rezervinin yaklaşık 1/5'inin Rusya'da bulunması, dünya doğalgaz ihracatında ilk sırada, dünya petrol üretimi ve ihracatında ise 2. sırada yer alması, Rusya'nın sahip olduğu doğal kaynakların uluslararası arenada enerji tedarikinde sıkıntı yaşayan ülkeler için önemli bir enerji tedarikçisi konumuna gelmesine neden olmaktadır. Putin döneminde sahip olduğu enerji kaynakları ile dış politikada etkili olmaya çalışan Rusya, bu amaçla enerji şirketlerini devletleştirme yoluna gitmiş, Gazprom, Rosneft gibi ulusal enerji şirketlerini dış politika aracı olarak kullanmıştır. Gazprom'un dünya doğalgaz rezervlerinin %18'ine sahip olduğunu ve dünya doğalgaz üretiminin %15'ini gerçekleştirdiğini düşünürsek, uluslararası enerji piyasasında önemli bir konumda yer aldığını belirtebiliriz.

Rusya, sadece sahip olduğu enerji kaynaklarını değil aynı zamanda zengin doğal kaynaklara sahip olan Avrasya coğrafyasında etkili olmaya çalışarak, kapalı havza durumundaki Avrasya ülkelerinden, dünya pazarına enerji transferinde etkili olmaya çalışmıştır. Bu amaçla bölgedeki Türkmenistan, Kazakistan ve Azerbaycan gibi eski SSCB ülkelerine yönelik ekonomik ve siyasi gücünü baskı unsuru olarak kullanmış ve Rus enerji politikasının çıkarları doğrultusunda bölge ülkelerini hareket ettirmeye çalışmıştır. Rusya'nın amacı, Avrasya ülkelerinin sahip olduğu enerji kaynaklarının batı pazarına ulaşmasında Rusya'nın transit ülke durumunda yer alması olmuştur. Bu noktada petrol ve doğalgaz boru hatları, hem enerji üreticisi ülkeler hem de enerji talep eden ülkeler için önem kazanmaktadır. Rusya bu amaçla boru hattı projeleriyle Batılı ülkeleri kendi petrol ve gazına bağımlı hale getirmeye çalışmış ve enerji üreticisi diğer ülkelerin Rusya'ya alternatif projeler içerisinde yer almasını engellemeye çalışmıştır. Bu noktada Rusya'nın sahip olduğu ekonomik ve siyasi güç, enerji üreticisi ülkeler üzerinde baskı unsuru olarak kullanılmıştır. Putin sadece Batı merkezli değil aynı zamanda giderek enerji talebi artan Uzak Doğu ülkelerine yönelik enerji politikaları

geliştirmiş ve doğu yönünde boru hatları planlayarak enerji piyasasında doğu merkezine yönelik de etkili olmaya çalışmıştır.

Putin, enerji alanında boru hatları ve ulusal enerji şirketleri ile batıda kurduğu tekel yapıyı aynı zamanda doğu merkezli olarak da oluşturmaya çalışmaktadır. Böylece Rusya, sadece batı merkezli enerji piyasasına sahip olmaktan kurtularak uluslararası enerji piyasasında daha etkin bir role kavuşacaktır. Özellikle AB ülkelerinin enerji güvenliği açısından Rusya'ya bağımlılığının sorgulanması, alternatif boru hatları projelerinin gündeme gelmesine neden olmaktadır. Bu bağımlılığı kaldırmaya yönelik Rusya'nın dâhil edilmediği boru hattı projeleri oluşturan AB'ye karşılık Rusya, enerji kozunu sürekli kullanmaya çalışmaktadır. İkili ilişkiler nezdinde AB'nin başat güçleri olan Almanya ile yakın ilişkiler içinde olan Rusya, bu ülkenin gaz ihtiyacının yaklaşık %40'ını sağlamaktadır. Bu bağımlılık oranı, eski Sovyet ülkelerinde ve Doğu Avrupa ülkelerinde %90 hatta %100'ü bulmaktadır. AB'nin ortak enerji politikası yürütememesini kendi avantajına çeviren Rusya, ikili ilişkilerle önemli kazanımlar elde etmektedir. Kuzey Akım projesinde olduğu gibi Almanya'ya avantaj sağlayan bir proje oluşturularak, transit ülkelerin ortadan kaldırılması gibi gelişmeler, Rusya'nın enerji güvenliğini arttırmasına ve böylece daha önce yaşanan sorunlar neticesinde Ukrayna, Beyaz Rusya gibi ülkelerle yaşanan sıkıntıların tekrarlanmaması açısından önem kazanmaktadır. Bu durumda Rusya'ya alternatif projelerin oluşturulması da zora girmektedir.

Rusya, Avrasya ülkelerine yönelik ekonomik ve siyasi gücünü göstermekten çekinmeyen bir görüntü sergilemekte, bölgede Rusya karşıtı oluşumlara ve hükümetlere karşı durmaktadır. Bu noktada Kafkasya ülkelerinin birçoğunun gaz ihtiyacını karşılayan Rusya, bu kozu ikili ilişkilerde kullanarak, olası enerji güzergâhlarında kendisine alternatif oluşumları engellemeye çalışmaktadır. Orta Asya'da enerji üreten Kazakistan, Türkmenistan gibi ülkelere önem gösteren Rusya, bu ülkelerden önemli miktarda enerji alımı yaparak diğer ülkelerle olası boru hattı anlaşmaları yapmalarını engellemeye çalışmaktadır. Rusya'nın amacı üretilen gazın büyük miktarının satın alınarak bu ülkelerin başka projeler içinde yer alacak kadar doğalgaza sahip olmasını engellemektir. Ayrıca bu kapalı havzanın enerji kaynaklarının tüketim bölgelerine ulaşımı için Rusya önemli bir transit noktadır. Bu amaçla Rusya, hem bölge

lkelerinden yoğun miktarda gaz satın almakta, hem de kendi sınırları üzerinden özellikle Avrupa'ya enerji naklinin sağlanmasına çalışmaktadır.

Sonuç itibariyle Rusya, sahip olduğu enerji kaynaklarını uluslararası arenada bir güç unsuru olarak kullanmakta ve geçmişten gelen bağları ile birlikte Avrasya coğrafyasını, yoğun enerji tüketimi gerçekleştiren Avrupa'yı ve her geçen gün enerji tüketimi artan Çin'i enerji politikalarında eksen olarak görmektedir. Rusya'nın enerji politikalarında hem batı hem de doğu merkezli enerji piyasasında etkili olmak yer almaktadır. Bu noktada Rusya, yeni boru hatları projeleri ile pazarını genişletme ve transit ülkeleri ortadan kaldırarak elini daha da güçlendirme yoluna gitmektedir. Rusya'ya enerji bağımlılığı, AB'nin dikkat ettiği bir husus olmakla birlikte şu ana kadar alternatif bir kaynak oluşturulamamış ve ortak bir enerji politikası yrtlememiştir. Putin yönetiminde çok kutuplu sistemin savunucusu durumundaki Rusya, enerji kozuyla uluslararası arenada güçlü bir aktör haline gelmekte ve savunduğu çok kutuplu sistemin başat aktörleri arasında yer almaktadır. Dikkat edilmesi gereken husus ise petrol gibi enerji kaynaklarının rezervlerinin tükenmesi veya alternatif enerji kaynaklarının ortaya çıkması gibi gelecekte yaşanabilecek durumlarda Rusya ekonomisi, büyük oranda tehlike ile karşı karşıya kalacaktır. Enerji kaynaklarından sağladığı gelirlerle Putin döneminde yükselen Rus ekonomisinin bu gelişmeler karşısında ekonomik sorunlar yaşaması olasıdır. Günümüzde ise Putin'in yaratmaya çalıştığı güçlü Rusya, sahip olduğu enerji kaynakları, boru hatları ve enerji şirketleri ile global bir güç olma yolunda ilerlemekte ve dünyanın artan enerji talebi karşısında, önümüzdeki süreçte etkinliğini arttırma yolunda ilerlemektedir.

KAYNAKLAR

1 NEWS, (2012), “Putin 25 Milyar Dolarlık Boru Hattı İle Pasifik'e Uzamıyor”, <http://www.1news.com.tr/guneykafkasya/rusya/20121225045028099.html>, (11 Nisan 2013).

Akademik Analiz, (2013), “Kronstadt İsyanı”, <http://akademikanaliz.blogspot.com/2010/01/kronstadt-isyan.html>, (3 Şubat 2013).

Ansiklopedim, (2013), “Kronstadt”, <http://www.ansiklopedim.net/k/kronstadt.html>, (27 Mart 2013).

Akçadağ, E., (2010), “Şanghay İşbirliği Örgütü: Rusya-Çin Ortaklığı mı, Rekabeti mi?”, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1929:angha-y-birlii-oerguetue-rusya-cin-ortakl-m-rekabeti-mi&catid=181:analizler-guvenlik, (12 Mart 2013).

Akgül, F., (2007), “Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikalarının Türkiye-Rusya İlişkileri”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, S.5, İstanbul, ss. 129-156.

Akgün, B., (2010), “Rusya-AB ilişkileri”, Stratejik Düşünce Enstitüsü, *Siyaseti, Ekonomisi, Güvenliği, Dış Politikaları ve Stratejik İlişkileriyle: Yeni Rusya*, ss. 47-55, <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/SDE-YeniRusyaFDFD.pdf>, (14 Nisan 2013).

Akıntürk, E. ve Baklacı, P., (2009). “Enerji Sarti Antlaşması'nın Transite İlişkin Hükümleri”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, C.5, S.18, Ankara, ss.61-81.

Akkan, F., (2006), “Ruslar Ölümüne Kadeh Kaldırıyor”, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-19373-32-ruslar-olume-kadeh-kaldiriyor.html>, (22 Ocak 2013).

Akkan, F., (2009), “Ankara'dan Güney Akım İzni Alan Moskova Enerji Şartı Anlaşması'nı Onaylamayacak”, *Zaman Gazetesi*, http://www.zaman.com.tr/dunya_ankaradan-guney-akim-izni-alan-moskova-enerji-sarti-anlasmasini-onaylamayacak_878255.html, (16 Nisan 2013).

Akkan, F., (2012), “Putin, Avrupa'ya Doğrudan Petrol Ulaşımı Sağlayacak Boru Hattını Açtı”, <http://haberrus.com/economics/2012/03/24/putin-avrupaya-dogrudan-petrol-ulasimi-saglayacak-boru-hattini-acti.html>, (24 Mart 2013).

Akkan, F. ve Niyazbayev, Y., (2012), “Rusya'nın DTÖ Üyeliği Türk girişimcilere Yeni Fırsatlar Sunuyor”, <http://haberrus.com/economics/2012/09/15/rusyanin-dto-uyeligi-turk-girisimcilere-yeni-firsatlar-sunuyor.html>, (13 Mart 2013).

Altınoğlu, G., (1990), *Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa Nereden Nereye?*, Sun Yayıncılık, İstanbul.

Andersen, S. S., (2000), “EU Energy Policy: Interest Interaction and Supranational Authority”, *Arena Center For European Studies*, http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arenapublications/workingpapers/working-papers2000/wp00_5.htm, (21 Şubat 2013).

Aras, O. N., (2000), *Rusya'da Tikanan Sosyo-Ekonomik Değişim Dalgası*, Qafqaz Üniversitesi Yayınları, Bakü.

Armaoğlu, F., (2010), *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (Tek Cilt)*, Alkım Yayınevi, İstanbul.

Ayhan, V., (2009), *İmparatorluk Yolu: Orta Doğu ve Petrol*, Dora Yayıncılık, Bursa.

Bakatina, D., J. P. Duvieusart, V. Klintsov, K. Krogmann, J. Reemes ve I. Shvakman, (2009), “Lean Russia: Sustaining Economic Growth Through Improved Productivity”, *McKinsey Global Institute*, http://www.mckinsey.com/insights/winning_in_emerging_markets/lean_russia_sustaining_economic_growth, (17 Mart 2013).

Balkır, C., (2010), *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Balmaceda, M. M., (2009), “Intermediaries and the Ukrainian Domestic Dimension of the Gas Conflict”, *Russian Analytical Digest*, S.53, Center for Security Studies, Research Centre for East European Studies, Zurich, ss. 9-14.

Barysch, K., (2013), “The EU and Energy Security”, *Centre For European Reform*, http://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2013/bal_comp_k_b_energy_15march13-7096.pdf, (6 Nisan 2013).

Benli, O., (2011), “Rusya Federasyonu Ülke Raporu”, *İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi*, T. C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara.

Berberakis, T., (2007), “Burgaz-Dedeğaç Hattına Üçlü İmza”, *Milliyet*, <http://www.milliyet.com.tr/2007/03/16/ekonomi/axeko01.html>, (11 Nisan 2013).

Bila, F., (2007), ”Putin'in Tarihi Çıkışı”, *Milliyet*, <http://www.milliyet.com.tr/2007/02/11/yazar/bila.html>, (12 Mart 2013).

Bilgesam, (2010), “Almanya-Rusya İlişkileri: Avrasya'nın Yükselen Dinamiği”, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=920:beyin-frtnas-rusya-almanya-likileri-avrasyann-yuekselen-dinamii&catid=139:toplantlar, (23 Şubat 2013).

Bilgesam, (2013), “Analizler 1”, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1616%3Arusya-azerbaycan-likelerinekonomi-politii&catid=171%3Aanalizlerkafkaslar&Itemid=256, (6 Nisan 2013).

Bilgin, M., (2009), “Yeni Asya'nın Enerji Paradigmasında Orta Asya ve Kafkaslar: Rusya, AB, ABD, Çin, İran ve Türkiye Arasındaki Açmazlar ve Stratejik Açılımlar”, http://www.stratejikongoru.org/index.php?option=com_content&view=article&id=103:yeni-asyann-enerji-paradigmasnda-orta-asya-vekafkaslar&catid=37: makaleler&Itemid=62, (18 Nisan 2013).

Biocina, M., (2010), "Medvedev:Gazprom a "Reliable Partner", *Southeast European Times*, http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/articles/2010/01/11/repor tage-01, (8 Nisan 2013).

Birsel, H., (2007), "Avrasya Enerji Kaynaklarında Sınırsız ve Kontrolsüz Hakimiyet", *2023*, S.75, Ankara, ss. 30-35.

BP, (2011), "Statistical Rewiew of World Energy 2011", http://www.bp.com/assets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_rev iew_2011/STAGING/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_201 1.pdf, (20 Mart 2013).

BP, (2012), "Statistical Review of World Enegy 2012", http://www.bp.com/assets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_ 2011/STAGING/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2012.pd f, (1 Mart 2013).

BP Magazine, (2013), "Russia: Bp and Rosneft Complete Deal", *The International Magazine of the Bp Group*, Issue 2, United Kingdom, http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/press/bp_magazine/STAGING/local_assets/pdf/BP_Issue_2_2013.pdf, (20 Nisan 2013).

Brzezinski, Z., (1990), *Büyük Çöküş*, (çev.) G. Keskil ve G. Pakkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Business Insider, (2013), "The Nord Stream Pipeline", <http://www.businessinsider.com/germany-and-russia-2010-7?op=1>, (12 Nisan 2013).

Cabbarlı, H., (2013), "Azerbaycan-Rusya İlişkilerinin Değerlendirilmesi", <http://www.1news.com.tr/yazarlar/20130305020238851.html>, (13 Mart 2013).

Cafersoy, N., (2012a), "Yeni Putin Dönemi ve BDT", <http://www.1news.com.tr/yazarlar/20120529052136265.html>, (10 Mart 2013).

Cafersoy, N., (2012b), "3. Putin Dönemi Ne Vaat Ediyor?", <http://www.1news.com.tr/yazarlar/20120229081036020.htm>, (18 Mart 2013).

China Radio International, (2013a), "Çin En Büyük Yurtdışı Alımını Enerjide Yaptı", <http://turkish.cri.cn: http://turkish.cri.cn/757/2013/03/01/1s146514.htm>, (12 Mart 2013).

China Radio International, (2013b), "Doğalgaz Sibirya'nın Gücü Üzerinden Gelecek", <http://turkish.cri.cn/757/2013/04/07/1s147435.htm>, (14 Nisan 2013).

Chossudovsky, M., (2008), "The Eurasian Corridor: Pipeline Geopolitics and the New Cold War", *Centre For Research on Globalization*, <http://www.globalresearch.ca/the-eurasian-corridor-pipeline-geopolitics-and-the-new-cold-war/9907>, (10 Nisan 2013).

CNN Türk, (2006), "Bakü ve Tiflis'te Rus Doğalgazı Endişesi", <http://www.cnnturk.com/2006/ekonomi/12/15/baku.ve.tifliste.rus.dogalgazi.endisesi/273807.0/>, (18 Nisan 2013).

CNN Türk, (2007), "Belarus Avrupa'ya Petrol Sevkiyatını Kesti", <http://m.cnnturk.com/Haber/283572>, (8 Nisan 2013).

Conn, Iain., (2011), "European Energy-Global Choices", *BP*, Brussels, http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/STAGING/global_assets/downloads/S/speech_ian_conn_european_energy.pdf, (30 Nisan 2013).

Çaşın, M. H., (2006), *Novgorod Knezliği'nden XXI.Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul.

Çomak, İ., (2009), *Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne Üyelik Çabaları ve "Süper Güç" Kompleksinin Dış politikada Oluşturduğu Sorunlar*, (Ed.) İ. Çomak, *Rusya Çalışmaları Stratejik Araştırmalar 2* içinde, Tasam Yayınları, İstanbul, ss. 83-102.

Dawisha, K. ve B. Parrott, (1994), *Russia and the New States of Eurasia: The Politics of Upheaval*, Cambridge University Press, Cambridge.

DEİK/Türk Rus İş Konseyi, (2012), "Rusya Federasyonu Ülke Bülteni", *Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu*, http://www.deik.org.tr/KonseyIcerik/4024/Rusya_Federasyonu_%c3%9clke_B%c3%bclteni.html, (12 Mart 2013).

DEKTMK, (2012), "Enerji Raporu 2011", *Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi*, <http://www.dektmk.org.tr/upresimler/enerjirapor2012.pdf>, (19 Mart 2013).

Demir, A., (1998), *Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul.

Demirmen, F., (2012), "Nabucco Projesine Ne Oldu?", *Cumhuriyet Gazetesi*, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=304732>, (14 Nisan 2013).

Dilbirliği, M., (2012), "Avrasya'da Yeni Enerji Savaşları-1", <http://rusyaanaliz.com/avrasyada-yeni-enerji-savaslari-1/>, (1 Nisan 2013).

Dinan, D., (2005), *Avrupa Birliği Ansiklopedisi, Cilt I-II*, (çev.) H. Akay, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Dobb, M., (1968), *1917' den Bu Yana Sovyet Ekonomisinin Gelişimi*, (çev.) M. Aktan, Özdemir Basımevi, İstanbul.

Dovlatov, D., (2010), "Slaking China's Huge Energy Thirst", http://rbth.ru/articles/2010/10/26/slaking_chinas_huge_energy_thirst05060.html, (11 Nisan 2013).

DPT, (1998), *Rusya Krizi ve Türkiye Üzerine Etkileri*, Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık ProgramlarveKoordinasyon Genel Müdürlüğü, <http://ekutup.dpt.gov.tr/dunya/rusya.pdf>, (3 Şubat 2013).

Dünya Bülteni, (2013), "Güney Akım'ın Akıbeti ve Gazprom'un Foyası", <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=247117>, (14 Nisan 2013).

EBRD, (2000), “Transition Report 2000 Employment Skills and Transition”, *European Bank For Reconstruction and Development*, <http://www.ebrd.com/downloads/research/transition/TR00.pdf>, (9 Mart 2013).

EBRD, (2002), “Transition Report 2002 Agriculture and Rural Transition”, *European Bank For Reconstruction and Development*, <http://www.ebrd.com/downloads/research/transition/TR02.pdf>, (10 Mart 2013).

EBRD, (2003), “Transition Report 2003 Integration and Regional Cooperation” *European Bank For Reconstruction and Development*, <http://www.ebrd.com/downloads/research/transition/TR03.pdf>, (7 Mart 2013).

EBRD, (2008), “Transition Report 2008 Growth İn Transition”, *European Bank For Reconstruction and Development*, <http://www.ebrd.com/downloads/research/transition/TR08.pdf>, (5 Mart 2013).

EBRD, (2012), “Transition Report 2012 Integration Across Borders”, *European Bank for Reconstruction and Development*, <http://www.ebrd.com/downloads/research/transition/tr12.pdf>, (22 Mart 2013).

Egeli, H. A. ve Emsen, Ö. S., (2002), “Geçiş Ekonomilerinin Makroekonomik Performansları Ve Kırgızistan Üzerine Bir Değerlendirme”, *Küreselleşme Ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu- 2-4 Mayıs 2002*, Manas Üniversitesi Yayınları, Bişkek Kırgızistan, ss. 37-64.

EIA, (2008), “EIA Report Russia - Unofficial English Translation”, *Energy Information Administration*, <https://www.nord-stream.com/pressinfo/library/?q=&type=&category=&country=16>, (20 Mart 2013).

EIA, (2012), “Russia”, *Energy Information Administration*, <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Russia/russia.pdf>, (3 Nisan 2013).

EIA, (2013), “Annual Energy Outlook 2013, Early Release Overview”, *Energy Information Administration*, [http://www.eia.gov/forecasts/aeo/er/pdf/0383er\(2013\).pdf](http://www.eia.gov/forecasts/aeo/er/pdf/0383er(2013).pdf), (20 Mart 2013).

Emeklier, B., (2010), “Son Ekonomi-Politik Küresel Krizin Uluslararası İlişkilere Etkileri”, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1886:son-ekonomi-politik-kueresel-krizin-uluslararası-likilere-etkileri&catid=179:analizler-ekonomi, (17 Mart 2013).

Emsen, Ö. S. ve Değer, M. K., (2005), *Geçiş Ekonomileri ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermayenin Dinamikleri*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.

Energy Charter, (2013), “About the Charter”, <http://www.encharter.org/index.php?id=7&L=0L%200%200%200%2016%200%20673%200%200%20,10%200%200759%200%2041>, (16 Nisan 2013).

Enerji Enstitüsü, (2013a), “BP Hisselerini Geri Alacak”, <http://www.enerjienstitusu.com/2013/03/22/bp-hisselerini-geri-alacak/>, (1 Nisan 2013).

Enerji Enstitüsü, (2013b), “Bulgaristan Meclisi Burgaz-Dedeğaç Petrol Boru Hattı Projesini Reddetti”, <http://enerjienstitusu.com/2013/03/09/bulgaristan-burgaz-dedeagac-petrol-boru-hattindan-cekildi/>, (11 Nisan 2013).

Enerji Günlüğü, (2012), “Rus Petrolü 5 Bin Kilometrelik boru hattıyla Pasifik’e Ulaştı”, http://enerjigunlugu.net/rus-petrolu-5-bin-kilometrelik-boru-hattiyyla-pasif_1860.html, (1 Nisan 2013).

Enerji Günlüğü, (2013), “TNK-BP Satışında İşlem Tamam”, http://www.enerjigunlugu.net/tnk-bp-satisinda-islem-tamam_2821.html, (11 Nisan 2013).

Erbaş, B., (2011), “Dünya Barışı, Almanya ve Rusya”, *USA Sabah*, http://www.usasabah.com/Yazarlar/baha_erbasm/2011/12/06/dunya-barisi-almanya-ve-rusya, (29 Mart 2013).

Erhan, Ç., (1996), Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 51, Ankara, ss. 275-288.

Euractiv, (2009), “Russia Builds Baltic Oil Pipeline to Bypass Belarus”, <http://www.euractiv.com/energy/russia-builds-baltic-oil-pipelin-news-221925>, (8 Nisan 2013).

Euronews, (2012), “Rusya Resmen Dünya Ticaret Örgütü'nde”, <http://tr.euronews.com/2012/08/22/rusya-resmen-dunya-ticaret-orgutu-nde/>, (3 Mart 2013).

Eurostat, (2011), “Top 10 Products Imported by EU-27 From Russia 2010”, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Top10_products_imported_by_EU-27_from_Russia_2010.PNG&filetimestamp=20120124131204, (30 Mart 2013).

Eurostat, (2012), “Russia: EU Bilateral Trade and Trade With The World”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113440.pdf, (30 Mart 2013).

Finans Gündem, (2013), “Rusya Devlet Başkanı Putin, Yabancı Bankaları Ülkesine Sokmayacak”, http://www.finansgundem.com/haber/rusya_dan-sok-banka-karari/328903, (17 Mart 2013).

Fincher, S. ve Sahay, R., (2000), “The Transition Economies After Ten Years”, *IMF Working Papers*, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=879388, (29 Ocak 2013).

Friedman, T., (2000), *Lexus Ve Zeytin Ağacı Küreselleşmenin Geleceği*, (çev.) E. Özsayar, Boyner Holding Yayınları, İstanbul.

Frye, T., (2010), *Corruption and Rule of Law*, (Ed.) A. Aslund, S. Guriev, ve A. Kuchins, *Russia After the Global Economic Crisis* içinde, Peterson Institute for International Economics, Washington D.C, ss. 79-94.

Gaddy, C. G. ve Ickes, B. W., (2010), “Russia After The Global Crisis”, *Journal Of Euroasian Geography and Economics*, Bellwether Publishing, Birmingham V.3, No.51, ss. 281-311.

Gazprom, (2013a), “About Gazprom”, <http://www.gazprom.com/about/>, (31 Mart 2013).

Gazprom, (2013b), “Marketing”, <http://www.gazprom.com/about/marketing/>, (31 Mart 2013).

Gazprom, (2013c), “Sakhalin – Khabarovsk – Vladivostok”, <http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/shvg/>, (13 Nisan 2013).

Gazprom, (2013d), “Eastern Gas Program”, <http://www.gazprom.com/about/production/projects/east-program/>, (13 Nisan 2013).

Gazprom, (2013e), “Altai project”, <http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/altai/>, (14 Nisan 2013).

Gazprom, (2013f), “Final Investment decision on Chayandinskoye Field and Yakutia-Khabarovsk-Vladivostok Gas Pipeline Adopted”, <http://www.gazprom.com/press/news/2012/october/article147386/>, (14 Nisan 2013).

Gazprom Export, (2013), “Yamal–Europe”, <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/4/>, (12 Nisan 2013).

Goldsworthy, B. ve Zakharova, D., (2010), “Evolution of the Oil Fiscal Regime in Russia and the Proposals for Reform”, *IMF Working Paper*, Washington D.C.

Goncharenko, R. ve Schenk, H. K., (2012), “Rusya Avrupa’yı Kısaca Alıyor”, *Deutsche Welle*, <http://www.dw.de/rusya-avrupay%C4%B1-k%C4%B1skaca-al%C4%B1yor/a16432843>, (7 Nisan 2013).

Gorbaçov, M., (1987), *Glasnost Asıl İsteddiğim Nedir?*, (çev.) T. T. Çandar ve A. Cemal, Dönemli Yayıncılık, İstanbul.

Gorbaçov, M., (1988), *Perestroika Ülkemiz Ve Dünya İçin Yeni Düşünce*, (çev.) K. Yargıcı, Güneş Yayınları A.Ş., İstanbul.

Gouliev, R., (1997), *Petrol ve Politika*, Medyatek Yayınları, İstanbul.

Gökçegöz, S., (2007), “Orta Asya ile Hazar Bölgesinde Mevcut ve Planlanan Yeni Boru Hatlarının Türkiye’nin Enerji Koridoru Olmasına Etkileri”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, S. 5, ss. 157-192.

Gray, S., C. Gust, D. Hofman, D. Kim ve Oura, H., (2012), “Russia Federation”, *IMF Working Paper*, Washington D.C.

Gül, A. ve Gül, A. Y., (1995), *Avrasya Boru Hatları ve Türkiye*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Güler, E., (2012), “Geçiş Ekonomileri Ve Yeni Kurumsal İktisat'ın Yeniden Yükselişi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, C. 1, S. 13, ss. 52-68.

Gülşen, H., (2010), “Rusya Aylık Raporu”, *Avrasya İncelemeleri Merkezi*, Ankara.

Gürak, H., (2003), Emek-Yoğun Sektörlerin Geleceği Üzerine. *Verimlilik Dergisi*, S. 3, Verimlilik Genel Müdürlüğü, Ankara, ss. 25-37.

Has, K., (2011), “Putin-Medvedev Tandemi: Yönetilebilir Demokrasi?”, <http://www.usakgundem.com/yorum/430/putin-medvedev-tandemiy%C3%B6netilebilir-demokrasi.Html>, (16 Mart 2013).

Has, K., (2012), “Rusya'da Başkanlık Seçimleri: Putinsiz Mümkün Değil!”, *Analist Dergisi*, S. 14, Ankara, ss. 54-57.

Hatipağaoğlu, A. M., (2002), “Merkezi Planlamanın Çöküşünden Dönüşüme: Kırgızistan'da Neler Oldu?”, *Dış Ticaret Dergisi*, Özel Sayısı, Ankara, ss. 180-213.

Hatipoğlu, E., (2008), *Güney Kafkasya ve Orta Asya'da "Büyük Güçler" Arasındaki Oyun: Bölgesel Örgüt ve Oluşumların Rolü*, M. T. Demirtepe, *Orta Asya & Kafkasya Güç Politikası* içinde, USAK Yayınları. Ankara, ss. 1-30.

Heinrich, A., (2006), “Gazprom – A Reliable Partner for Europe’s Energy Supply?”, *Russian Analytical Digest*, No. 1, ss. 2-6.

Hekimoğlu, A. N., (2007), *Rusya'nın Dış Politikası I/ABD, AB, Çin, Hindistan, Orta Asya*, Vadi Yayınları, Ankara.

Helman, C.,(2012), “The World's Biggest Oil Companies”, *Forbes*, <http://www.forbes.com/sites/christopherhelman/2012/07/16/the-worlds-25-biggest-oil-companies/>, (02 Nisan 2013).

Hill, F., (2004), “Energy Empire:Oil, Gas and Russia’s Revival”, The Foreign Policy Centre, London.

Haber 7, (2012), “Orta Asya'nın doğalgazı Çin'e akıyor”, <http://www.haber7.com/asya/haber/830640-orta-asyanin-dogalgazi-cine-akiyor>, (14 Nisan 2013).

Hydrocarbons-Technology, (2013), “Yamal – Europe Gas Pipeline, Russian Federation ”<http://www.hydrocarbons-technology.com/projects/yamal-europegaspipelyamal-europegaspipel1.html>, (13 Nisan 2013).

Hürriyet, (1999a), “Seçimi Kremlin Kazandı”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=-120246>, (11 Şubat 2013).

Hürriyet, (1999b), “Rusya Yeltsin'in Yokluğuna Alıştı”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=-116549>, (10 Şubat 2013).

IEA, (2012), “Key World Energy Statistics”, *International Energy Agency*, France, <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/kwes.pdf>, (13 Mart 2013).

IMF, (2000), “Transition Economies: An IMF Perspective on Progress and Prospects”, *IMF Issues Brief*, November, <http://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/110300.htm#II>, (27 Ocak 2013).

IMF, (2013), “World Economic Outlook Update, Gradual Upturn in Global Growth During 2013”, January, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/update/01/pdf/0113.pdf>, (7 Mart 2013).

Inflation Data, (2012), “*Historical Crude Oil Prices*”, http://inflationdata.com/inflation/Inflation_Rate/Historical_Oil_Prices_Table.asp, (7 Şubat 2013).

İşcan, İ. H. ve Hatipoğlu, Y. Z., (2010), “Rusya'nın Serbest Piyasa Anlayışı ve Küresel Kriz”, *International Conference On Euroasian Economies*, İstanbul, ss. 28-33.

İşcan, İ. H. ve Hatipoğlu, Y. Z., (2011), “Rusya'da Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci Ve 2008 Küresel Krizi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 1, S. 61, İstanbul, ss. 177-237.

Kader, H., (2008), “Pragmatik Bir İlişki: AB ve Rusya”, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=722>, (15 Mart 2013).

Kafkas Evi, (2007), “Rusya Federasyonu Askeri Doktrini”, *Kafkas Evi Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi*, <http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/51>, (21 Şubat 2013).

Kagarlitski, B., (1996), *Rusya'da Kapitalizm Neden Tutmadı?*, (çev.) K. Şahin, Metis Yayınları, İstanbul.

Kahraman, A., (2008), “Hazar Ekseninde Boru Hatları Stratejisi”, *Stratejik Öngörü Dergisi*, S. 12, İstanbul, ss. 133-144.

Kaleagası, B., (2012), “Rusya'nın DTÖ Üyeliği ve Türkiye”, *Durum Dergisi*, İstanbul, ss. 70-73.

Kamalov, İ., (2012), “Putin'in Dönüşü”, *TURANSAM*, <http://www.turansam.org/makale.php?id=4355>, (18 Mart 2013).

Kantörün, U., (2010), “Rusya'nın Bölgesel Enerji Politikaları”, *BILGESAM*, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=652:rus_yann-boelge.., (25 Mart 2013).

Kasım, K., (2009), *ABD-Rusya İlişkileri: Süper Güç İle Bölgesel Güç Arasındaki Rekabet*, (Ed.) İ. Çomak, *Rusya Çalışmaları Stratejik Araştırmalar 2* içinde, Tasam Yayınları, İstanbul, ss. 165-178.

Kelleci, M. A., (2003), “Bilgi Ekonomisi, İşgücü Piyasasının Temel Faktörleri ve Eşitsizlik: Eğilimler, Roller, Fırsatlar ve Riskler”, *Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü*, No. 2674, Ankara.

Kennedy, P., (1990), *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri (1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar)*, (çev.) B. Karanakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Keskin, F., (2002a), *NEP*, (Ed.) B. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* içinde, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul.

Keskin, F., (2002b), *COMECON*, (Ed.) B. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* içinde, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul.

Kısacık, S., (2013), “Enerji Bağlamında Rusya-Avrupa Birliği İlişkileri”, <http://politikaakademisi.org/?p=1264>, (6 Nisan 2013).

Kızılkaya, E., (2012), “Schröder Röportajının Perde Arkası”, *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/20433518.asp>, (19 Nisan 2013).

Kissinger, H., (2012), *Diplomasi*, (çev.) İ. H. Kurt, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Kona, G. G., (2007), ”Rusya Federasyonu ve Kafkasya”, <http://gamzegungormuskona.blogspot.com/2007/08/harp-akademileri-komutanl-stratejik.html>, (21 Şubat 2013).

Kononczuk, W., (2008), “The East Siberia/Pacific Ocean (ESPO) Oil pipeline: a Strategic Project – an Organisational Failure?”, *Centre For Eastern Studies*, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PRACE_39_en.pdf, (19 Nisan 2013).

KOSGEB, (2001), “Rusya Ülke Raporu”, *KOSGEB Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Merkezi*, Ankara.

Kotz, D. M. ve Weir, F., (2012), *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu Sovyet Sisteminin Çöküşü Ve Yeni Rusya*, (çev.) C. Çakır, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

Krutikhin, M., (2012), “Privatization in the Russian Oil and Gas Sector?”, <http://www.naturalgaseurope.com/privatization-russia-oil-gas-sector>, (7 Mart 2013).

Külebi, A., (2008), “Türkmenistan'ın Doğalgaz Stratejisi ve Gelişmeler”, <http://www.Alikulebi.com/Sayfa.asp?islem=2&SayfaNo=385>, (5 Nisan 2013).

Külebi, A., (2010), *Askeri Doktrinler ve Stratejik Yaklaşımlar*, Berikan Yayınları, Ankara.

Kürkçü, E., (1988), *Sosyalizm Ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, C. 5, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

Laçiner, S., (2006), “Hazar Enerji Kaynakları ve Enerji-Siyaset İlişkisi”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, C. 1, S. 1, Ankara, s. 36-66.

Laçiner, S, A. C. Ekinci ve G. Kılıç, (2010), *AB-Türkiye İlişkileri ve Avrupa'nın Enerji Güvenliği*, (Ed.) Dinçer, O. B, H. Özdal ve H. Necefoglu, *Yeni Dönemde Türk Dış*

Politikası Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri içinde, USAK Yayınları, Ankara, ss. 137-156.

Leimbach, B. ve Müller, F., (2008). “European Energy Policy: Balancing National Interests and the Need For Policy Change”, *Friedrich Ebert Stiftung*, Germany, Bonn.

Lifan, L., (2012), “Friction and Reconciliation: the Path of Contemporary Sino–Russia Energy Cooperation”, *Russian Analytical Digest*, Center For Security Studies, Research Centre For East European Studies, No. 113, ss. 14-17, Zurich, Switzerland.

Livaneli, Z., (2003), *Gorbaçov'la Devrim Üstüne Konuşmalar*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Lukoil, (2013), “General Information”, <http://www.lukoil.com/static.asp?id=9>, (1 Nisan 2013).

Malkoç, S., (1998), “Cumhuriyetin 75.Yılında Dünya Ekonomik Krizlerinin Türkiye'ye Yansımaları ve Güncel Bir Örnek: Rusya Krizi”, *Dış Ticaret Dergisi*, Ekim Özel Sayısı, T. C. Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara, ss. 199-232.

Mamedov, Z. ve İbrahimov, Z., (2011), “Küresel Kriz Sonrası Rusya Bankacılık Sektörünün Sorunları ve Özellikleri”, <http://zahidmamedov.blogspot.com/2011/12/kuresel-kriz-sonras-rusya-bankaclk.html>, (4 Nisan 2013).

Maran, T., (2012), “Russia Finally a WTO Member”, <http://www.australianimes.com.au/2012/08/russia-finally-a-wto-member/>, (3 Mart 2013).

Meriç, A., (2009), “Avrupa Birliği 3. Enerji Paketi”, *Enerji Piyasası Bülteni*, S. 6, Enerji Uzmanları Derneği, Ankara, ss. 34-35, http://web.enerjiuzmanlari.org/Portals/0/Dosyalar/Bulten/sayi6/Bulten_6.pdf, (6 Mart 2013).

Metin, M., (2004), *Politik ve Bölgesel Güç Hazar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Mikail, E. H., (2007), *KGB Albaylığından Devlet Başkanlığına Putin Dönemi Rusya*, IQ Yayınları, İstanbul.

Milliyet, (2007), “Rusya-Çin Hattında Petrol Sevkiyatı Başladı”, <http://www.milliyet.com.tr/2007/01/08/son/soneko17.asp>, (8 Nisan 2013).

Milliyet, (2011), “Rusya-Çin Hattında Petrol Sevkiyatı Başladı”, <http://ekonomi.milliyet.com.tr/rusya-cin-hattinda-petrol-sevkiyatı-basladi/ekonomi/ekonomidetay/02.01.2011/1333872/default.htm>, (5 Nisan 2013).

Ministry of Economic Development of the Russian Federation, (2011), “Russian Federation Fact and Figures”, *Government of the Russian Federation*, November, Moscow.

Ministry of Energy of the Russian Federation, (2003), “The Summary of the Energy Strategy of Russia For the Period of Up To 2020”, *Government of the Russian Federation*, Moscow.

Nabucco-Pipeline, "Route", <http://www.nabucco-pipeline.com/portal/page/portal/en/pipeline/route>, (14 Nisan 2013).

Nazpary, J., (2003), *Sovyet Sonrası Karmaşa Kazakistan'da Şiddet ve Mülksüzleşme*, (çev.) S. Somuncuoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul.

Necefoğlu, H., (2009), *Ermenistan'ın Dış Siyaseti*, (Ed.) Laçiner, S, H. Necefoğlu ve H. S. Özertem, *Türk Dış Politikası:Uluslararası III.Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri* içinde, USAK Yayınları, Ankara, ss.137-152.

Nellis, J., (1999), "Time To Rethink Privatization İn Transition Economies?", *IMF Finance and Development*, C. 36, S. 2, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1999/06/nellis.htm>, (4 Mart 2013).

Nogayeva, A., (2010), "ABD' nin Orta Asya'daki Demokratikleştirme Politikaları: Araçlar, Devrim Denemeleri ve Sonuçlar", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 10, Ankara, ss. 59-91.

North-Stream, (2013), "Who We Are", <http://www.nord-stream.com/about-us/>, (12 Nisan 2013).

OECD, (2011), "OECD Factbook 2011-2012 Economic, Enviromental and Social Statistics", *OECD Publishing*, Paris.

OECD, (2012), "Labour Productivity Levels in the Total Economy", <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=LEVEL>, (28 Şubat 2013).

Oğan, S., (2003), *Rusya'da Siyaset ve Oligarşi*, Asam Yayınları, Ankara.

Oğurlu, Y. ve Saetgaraev, A., (2006), "Rusya Federasyonu İdare Hukukunda Temel Kavramlar ve Yaklaşımlar", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.2, İstanbul, ss. 147-161.

Okur, M. A., (2011), *Yeni Çağın Eşiğinden "Avrasya'nın Kalbine" Bakmak*, (Ed.) M. Yılmaz, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Yayın No: 5, Ankara, http://yayinlar.yesevi.edu.tr/static/kitaplar/avrasya_rapor.pdf, (20 Mart 2013).

Onay, Y., (2002), *Rusya ve Değişim*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Oran, B., (2004), *SSCB'de Siyasal, Toplumsal, Konjüktürel Krizler*, (Ed.) B. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* içinde, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul.

Oran, B., (2004), *1980-1990 Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2*, (Ed.) B. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* İçinde, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul.

Orta Anadolu İhracatçıları Birliği, (2011), "Kereste Raporu", *Orta Anadolu Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri İhracatçıları Birliği*, Ankara.

Ottens, M., (2011), "EU-27 and Russia: Basic Statistical Indicators and Selected Trade Figures 2000-2010", *Eurostat*, [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB /KS-SF-11-069/EN/KS-SF-11-069-EN.PDF](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-11-069/EN/KS-SF-11-069-EN.PDF), (1 Mart 2013).

Örmeci, O., (2011), "Şangay İşbirliği Örgütü", *Caspian Weekly*, <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/guney-asya/3319-sanghai-sbirligi-orgutu.html>, (12 Mart 2013).

Özbay, F., (2009), *Rusya Federasyonu'nun Terörle Mücadele Politikası: Stratejik Sorunlar ve Çözüm Yolları*, (Ed.) İ. Çomak, *Rusya Çalışmaları Stratejik Araştırmalar 2* içinde, Tasam Yayınları, İstanbul, ss. 11-26.

Özdal, H., (2011), "AB-Rusya İlişkilerinde Kuyruk Köpeği Sallıyor", *Analist Dergisi*, S.6, Ankara, ss. 40-41.

Özdal, H., (2012a), "Putin'in Yeni Dönemindeki İlk Asya Durağı: Çin", *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, <http://www.usak.org.tr/haber.asp?id=1680>, (12 Mart 2013).

Özdal, H., (2012b), "Rusya'nın Yumuşak Karnı: Enerjiye Bağımlı Ekonomi", *Analist Dergisi*, S. 13, Ankara, ss. 26-29.

Özdal, H., (2012c), "Rusya'da Yine Putin Dönemi", *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, <http://www.usak.org.tr/haber.asp?id=1500>, (18 Mart 2013).

Özdal, H. ve Has, K., (2012), "Putin Rusya'sının Medvedev'li Yılları", *Analist Dergisi*, S. 13, Ankara, ss. 16-21.

Özdemir, Z., , İ. N. Yalman ve S. Bayrakdar, (2012), "Kadın İstihdamı ve Ekonomik Kalkınma: Geçiş Ekonomileri Örneği", *International Conference Euroasian Economies*, Almata-Kazakistan, ss. 115-122.

Özertem, H. S., (2011), "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları: Egemenlik Tek Seslilik İkilemi", *Analist Dergisi*, S. 6, Ankara, ss. 33-35.

Özertem, H. S., (2012), "Rusya-NATO İlişkileri: Yeni Denge Arayışları", *Analist Dergisi*, S. 17, Ankara, ss. 42-45.

Özkan, G., (2011), "Yakın Çevre' de Silinmeyen Rus Ayak Sesleri", *Analist Dergisi*, Ankara, ss. 62-64.

Özkan, G. (2012), "Medvedev, Gürcistan ve Rusya'nın Yakın Çevre' si", *Analist Dergisi*, Ankara, ss. 30-34.

Özsoy, İ., (2006), "Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihi Ve Evrensel Dersler", *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.39, Ankara, ss. 163-194.

Öztürk, A., (2009), "Rusya-Gürcistan Krizi: Yerel Bir Çatışma Küresel Yansımalar", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 7, Ankara, ss. 1-27.

- Öztürk, S., A. Sözdemir ve B. Gövdere, (2006), “Çin: Washington Uzlaşmasından Beijing Uzlaşmasına”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 1, Sivas, ss. 61-73.
- Özüğurlu, Y., (2002), “Rusya'da Kapitalist Dönüşüm ve İstikrar Sorunu”, *VI.ERC/ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, ss. 1-28.
- Pease, K. K., (2008), *International Organizations: Perspective on Governance in the Twenty-First Century*, Pearson Prentice Hall, New Jersey.
- Peng, M. W., (2000), *Business Strategies In Transition Economies*, Sage Publications, California.
- Pipelines International, (2009), "Druzhba Pipeline", *Pipelines International*, Australia, ss. 56-57.
- Pipelines International, (2010), "The Urengoy – Pomary – Uzhgorod Pipeline: A Cold War Pipeline", *Pipelines International*, Australia, ss. 66-67.
- Ponting, C., (2012), *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*, (çev.) E. B. Özbilen, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Primakov, Y., (2002), *Kapalı Kutu Rusya Üst Düzey Siyaset Koridorlarında Bir Yaşam*, (çev.) N. Eyüpoğlu, Mataş Matbaası, İstanbul.
- Primakov, Y., (2010), *Rusyasız Dünya*, (çev.) A. Esenkanova, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Purtaş, F., (2004), “Şangay Beşlisinden Şanghay İşbirliği Örgütüne: Orta Asya’da Rus-Çin Stratejik Ortaklığı”, *2023 Dergisi*, S. 33, Ankara, ss.23-25.
- Radikal, (2010), “Belarus'tan Rusya'ya doğalgaz misillemesi”, http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=radikaldetayv3&articleid=1004009&date=23.06.2010&category_id=81, (28 Mart 2013).
- Radikal, (2011), “Rusya'dan Çin'e İlk Petrol Akmaya Başladı”, <http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=radikaldetayv3&articleid=1034894&categoryid=81>, (10 Nisan 2013)
- Riasanovsky, N. V. ve Steinberg, M. D, (2011), *Rusya Tarihi*, (çev.) F. Dereli, İnkilap Yayınevi, İstanbul.
- Roy, O., (1997), *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, (çev.) M. Moralı, Metis Yayınları, İstanbul.
- Rosneft, (2013), “Rosneft at a Glance”, <http://www.rosneft.com/about/>, (1 Nisan 2013).
- Rusya Ofisi, (2013), “Rusya'nın Putin'li Yılları”, <http://www.rusyaofisi.com/putinliyil.htm>, (28 Şubat 2013).

Rusya'nın Sesi Radyosu, (2012), “Yabancı Bankaların Rusya'da Faaliyette Bulunmaları İçin Daha Geniş İmkânlar Açıldı”, <http://turkish.ruvr.ru/2012/01/25/64589680.html>, (4 Mart 2013).

Rusya'nın Sesi Radyosu, (2013), “Gazprom Şirketi Rakamlarda”, http://turkish.ruvr.ru/2013_01_29/Gazprom-Sirketi-rakamlarda/, (1 Nisan 2013).

Russia Tv, “Russia Revives \$5 Bn Yamal-Europe Pipeline Project”, <http://www.rt.com/business/gazprom-yamal-europe-project-5bn-328/>, (12 Nisan 2013).

Sabah, (2011), “Putin Medvedev'i Kızdırdı”, http://www.sabah.com.tr/Dunya/2011/03/21/haceli_seferi_gibi_ifadeler_kullanilamaz, (11 Mart 2013).

Sancaktar, C., (2012), “Rusya'da Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş (1992-2000): Neo liberalizm, Otoriterizm Ve Çevreleşme.”, *Uluslararası Kafkasya Kongresi*, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli, ss. 193-227.

Sander, O., (1996), *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Sandıklı, A., (2011), *Jeopolitik ve Türkiye Riskler ve Fırsatlar*, Bilgesam Yayınları, İstanbul.

Sapmaz, A., (2008), *Rusya'nın Transkafkasya Politikası Ve Türkiye'ye Etkileri*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul.

Sever, A., (1997), *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958*, Boyut Yayıncılık, İstanbul.

Sevim, C., (2012), “Küresel Enerji Politikası ve Enerji Güvenliği”, *Journal Of Yaşar University*, C. 7, S. 26, İzmir, ss. 4378-4391.

Shutt, H., (2004), *Kapitalizmle Derdim Var* (çev.), A. Turgut ve N. Sungur, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, (1995), *Rusya Federasyonu'ndaki Gelişmeler, Etkileri ve Türkiye*, Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul.

Solanko, L., (2006), “Essays on Russia's Economic Transition”, *Bank of Finland*, Helsinki.

Solow, B., O. Blanchard, D. Cooper ve T. Hall, (1999), “Unlocked Economic Growth in Russia”, *McKinsey Global Institute*, Moscow.

Soltan, E., (2001), “Rusya ve Kırgızistan: Asimetrik İlişkilerin Sürekliliği”, *Avrasya Dosyası*, C. 7, S. 4, Ankara, ss. 177-204.

South-Stream, (2013), “Project Structure”, <http://www.southstream.info/en/pipeline/structure/>, (13 Nisan 2013).

Steel Orbis, (2009), “ChTPZ Transneft'in 2.Baltık Boru Hattı Sistemi'ne Geniş Çaplı Boru Tedarik Ediyor”, <http://www.steelorbis.com.tr/celik-haberleri/guncel-haberler/chtpz->

transneftin- 2-baltik-boru-hatti-sistemine-genis-capli-boru-tedarik-ediyor-463332 .htm, (8 Nisan 2013).

Stern, N., (1996), *The Transition In Eastern Europe And The Former Soviet Union:Some Strategic lessons From The Experience Of 25 Countries Over Six Years*. (Ed.) S. Zecchini, *Lessons From The Economic Transition Central And Eastern Europe In The 1990's* içinde, Kluwer Academic Publishers Group, The Netherlands, ss. 35-58.

Svejnar, J., (2001), “Transition Economies: Performance and Challenges”, *William Davidson Working Paper* No: 415, December, ss. 1-38.

Şahin, K., (2006), “Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler ve Rusya Federasyonu'nun G-8 Başkanlığı”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, S. 20, Ankara, ss. 11-30.

Şener, S. ve Kuznetsova, E., (2012), “Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne Katılımı”, *KPMG Gündem*, S. 10, İstanbul, ss. 12-13.

T. C. Ekonomi Bakanlığı, (2012a), “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2011 Yılı Raporu”, *Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü*, Ankara.

T. C. Ekonomi Bakanlığı, (2012b), “Özbekistan Gazprom ile 2 Yıllığına Anlaştı”, *Haftalık Sektörel Ekonomik Bülten*, S. 16, Ankara, ss. 10.

T. C. Ekonomi Bakanlığı, (2012c), “AB-Rusya Zirvesine Putin'in Avrupa Enerji Kanunlarından Rahatsızlığı Damga Vurdu”, *Haftalık Sektörel Ekonomik Bülten*, S. 16, Ankara, ss. 9.

T. C. Dışişleri Bakanlığı, (2013a), “Azerbaycan'ın Ekonomisi”, *T. C. Dışişleri Bakanlığı*, <http://www.mfa.gov.tr/azerbaycan-ekonomisi.tr.mfa>, (3 Nisan 2013).

T. C. Dışişleri Bakanlığı, (2013b), “Türkmenistan'ın Ekonomisi”, *T. C. Dışişleri Bakanlığı*, <http://www.mfa.gov.tr/turkmenistan-ekonomisi.tr.mfa>, (4 Nisan 2013).

T. C. Maliye Bakanlığı, (2012), “Temel Ekonomik Göstergeler”, *Strateji Geliştirme Başkanlığı*, <http://www.sgb.gov.tr/ESAD/Ekonomik%20Gstergeler%20Yeni/Temel%20Ekonomik%20Gostergeler/4-%20Seçilmiş%20Ülkeler.pdf>, (17 Mart 2013).

Tandırcıoğlu, H., (2002), “Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, C.4, S.3, İzmir, ss. 198-226.

Tandırcıoğlu, H. ve Özen, A., (2003), “Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 4, ss. 105-129.

Tb-Pipeline, (2009), “Project Overview”, <http://www.tbpipeline.com/project/overview>, (11 Nisan 2013).

Tedstrom, J, (1995), *Perestroika, Radical Reform and Economic Disintegration*, (Ed.) V. Tolz ve L. Elliot, *The Demise of The USSR: From Communism to Independence* içinde, Palgrave MacMillan, Great Britain, ss. 36-47.

Tellal, E., (2002), *SSCB'yle İlişkiler*, (Ed.) B. Oran, *Türk Dış politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* içinde, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 499- 521.

Tellal, E., (2004a), *SSCB'yle İlişkiler*, (Ed.) B. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* içinde, C 2, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 158-166.

Tellal, E., (2004b), *Novoye Mışleniye*, (Ed.) B. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* içinde, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 159.

Tellal, E., (2004c), *Perestroyka*, (Ed.) B. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* içinde, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 159.

Tellal, E., (2004d), *SSCB'nin Yıkılışında Milliyetler Sorunu*, (Ed.) B. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* içinde, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.160.

Temur, F., (2010), *Rusya'nın Enerji Politikaları, Rusya Raporu*, Stratejik Düşünce Enstitüsü, Ankara.

Tezkan, Y., (2007), *Jeopolitik Yazılar*, Ülke Yayınları, İstanbul.

The Economist, (2013), “An Oligarch's Sudden Death: Boris Berezovsky”, <http://www.Economist.com/blogs/easternapproaches/2013/03/oligarchs-sudden-death>, (26 Mart 2013).

Thomas White International, (2011), “Oil and Natural Gas Sector in Russia: Fueling Growth”, *Thomas White International ltd*, Chicago.

Tkachenko, S. L., (2008), *Actors in Russia's Energy Policy Towards the EU*, (Ed.) P. Aalto, *The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security* içinde, Ashgate Publishing Company, Hampshire, ss. 163-192.

Tnk-Bp, (2013), “About TNK-BP”, <http://www.tnk-bp.ru/en/company/>, (1 Nisan 2013).

Transneft, (2011), “Skovorodino-China's Border”, <http://eng.transneft.ru/projects/118/10019/>, (10 Nisan 2013).

Turan, A. P., (2010), “Hazar Havzasında Enerji Stratejisi”, *Bilge Strateji Dergisi*, C. 2, S. 2, İstanbul, ss. 43-72.

Turan, G., (2005), “Rusya Federasyonu'nun Petrol ve Doğalgaz Sektörünün Rusya Ekonomisindeki Yeri”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, S. 18, Ankara, ss. bilinmiyor.

Turan, G., (2006), “Piyasa Ekonomisine Geçiş Ülkelerinde Reformlar Ve Yeni Devletin İşlevleri”, *İş Hukuku Ve İktisat Dergisi*, C. 8, S. 4, Ankara, ss. 139-169.

Turan, G., (2007), “Piyasa Ekonomisine Geçiş Ülkelerinde Yoksulluk Ve Gelir Eşitsizliği”, *İş Hukuku Ve İktisat Dergisi*, C.9, S.2, Ankara, ss. 121-136.

Turan, G. ve Dinç, A., (2009), *Enerji Sektörü Bağlamında Türkmenistan-Rusya Ekonomik İlişkilerinin Geleceği*, (Ed.) İ. Çomak, *Rusya Çalışmaları Stratejik Araştırmalar-2* içinde, Tasam Yayınları, İstanbul, ss. 123-138.

Turan, G. ve Işık, A., (2007), *Devlet Sosyalizminden Piyasa Ekonomisine Geçiş*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.

TurkRus, (2013), “Rusya'nın Sermaye Kaçışının Boyutu: Olimpiyat ve Savunma Bütçesinden Fazla”, <http://www.turkrus.com/ekonomi/59832/rusyada-sermaye-kacisinin-boyutu-olimpiyat-ve-savunma-butcesinden-fazla.html>, (28 Şubat 2013).

Turksam, (2003), “Rusya’da Siyaset ve Oligarşi”, <http://www.turksam.org/en/kitap4.html>, (12 Şubat 2013).

TUSİAD, (1999), *Türkiye-Rusya İlişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği, İstanbul.

Tüylüoğlu, M. Y, (2009), *Gazprom: Rus Süvarisi*, (Ed.) İ. Çomak, *Rusya Çalışmaları Stratejik Araştırmalar 2* içinde, Tasam Yayınları, İstanbul. ss. 103-112.

Tüysüzoğlu, G., (2011), “Rusya-Çin İlişkileri Gelişiyor”, *USAK Stratejik Gündem*, <http://www.usakgundem.com/yorum/432/rusya-%C3%A7in-%C4%B0li%C5%9Fkileri-geli%C5%9Fiyor.html>, (14 Nisan 2013).

UNCTAD, (2012), “World Investment Report 2012:Towards a New Generation of Investment Policies”, *United Nations*, Switzerland.

Üçkuş, Ö. ve Kendirci, B., (2012), “Teoriden Uygulamaya Dış Yardım”, *Sayıştay Dergisi*, S. 86, Ankara, ss. 57-78.

Üşümezsoy, Ş. ve Şen, Ş., (2003), *Yeni Dünya Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları*, Inkilap Kitabevi, İstanbul.

Vardaryıldız, S., (2012), “Rusya ve AB arasındaki Gazprom Krizi”, *Analist Dergisi*, S. 21, Ankara, ss. 64-67.

Varol, T., (2012), “Kuzey Akım Boru Hattı Açıldı, Sıra Güney Akım'da”, *EkoAvrasya Dergisi*, S. 17 (Kırgızistan Özel Sayısı), Ankara, ss. 8-9.

Velesstroy, (2011a), “BPS Pipeline System Map”, http://www.velesstroy.com/product_info.php?products_id=17, (9 Nisan 2013).

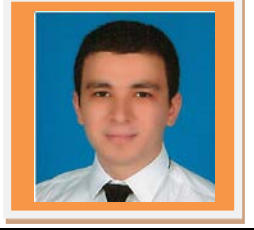
Velesstroy, (2011b), “BPS-2 Pipeline System Map”, http://www.velesstroy.com/productinfo.php?products_id=19&language=en, (9 Nisan 2013).

- Velesstroy, (2011c), “CPC Pipeline System Map”, http://www.velesstroy.com/product_info.php?products_id=21&language=en, (9 Nisan 2013).
- Velesstroy, (2011d), “ESPO-1 Oil Pipeline System Map”, http://www.velesstroy.com/product_info.php?products_id=13, (10 Nisan 2013).
- Velesstroy, (2012), “Information on the Project ESPO-2”, http://www.velesstroy.com/index.php?cPath=30_52&language=en, (11 Nisan 2013).
- Weiss, M. L., (2011), “Enerji satrancında sürpriz hamle”, *Deutsche Welle*, <http://www.dw.de/enerji-satranc%C4%B1nda-s%C3%BCrpriz-hamle/a-15594148>, (11 Nisan 2013).
- Woehrel, S., (2009), “Russia Energy Policy Toward Neighbouring Countries”, *US Congressional Research Service*, September, Washington D.C.
- World Bank, (2013), “Russian Economic Report-Recovery and Beyond”, No: 29, The World Bank, <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2013/02/26/russian-economic-report-29>, (8 Nisan 2013).
- World Bank, (2013), “World Development Indicators”, <http://www.worldbank.org: http://databank.worldbank.org/ddp/home.do?Step=3&id=4>, (7 Mart 2013).
- World Trade Organization, “Aims and Objectives of Accession”, <http://www.wto.ru/russia.asp?f=target&t=9>, (3 Mart 2013).
- Yapıcı, U., (2004), *Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya*, Otopsi Yayınları, İstanbul.
- Yardımcıoğlu, M. ve Koçarlan, H., (2012), “Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Shanghai İşbirliği Örgütü (ŞİO)”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 2, Kahramanmaraş, ss. 163-174.
- Yavuz, C., (2007), “Avrasya'da Enerji Eksenli Bitmeyen Büyük Oyun”, *2023 Dergisi*, S. 75, Ankara, ss. 18-29.
- Yazar, Y., (2011), *Enerji İlişkileri Bağlamında Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara.
- Yeltsin, B., (2001), *Geceyarısı Günlükleri*, (çev.) A. Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Yergin, D. ve Gustafson, T., (1994), *Rusya 2010 ve Dünyadaki Yeri*. (çev.) Ö. Arıkan, Gençlik Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, R., (2009), *Rus Dış Politikasında Yeni Yönelimler Çerçevesinde Güney Kafkasya*, (Ed.) F. Çomak, *Rusya Çalışmaları Stratejik Araştırmalar-2* içinde, Tasam Yayınları, İstanbul, ss. 139-164.

Zaman, (2013), “Moskova ile Brüksel arasında Güney Akım gerilimi”, http://www.zaman.com.tr/ekonomi_moskova-ile-bruksel-arasinda-guney-akim-gerilimi_2077606.html,(14Nisan 2013).

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÖZGEÇMİŞ FORMU

Adı-Soyadı	Ulaş NUGAY	T.C. Kimlik Numarası	42934373836		
Doğum Yeri	Muğla	Doğum Tarihi	04.06.1987		
Lisans Öğrenimi	Yakın Doğu Üniversitesi Uluslararası İlişkiler	Yüksek Lisans Öğrenimi	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı		
Yabancı Diller		SEVİYE	Başlangıç	Orta	İyi
1. İngilizce				X	
2. Rusça			X		

BİLİMSEL FAALİYETLER

.....

.....

.....

.....

İŞ DENEYİMİ

ÇALIŞTIĞI KURUMLAR.....

.....

.....

STAJLAR.....

.....

.....

PROJELER.....

.....

İLETİŞİM BİLGİLERİ

ADRES : Cumhuriyet Mahallesi, Kumla caddesi, Mehmet Gürbüz Sitesi, No: 4/2 Gemlik/ Bursa

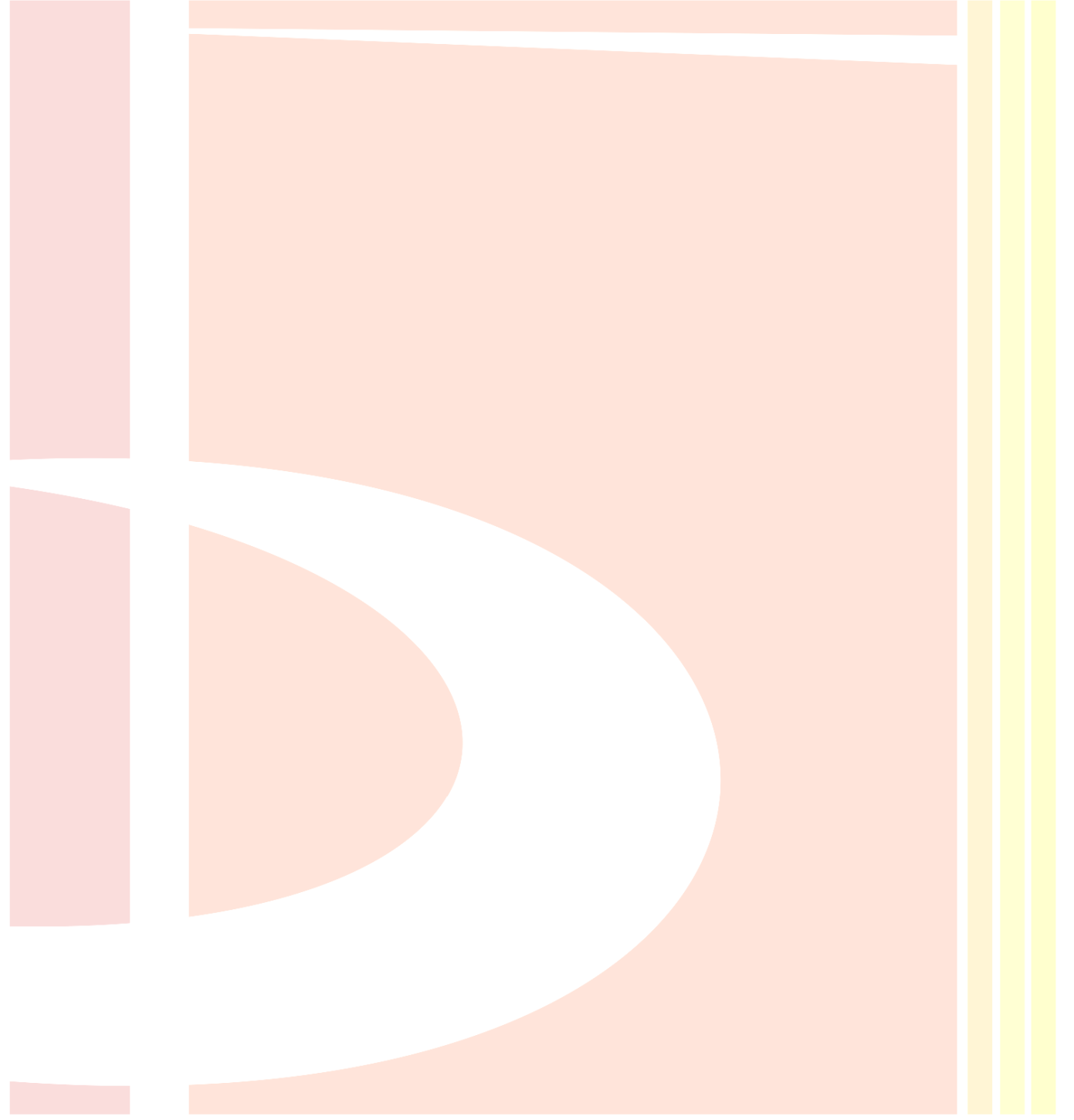
TELEFON : 224 51 726 07 GSM: 537 420 75 32 E-Posta: ulas_nugay@hotmail.com

NOTLAR

.....

.....

.....

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ